

महामति श्री प्राणनाथजी प्रणीत

श्री प्रकाश (हिन्दी)

श्री राज श्यामाजी

प्रकाशक

श्री ५ नवतनपुरीधाम

जामनगर

निजानन्दाचार्य श्री देवचन्द्रजी महाराज

महामति श्री प्राणनाथजी महाराज

શ્રી તારતમ સાગર

“નિજનામ શ્રી કૃષ્ણજી, અનાદિ અક્ષરાતીત” ।
સો તો અબ જાહેર ભયે, સબ વિધ વતન સહીત ॥

શ્રી પ્રકાશ ગ્રન્થ પ્રારંભ

(હિન્દુસ્તાની)

શ્રી પ્રકાશ હિન્દુસ્તાની ગ્રંથનું અવતરણ વિક્રમ સંવત ૧૭૩૬માં અનુપ શહેરમાં થયું. આ ગ્રંથ એ પ્રકાશ ગુજરાતીનું જ હિન્દી રૂપાંતર છે. આ ગ્રંથમાં વિરહવાણીની સાથે બેહદવાણી અને પ્રગટવાણી વિશેષરૂપે વર્ણવાઈ છે. તેને કારણે હદ, બેહદ તેમજ પરમધામનું ખરું રહસ્ય ખુલ્લું થાય છે. આ ગ્રંથમાં કુલ ૩૭ પ્રકરણ અને ૧૧૮૫ ચોપાઈઓ છે તથા તેની ભાષા હિન્દી છે.

કદ્દુ ઈન વિધ કિયો રાસ, બેલ ફિરે ઘર ।
બેલ દેખનકે કારન, આઈયાં ઉમેદાં કર ॥ ૧ ॥

ઈન્દ્રાવતી કહે છે, યોગમાયાએ રચેલા વૃંદાવનમાં કંઈક આ પ્રકારની રાસલીલા કરીને પછી આપણે બ્રહ્માત્માઓની સુરતા (ક્ષણમાત્ર માટે) આપણા મૂળઘર પરમધામમાં પાછી ફરી. માયાવી બેલ જોવાની ઈચ્છાથી આપણે આ સંસારમાં આવ્યાં હતાં.

ઉમેદાં ન હુઈયાં પૂરન, ધાખ મનમેં રહી ।
તબ ધનીજાએ અંતરગત, હુકમ કિયો સહી ॥ ૨ ॥

આપણી ઈચ્છા (વ્રજ-રાસમાં) પૂરી ન થઈ શકી. તેથી દુઃખનો અનુભવ કરવાની ઝંખના મનમાં બાકી રહી ગઈ, ત્યારે ધામધણીએ અંતઃકરણમાં પ્રેરણા કરીને (પરોક્ષરૂપે) ફરીથી આદેશ આપ્યો.

તબ તીસરો રચકે બેલ, સ્યામાજી આએ ઈત ।
તબ હમ ભી આઈયાં તિત, સ્યામાજી બેલે જીત ॥ ૩ ॥

ત્યારે આ ત્રીજા બ્રહ્માંડની રચના થતાં સદ્ગુરુ શ્રીદેવચંદ્રજી રૂપે શ્રીશ્યામાજીનું અવતરણ થયું. શ્રીશ્યામાજી જ્યાં લીલા કરી રહ્યાં હતાં એવા જગતમાં આપણે (બ્રહ્માત્માઓ) પણ સુરતારૂપે આવ્યાં.

સ્યામાજીકો ધનિએ, આવેસ અપનો દિયો ।
સબ કેહેકે હીકકત, હુકમ એસો કિયો ॥ ૪ ॥

ધામધણીએ શ્રીશ્યામાજીને પોતાનો આવેશ આપ્યો. તેમને બધું સમજાવ્યું અને માયાવી જગતમાં ભ્રમિત થયેલા આત્માઓને જાગ્રત કરવાનો આદેશ આપ્યો.

ઈન્દ્રાવતી લાગે પાએ, સુનો પ્યારે સાથ જી ।
તુમ ચેતો ઈન અવસર, આયો હૈ હાથ જી ॥ ૫ ॥

ઈન્દ્રાવતી ચરણોમાં પ્રણામ કરીને કહે છે, હે પ્રિય સુંદરસાથજી ! સાંભળો. હાથમાં આવેલા આ અવસરનો લાભ ઉઠાવીને તમે સચેત થઈ જાવ.

પ્રકરણ ૧ ચોપાઈ ૫

સાથકો પ્રબોધ - રાગ ધન્યાસરી

યાદ કરો તુમ સાથ જી, હાથ આયો અવસર જી ।
આપ ડાસ્યા જ્યો પેહેલે ફેરે, ભી ડારિયો નિસંક ફેર જી ॥ ૧ ॥

હે સુંદરસાથજી ! તમે યાદ કરો કે આ ત્રીજા બ્રહ્માંડમાં આવવાનો અવસર મળ્યો છે. જેવી રીતે પ્રથમ અવતરણમાં વ્રજમાંથી રાસમાં જતી વખતે આપણે આપણી જાતને શ્રીકૃષ્ણનાં શ્રી ચરણોમાં સમર્પિત કરી હતી, બસ એવી જ રીતે જાગણીના આ ત્રીજા બ્રહ્માંડમાં પણ ધણીનાં ચરણોમાં નિશ્ચિત રૂપે સમર્પિત થઈ જાઓ.

સુંદરબાઈ ઈન ફેરે, આએ હે સાથ કારન જી ।
ભેજે ધનિએ આવેસ દેયકે, અબ ન્યારે ન હોએ એક ખિન જી ॥ ૨ ॥

શ્રી સુંદરબાઈનો આત્મા સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી સુંદરસાથને જાગ્રત કરવા માટે જાગણીના આ બ્રહ્માંડમાં પ્રગટ થયા છે. ધામધણીએ તેમને પોતાનો આવેશ આપીને મોકલ્યા છે. હવે તેઓ આપણાથી એક ક્ષણ માટે પણ અલગ નહીં થાય.

સુપનેમેં ભી ખિન ના છોડે, તો ક્યોં છોડે સાખ્યાત જી ।
દયા દેખો પીઉજીકી હિરદે માંહેં, વિધ વિધકી વિખ્યાત જી ॥ ૩ ॥

સ્વપ્ન (વ્રજ, રાસ)માં પણ તેમણે આપણને એક ક્ષણ માટેય છોડ્યાં નહોતાં, તો હવે તેઓ આપણને સાક્ષાત્ સદ્ગુરુ રૂપે આવીને આ જાગણીના બ્રહ્માંડમાં કેમ છોડી દેશે ? સદ્ગુરુ ધણીની દયા આપણા હૃદયમાં જુઓ. તે અનેક પ્રકારે દેખાઈ રહી છે.

એસી બાત કરે રે પીઉજી, પર ના કછુ સાથકો સુધ જી ।
નીંદ ઉડાએ જો દિખિએ આપન, તો આએ હેં આપ લે નિધ જી ॥ ૪ ॥

પ્રિયતમ ધણી આપણને જાગ્રત કરવા માટે પ્રેમથી વાતો કરે છે. તેમ છતાં સુંદરસાથને સહેજ પણ સુધ થતી નથી. આપણે અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાને ઉડાડીને જોઈશું તો ખબર પડશે કે સદ્ગુરુધણી તારતમરૂપી નિધિ લઈ આવ્યા છે.

સુપનેમેં મનોરથ કિએ, તો તિત ભી પીઉજી સાથ જી ।

સુંદરબાઈ લે આવેસ ધની કો, ન છોડે આપના હાથ જી ॥ ૫ ॥

સ્વપ્નવત્ વ્રજ, રાસમાં આપણે જ્યારે સુખની ઈચ્છા કરી હતી ત્યારે ત્યાં પણ પ્રિયતમ ધણી આપણી સાથે રહ્યા. આ જાગણીના બ્રહ્માંડમાં સુંદરબાઈના અવતાર શ્રીદેવચંદ્રજી ધામધણીનો આવેશ લઈને આવ્યા છે. હવે તેઓ આપણો હાથ છોડશે નહિ.

ધની ન દેવેં દુખ તિલ જેતા, જો દેખિએ બચન બિયારી જી ।

દુખ આપનકો તો જો હોત હૈ, જો માયા કરત હેં ભારી જી ॥ ૬ ॥

ધામધણી આપણને રજ જેટલુંય દુઃખ નથી આપતા. જો આપણે તેમનાં વચનો પર વિચાર કરીશું તો આપણને એવો અનુભવ થશે કે આપણે તો સાંસારિક દુઃખોને જ મહત્ત્વ આપીને એમાં જ મગ્ન રહીએ છીએ. તેથી જ આપણને દુઃખનો અનુભવ થાય છે.

અંતરધ્યાન સમેં દુખ દિએ, એ આસંકા ઉપજત જી ।

તિન સમેં સંસાર ન કિયા ભારી, સાથેં દુખ દેખે ક્યોં તિત જી ॥ ૭ ॥

રાસલીલામાં શ્રીકૃષ્ણજી અંતર્ધાન થતાં આપણને દુઃખ થયું હતું. હવે મનમાં એવી આશંકા થાય છે કે જ્યારે ગોપીઓ રૂપે આપણે વ્રજને છોડીને શ્રીકૃષ્ણજીને જઈ મળ્યાં હતાં ત્યારે આપણે એ વખતે સંસારને તો આટલું મહત્ત્વ આપ્યું નહોતું, તો પછી ત્યાં આપણે બ્રહ્માત્માઓએ દુઃખ શા માટે દીધું ?

દુખ તો ક્યોંએ ન દેવે રે પીઉજી, એ બિયારકે સંસે ખોઈએ જી ।

યાદ બચન તો આવે રે સખિયો, જો માયા છોડતે ધનોં રોઈએ જી ॥ ૮ ॥

પ્રિયતમ ધણી પોતાના આત્માઓને કોઈ પણ પ્રકારનું દુઃખ આપતા નથી. આ વાસ્તવિકતા પર તારતમ જ્ઞાન દ્વારા વિચાર કરીને આપણા મનના બધા સંશયો દૂર કરી દો. જ્યારે માયાને છોડતી વખતે ઘણું રડવું આવવાનું છે ત્યારે હે સુંદરસાથજી ! ધામધણીનાં વચનો યાદ આવે છે.

ખેલ યાદ દેનેકો મેરે પીઉજી, દુખ દિએ અતિ ઘનેં જી ।

સાથેં મનોરથ એહ જો કિએ, ધનિએ રાખે મન આપને જી ॥ ૯ ॥

દુનિયાનો ખેલ યાદ કરાવવા માટે જ ધામધણીએ આપણને અંતર્ધાનના વખતે વિરહનું ધોર દુઃખ આપ્યું, કારણ કે આપણે બધા બ્રહ્માત્માઓએ પરમધામમાં આ (દુઃખ જોવાની) ઈચ્છા કરી હતી. તેથી ધામધણીએ દુઃખનો અનુભવ કરાવીને આપણી મનોકામનાઓ પૂરી કરી.

આપન માયાકી હોંસ જો કરી, ઔર માયા તો દુખ નિધાન જી ।

સો યાદ દેનેકો રે સાથ જી, પીઉ ભાએ અંતરધ્યાન જી ॥ ૧૦ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આપણે પોતે જ આ માયાનો ખેલ જોવાની તીવ્ર ઈચ્છા વ્યક્ત કરી હતી અને આ માયા તો નક્કી જ દુઃખરૂપ છે. આપણને આ દુઃખોનું સ્મરણ કરાવવા માટે આપણા પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણજી રાસલીલા કરતાં કરતાં અંતર્ધાન થયા.

નાતો એ અપના રે પીઉજી, અધખિન બિછોહા ના સહે જી ।

એહ બિચાર જો દેખિએ સાથજી, તો તારતમ પ્રગટ કહે જી ॥ ૧૧ ॥

નહીં તો આપણા ધણી અડધી ક્ષણ માટે પણ આપણો વિયોગ સહન કરી શકતા નથી. હે સુંદરસાથજી ! જો આપણે આ વાત પર વિચાર કરીને જોઈશું તો તારતમજ્ઞાન આ રહસ્યને સ્પષ્ટ (પ્રગટ) કરી દેશે.

ઈન સમેં તારતમકી સમઝન, ક્યોંકર કહિએ સોએ જી ।

અનેક વિધકા તારતમ ઈત, તબ ઘર લીલા પ્રગટ હોએ જી ॥ ૧૨ ॥

આ વખતે આપણને તારતમજ્ઞાનની સમજ પ્રાપ્ત થઈ છે. તેથી આપણે હવે કેવી રીતે કહી શકીએ કે તે સમયે આપણને ધણીએ દુઃખ આપ્યું ? કારણ કે આ જાગણીના બ્રહ્માંડમાં તારતમજ્ઞાન પોતાના અખંડ પ્રકાશ વડે વ્રજ, રાસ, જાગણી તેમજ પરમધામની વિવિધ લીલાઓને સ્પષ્ટ કરી રહ્યું છે.

પેહેયાનવેકોં પીઉજી અપના, કહું તારતમ બિચાર જી ।

સાથ સકલ તુ લીજો દિલમેં, ના રહે સંસે લગાર જી ॥ ૧૩ ॥

આપણા ધામધણી અને પરમધામની ઓળખાણ કરાવવા માટે હું તારતમનાં વચનોનું વિવેચન કરી રહી છું. હે સુંદરસાથજી ! તમે બધા પોતપોતાના મનમાં આના પર વિચાર કરી લો. હવે થોડો પણ સંશય બાકી નહીં રહે.

પેહેલી બેર તહાં એ નિધ ના હુતી, તારતમ જોત રોસન જી ।

તો એ ફેરા હુઆ રે સાથકો, તુમ દેખો બિચારી મન જી ॥ ૧૪ ॥

પ્રથમવાર વ્રજ અને રાસ લીલાના સમયે ત્યાં તારતમજ્ઞાનરૂપી નિધિ નહોતી અને તેનો પ્રકાશ પણ નહોતો. તેથી આપણે આ બ્રહ્માંડમાં આવવું પડ્યું છે. આ વાત પર તમે ઊંડો વિચાર કરો.

આસંકા ના રહે કિસીકી, જો કીજે તારતમ બિચાર જી ।

સો રોસનાઈ લે તારતમકી, આએ આપનમેં આધાર જી ॥ ૧૫ ॥

જો તારતમજ્ઞાન પર વિચાર કરીને જોઈશું તો કોઈનાય મનમાં કોઈ પણ પ્રકારની આશંકા નહીં રહે. આવા તારતમજ્ઞાનનો પ્રકાશ લઈને ધામધણી આપણી વચ્ચે સદ્ગુરુ શ્રીદેવચંદ્રજીના રૂપમાં પધાર્યા છે.

અબ ઈન ઉજાલે જો ન પેહેયાને, તો આપન બડે ગુન્હેગાર જી ।

ચરને લાગ કહે ઈંદ્રાવતી, પીઉજીકે ગુન અપાર જી ॥ ૧૬ ॥

હવે જો આ તારતમજ્ઞાનના પ્રકાશમાં આપણે સદ્ગુરુને ઓળખી ન શકીએ તો બહુ મોટા ગુનેગાર ગણાઈશું. ઈન્દ્રાવતી ચરણોમાં પ્રણામ કરીને કહે છે કે પ્રિયતમધણીના ગુણો તો અસીમ છે.

રાગ ધન્યાસરી

સાથ સકલ તુમ યાદ કરો, જિન જાઓ બચન બિસર જી ।

ધની મિલે આપનકોં માયામેં, જિન ભૂલો એ અવસર જી ॥ ૧ ॥

હે સુંદરસાથજી ! યાદ કરો પરમધામમાં ધામધણી સાથે જે વાતો થઈ હતી તેને ભૂલશો નહીં. ધામધણી આ માયામાં પણ સદ્ગુરુ રૂપે ફરીથી મળ્યા છે. આવા સુઅવસરને ભૂલવો ન જોઈએ.

સુંદરબાઈ અંતરગત કહે, પ્રકાસ બચન અતિ ભારી જી ।

સાથ બચન એ ચિત દે સુનિયો, દેખિયો તારતમ બિચારી જી ॥ ૨ ॥

સદ્ગુરુ શ્રીદેવચંદ્રજી (સુંદરબાઈ) મારા હૃદયમાં બેસીને આ પ્રકાશગ્રંથનાં માર્મિક વચનો બોલાવી રહ્યા છે. હે સુંદરસાથજી ! આ વચનોને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો અને તારતમજ્ઞાન પર સારી રીતે વિચાર કરી જુઓ.

એહી ચાલ તુમ ચલિયો સાથજી, એહી પાંઉ પરવાન જી ।

પ્રગટ મેં તુમકો પેહેલે કહ્યા, ભી કહૂં નિરવાન જી ॥ ૩ ॥

હે સુંદરસાથજી ! સદ્ગુરુ દ્વારા બતાવેલા (વ્રજથી રાસમાં જવા વખતના) પ્રેમમાર્ગનું અનુસરણ કરો. એ માર્ગ આપણે માટે યોગ્ય છે. આ વાત મેં પહેલાં (રાસ ગ્રંથમાં) પણ સ્પષ્ટરૂપે કરી હતી. હવે ફરી નિશ્ચયપૂર્વક તેની પુષ્ટિ કરી રહી છું.

અબ જિન માયા મન ધરો, તુમ દેખી અનેક જુગત જી ।

કે કે બિધ કહ્યા મેં તુમકો, અજહૂં ના હુએ ત્રપત જી ॥ ૪ ॥

હવે તમે માયા પ્રત્યેની રુચિ રાખો નહીં, કારણ કે તમે એને સારી રીતે જોઈ લીધી છે. આ બાબતમાં મેં તમને કેટલીયે વાર સાવચેત કર્યાં તેમ છતાં હજી સુધી તમે આ માયાથી તૃપ્ત થયાં નથી.

જબ લગ તુમ રહો માયામેં, જિન બિન છોડો રાસ જી ।

પચીસ પખ લીજો ધામકે, જ્યોં હોય ધનીકો પ્રકાસ જી ॥ ૫ ॥

જ્યાં સુધી તમે આ માયાવી સંસારમાં રહો ત્યાં સુધી રાસ ગ્રંથનાં વચનોને એક ક્ષણ માટે પણ ભૂલશો નહીં. તેની સાથોસાથ પરમધામના પચીસ પક્ષોને પણ પોતાના હૃદયમાં ધારણ કરજો, જેથી હૃદયમાં ધામધણીનો પ્રકાશ ફેલાઈ શકે.

અનેક વિધ કહી મેં તુમકો, ઢીલ કરો અબ જિન જી ।

પાંઉ ભરો એ બચન દેખકે, પેહેલે વ્રજ રાસ ચલન જી ॥ ૬ ॥

મેં આ વિષયમાં તમને અનેક વખત સમજાવ્યું છે, હવે એક ક્ષણ માટે પણ ઢીલ કરશો નહિ. હવે પહેલાં વ્રજ અને રાસલીલાને વખતે જે માર્ગ ચાલ્યાં હતાં તે માર્ગ પર હવે આ વચનોને ધ્યાનમાં લઈને ચાલવા માંડો.

રાસ પ્રકાસ છોડો જન બિન, જો બીતક અપની પરવાન જી ।

એ છલ તુમસે ક્યોંએ ન છૂટે, પરમેં ના છોડોં તુમેં નિરવાન જી ॥ ૭ ॥

રાસ તથા પ્રકાશને એક ક્ષણ માટે પણ હૃદયથી દૂર ન કરો. આ જ આપણી પ્રામાણિક વીતક

છે. આ માયા તમારાથી કોઈપણ પ્રકારે છૂટતી નથી. તેમ છતાં હું તમને આ માયામાં લેપાવા નહીં દઉં.

કહે ઈદ્રાવતી બચન પીઉકે, જિન દેખાયા ધામ વતન જી ।

અબ કોટક છલ કરે જો માયા, તો ભી ના છૂટે ધનીકે ચરન જી ॥ ૮ ॥

ઈદ્રાવતી કહે છે કે આપણને જેમણે પરમધામનો માર્ગ બતાવ્યો છે તેવા આપણા સદ્ગુરુ ધણીનાં આ વચનો છે. હવે માયા આપણને ભલેને કરોડો વખત છળવાનો પ્રયત્ન કરે, તો પણ સદ્ગુરુ ધણીનાં ચરણ આપણાથી છૂટવાનાં નથી.

પ્રકરણ ૩ ચોપાઈ ૨૯

લીલાકો પ્રકાશ હોના-આત્માકો પ્રકાશ ઉપજ્યો

ના કછૂ મનમેં ના કછૂ ચિત, ના કછૂ મેરે હિરદેં એતી મત ।

એક બચન સીધા કહ્યા ન જાએ, એ તો આયો જૈસે પૂર દરિયાએ ॥ ૧ ॥

ઈદ્રાવતી કહે છે, આ દિવ્ય વાણીનું વર્ણન કરવાનો વિચાર મારા મનમાં નહોતો. મેં આ વાત ક્યારેય મનમાં પણ વિચારી નહોતી, તેમજ ન તો મારા હૃદયમાં આટલી મોટી વાત ક્યારેય આવી હતી. પરમધામની બાબતમાં એક શબ્દ પણ સીધો કહી શકાતો નથી. ધામધણીની અપાર કૃપાથી મારા હૃદયમાં સમુદ્રની ભરતીની જેમ વાણી પ્રવાહિત થઈ રહી છે.

શ્રી સુંદરબાઈ ધની ધામ દુલહિન, ઈદ્રાવતી પર દયા પૂરન ।

હિરદેં બૈઠ કહે બચન એહ, કારન સાથ કિએ સનેહ ॥ ૨ ॥

ધામધણીની અર્ધાંગિની શ્યામાજી, સુંદરબાઈ સખીની સાથે સદ્ગુરુ શ્રીદેવચંદ્રજી રૂપે આ સંસારમાં પ્રગટ થઈ છે. ઈદ્રાવતી પર તેમની પૂરેપૂરી દયા છે. તેમણે મારા (ઈદ્રાવતીના) હૃદયમાં બિરાજમાન થઈને આ વચન કહેવડાવ્યાં છે. સુંદરસાથને માટે જ તેમણે આ સ્નેહપૂર્ણ કાર્ય કર્યું છે.

બચન એક કેહેતે ઈન પર, હમ ઘરોં જાએકે લેસી ખબર ।

અદ્રષ્ટ હોએકે કહે બચન, સાથજી દ્રઢ કર લીજો મન ॥ ૩ ॥

સદ્ગુરુ શ્રીદેવચંદ્રજી સુંદરસાથને એ વાત કહ્યા કરતા હતા કે હું ઈદ્રાવતીના હૃદયરૂપી ઘરમાં બેસીને તમારી ખબર લેતો રહીશ. હવે તેઓ પોતાનાં વચનો અનુસાર ઈદ્રાવતીના હૃદયમાં અદ્રષ્ટરૂપે બિરાજમાન થઈને આ વચનો કહેવડાવી રહ્યા છે. તે સુંદરસાથજી ! આથી તમે આ વચનો દૃઢતાપૂર્વક ગ્રહણ કરો.

આપન કરી જો પેહેલે ચાલ, પ્રેમ મગન બીતે જયોં હાલ ।

એ સબ કિયા અપને કારન, એહી પૈડા અપના ચલન ॥ ૪ ॥

પહેલાં વ્રજ અને રાસલીલામાં આપણો એવો વ્યવહાર રહ્યો કે આપણે બધાં પ્રેમમગ્ન થઈને આપણો સમય વ્યતીત કરતાં હતાં. ધામધણીએ આપણે માટે જ આ લીલાઓનો વિસ્તાર કર્યો. વસ્તુતઃ આ જ આપણો માર્ગ છે અને તેના પર ચાલીને આપણે આપણા મુકરર સ્થાન (પરમધામ) સુધી પહોંચવાનું છે.

દેખલાયા સબ પ્રગટ કર, સાથ સકલ લીજો ચિત ધર ।

એ જિન કરો તુમ હલકી બાન, ધની કહાવત અપની જાન ॥ ૫ ॥

ધામધણીએ આપણે માટે આ લીલાઓ પ્રગટ કરી છે. હે સુંદરસાથજી ! તમે આ વાતને તમારા ચિત્તમાં ગ્રહણ કરો. આ દિવ્ય વાણીને સાધારણ સમજો નહીં. ધામધણી મને પોતાની અંગના સમજીને આ દિવ્ય વાણી મારા દ્વારા કહેવડાવે છે.

કહિએત સદા પ્રમોધ બચન, પર કબૂં ન બાની એ ઉતપન ।

તિન કારન તુમ સુનિયો સાથ, આપનમેં આએ પ્રાનનાથ ॥ ૬ ॥

પરંપરાગત ઉપદેશાત્મક વચનો તો બધા કહેતા આવ્યા છે, પરંતુ આવી અખંડ વાણી પહેલાં ક્યારેય પ્રગટ થઈ નથી, તેથી હે સુંદરસાથજી ! ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો. આપણી વચ્ચે આપણા પ્રાણના નાથ સદ્ગુરુ પધાર્યા છે.

બોહોત સિખાપન વિધ વિધ કહી, પર નીંદ આડે કછૂ હિરદેં ના રહી ।

નીંદ ઉડાઓ દેખ નેહેચલ રાસ, જ્યોં હિરદેં હોએ પીઉકો પ્રકાસ ॥ ૭ ॥

સદ્ગુરુએ આપણને આપેલો આત્મા-પરમાત્માને લગતો અનેક પ્રકારે કરેલો ઉપદેશ આપણા હૃદયમાં લેશમાત્ર ટક્યો નહીં. અખંડ રાસલીલાનું ધ્યાન કરીને તમે તમારી ભ્રમરૂપી નિદ્રાને દૂર કરો, જેથી હૃદયમાં સદ્ગુરુના જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાઈ શકે.

અબ નીંદ કિએકી નાહીં એ બેર, પીઉ આએ બુલાવન ઉડાએ અંધેર ।

પેહેલે કહ્યા પીઉ પ્રગટ પુકાર, અંતર રેહે કેહેલાયા આધાર ॥ ૮ ॥

હવે માયાવી જગતમાં સૂઈ રહેવાનો વખત નથી. અજ્ઞાનરૂપી અંધકારને દૂર કરીને ધામધણી સ્વયં તમને બોલાવા આવ્યા છે. પહેલાં પણ તેમણે પ્રત્યક્ષ પ્રગટ થઈને પોકારી પોકારીને જગાડ્યા. હવે તેઓ મારા હૃદયમાં બેસીને આ વાણી કહેવડાવી રહ્યા છે.

મોહે એક બચન ના આવે અસ્તુત, પર સોભા દઈ જ્યોં કાલબુત ।

અસ્તુતકી ઈત કેસી બાત, પ્રગટ હોને કરી વિખ્યાત ॥ ૯ ॥

મને તો તેમની સ્તુતિને માટે એક વચન પણ કહેતાં આવડતું નથી. પરંતુ જેમ પથ્થરની મૂર્તિમાં દૈવી શક્તિનું આહ્વાન કરવામાં આવે છે, તેવી રીતે આ નશ્વર શરીરને આ વાણી કહેવાની માત્ર શોભા આપી છે. ધણીજની સ્તુતિ કરવાની વાત જ ક્યાં છે ? પોતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરવા માટે તેમણે પોતે જ આ બધું કહેવડાવ્યું છે.

ફલ વસ્ત જો ભારી બચન, જીવ ભી ના કહે આગે મન ।

સો પ્રગટ કિએ અપાર, જો હુતા અખંડ ઘર સાર ॥ ૧૦ ॥

તેમની વાણીના ફળસ્વરૂપ સારગર્ભિત વચનોનું વર્ણન જીવ પણ મન સમક્ષ કરી શકતો નથી. એવાં અપાર વચન અખંડ વાણી દ્વારા પ્રગટ કર્યાં છે, જેનો સાર અખંડ પરમધામ છે.

પ્રગટ કરી મૂલ સગાઈ, કે દિન આપન રાખી છિપાઈ ।

બચન બડા એક એ નિરધાર, શ્રી સુંદરબાઈ કેહેતે જો સાર ॥ ૧૧ ॥

પરમધામમાં શ્રીરાજજી સાથે આપણો જે મૂળ સંબધ હતો, તેને સદ્ગુરુએ આ સંસારમાં પ્રગટ

કરી દીધો. એ સારને આપણે કેટલાય દિવસો સુધી છુપાવી રાખ્યો હતો. સદ્ગુરુ શ્રીદેવચંદ્રજી જે અખંડ વાણીનો સાર કહેતા હતા ખરેખર તેનો એક શબ્દ પણ ઘણો જ મહત્વનો છે.

એ લીલા હોસી વિસ્તાર, સૂરજ ઢાંખ્યા ના રહે લગાર ।

એ લીલા ક્યોં ઢાંપી રહે, જાકી રાસ ધની એતી અસ્તુત કહે ॥ ૧૨ ॥

તેઓ કહેતા હતા કે બ્રહ્માત્માઓની આ જાગણીલીલાનો વિસ્તાર આ સંસારમાં થશે. તારતમ જ્ઞાનરૂપી સૂર્યનો પ્રકાશ ઢાંક્યો રહેશે નહીં. આ અદ્વૈતલીલા કેવી રીતે ઢાંકી રહેશે ? કેમકે રાસના ધણી સદ્ગુરુ સ્વયં આ લીલાનો મહિમા ગાઈ રહ્યા છે.

તા કારન તુમ સુનિયો સાથ, પ્રગટ લીલા કરી પ્રાનનાથ ।

કોઈ મનમેં ના ધરિયો રોષ, જિન કોઈ દેઓ મહામતીકો દોષ ॥ ૧૩ ॥

તેથી હે સુંદરસાથજી ! તમે બધા ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો. પ્રાણનાથ સદ્ગુરુએ આ લીલા સુંદરસાથને માટે પ્રગટ કરી છે, તેથી કોઈ પોતાના મનમાં રોષ રાખશો નહિ. તેમજ મહામતિને પણ દોષ દેશો નહિ.

એ તુમ નેહેયે કરો સોએ, એ બચન મહામતી સે પ્રગટ ન હોએ ।

અપને ઘરકી નહીં એ બાત, જો કિવ કર લિખિએ વિખ્યાત ॥ ૧૪ ॥

એટલું નક્કી જાણી લો કે મહામતિ દ્વારા આ વચન પ્રગટ થઈ શકે નહિ. સહજ પણે કવિતા દ્વારા વિસ્તારપૂર્વક લખી શકાય એવી આ કોઈ આપણા લૌકિક ઘરની વાત નથી.

એ બોહોત વિધ મેં જાનું ઘના, જો કિવ નહીં એ કામ અપના ।

પર એ તો નહીં કદૂ કિવકી બાત, કેહેલાયા બૈઠ હિરદેં સાખ્યાત ॥ ૧૫ ॥

હું એ બાબત બરાબર જાણું છું કે કવિતા કરવી એ આપણું કામ નથી. અખંડ લીલાના વર્ણનમાં કવિતા કરવા જેવી કોઈ વાત ઊભી થતી જ નથી. આ સઘળું જ્ઞાન ખુદ સદ્ગુરુ ધણીએ મારા હૃદયમાં સાક્ષાત્ બિરાજમાન થઈને કહેવડાવ્યું છે.

એ બચન સબ આવેસમેં કહે, ઉતમબાઈએ ભલી વિધ ગ્રહે ।

યોં કર કહ્યા આવેસ દે, પ્રગટ લીલા સબમેં હોસી એ ॥ ૧૬ ॥

આ બધાં વચન આવેશમાં કહેવાયાં છે. ઉત્તમબાઈ (ઉધ્ધવ ઠાકુર)એ આ વચનો ભલી રીતે ગ્રહણ કરીને લખી લીધાં. ધણીએ ભારપૂર્વક મને એમ કહ્યું કે આ જાગણીલીલા સમસ્ત સંસારમાં પ્રગટ થશે.

મેં મન માંહેં જાન્યા યોં, જો કિવ હોસી તો ખેલસી ક્યોં ।

કિવ ભી હુઈ બચન બિચાર, ખેલી ઈંદ્રાવતી અનેક પ્રકાર ॥ ૧૭ ॥

મેં મારા મનથી એમ વિચાર્યું હતું કે આ વાણી છંદોબદ્ધ કવિતા જેવી થઈ જશે તો તેના દ્વારા પરમધામનાં સુખોમાં રમણ કેવી રીતે થશે ? પરંતુ ધામધણીની પ્રેરણાથી આ વાણી કવિતા જેવી પણ થઈ અને ઈંદ્રાવતીએ તેમાં અનેક પ્રકારે આનંદ પણ લીધો.

કારજ યોં સબ હુએ પૂરન, શ્રી સુંદરબાઈકી સિખાપન ।

હિરદેં બૈઠ કેહેલાયા રાસ, પહેલે ફેરેકે દોઉ કિએ પ્રકાસ ॥ ૧૮ ॥

આમ સદ્ગુરુ શ્રીદેવચંદ્રજી (સુંદરબાઈ)ના ઉપદેશથી બધાં કાર્યો પૂર્ણ થઈ ગયાં. તેમણે મારા હૃદયમાં બિરાજીને રાસનું વર્ણન કરાવ્યું અને સંસારમાં આપણા પ્રથમ અવતરણ-વ્રજ તથા રાસની બંને લીલાઓને પ્રકાશિત (જાહેર) કરી.

સુનિયો સાથ તુમ એહ કારન, ધની લ્યાએ ધામસે આનંદ અતિ ઘન ।

જયોં ના રહે માયાકો લેસ, ત્યોં ધનિએ કિયો ઉપદેસ ॥ ૧૯ ॥

તેથી હે સુંદરસાથજી ! સાંભળો, સદ્ગુરુ ધણી આપણા માટે પરમધામથી અખંડ આનંદ લઈને આવ્યા છે. આપણા મનમાં માયાનો સહેજ પણ પ્રભાવ રહેવો ન જોઈએ. તેથી સદ્ગુરુ ધણીએ આપણને વારંવાર ઉપદેશ આપ્યો છે.

જયોં તુમ પેહેલે ભરે પાંઉ, યોં ચલો જિન ભૂલો દાઉ ।

ભી દેખો એ પેહેલે બચન, પ્રેમ સેવા યોં રાખો મન ॥ ૨૦ ॥

વ્રજમાંથી રાસમાં જતી વખતે તમે લોકોએ જે રીતે ડગ માંડ્યાં હતાં હવે એ જ પ્રેમમાર્ગ પર ચાલો. આ અવસરને વ્યર્થ જવા ન દો. આની પહેલાં કહેલાં વ્રજ અને રાસનાં વચનોને બરાબર જોઈ વિચારીને પ્રેમ-સેવામાં મન લગાડો.

અબ કહુંગી તારતમ રોસન કર, એ લીજો સાથ નેહેચે ચિત ઘર ।

કહે ઈંદ્રાવતી અબ એસા હોએ, સાથકો સંસે ન રેહેબે કોએ ॥ ૨૧ ॥

હવે હું તારતમ જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફરીથી પ્રગટ કરી રહી છું. હે સુંદરસાથજી ! આ વચનોને દઢ કરીને ચિત્તમાં ધારણ કરો. ઈંદ્રાવતી કહે છે કે એમ કરવાથી સઘળા સુંદરસાથના મનમાં કોઈ સંદેહ રહેશે નહિ.

વ્રજ રાસ તુમકો લીલા કહી, તારતમસે રોસનાઈ કર દઈ ।

અબ ઈન ફેરેકે કહું પ્રકાર, સબ સાથ ઢૂંઢ કાઢોં નિરધાર ॥ ૨૨ ॥

તમારા માટે મેં તારતમ જ્ઞાનના પ્રકાશમાં વ્રજ અને રાસ-લીલાનું વર્ણન કર્યું છે. હવે હું જાગણી લીલા (ત્રીજા ભ્રત્માંડ)નું વૃત્તાંત કહું છું. નક્કી આ સંસારમાં ફેલાયેલા બધા ભ્રત્માત્માઓને શોધી કાઢવાના છે.

પ્રકરણ ૪ ચોપાઈ ૫૧

શ્રી સુંદરબાઈકે અંતરધાનકી વીતક

શ્રી સુંદરબાઈ સ્યામાજી અવતાર, પૂરન આવેસ દિયો આધાર ।

બ્રહ્મસૃષ્ટ મિને સિરદાર, શ્રીધામ ધનીજીકી અંગના નાર ॥ ૧ ॥

સદ્ગુરુ શ્રીદેવચંદ્રજી (સુંદરબાઈ) શ્યામાજીનો અવતાર છે. ધામધણીએ એમને પૂર્ણ આવેશ આપ્યો છે. તેઓ બ્રહ્મસૃષ્ટિઓમાં શિરોમણિ છે અને ધામધણીની અર્ધાંગના છે.

કે ખેલ કિએ બ્રહ્મસૃષ્ટ કારન, ધની દયા પૂરન અતિ ઘન ।

અનેક બચન સૈયનકોં કહે, પર નીંદ આડે કછૂ હિરદેં ના રહે ॥ ૨ ॥

બ્રહ્માત્માઓ માટે તેમણે કંઈ કેટલીએ લીલાઓ કરી. તેમના પર ધામધણીની વિશેષ કૃપા છે. તેમણે પોતાના આત્માઓ માટે અનેક પ્રકારનાં વચનો કહ્યાં છે, પરંતુ ભ્રમરૂપી નિદ્રાને કારણે આપણા હૃદયમાં કોઈ પણ વચન સ્થિર થતું નથી.

તબ ભી અનેક વિધ કહી, પર નીંદ પેડકી આડી ભઈ ।

ભી ફેર અનેક દિએ દ્રષ્ટાંત, પર સાથ પકડકે બૈઠા સ્વાંત ॥ ૩ ॥

ત્યારે પણ તેમણે આપણને અનેક પ્રકારે વચન કહ્યાં, પરંતુ મૂળમાં જ મન પર છવાયેલી અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાનો અવરોધ થવાને કારણે આપણે કંઈ સમજી શક્યાં નહિ. તેમણે ફરી અનેક પ્રકારનાં દૃષ્ટાંતો આપીને સમજાવ્યું, પરંતુ સુંદરસાથ તો સંસારમાં જ શાંતિપૂર્વક ધીરજ ધારણ કરીને બેસી રહ્યો.

તબ અનેક ધનિએ કિએ ઉપાએ, પર સુભાવ હમારા ક્યોંએ ન જાએ ।

તબ અનેક વિધ કહ્યા તારતમ, તો ભી અપના ન ગયા ભરમ ॥ ૪ ॥

ત્યારે સદ્ગુરુ ધણીએ આપણને સમજાવવા માટે અનેક ઉપાયો કર્યા, તેમ છતાં આપણો સ્વભાવ કોઈ પણ પ્રકારે બદલાયો નહિ. ત્યારે પણ તેમણે અનેક પ્રકારનાં દૃષ્ટાંતો આપીને તારતમ જ્ઞાનનું રહસ્ય સમજાવ્યું. તેમ છતાં આપણો ભ્રમ તો ભાંગ્યો નહિ.

તબ અનેક આપનકો કહે બિચાર, કે વિધ કૃપા કરી આધાર ।

તબ અનેક પખે સમજાએ સહી, તો ભી કછૂ ટાંકી લાગી નહીં ॥ ૫ ॥

આપણને જાગ્રત કરવા માટે તેમણે અનેક વાર વચન કહ્યાં. આ રીતે ધામધણીએ આપણા ઉપર કંઈ કેટલીય રીતે કૃપા કરી. વેદ, પુરાણ તેમજ સાધુ-સંતોની વાણીની સાક્ષી આપીને વિવિધ પેરે સમજાવ્યું તેમ છતાં આપણા મન પર કોઈ અસર થઈ નહિ.

તબ વિધ વિધ કહ્યા અનેક પ્રકાર, તો ભી ભઈ સુધ ન સાર ।

અનેક સનંધ કેહે કેહે રહે, પખ પચીસ આપનકોં કહે ॥ ૬ ॥

ત્યારે તેમણે જુદા-જુદા પ્રકારે સમજાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો. તેમ છતાં આપણને કોઈ સુધ આવી નહિ, ત્યારે તેમણે અનેક પ્રમાણો આપીને પરમધામના પચીસ પક્ષોનું વર્ણન પણ કર્યું.

સો ભી સેહે કર રહે આપન, નીંદ ના ગઈ માંહે જાગે સુપન ।

તો ભી ધનીકી બોહોતક દયા, અખંડ વ્રજકા સુખ સબ કહ્યા ॥ ૭ ॥

આપણે લોકો ધણીનાં એ બધાં વચનોને સહન તો કરતા રહ્યાં, પરંતુ તેને હૃદયમાં ઉતારી શક્યા નહિ. સ્વપ્નવત્ સંસારમાં જાગ્રત થઈને આપણી નિદ્રા ઉડાડી નહિ. આમ છતાં સદ્ગુરુ ધણીની આપણા ઉપર ઘણી કૃપા રહી. તેમણે અખંડ વ્રજલીલાનું સુખ આપણને વિસ્તારપૂર્વક સમજાવ્યું.

ભી વરન્યો સુખ નેહેયલ રાસ, પેહેલે ફેરકે દોઉ કિએ પ્રકાસ ।

રાસ અખંડ રાત રોસન, વ્રજલીલા અખંડ રાત દિન ॥ ૮ ॥

ફરીથી ખાસ અખંડ રાસનું વર્ણન કરીને પહેલી વાર સંસારમાં થયેલી વ્રજ અને રાસ બન્ને લીલાઓને

પ્રગટ કરી. કેવી રીતે રાસની રાત્રિ અખંડ થઈ તેમજ વ્રજનાં રાત-દિવસ બન્ને અખંડ થયાં (એ રહસ્યને પ્રગટ કર્યું.)

દોઊ જુદી લીલા કહી અખંડ, તીસરી અખંડ લીલા એ બ્રહ્માંડ ।

કિએ તારતમે મન બંધિત કામ, ભી દેખાયા સુખ અખંડ ધામ ॥ ૯ ॥

વ્રજ અને રાસની આ બન્ને લીલાઓને અખંડ બતાવી, હવે આ બ્રહ્માંડમાં થયેલી આ ત્રીજી જાગણીલીલા પણ અખંડ થશે. આ રીતે સદ્ગુરુએ તારતમ જ્ઞાન દ્વારા આપણી મનોકામનાઓ પૂર્ણ કરી અને આ નશ્વર જગતમાં પણ પરમધામની અખંડ લીલાઓનો અનુભવ કરાવ્યો.

દયા ધનીકી હે અતિ ધન, કે વિધ સુખ લિએ સૈયન ।

સેવા કરી ધનબાઈએ પેહેયાન કે ધની, સોભા સાથ મેં લઈ અતિ ધની ॥ ૧૦ ॥

ધામધણીએ આપણા પર ઘણી કૃપા કરી જેને લઈને બ્રહ્માત્માઓને અનેક પ્રકારનું સુખ પ્રાપ્ત થયું. ધનબાઈ (શ્રી ગાંગજીભાઈ)એ સદ્ગુરુને ધામધણીના રૂપમાં ઓળખીને તેમની ઘણી સેવા કરી, જેથી તેમને સુંદરસાથમાં શોભા પ્રાપ્ત થઈ.

સાથસોં હેત કિયો અપાર, ધન ધન ધનબાઈકો અવતાર ।

કદ્દુક લેહેર લાગી સંસાર, ના દઈ ગિરને ખડી રાખી આધાર ॥ ૧૧ ॥

શ્રીગાંગજીભાઈએ સુંદરસાથ પ્રત્યે અસીમ પ્રેમ પ્રગટ કર્યો. ધનબાઈની વાસનાના અવતારરૂપ ગાંગજીભાઈને ધન્ય છે. તેમના પર માયાવી લહેરોનો આઘાત થયો, પરંતુ તેમ છતાં ધામધણીએ પોતાની શક્તિ દ્વારા તેમને ઊગારી લઈ ધર્મમાં જોડ્યા.

બેહેબટ પૂર સહ્યો ન જાએ, કર પકરકે દઈ પોહોંયાએ ।

તો ભી સુધ ન ભઈ આપન, ક્યોંએ ન છૂટે મોહ જલ ગુન ॥ ૧૨ ॥

મોહજળનો પ્રબળ પ્રવાહ અસહ્ય હોય છે, પરંતુ આવી પરિસ્થિતિમાં સદ્ગુરુએ શ્રીગાંગજીભાઈનો હાથ પકડીને કિનારા સુધી પહોંચાડી દીધા. આ બધું જાણવા છતાં પણ આપણને સુધ ન રહી અને મોહજળ (સંસાર)ની પ્રવૃત્તિઓ આપણાથી કોઈ રીતે છૂટી નહિ.

તબ લરે હમસોં અપનાએત કરી, તો ભી નીંદ હમ ના પરહરી ।

કે વિધ કહ્યા આપ આંઝૂ આંન, પર યા સમે હમકો સુધ ન સાંન ॥ ૧૩ ॥

ત્યારે સદ્ગુરુએ પોતાપણું બતાવીને આપણા પર ગુસ્સે પણ થયા, તેમ છતાં આપણે મોહ રૂપી નિદ્રાને છોડી નહિ. તેમણે આંખોમાં આંસુ લાવીને ખૂબ દુઃખી મનથી આપણને સમજાવ્યું, પરંતુ એ સમયે આપણને કોઈ સુધ કે સમજ પડી નહિ.

તબ ફેર ધનિએ કિયો બિયાર, સાથ ઘરોં લે જાના નિરધાર ।

તબ સંવત સત્રે બારોતરે બરષ, ભાદો માસ ઉજાલા પખ ॥ ૧૪ ॥

ચતુરદસી બુધબારી ભઈ, સનંધ સબે શ્રીબિહારીજીસોં કહી ।

મધ્યરાત પીછે કિયો પરિયાન, બિહારીજીકો સુધ ભઈ કદ્દૂ જાન ॥ ૧૫ ॥

ફરીથી સદ્ગુરુએ વિચાર કર્યો કે સુંદરસાથને જાગ્રત કરીને પરમધામમાં લઈ જવા ચોક્કસ છે.

તેથી સંવત ૧૭૧૨ના ભાદરવા સુદ ચૌદશની તિથિ અને બુધવારના રોજ બિહારીજીને બધી (ભવિષ્યની વ્યવસ્થાની) વાતો કહી, અને મધ્ય રાત્રિ પછી પ્રયાણ કર્યું. સદ્ગુરુના ધામગમનની બાબતમાં બિહારીજીને થોડી જાણકારી થઈ હતી.

ઈન અવસર મેં ભઈ અજાન, મોહે ફજીત કરી ગિનાન ।

ના તો મોહે બુલાએકે દઈ નિધ, પર યા સમે ના ગઈ મોહજલ બુધ ॥ ૧૬ ॥

ઈદ્રાવતી કહે છે, હું એ વખતે અજાણ બની રહી. જ્ઞાની હોવાના અભિમાને મને ફજેત કરી, નહિ તો તેમણે તો મને સ્વયં બોલાવીને અખંડ નિધિ આપી હતી, પરંતુ એ વખતે મારી જ સાંસારિક બુદ્ધિ મારાથી છૂટી નહિ.

ઈન સમે હુતી માયાકી લેહેર, તો ન આયા આતમકો બેહેર ।

તબ મેરી નિધ ગઈ મેરે હાથ, શ્રીધામ તરફ મુખ કિયો પ્રાનનાથ ॥ ૧૭ ॥

તે વખતે મારા પર માયાની લહેરોનો પ્રભાવ હતો, જેને કારણે મારા આત્મામાં પીડાનો અનુભવ થયો નહીં. તેથી મારી અખંડ નિધિ (સદ્ગુરુ) મારા હાથમાંથી ચાલી ગઈ અને મારા પ્રાણનાથ સ્વરૂપ સદ્ગુરુએ પરમધામ તરફ મુખ કરી લીધું.

તબ હમસોં ઈસારત કરી, કહ્યા ધામ આડે ઈદ્રાવતી ખડી ।

મેં પૈઠ ન સકોં વહ કરે બિલાપ, તબ મોહે બુલાએકે કિયો મિલાપ ॥ ૧૮ ॥

સદ્ગુરુએ આપણને બધાંને સંકેતમાં કહ્યું હતું કે પરમધામનાં દ્વાર પર ઈદ્રાવતી ઊભી વિલાપ કરી રહી છે, તેને કારણે હું પરમધામમાં પ્રવેશી શકતો નથી. ત્યારે તેમણે મને (ધ્રોણથી) બોલાવ્યો અને અમારું સ્નેહપૂર્ણ મિલન થયું.

એ કેહેકે સાથકો સુનાઈ, એ ઈસારત તબ હમ ના પાઈ ।

આપ ભી ઈત બ્રહ્મ કિયો, પર મેં હિરદેમેં કઘૂ ના લિયો ॥ ૧૯ ॥

ઉપરોક્ત વચનો સહુ સુંદરસાથને કહી સંભળાવ્યાં, તેમ છતાં આપણે આ સંકેતને સમજી શક્યાં નહિ. તેમણે પોતે પણ અહીં વિરહ કર્યો. પરંતુ આ બધું હોવા છતાં મેં આ બધી વાતોને મારા હૃદયમાં ગ્રહણ કરી નહિ.

તબ અદ્રષ્ટ ભએ હમમેંસે ઈત, હમ સારે સાજે બૈઠે તિત ।

જો કઘૂ જીવકો ઉપજો ભાઉ, તો ક્યોં છોડે હમ પીઉકે પાઉ ॥ ૨૦ ॥

ત્યારે સદ્ગુરુ આપણાથી અદૃશ્ય થઈ ગયા અને આપણે બધા મૂક દર્શક બનીને બેસી ગયા. જો આપણા હૃદયમાં તેમને માટે કંઈ પણ ભાવ હોત તો આપણે પ્રિયતમ સદ્ગુરુનાં ચરણો કેમ છોડત ?

સો તો સબ મેં દેખ્યા દ્રષ્ટ, પર બૈઠા જીવ હોએ કોઈ દુષ્ટ ।

ના તો ક્યોં સહિએ ધનીકો બિછોહ, જો જીવ કઘૂ જાગ્રત હોએ ॥ ૨૧ ॥

આ બધી ઘટનાઓ મેં મારી સગી આંખે જોઈ, પરંતુ મારો જીવ દુષ્ટ થઈને એમને એમ બેસી રહ્યો. જો આત્મા સહેજ પણ જાગ્રત થયો હોત તો સદ્ગુરુનો વિયોગ કેમ સહન કરત ?

એક બચનકા ન કિયા બિયાર, ના કઘૂ પેહેયાન ભઈ આધાર ।

સુનો હો રતનબાઈ એ કેસા ફેર, કૌન બુધ એસી હિરદે અંધેર ॥ ૨૨ ॥

મેં સદ્ગુરુના એક પણ વચન પર વિચાર કર્યો નહિ. ન તો ધામધણીના સ્વરૂપની પિછાણ થઈ. હે રતનબાઈ (વિહારીજી)! તમે સાંભળો, સમયનું આ ચક્ર કેવું છે ! તે સમયે આપણી બુદ્ધિ ભ્રમિત થઈ અને હૃદયમાં અંધકાર છવાઈ ગયો.

એ બેસુધી કેસી આઈ, કઘૂ પાઈ ના સુધ મૂલ સગાઈ ।

દેખો રી સઈ એસી ક્યો ભઈ, એ સુખ છોડ મેં અકેલી રહી ॥ ૨૩ ॥

તે સમયે ચિત્તમાં એવી તો બેસુધિ છવાઈ ગઈ કે જેને કારણે પરમધામના મૂળ સંબંધની સુધબુધ પણ રહી નહિ. હે સુંદરસાથજી ! તમે જુઓ તો ખરાં, આવું કેમ કરીને બન્યું ? મારા સદ્ગુરુ તરફથી મળતાં સુખ છૂટી ગયાં અને હવે હું એકલી થઈ ગઈ.

એ દુખકી બાતે હેં જો ધની, પર રહ્યો જીવ કઘૂ આગ્યા ધની ।

ઈન સમેં જો નિધ ન જાએ, તો ક્યો આવેસ સરૂપ સહે અંતરાએ ॥ ૨૪ ॥

આ દુઃખભરી વાતો તો ઘણી છે, પરંતુ સદ્ગુરુ ધણીની આજ્ઞા જ એવી હતી કે જેથી આટલાં દુઃખ સહન કરીને પણ મારો જીવ ટકી રહ્યો. જો એ વખતે આપણા હાથમાંથી અખંડ નિધિ નીકળી ગઈ ન હોત તો ધામધણીના આવેશ સ્વરૂપ (શ્રીકૃષ્ણજી) અન્તર્ધાન કેવી રીતે થાતજ?

ફિટ ફિટ રે ભૂંડી તૂં બુધ, તેં ક્યો ના કરી અખંડ ઘર સુધ ।

મહાદુષ્ટ તૂં અભાગિની, ના સુધ દઈ જીવકો જાતે ધની ॥ ૨૫ ॥

હે મારી બુદ્ધિ ! તને ધિક્કાર છે. તેં પ્રિયતમ ધણીના અખંડ ઘરને યાદ કેમ કર્યું નહિ ? તું મહાદુષ્ટ અને અભાગી છે, કારણ કે સદ્ગુરુના પરમધામગમન અંગે તેં મારા જીવને સચેત કર્યો (ચેતવ્યો) નહિ.

એ બાંતે તેં ક્યોંકર સહી, કે યા સમેં ઘર છોડકે ગઈ ।

કે તૂં વિકલ ભઈ પાપની, વિના ખબર નિધ ગઈ આપની ॥ ૨૬ ॥

આ ઘટના તેં કેમ કરીને સહન કરી ? શું એ વખતે તું આપણું ઘર (શરીર) છોડીને ચાલી ગઈ હતી ? અથવા હે પાપણી ! શું તું એ સમયે વ્યાકુળ થઈ ગઈ હતી કે જેને કારણે સદ્ગુરુરૂપી અખંડ નિધિ ચાલી ગઈ ?

હોએ આવેસ સરૂપ પેહેયાન, પેહેયાન પીછે ન સહિએ હાન ।

તિન કારન જો યોં ન હોએ, તો પ્રગટ લીલા ક્યોં કરે કોએ ॥ ૨૭ ॥

જો ધામધણીના આવેશરૂપ સદ્ગુરુની પિછાણ થઈ ગઈ હોત તો આટલી મોટી હાનિ સહન કરવી પડી નહોત. પરંતુ જો એમ ન થયું હોત અર્થાત્ સદ્ગુરુનો વિયોગ થયો ન હોત તો તારતમજ્ઞાન દ્વારા જાગણી લીલાનો પ્રકાશ કેવી રીતે ફેલાત ?

અબ તોકોં કહા દેગિં રે ગાલ, તૂં ભૂલી અવસર અપનો ઈન હાલ ।

ફિટ ફિટ રે ભૂંડે તૂં મન, તેં અધરમ કિયો અતિ ઘન ॥ ૨૮ ॥

હે મારી બુદ્ધિ ! હું તને શું ગાળ દઉં ? આ અવસર ગુમાવીને તેં મારી શી વલે કરી છે ? રે મૂર્ખ મન ! તને વારંવાર ધિક્કાર છે, તેં ઘણો મોટો અધર્મ કર્યો છે.

જીવ બરાબર બૈઠા હોએ, ક્યોં બૈઠા તૂં એ નિધ ખોએ ।

એતી બઢાઈ તુઝ પર ભઈ, તુઝ દેખતે એ નિધ ગઈ ॥ ૨૯ ॥

હે મન ! હવે તું જીવની જેમ બનીને બેસી ગયું. આ અખંડ નિધિને ખોઈને તું શા માટે બેસી રહ્યું ? તને આટલું મહત્ત્વ આપ્યું તેમ છતાં જોતજોતામાં આ અખંડ નિધિ હાથથી ચાલી ગઈ.

તેં ના દઈ જીવકો ખબર, નેઠ ઝૂઠા સો ઝૂઠા આખર ।

એ ક્રોધ હૈ બડા સમરથ, પર આયા ન મેરે સમે અરથ ॥ ૩૦ ॥

હે મન ! તેં ત્યારે જીવને આની જાણકારી આપીને સાવધ કેમ ન કર્યો ? તું નક્કી છેક સુધી જૂઠું ને જૂઠું જ રહ્યું. આ મારો ક્રોધ તો ઘણો સમર્થ હતો, પરંતુ મારી જરૂરિયાતે એ પણ કામમાં ન આવ્યો.

ગુન અંગ ઈંદ્રી સબે ધારન, કોઈ ન જાગ્યા જીવકે કારન ।

ઈન સૂરમોં કિનહૂં ન ખોલ્યા દ્વાર, જીવ બૈઠા પકડ આકાર ॥ ૩૧ ॥

મારા સઘળા ગુણ, અંગ અને ઈંદ્રિયો માયાના નશામાં સૂઈ ગયાં. એમાંથી કોઈ પણ જીવને માટે જાગ્રત થયાં નહિ. આ શૂરવીરોમાંથી કોઈએ પણ અજ્ઞાનનું આવરણ હટાવીને આત્માનું દ્વાર ખોલ્યું નહિ, જેને કારણે આ જીવ શરીરને પકડીને બેસી રહ્યો.

ધિક ધિક રે ભૂંડા જીવ અજાન, તેરી સગાઈ હુતી નિરવાન ।

રે મૂરખ તોકોં કહા ભયો, ધની જાતે કછૂ પીછે ના રહ્યો ॥ ૩૨ ॥

હે અજ્ઞાની જીવ ! તને વારંવાર ધિક્કાર છે. તારો સંબંધ તો નક્કી સદ્ગુરુ સાથે જ હતો. મૂર્ખ ! તને શું થઈ ગયું છે ? ધામધણી સદ્ગુરુના ગયા પછી હવે બાકી શું રહી ગયું ?

એતી અગની તેં ક્યોંકર સહી, અનેક વિધ તો કોં ધનિએ કહી ।

નિપટ જીવ તૂં હુઆ નિઠોર, ઝૂઠી પ્રીત ન સક્યા તોર ॥ ૩૩ ॥

સદ્ગુરુના વિયોગરૂપી અગ્નિની જવાળા તું કેવી રીતે સહી શક્યો ? સદ્ગુરુએ તને પોતાની રીતે સમજાવ્યું હતું. હે નિર્લજ્જ જીવ ! તું એટલો નિષ્ઠુર થઈ ગયો કે આ સંસારની જૂઠી પ્રીતને તોડી શક્યો નહિ.

એસા અબૂઝ અકરમી હુઆ ઈન બેર, કછુ ન બિચાર્યા ન છોડી અંધેર ।

એસી આપસે ના કરે કોએ, ખોયા અપના પરબસ હોએ ॥ ૩૪ ॥

તું અબોધ અને ભાગ્યહીન કેમ થઈ ગયો કે તેં હજી સુધી કંઈ વિચાર જ કર્યો નહિ અને આ અજ્ઞાનરૂપી અંધકારને છોડ્યો પણ નહિ. આ રીતે તો કોઈ પણ પોતાનું અહિત કરતું નથી. માયાને વશ થઈને તું તારી જાતને જ ભૂલી ગયો.

ઐસા હોએ ખાંગડુ જુદા પડયા, એતી અગનિએ અજૂં ન ચુડયા ।

પાંચ બરસકા હોએ જો બાલ, સોભી કછુક કરે સંભાલ ॥ ૩૫ ॥

હે જીવ ! તું આવો ગાંગડુ બનીને અલગ રહી ગયો. વિરહની આટલી આગ લાગવા છતાં તું ઓગળ્યો નહિ. પાંચ વર્ષનો અબુધ બાળક પણ પોતાને સંભાળી લે છે.

ધનિએ તોકોં બોહોતક કહ્યા, ગએ અવસર પીછે કછૂ ના રહ્યા ।

તેરી દોરી ક્યોં ન ટૂટી તિન તાલ, ફિટ ફિટ રે ભૂંડા કહાં થા કાલ ॥ ૩૬ ॥

સદ્ગુરુ ધણીએ તને ઘણું સમજાવ્યું, પરંતુ અવસર વીતી જતાં (સદ્ગુરુના અંતર્ધાન થતાં) હવે તારા હાથમાં કંઈ રહ્યું નહિ. તારા જીવનની દોરી એ વખતે ટૂટી કેમ ન ગઈ ? હે દુષ્ટ કાળ ! તને વારંવાર ધિક્કાર છે. તું તે વખતે ક્યાં ગયો હતો ?

એ તો કેહેર બડા હુઆ જુલમ, જાન્યા બ્રહ ક્યોં સહે ખસમ ।

સો મેં અપની નજરોં દેખ્યા, ધરમ હમારા કછૂ ના રહ્યા ॥ ૩૭ ॥

આ તો આપણા ઉપર કાળો કેર વરતાયો છે. આવી વિષમ સ્થિતિ થશે એવું જાણતા હોત તો સદ્ગુરુનો વિરહ કેમ કરીને સહન કરત ! (તેથી અવશ્ય સદ્ગુરુને જવા ન દેત). મેં મારી આંખોથી આ બધું જોયું (સદ્ગુરુને જતાં જોયા). આમ અમારો અનન્ય ભાવનો ધર્મ જ રહ્યો નહિ.

પ્રકરણ ૫ ચોપાઈ ૮૮

વિલાપ કરે હૈં - રાગ રામગ્રી

ઓહિ ઓહિ કરતી ફિરોં, ઔર કરોં હાએ હાએ રે ।

પીઉજી વિછોહા ક્યોં સહૂં, જીવરા ટુક ટુક હોએ ન જાએ રે ॥ ૧ ॥

હું હાય હાય કરતી, રો-રો કરતી ફરી રહી છું. હવે પ્રિયતમ સદ્ગુરુનો વિયોગ હું કેવી રીતે સહન કરું ? મારો જીવ કેમ ટુકડે ટુકડા થઈ જતો નથી ?

ફિટ ફિટ રે ભૂંડે તૂં સબદ, ક્યોં આઈ મુખ બાન રે ।

વાઓ ના લગી તિન દિસકી, નિકસ ના ગયે ક્યોં પ્રાન રે ॥ ૨ ॥

હે દુષ્ટ શબ્દ ! તને પણ ધિક્કાર છે. તું વાણી બનીને મારા મુખમાં કેમ આવી રહ્યો છે ? ધામધણી તરફથી આવતી હવાએ સુધ્ધાં તને સ્પર્શ કર્યો નહિ ? સદ્ગુરુના જતાં હે પ્રાણ ! તું કેમ નીકળી ગયો નહિ ?

તૂં રે જુબાં ઐસી ક્યોં બલી, કેહેતે એહ બચન રે ।

બૈચ નિકાલૂં તોકોં મૂલ સે, જહાંસે તૂં ઉતપન રે ॥ ૩ ॥

હે જીભ ! શું તું “સદ્ગુરુ ચાલ્યા ગયા” એટલું જ કહેવા માટે હાલી રહી છે ? તું જ્યાંથી ઉત્પન્ન થઈ છે એવા મૂળ સમેત તને બહાર ખેંચી કાઢું.

એ રે પીઉજી સિધાવતે, બાચા ક્યોં રહી તૂં અંગ ।

ઉજડ ના પડે દંતડે, ઘન ઘાએ મુખ ભંગ ॥ ૪ ॥

હે મારી વાણી ! આવા સદ્ગુરુ ચાલ્યા જતાં તું મારા અંગમાં કેવી રીતે રહી શકી ? સદ્ગુરુના

વિરહરૂપી હથોડાના ઘાથી મુખ ભાંગવા છતાં પણ હે દાંત ! તમે ઉખડી કેમ ગયા નહિ ?

તેં કયા સુને નહીં શ્રવના, પ્યારે પીઉકે બચન ।

એ રે લવા તુઝે સુનતે, ક્યોં ના લગી કાનોં અગિન ॥ ૫ ॥

હે મારા કાન ! શું તમે ક્યારેય ધામધણી સદ્ગુરુનાં વચન સાંભળ્યાં નથી ? સદ્ગુરુના ચાલ્યા જવાના સહેજ માત્ર સમાચાર સાંભળતાં તમને આગ કેમ ન લાગી ?

ચલના પીઉકા સુનતે, તોહે સખ અંગોં અગિન ના આઈ ।

સુનતે આગ ઝાલા મિને, દૌડકે ક્યોં ન ઝંપાઈ ॥ ૬ ॥

સદ્ગુરુ ધણીના ચાલ્યા જવાના સમાચાર સાંભળીને તારાં બધાં અંગોમાં આગ કેમ ના ઊઠી ? આવાં વચન સાંભળીને વિરહ અગ્નિમાં કેમ કૂદી ના પડ્યા ?

નીચ નૈન એ તુઝ દેખતે, આયા ન આંખોં લોહૂ ।

પીઉ લૌકિક જિનોં બિછુરે, એસે ભી રોવે સોઊ ॥ ૭ ॥

હે નીચ નેત્ર ! સદ્ગુરુધણીના ધામગમનને જોઈને તારા અંતરમાંથી લોહી કેમ ટપક્યું નહિ? લૌકિક જગતમાં જે પ્રેમિકાનો પ્રિયતમથી વિયોગ થાય છે તે પણ એટલું તો રોઈ લે છે.

રોવે લોહૂ આંખો આંઝૂ ચલે, સો કહા ભયો રોવનહારે રે ।

દેખત હી પીઉ ચલના, નિકસ ના પડે તારે રે ॥ ૮ ॥

રોતાં-રોતાં આંખમાંથી આંસુરૂપે લોહી વહે તો ય એવું રડવાથી શું વળે ? સદ્ગુરુ ધણીને જતાં જોઈને આંખના તારા કેમ નીકળી ગયા નહિ ?

ક્યોં ના આઈ બાસ નાસિકા, પેહેચાન કે પ્રેમલ ।

પીઉ સંગ જીવરા ન ચલ્યા, અંદર લેતા થા સુગંધ સકલ ॥ ૯ ॥

સદ્ગુરુની ઓળખ થવા છતાં પણ હે નાસિકા ! તેમના પ્રેમની સુગંધ તને કેમ ના આવી ? ધણીની સાથે જ જીવ કેમ નીકળી ગયો નહિ ? અંતરથી તો તે તેમની સુવાસ લેતો જ હતો.

ગુન અંગ ઈંદ્રિયોં કી, પીઉ બાંધતે ગોલી પ્રેમ કામ ।

પેહેચાન કરતે પોહોંચાવને, સનમંધ દેખ ધની ધામ ॥ ૧૦ ॥

ગુણ, અંગ, ઈંદ્રિયો અને તેમની કામનાઓને સદ્ગુરુ ધણી તેમની પ્રેમરૂપી ગોળીથી બાંધતા (વશ કરતા) હતા, તેમજ ધામધણીની સાથે મૂળ સંબંધની ઓળખાણ કરાવીને પરમધામ પહોંચાડવાના ઉપાય કરતા હતા.

ગુન અંગ ઈંદ્રી આકારકે, આગ પડો તુમ પર રે ।

પ્રેમ ન ઉપજ્યા તુમકો, ચલતે ધામધની ઘર રે ॥ ૧૧ ॥

હે મારા શરીરનાં ગુણ, અંગ, ઈંદ્રિયો ! તમને આગ લાગી જાઓ. ધામધણી સદ્ગુરુના ધામ ચાલ્યા જતાં પણ તમારા હૃદયમાં તેમના પ્રત્યે પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો નહિ.

એતી જોગવાઈ લે તૂં આકાર, ધની ચલતે પીછે ક્યોં રહ્યા રે ।

અબ જલો રે ઉડો ખાખડે, ઈન સમે ગલ પિઘલ ન ગયા રે ॥ ૧૨ ॥

હે જીવ ! શરીરરૂપી આટલું સુંદર સાધન લઈને પણ સદ્ગુરુ ધણીના જવા વખતે તું પાછળ કેમ ન ગયો ? તે વખતે તું પીગળી કેમ ન ગયો ? હવે તું સૂકા પાંદડાની જેમ ઊડીને વિરહાગ્નિમાં રાખ થઈ જા.

અંગ તોહે બ્રહ્મ અગિનકી, ના લગી કલેજે ઝાલ ।

એ બ્રહ્મા લે અંગ ખડા રહ્યા, ફિટ ફિટ કરમ ચંડાલ ॥ ૧૩ ॥

આટલું થવા છતાં પણ મારા અંગ અને કાળજામાં વિરહ-અગ્નિની જવાળા કેમ ઊઠતી નથી? આટલો મોટો વિરહ ઝીલવા છતાં શરીર તેમને તેમ ઊભું છે. તેથી હે ચંડાળકર્મ જીવ ! તને ધિક્કાર છે.

હાથ પાંઉ સબ અંગકે, સબ ઉજડ ના પડે સંધાન ।

અંગ રોમ રોમ જુદે ના હુએ, અસ્ત હોતે તેજ ભાન ॥ ૧૪ ॥

શરીરની સાથે હાથ, પગ અને બધા સાંધાઓ તૂટીને છૂટા પડ્યા નહિ. સદ્ગુરુરૂપી તેજોમય સૂર્યનો અસ્ત થવા છતાં પણ શરીરનાં રોમ-રોમ અલગ થયાં નહિ.

એ રે નિમૂના ભાનકા, મેરે પીઉજીકો દિયા ના જાએ ।

એ જોત ધની ઈન ભાંત કી, કોટ બ્રહ્માંડમેં ન સમાએ ॥ ૧૫ ॥

મારા પ્રિયતમ સદ્ગુરુને સૂર્યની ઉપમા આપી શકાતી નથી, કારણ કે મારા સદ્ગુરુનું તેજ તો એવું છે કે તે કરોડો બ્રહ્માંડોમાં સમાતું નથી.

એ જોત પકડી ના રહે, ચલી ઈડ ફોડ સુંન નિરાકાર ।

સદાસિવ મહાવિસ્નુ નિરંજન, સબ પ્રકૃત કો કિયો નિરવાર ॥ ૧૬ ॥

આ તારતમજ્ઞાનની જ્યોત પકડી શકાતી નથી. તે તો શૂન્ય અને નિરાકાર સહિતના આ બ્રહ્માંડને ફોડીને આગળ નીકળી ગઈ છે. તેણે તો બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, સદાશિવ તેમજ નિરંજન, નિરાકાર અને મૂળ પ્રકૃતિ વગેરેનું સઘળું નિરૂપણ કર્યું છે.

સબદાતીત હુતે જો બ્રહ્માંડ, જાએ તિનમેં કરી રોસન ।

અક્ષર પ્રકાસ કરકે, જાએ પોહોંચી ધામકે બન ॥ ૧૭ ॥

જે બ્રહ્માંડ (વ્રજ અને રાસ) શબ્દાતીત કહેવાતાં હતાં તેમને આ તારતમજ્ઞાનના પ્રકાશે પૂરે પૂરાં પ્રકાશિત કરી દીધાં અને અક્ષરબ્રહ્મને પણ પ્રકાશિત કરીને પરમધામનાં વનો સુધી તે પહોંચી ગયો.

સબ ગિરદવાએ બન દેખાએકે, કિએ ધામ મંદિર પ્રકાસ ।

બ્રહ્માનંદ બ્રહ્મસૃષ્ટમેં, પ્રગટ કિયો વિલાસ ॥ ૧૮ ॥

આ તારતમજ્ઞાને પરમધામના ચારે તરફનાં વનોની શોભા બતાવીને ધામનાં મંદિરોને પણ પ્રકાશિત કર્યાં છે. તેની સાથોસાથ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા શ્રીરાજજી અને બ્રહ્માત્માઓ વચ્ચેના બ્રહ્માનંદને પણ

પ્રગટ કરી દીધો છે.

હાં રે એ સુખ સૈયાં લેવહીં, મેરે પીઉજીકી બિરહિન ।

પીછે તો જાહેર હોએસી, દેસી અખંડ સુખ સબન ॥ ૧૯ ॥

પોતાના ધામધણીથી છૂટા પડી ગયેલા વિરહી આત્માઓ જ આ તારતમ જ્ઞાનના પ્રકાશ દ્વારા સંસારમાં રહીને પણ પરમધામનું અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરે છે. આ જ્ઞાનનું સુખ પછી તો સમગ્ર સંસારમાં ફેલાઈ જશે અને સમસ્ત જીવોને અખંડ સુખ આપશે.

એ રે ધની મેરે ચલતે, ના ટૂટી રગા ક્યોં રહી ખાલ રે ।

રૂપ રંગ રસ લેયકે, ક્યોં ના પડી આગ ઝાલ રે ॥ ૨૦ ॥

આવું તારતમ જ્ઞાન આપનારા મારા સદ્ગુરુધણી ધામ ચાલ્યા જતી વખતે મારા શરીરની નસો કેમ ટૂટી ન ગઈ અને ચામડી પણ એવીને એવી કેમ રહી ગઈ ? આ નશ્વર શરીર રૂપ, રંગ, રસ લઈને વિરહની જવાળામાં કેમ બળી ન ગયું ?

હડી માંસ રગા ભેલી ક્યોં રહી, એ પકડકે અંગ અંધેર રે ।

ધનીકા બિછોહા ક્યોં સહ્યા, લોહૂ ના સૂકયા તિન બેર રે ॥ ૨૧ ॥

શરીરનાં હાડકાં, માંસ અને નસો આ નશ્વર શરીરને પકડીને એકઠાં કેમ કરીને રહી શક્યાં ! આ બધાએ સદ્ગુરુનો વિયોગ કેવી રીતે સહન કર્યો ? એ વખતે શરીરનું લોહી સુકાઈ કેમ ન ગયું ?

અંગ મેરે આકારકે, સાતોં ધાત ના ગઈ ક્યોં સૂક રે ।

એહેરન ઘનકે બીચમેં, ક્યોં ના હુઈ ભૂક ભૂક રે ॥ ૨૨ ॥

મારા શરીરનાં અંગ-પ્રત્યંગ અને સાતેય ધાતુઓ (રસ, રક્ત, માંસ, મેદ, અસ્થિ, મજ્જા અને શુક્ર) સુકાઈ કેમ ન ગઈ ? વિરહને કારણે એરણ અને હથોડાની વચ્ચે આવીને ચૂરચૂર કેમ ન થઈ ગયાં ?

નૈન નાસિકા મુખ શ્રવના, ભૂંડી ખોપડી પકડ તૂં ક્યોં રહી ।

તોડ ઈનોંકો જુદે જુદે, તૂં ક્યોં ઉજડ ના ગઈ ॥ ૨૩ ॥

હે દુષ્ટ ખોપરી ! આંખ, નાક, મુખ, કાન વગેરેને પકડીને તું કેમ રહી ગઈ ? એ બધાં અંગોને અલગ-અલગ તોડીને તું ઉજડ કેમ ન થઈ ?

એ રે પીઉજી સિધાવતે, ક્યોં ના લગ્યા કલેજે ઘાએ ।

કાલ મેરા કહાં ચલ ગયા, ક્યોં ન કાઢી ખેંચ અરવાએ ॥ ૨૪ ॥

સદ્ગુરુના પરમધામ જવાને લઈને તારા કાળજામાં ઘા કેમ પડ્યો નહિ ? એ વખતે મારો કાળ ક્યાં ચાલ્યો ગયો હતો ? તેણે મારા આત્માને ખેંચીને કેમ બહાર કાઢ્યો નહિ ?

નેહેચલ નિધ રે બિછડતે, કહાં ગઈ વહ બુધ ।

ધિક ધિક રે ચંડાલની, તેં ક્યોં ભઈ એસી અસુધ ॥ ૨૫ ॥

સદ્ગુરુ રૂપી અખંડ નિધિ ધામ ગયા ત્યારે મારી બુદ્ધિ ક્યાં ચાલી ગઈ હતી ? હે ચંડાલિની બુદ્ધિ ! તને ધિક્કાર છે. તે વખતે તને આવી બેશુદ્ધિ ક્યાંથી આવી ?

ગ્યાન મેરા તિન સમેં, ક્યોં ના ક્રિયા વતન ઉજાસ ।

તિન સમેં દગા દિયા મુઝકો, મેં રહી તેરે વિસ્વાસ ॥ ૨૬ ॥

એ વખતે હે જ્ઞાન ! તેં હૃદયમાં પરમધામનો પ્રકાશ કેમ ફેલાવ્યો નહિ ! એ વખતે તેં મને મોટો દગો કર્યો. હું તો તારા વિશ્વાસે બેસી રહી હતી.

ગુન અંગ ઈંદ્રી મેરે મુઝસોં, ઉલટે ક્યોં હુએ દુસમન રે ।

જિન સમે હુઆ રે વિછોહા, મેરે ક્યોં ન હુએ સજન રે ॥ ૨૭ ॥

એ વખતે મારા ગુણ, અંગ, ઈંદ્રિયો ઊલટાં મારાં જ કેમ દુશ્મન બની ગયાં ? જે વખતે સદ્ગુરુથી મારો વિયોગ થયો તે વખતે મારાં ગુણ, અંગ, ઈંદ્રિયો મારાં સ્વજન કેમ ન બન્યાં ?

સાહેબ મેરા ચલતે, મેરી સકલ સિન્યા અંગ માહેં ।

સો કામ ન આએ આતમકે, અવસર એસો ન ક્યાંહેં ॥ ૨૮ ॥

મારા સદ્ગુરુધણી જ્યારે મારાથી અલગ થઈને જઈ રહ્યા હતા, ત્યારે મારા ગુણ, અંગ, ઈંદ્રિયોની પૂરી સેના મારા શરીરમાં જ સુસજ્જ થઈને ઊભી હતી, પરંતુ તેઓ મારા આત્માના કોઈ પણ કામમાં આવી નહીં. હવે આવો અવસર ફરીથી ક્યારેય નહિ મળે.

ફિટ ફિટ રે સિન્યા તુમકો, કયા ન હુતી તુમેં પેહેયાન ।

જાતે જીવકા જીવન, તુમ ક્યોં લે ના નિકસે પ્રાન ॥ ૨૯ ॥

હે મારાં ગુણ, અંગ અને ઈંદ્રિયોની સેના ! તને ધિક્કાર છે. શું તને મારા ધણીની પિછાણ નહોતી ? મારા જીવના આધાર સદ્ગુરુના પ્રયાણ વખતે તું મારા પ્રાણ લઈને કેમ નીકળી ન ગઈ ?

જીવન ચલતે જીવરા, ક્યોં છોડ્યા તેં સંગ રે ।

અબ કહું રે તોકોં કરમ ચંડાલ, તૂં તો થા તિનકા અંગ રે ॥ ૩૦ ॥

મારા ધણીના ચાલ્યા જતી વખતે હે જીવ ! તેં એમનો સાથ કેમ છોડી દીધો ? તેથી હવે હું તને કર્મચંડાળ કહું છું. કારણ કે તું તો તેમનું અંગ જ હતો.

નીચ કરમ એસા ચંડાલ, તુઝ બિના, કોઈ ના કરે રે ।

શ્રી ધની ધામ ચલે પીછે, ઈન જિમીમેં દેહ કૌન ધરે રે ॥ ૩૧ ॥

હે જીવ ! આવું અધમ કાર્ય તારા સિવાય બીજું કોઈ કરી શકે નહિ. મારા સદ્ગુરુ ધણીના પરમધામ ચાલ્યા ગયા બાદ કોણ આ પ્રકારે શરીર ધારણ કરી રહે ?

કૌન બિધ કહું મેં તુઝકો, કુકરમી કરમ ચંડાલ ।

તોહે અંગ ન ઉઠી અગિન, તો તૂં ક્યોં ન ઝંપાયા ઝાલ ॥ ૩૨ ॥

હે જીવ ! હું તને કેમ કરીને સમજાવું ? તું ઘણો ચંડાળ અને કુકર્મી છે. તારાં અંગોમાં વિરહનો અગ્નિ કેમ પ્રગટ ન થયો. તેની જવાબમાં તું કેમ કૂદી ન પડ્યો ?

ઝાંપ ન ખાઈ તેં ભૈરવ, ક્યોં કાએર હુઆ અવસર ।

તિલ તિલ તન ન તાછિયા, જાતે એ સુખ સાગર ॥ ૩૩ ॥

હે જીવ ! તેં ભૈરવ ઝાંપ (કૂદકો) કેમ ન માર્યો ? એવા અવસરે તું કાયર કેમ થઈ ગયો ? જે

વખતે સુખના સાગર (સદ્ગુરુ) પરમધામ જઈ રહ્યા હતા તે સમયે તેં મારા તનને છેદીને ટુકડે-ટુકડા કેમ કરી ન નાખ્યા ?

ગુન સાગર ધની ચલતે, ક્યોં ક્રિયા ઐસા હાલ ।

બજલેપી રે સ્વામ દ્રોહી, જીવરા ક્યોં ચૂક્યા રે ચંડાલ ॥ ૩૪ ॥

ગુણોના સાગર સદ્ગુરુ ધણીના જતા વખતે તેં મારી આવી દશા કેમ કરી ? ધામધણીની સાથે દ્રોહ કરીને વજલેપની માફક ભૂલ કરનાર હે જીવ ! તું આવો અવસર કેમ ચૂકી ગયો ?

દુષ્ટ અધરમી કેતા કહું, હુઆ બેમુખ દેતે પીઠ રે ।

ઐસા સમયા ગમાઈયા, નિપટ નિઠર જીવરા ઢીઠ રે ॥ ૩૫ ॥

હે દુષ્ટ અધર્મી જીવ ! તને શું કહું ? તું તો પીઠ આપીને સદ્ગુરુનાં વચનોથી વિમુખ થઈ ગયો છે. તેં આવો સુઅવસર કેમ ખોઈ નાખ્યો ? આથી તું નક્કી નિષ્ઠુર અને લુચ્ચો છે.

સબદાતીતકે પારકે પાર, તિન પાર જોતકા થા તેજ રે ।

યાસોં થા તેરા સનમંધ, પર તેં કધુએ ન રાખ્યા હેજ રે ॥ ૩૬ ॥

શબ્દાતીત બેહદ ભૂમિની પાર અક્ષરધામ અને તેની પણ પાર પરમધામની જ્યોતિનું તેજ તારી પાસે આવ્યું હતું. આવા (સદ્ગુરુ) ધણી સાથે તારો સંબંધ થયો હતો, પરંતુ તેં એમને સહેજ પણ પ્રેમ કર્યો નહિ.

તુઝમેં ભી તેજ હે ઉન જોતકા, ઔર વાહી કમલકી બાસ ।

વહ તેજ ફિરતે રે તૂં તેજ, ક્યોં ન પહોંચ્યા જોત પ્રકાસ ॥ ૩૭ ॥

તારી અંદર પણ એ જ જ્યોતિનું તેજ વિદ્યમાન છે, એ જ કમળની સુગંધ છે, પરંતુ સદ્ગુરુરૂપી એ તેજ પાછું પરમધામ જતી વખતે, હે તેજ ! તું એ પરમજ્યોતિની સાથે કેમ ભળી ગયું નહિ ?

અબ કહા કરું કહાં જાઉં, એ બાની ધની હૂંઠોં કિત ।

પીઉ પોહોંચાએ મેં પીછે ફિરી, કરને વિલાપ રહી ઈત ॥ ૩૮ ॥

હવે હું શું કરું અને ક્યાં જાઉં ? સદ્ગુરુની વાણીને હવે ક્યાં શોધું ? સદ્ગુરુના પાર્થિવ શરીરને (સમાધિ સ્થળે) પહોંચાડીને હું વિલાપ કરવા માટે અહીં (સંસારમાં) બેસી રહી.

અબ એ બાની તૂં કહાં સુનસી, મેરે ધામ ધનીકે બચન ।

બરનન કરતે જો શ્રીમુખ, સો અબ કાહૂં ન પાઈએ ઠૌર કિન ॥ ૩૯ ॥

હે જીવ ! આપણા સદ્ગુરુનાં પ્રેમમય વચનો હવે તું ક્યાં સાંભળશે ? સદ્ગુરુધણી જે રીતે પોતાના શ્રીમુખથી પરમધામનું વર્ણન કરતા હતા, તેવું વર્ણન હવે ક્યાંય સાંભળવા નહીં મળે.

અબ તારતમ કૌન કેહેસી, કૌન બિયાર કર દેસી હેત ।

ચૌદે ભવનમેં ઈન ધની વિના, એ બાની કોઈ ના દેત ॥ ૪૦ ॥

હવે તારતમનાં વચનો કોણ કહેશે ? વિચાર કરીને પ્રેમપૂર્વક એ વચનોને કોણ સંભળાવશે ? ચૌદ લોકમાંય આ ધણી સિવાય પરમધામની વાણી તમને કોઈ સંભળાવી શકશે નહિ.

બ્રજલીલા રાત દિન અખંડ, રાસલીલા અખંડ રાત રે ।

પીઉજી વિના વિવેક કૌન કેહેસી, હુઆ પ્રતિબિંબ તીસરા પ્રભાત રે ॥ ૪૧ ॥

બ્રજલીલાનાં રાત-દિવસ અખંડ છે અને રાસની રાત પણ અખંડ થઈ છે. એ રહસ્યોનું વિવેકપૂર્વક સ્પષ્ટીકરણ તેમ જ પ્રભાત થતાં થયેલી ત્રીજી પ્રતિબિંબિત લીલાનું રહસ્ય સદ્ગુરુ વગર કોણ પ્રગટ કરશે ?

ભેષ બાગેકા બેવરા, રહ્યા અગ્યારે દિન ।

સાત ગોકલ ચાર મથુરા, કૌન કેહેસી વિવેક બચન ॥ ૪૨ ॥

આ પ્રતિબિંબ લીલામાં શ્રીકૃષ્ણજીએ ગોવાળિયાના વેશમાં સાત દિવસ ગોકુળમાં અને ચાર દિવસ મથુરામાં એમ અગિયાર દિવસની લીલા કરી. આ લીલાઓનાં વિવેકપૂર્વક વચનો કોણ કહેશે ?

ઉતમ બિયાર ઉતમ બંધેજ, ઔર કે વિધકે દ્રષ્ટાંત રે ।

ઈન ધની બિના રે દયા કર, કૌન દેસી કર ખાંત રે ॥ ૪૩ ॥

મારા ધણી વગર આવા શ્રેષ્ઠ વિચાર અને ઉત્તમ બંધેજ (આડિકા લીલા) અને વિવિધ દ્રષ્ટાંતો કહીને ધ્યાનપૂર્વક કોણ સંભળાવશે ?

પન બાંધ બરસ ચૌદેલોં, સાસ્રકો અરથ કૌન લેસી ।

સોએ પ્રકાસ ઈન પીઉ વિના, એક સાએતમેં સમજાએ કૌન દેસી ॥ ૪૪ ॥

ચૌદ વર્ષ સુધી નિયમ(પ્રણ) લઈને શ્રીમદ્ભાગવત શાસ્ત્રનો રહસ્યમય અર્થ કોણ ગ્રહણ કરશે ? સદ્ગુરુધણી વગર તારતમજ્ઞાનનો પ્રકાશ દેખાડીને એક ક્ષણમાં કોણ સમજાવશે ?

દૂધ પાની રે જુદા કર, કૌન કેહેસી કર રોસન ।

મોહજલ ગેહેરેમેં ડૂબતે, કૌન કાઢે યા ધની બિન ॥ ૪૫ ॥

દૂધ અને પાણી (બ્રહ્મ અને માયા)ને અલગ-અલગ કરીને આ બંનેના ભેદનું નિરૂપણ સદ્ગુરુ વગર કોણ કરશે ? ઊંડા મોહના જળમાં ડૂબતા બ્રહ્માત્માઓને સદ્ગુરુધણી વગર કોણ બહાર કાઢશે ?

અઠોતર સૌ પખકા, કૌન કાઢ દેસી સાર રે ।

સુખ અક્ષર અક્ષરાતીતકે, કૌન દેસી બિના આધાર રે ॥ ૪૬ ॥

ભક્તિ સાધનાના એકસો આઠ પક્ષ (સોપાન)નો સાર શાસ્ત્રોમાંથી કાઢીને કોણ આપશે ? અક્ષર અને અક્ષરાતીતનો અખંડ આનંદ આપણને આ ધણી વગર કોણ આપશે ?

નરસૈયા કબીર જાટીયકે, ઔર કે સાધો સાસ્ર બચન રે ।

કાઢ દે સાર કૌન ઈનકા, કરકે એહ મથન રે ॥ ૪૭ ॥

ભક્ત નરસિંહ મહેતા, સંત કબીર અને જાટભગત જેવા અનેક સંતોની વાણી અને ધર્મશાસ્ત્રોનું રહસ્ય આપણને કોણ સ્પષ્ટ કરશે ? આ બધાં વચનોનું મંથન કરીને તેમનો સાર કોણ કાઢી આપશે ?

મહાપ્રલેલોં જો કોઈ, સાસ્ત્ર પઢ કરે અભ્યાસ ।
બહુ વિધ લેવેં વિવેકસોં, કર મન દ્રઢ વિસ્વાસ ॥ ૪૮ ॥

તો ભી ન આવે એ વિવેક, ના કદ્યૂએ મુખ બાન રે ।
સો સંગ ધનીકે એક ખિનમેં, કર દેવેં સબ પેહેયાન રે ॥ ૪૯ ॥

મહાપ્રલય સુધી પણ જો કોઈ શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરતો રહે અને મનમાં દૃઢ વિશ્વાસ રાખી એ શાસ્ત્રનાં વચનોનું વિવેકપૂર્વક મનન કરતો રહે, તેમ છતાં તેનામાં આ વિવેક આવી શકતો નથી. તેમ જ આ બાબતમાં એક પણ શબ્દ તે બોલી શકતો નથી, પરંતુ સદ્ગુરુનો સંગ તેને એક ક્ષણ માત્રમાં સૌની પિછાણ કરાવી દે છે.

અબ અબૂઝ ટાલ સુબુધ દેયકે, કૌન કરસી ચતુર વચિષિન રે ।
નેહેયલ નિધ ધની ધામકી, સો કહૂં પાઈએ ન ચૌદે ભવન રે ॥ ૫૦ ॥

હવે અજ્ઞાનતાને મટાડી બ્રહ્મજ્ઞાન દ્વારા સુબુદ્ધિ આપીને આપણને ચતુર અને વિચક્ષણ બુદ્ધિવાળાં કોણ બનાવશે ? સદ્ગુરુધણી વગર આ ચૌદ લોકમાં પરમધામની અખંડ નિધિ ક્યાંય પણ પ્રાપ્ત કરી શકાતી નથી.

દૂજા કૌન દેસી રે લડકે, ઐસી જાગ્રત બુધ સુજાન રે ।
સાથ ધામકા જાનકે, કૌન કેહેસી હેત ચિત આન રે ॥ ૫૧ ॥

આવા સદ્ગુરુધણી વગર અમને લઢીને જાગ્રત બુદ્ધિનું જ્ઞાન કોણ આપશે ? આપણને આપણા પરમધામ વિશે સઘળું જાણીને આવાં વિવેક ભરેલાં વચન કોણ કહેશે ?

નીંદ ઉડાએ જગાએકે, કૌન દેસી ઘર આપ પેહેયાન રે ।
ખેલ દેખાએ આપ દેહ ઘર, કૌન કાઢસી હોએ ગલતાન રે ॥ ૫૨ ॥

અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાને ઉડાડીને, જાગ્રત કરી પરમધામ તેમજ સ્વયંની (આપણી પોતાની) ઓળખાણ કોણ કરાવશે ? ધામધણીએ માયાવી દેહ ધારણ કરીને આપણને જગતનો ખેલ બતાવ્યો. આ રીતે ગળી જતાં અંગવાળા આપણને કોણ બહાર કાઢશે ?

ત્રૈલોકી ત્રગુન માયા મિને, હમ બૈઠે થે રચકે ઘર રે ।
સો નેહેયલ ધામમેં બૈઠાએકે, યાકો કૌન દેખાવેં ખેલ કર રે ॥ ૫૩ ॥

આપણે બધા બ્રહ્માત્માઓ તો ત્રણે લોક (સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાળ)ને પોતાનું ઘર માનીને અને ત્રિગુણાધિપતિ (બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ)ને પરબ્રહ્મ સમજીને માયામાં જ રચ્યાંપચ્યાં બેસી રહ્યાં હતાં. આપણને જાગ્રત કરીને એ બધાંની પાર, અખંડ પરમધામમાં બેસીને દ્રષ્ટાભાવે સંસારનો ખેલ કોણ બતાવશે ?

અબ એ ચરયા કહાં સુનસી, મૂલ બચન તારતમ રે ।
એ સુને બિના હમ ક્યોં ગલસી, બિના બાની ઈન ખસમ રે ॥ ૫૪ ॥

સદ્ગુરુ ધણી વગર તારતમનાં મૂળ વચનોની ચર્ચા હવે આપણે ક્યાં સાંભળીશું ? આપણા પ્રિયતમ સદ્ગુરુનાં આવાં વચનોને સાંભળ્યા વિના આપણું મન કેમ કરીને દ્રવિત થશે ?

ઔર ઘાટ બિના ગલે, ક્યોં જીવ ટલ હોસી આતમ રે ।

તીન દિવાલ આડી ભઈ, સો ઉડે ના બિના ખસમ રે ॥ ૫૫ ॥

અહંભાવ દ્રવિત થયા વગર જીવભાવથી આત્મભાવમાં કેવી રીતે પહોંચી શકાશે ? આત્મભાવ સુધી પહોંચવામાં સ્થૂળ, સૂક્ષ્મ અને કારણ આ ત્રણે દીવાલો (આવરણ) બાધક છે. સદ્ગુરુ વગર આ આવરણ કેવી રીતે ઊડી શકશે ?

પાંચ પચીસ જો ઉલટે, હોએ બૈઠે દુસમન રે ।

સો નેહેયલ ઘરમેં બૈઠાએકે, કૌન કર દેવે સીધે સજન રે ॥ ૫૬ ॥

પાંચ તત્ત્વ અને પચીસ પ્રકૃતિઓ ઊલટી દિશામાં જઈને આપણી જ શત્રુ બની ગઈ છે. તારતમ જ્ઞાન દ્વારા આપણને અખંડ પરમધામનો અનુભવ કરાવીને સદ્ગુરુ ધણી વગર કોણ એમને (પાંચ તત્ત્વો અને પચીસ પ્રકૃતિને) સીધાં દોર (ડાહ્યાં ડમરાં) કરી દેશે ?

બૈરી મારકે કૌન જિવાવસી, ઉલટે ભાનકે કરે સનમુખ રે ।

યા દુખમેં ઈન ધની બિના, કૌન દેવે સાંચે સુખ રે ॥ ૫૭ ॥

શત્રુ (વેરી) બનેલી દુષ્ટ પ્રવૃત્તિઓને મારીને અચેત થઈ ગયેલ આત્માને ફરીથી કોણ જીવિત કરશે ? આત્માથી વિમુખ થઈ ગયેલા ગુણોને પાછા વાળીને આત્માની સમ્મુખ કોણ કરશે ? આ દુઃખમય સંસારમાં સદ્ગુરુ વગર આપણને સાચું સુખ કોણ આપશે ?

બીચ પટ આતમ પર આતમા, કૌન ઉડાએ કર દે સંગ રે ।

ઈન દુલહે બિના દુલહિંનસોં, ક્યોં હોસી રસ રંગ રે ॥ ૫૮ ॥

આત્મા અને પરમાત્મા વચ્ચેના અંતરને દૂર કરીને એ બંનેને કોણ એક કરશે ? (સદ્ગુરુના જ્ઞાનના પ્રતાપથી જ આત્મા પોતાના પરાત્મા સ્વરૂપનો અનુભવ કરી શકશે.) આપણા પ્રિયતમ (ધામધણી) વગર, દુલહન (આત્મા)ને આનંદ વિહારનો અનુભવ કેવી રીતે થશે ?

મોહજલ પૂર અંધેર મેં, જિત કાહૂંના કિસીકી ગમ રે ।

તહાં સે કાઢ દેવે સુખ નેહેયલ, ઐસા કૌન બિના ઈન ખસમ રે ॥ ૫૯ ॥

જ્યારે અજ્ઞાનરૂપી અંધકારથી ભરેલા મોહજળ (ભવસાગર)નો પણ કોઈ અંત નથી તો આવા અંતહીન ભવસાગરમાંથી કાઢીને સદ્ગુરુ વગર કોણ આપણને અખંડરૂપ આપી શકશે ?

ઈન ભવસાગર કે જીવોં મેં, બાસના ઢૂંઢ કાઢે છુડાએકે ફંદ રે ।

આતમ અપની પેહેયાનકે, કૌન પાવે આનંદ રે ॥ ૬૦ ॥

આ સંસારના જીવોમાંથી બ્રહ્માત્માઓને શોધીને કોણ બહાર કાઢશે ? વળી તેમને કોણ બંધનમુક્ત કરશે ? આ જીવોમાંથી કોણ પોતાના આત્માઓ (બ્રહ્માત્માઓ)ને પિછાણીને (સદ્ગુરુ વગર) બીજો કોણ આનંદિત કરશે ?

અબ કૌન રે કરસી ઐસા બરનન, નેહેયલ બ્રજ રાસ ધામ રે ।

એ કૌન સુખ સૈયોંકો દેયકે, કૌન મિલાવે સ્યામાજી સ્યામ રે ॥ ૬૧ ॥

સદ્ગુરુ ધણી વગર અખંડ વ્રજ, રાસ તથા પરમધામનું આવું સુંદર વર્ણન હવે કોણ કરશે ? બ્રહ્માત્માઓને પરમધામનું અખંડ સુખ આપીને તેમને રાજશ્યામાજી સાથે કોણ મેળવશે ?

આતમકો રે જગાએકે, કૌન ખોલે આતમકે શ્રવન રે ।

અંતર પટ ઉડાએકે, કૌન કેહેસી મૂલ બચન રે ॥ ૬૨ ॥

બ્રહ્માત્માઓને જાગ્રત કરીને તેમનાં (આત્માનાં) શ્રવણ કોણ ખોલશે ? હૃદય પર પડેલા અજ્ઞાનરૂપી પડદાને દૂર કરીને પરમધામનાં મૂળ વચન કોણ સંભળાવશે ?

ફોડ બ્રહ્માંડ આડે આબરન, તાએ પોહોંચાવે અક્ષર પાર રે ।

સુખ અખંડ અક્ષરાતીતકો, કૌન દેવે બિના ઈન ભરતાર રે ॥ ૬૩ ॥

ચૌદ લોક બ્રહ્માંડને ફોડીને બધાં આવરણોને દૂર કરતાં આત્માને અક્ષર પાર અક્ષરાતીત ધામમાં કોણ પહોંચાડશે ? આવા સદ્ગુરુ ધણી વગર અક્ષરાતીત બ્રહ્મનું અખંડ સુખ કોણ આપશે ?

ઉપર વાડે બાટ ધામકી, કૌન બતાવે ઔર રે ।

ઈન ભેદી બિના ભોમ ક્યોં છૂટહી, ક્યોં પોહોંચિએ અખંડ ઠૌર રે ॥ ૬૪ ॥

પરમધામ તરફ જવાનો આત્મિક (આકાશ) માર્ગ સદ્ગુરુ વગર બીજો કોણ બતાવશે ? આ સંસારના રહસ્ય (ભેદ)ને જાણનારા સદ્ગુરુના માર્ગદર્શન વગર આ જૂઠા સંસારમાંથી છુટકારો મેળવીને અખંડધામમાં કેવી રીતે પહોંચી શકાશે ?

સાથ અજાન અબૂઝકો, કૌન લેસી સુધાર રે ।

બાસના સગાઈ પેહેચાનકે, કૌન ખોલ દે નેહેચલ દ્વાર રે ॥ ૬૫ ॥

અજાણ તેમજ નાસમજ સુંદરસાથને સાચો માર્ગ બતાવીને હવે એમને કોણ સુધારશે ? આત્માના સંબંધને પિછાણીને એમને માટે અખંડ ધામનાં દ્વાર કોણ ખોલશે ?

સત સાગર સુતેજમેં, બતાવત નેહેચલ ધન રે ।

સો પૂર લેહેરાં ચલ ગઈ, આવત અમોલ અખંડ રતન રે ॥ ૬૬ ॥

સદ્ગુરુધણી સ્વતઃ પ્રકાશમાન તેજોમય સત્યસાગર તારતમજ્ઞાન દ્વારા પરમધામની અખંડ સંપદા (ધન) બતાવ્યા કરતા હતા. હવે તેમના ચાલ્યા જતાં આત્માને માટે અમૂલ્ય સ્નેહના ભંડાર જેવો એ જ્ઞાનનો પ્રવાહ પણ ચાલ્યો ગયો.

એ ધન મેરે ધનીયકા, આયા થા મુઝ કારન રે ।

સો ધન ખોયા મેં નીંદમેં, ધની દેતે કર કર જતન રે ॥ ૬૭ ॥

ધામધણીનું આવું અખંડ ધન મારે માટે જ આ સંસારમાં આવ્યું હતું. એ અખંડ નિધિને મેં અજ્ઞાનની નિદ્રામાં સૂઈને ગુમાવી દીધી. સદ્ગુરુ ધણી તો મને યત્નપૂર્વક આ ધન (તારતમજ્ઞાન) આપ્યા કરતા હતા.

એ ધન જાતે મેરે ધનીકા, સો તૂં દેખકે કેસે રહી રે ।

ફિટ ફિટ ભૂંડી પાપની, તેં એતી પુકાર ક્યોં સહી રે ॥ ૬૮ ॥

હે આત્મા ! મારા ધણીના આવા અખંડ ધનને જતું જોઈને તું અહીં કેમ પડી રહ્યો ? હે દુષ્ટ પાપી ! તને ધિક્કાર છે. સદ્ગુરુનો આટલો પોકાર તું કેમ સહી શક્યો ?

ફિટ ફિટ રે મેરી આતમા, તેં ક્યોં ખોઈ નિધ આઈ હાથ રે ।

કર દૈ ધની, ધામ પેહેયાન, તો તૂં ક્યોં ના ચલી પીઉ સાથ રે ॥ ૬૯ ॥

હે મારા આત્મા ! તને ધિક્કાર છે. હાથમાં આવેલ આ અખંડ નિધિ (તારતમજ્ઞાન) તેં કેમ ખોઈ નાખી ? ધામધણીએ તને પોતાની ઓળખ કરાવી દીધી હતી, તો પછી તું તેમની સાથે કેમ ચાલ્યો ન ગયો ?

સંગ પીઉકે ના ચલી, ક્યોં રહી પીઉસોં બિછુર રે ।

અજહૂં આહ તેરી ના ઉડી, યાદ કર અવસર રે ॥ ૭૦ ॥

હે મારા આત્મા ! તું સદ્ગુરુ ધણીની સાથે ચાલ્યો ગયો નહીં, એમનાથી વિખૂટો પડીને કેમ રહી શક્યો ? આવા દારૂણ અવસરને યાદ કરવા છતાં હજી તારો શ્વાસ (નિઃશ્વાસ) કેમ ઊઠ્યો નહિ.

ત્રાહિ ત્રાહિ કડું રે સજની, પીઉજી દિયો મોહે છેહ ।

જલ બલ બિરહા ઝાલમેં, ભસમ ના હુઈ જીવ દેહ ॥ ૭૧ ॥

હે સખીઓ ! મારો આત્મા “ત્રાહિ મામ્ ત્રાહિ મામ્” પોકારી ઊઠ્યો છે, કારણ કે સદ્ગુરુએ મને વિયોગ આપ્યો છે, તેમ છતાં તેમના વિરહ અગ્નિમાં બળીને મારો જીવ અને આ દેહ ભસ્મ થયાં નથી.

કે વિધ કહ્યા મોહે પીઉજી, પર મેં કછૂ ન કિયો સનેહ રે ।

અબ તો બૈઠી ધન ખોએકે, હાથ આયા થા જેહ રે ॥ ૭૨ ॥

સદ્ગુરુએ મને અનેક પ્રકારે સમજાવ્યું, પરંતુ મેં તેમને સહેજ પણ સ્નેહ કર્યો નહિ. આમ મારા હાથમાં આવેલા આ ધનને હવે હું ખોઈ બેઠી છું.

ધનિએં તો કેહે કેહે દેખાઈયા, કર કર મુઝસોં એકાંત રે ।

પર મેં ચૂકી ચંડાલન અવસર, અબ પકડ બૈઠી મેં સ્વાંત રે ॥ ૭૩ ॥

સદ્ગુરુએ મને અનેક દૃષ્ટાંતો આપીને કહ્યું અને એકાંતમાં બેસીને સમજાવવાનો પ્રયાસ પણ કર્યો, પરંતુ હું ચંડાલિનીની જેમ, આ અવસર ખોઈને હવે શાંત થઈને બેસી રહી છું.

અબ સબદાતીત નિધ ધામકી, એ કૌન કેહેસી મુખ બાન રે ।

શ્રી ધામકે સુખકી રે બીતક, કૌન કેહેસી બરતમાન રે ॥ ૭૪ ॥

હવે આપણને આ રીતે પોતાના શ્રીમુખે પરમધામની શબ્દાતીત નિધિના વિષયમાં કોણ કહેશે ? પરમધામના અખંડ સુખોની વીતક વર્તમાન સમયમાં પ્રત્યક્ષરૂપે કોણ કહેશે ?

ઉઠતે બૈઠતે ખેલનકી, સુધ કૌન કહે એહ સુકન રે ।

બન જાય અન્હાએકે, કૌન કેહેસી સિનગાર બરનન રે ॥ ૭૫ ॥

પરમધામમાં આપણે કેવાં ઊઠતાં, બેસતાં અને રમતાં હતાં, તે વચનોને હવે કોણ કહી સંભળાવશે ? વનોમાં જઈને કરેલી સ્નાન અને શ્રી શૃંગારની લીલાનું વર્ણન કોણ કરશે ?

બસ્તર ભૂષનકી બિગત, પીઉ બિના કૌન લેવે રે ।

એ સુખ અનભવ અપના, સનમંધ કરકે કૌન દેવે રે ॥ ૭૬ ॥

પરમધામનાં ચિન્મય વસ્ત્રો અને આભૂષણોનું વર્ણન સદ્ગુરુ વગર હવે કોણ કરશે ? આ અખંડ સુખોનો પોતાનો અનુભવ આપણને પોતાના સંબંધી જાણીને કોણ કહેશે ?

કે સુખ અનભવ બનકે, કે સુખ સાતોં ત્રટ રે ।

સુખ તાલ મંદિર મોહોલનકે, કૌન દેવે ઉડાએ અંતર પટ રે ॥ ૭૭ ॥

પરમધામનાં વનોના સુખનો અનુભવ તેમજ યમુના નદીના સાતેય ઘાટોના આનંદનું વર્ણન હવે કોણ કહેશે ? હોજકોસર તળાવ અને એનાં મંદિરોનું વર્ણન કરીને આપણા અંતરપટ (પડદા)ને કોણ હટાવશે ?

તીસરી ભોમ મોહોલ સિનગાર, ઔર બૈઠક આરોગ પૌઠન રે ।

સુખપાલ બૈઠ બન સિધાવતે, કૌન કેહેસી પીછલા પોહોર દિન રે ॥ ૭૮ ॥

પરમધામમાં રંગમહલની ત્રીજી ભોમ પર થનારા શૃંગાર, બૈઠક, ભોજનગ્રહણ અને વિશ્રાન્તિ સુખનું વર્ણન આપણને કોણ સંભળાવશે ? પાછલા પહોરમાં સુખપાલો (વિમાનો)માં બેસીને વન પરિભ્રમણના આનંદનું વર્ણન કોણ કરશે ?

સુખ ચૌથી ભોમ નિરતકે, સુખ પાંચમી ભોમ પૌઠન રે ।

એ સુખ અનભવ કૌન કેહેસી, કે વિધ બિલાસ રૈન રે ॥ ૭૯ ॥

ચોથી ભોમનાં નૃત્યો, પાંચમી ભોમની વિશ્રાન્તિનાં વિવિધ સુખવિલાસનો અનુભવ હવે કોણ કહેશે ?

કે વિધ સુખ તારતમકે, જો કહે બચન સુખ મૂલ રે ।

યા વિધ હમેં કૌન કહે બરનન, સનમંધ હોએ સનકૂલ રે ॥ ૮૦ ॥

મૂળ ઘર પરમધામનાં અખંડ સુખ આપનારાં તારતમનાં વચનો હવે કોણ કહેશે ? આ રીતે વર્ણન કરીને આપણને કોણ સંભળાવશે કે જેનાથી મૂળ સંબંધની પિછાણ થવામાં અનુકૂળતા થાય.

દેત બિછોહા ધની ધામકે, તુમ ક્યોં ન કિયા એહ બિચાર રે ।

હુતી આસા મુખી ઈદ્રાવતી, સુખ ચાહતી અખંડ અપાર રે ॥ ૮૧ ॥

હે સદ્ગુરુ ધણી ! આપની અંગનાને વિયોગ કરાવતી વખતે આપે આવા વિચારો કેમ કર્યા નહિ ? ઈદ્રાવતી તો તમારા થકી અખંડ અને અપાર સુખની આશા લઈને બેઠી હતી.

પ્રકરણ ૬ ચોપાઈ ૧૬૯

જાટી ભાષામેં વિલાપ-હિંદી

મેરી સૈયલ રે, સાહ આએ થે મેરે ઘર ।

મેં પેહેચાન ના કર સકી, પીઉ ચલે પુકાર પુકાર ॥ ૧ ॥

હે મારી સખી ! પ્રિયતમ મારે ઘેર આવ્યા હતા, હું તેમને ઓળખી ન શકી. તેઓ મને વારંવાર પોકારો કરીને ચાલ્યા ગયા.

પીઉ આએ ના પેહેયાને, મોહે ના પરી સુધ ।
બચન કહે જો હેત કે, ભાંત ભાંત કે વિધ ॥ ૨ ॥

પ્રિયતમ ધણી આવ્યા, પરંતુ મેં તેમને ઓળખ્યા નહીં, મને તેમની સહેજ પણ સુધ (સૂઝ) પડી નહિ. તેમણે ખૂબ પ્રેમપૂર્વક ભાતભાતનાં વચનો કહ્યાં (પરંતુ મેં તેના પર ધ્યાન આપ્યું નહિ.)

નીંદ ઐસી ભઈ નિગોડી, એ તુમ દેખો રે સઈ ।
દિન દો પોહોરે જાગતે, મોહે કાલી રૈન ભઈ ॥ ૩ ॥

હે સખીઓ ! જરા જુઓ તો, મારી આ નિદ્રા એવી તો જૂઠી, અપંગ અને નશીલી થઈ ગઈ કે જાગતા હોવા છતાં દિવસનો મધ્યાહ્ન મારે માટે કાળી રાત જેવો થઈ ગયો.

ઘર આએ ના પેહેયાને, કહે વિધ વિધ કે બચન ।
કાંન આંખાં ફૂટિયાં, ઔર ફૂટે હિરદેંકે નૈન ॥ ૪ ॥

સદ્ગુરુ ધણી મારે ઘેર આવ્યા, પરંતુ મેં તેમને ઓળખ્યા નહિ. તેમણે મને જાગ્રત કરવા માટે અનેક પ્રકારનાં વચનો પણ કહ્યાં, પરંતુ મારા કાન અને આંખો ફૂટી ગયાં હતાં. એટલું જ નહિ, હૃદયનાં વિવેકરૂપી નેત્રો પણ ફૂટી ગયાં હતાં.

સજન મેરા ચલ ગયા, અબ રહૂંગી વિધ કિન ।
બસ્ત ગઈ જબ હાથ થેં, અબ રોવના રાત દિન ॥ ૫ ॥

મારા પ્રિયતમ ધણી ચાલ્યા ગયા હવે તેમના વગર હું કેમ કરીને રહી શકીશ ? હાથમાં આવેલી વસ્તુ જતી રહેતાં હવે તો રાત દિવસ રોવાનું જ બાકી રહી ગયું.

મેં તો તબ ના ઉઠ સકી, પીઉ ચલે બખત જિન ।
ક્યોં ખોઊં ધની અપના, જો તબહીં પકડોં ચરન ॥ ૬ ॥

સદ્ગુરુ ધણીના જતી વખતે હું ઊઠીને ઊભી પણ ન થઈ. જો હું તે વખતે તેમનાં ચરણો પકડી લેતી તો મારા ધણીને કેમ ખોઈ દેત ?

જો મેં તબહીં જાગતી, તો ક્યોં જાવે મેરા પીઉ ।
ક્યોં છોડોં ખસમકો, સંગ પીઉકે મેરા જીઉ ॥ ૭ ॥

જો તે વખતે પણ હું (આ માયાવી નિદ્રામાંથી) જાગી ગઈ હોત તો મારા પ્રિયતમ ધણી કેમ ચાલ્યા જતા ? જેમની સાથે મારો પ્રાણ (જીવ) જોડાયેલો છે એવા ધણીને હું કેમ છોડી દેતી ?

અબ તરફ દસો દિસ દેખિએ, તો ગેહેરે મોહકે જલ ।
મેર જૈસી લેહેરોં મિને, માંહેં મછ ગલાગલ ॥ ૮ ॥

હવે દશેય દિશાઓમાં નજર નાખતાં ચારેય તરફ ઊંડો મોહસાગર જ દેખાય છે. ભવસાગરમાં પર્વત જેવડી લહેરો ઊઠે છે અને ભયાનક જળચરો એકબીજાને ગળી જતાં જોવામાં આવે છે.

જલ માંહેં ભમરિયાં, કે વિધ તીખે તાન ।
કહૂં સુખ નહીં સાએતકા, એ દુખ રૂપી નિદાન ॥ ૯ ॥

આ મોહજળમાં કંઈ કેટલાય પ્રકારની ભ્રમરીઓ છે અને જોરદાર પ્રવાહ જીવને પોતાની તરફ

ખેંચી રહ્યા છે. આ સંસારમાં પળભરનું સુખયેન નથી. તે નક્કી દુઃખથી ભરેલો છે.

એક ઘોર અંધેરી આંખાં નહીં, ઔર ઠોર નહીં બુધ મન ।

વિષમ જલ એસે મિને, પીઉ આએ મુઝ કારન ॥ ૧૦ ॥

એક બાજુ અહીં અજ્ઞાનરૂપી ઘોર અંધકાર છવાયેલો છે, બીજી તરફ જ્ઞાનરૂપી આંખો પણ નહીંવત્ છે. બુદ્ધિ અને મનને કેન્દ્રિત કરવાનું સ્થિર સ્થાન પણ દેખાતું નથી. આવા વિષમ મોહજળ (માયાવી સંસાર)માં મારા માટે ધામધણી સદ્ગુરુ બનીને આવ્યા છે.

માંહે ભભૂકે આગકે, ખાના અમલ જેહેર અતિ જોર ।

પીઉ પુકારે કે વિધ, મેં ઉઠી ના અંગ મરોર ॥ ૧૧ ॥

આ ભૂમિમાં વિષય વાસનાની આગ ભડકે બળે છે. અહીંનું ખાનપાન પણ નશીલું અને ઝેરીલું છે. આવા વિકટ સંસારમાં સદ્ગુરુએ મને અનેક પ્રકારે પોકાર કર્યો, પરંતુ હું મારાં અંગોને મરોડીને ઊભી ન થઈ.

પીઉ મેરા મુઝ વાસ્તે, આએ એસેમેં આપ ।

કે વિધ જગાઈ મોહે, મેં કર ના સકી મિલાપ ॥ ૧૨ ॥

મારા ધણી મારા માટે જ આવી વિષમ પરિસ્થિતિમાં આ જગતમાં પ્રગટ થયા. તેમણે મને અનેક પ્રકારે જગાડી, પરંતુ હું તેમને સાથ આપી શકી નહિ.

અબ કહા કરું કહાં જાઉં, ટૂટ ગઈ મેરી આસ ।

કહાં વતન કૌન બતાવે, પીઉ ના દેખોં પાસ ॥ ૧૩ ॥

હવે હું શું કરું ? ક્યાં જાઉં ? મારી તો આશા જ તૂટી ગઈ. મારું મૂળઘર પરમધામ ક્યાં છે અને તે કોણ બતાવશે ? ધામધણી તો ક્યાંય આસપાસ દેખાતા નથી.

પ્રકરણ ૭ ચોપાઈ ૧૮૨

પુકાર ચલે મેરે પીઉજી, મેં તો નીંદેમેં ઉરઝીય રે ।

અબ હૂંદે મેરા જીવ રે, સો સજન અબ કિત પાઈએ ॥ ૧ ॥

મારા સદ્ગુરુ ધણી મને પોકારતા ચાલ્યા ગયા, પરંતુ હું તો નિદ્રામાં જ અટવાઈ ગયેલી રહી ગઈ. હવે મારો જીવ તેમને ખોળી રહ્યો છે, પરંતુ હવે પ્રિયતમ મને ક્યાં મળશે ?

સઈ રે પીઉકી બાતેં મેં કેસે કહું, મોસોં આએ કિયો મિલાપ ।

મેરે વાસ્તે માયા મિને, ક્યોં કર ડારયા આપ ॥ ૨ ॥

હે સખી ! હું મારા સદ્ગુરુ ધણીની વાતો કેમ કહું ? તેમણે તો સ્વયં આવીને મારો મેળાપ કર્યો. તેમણે મારા માટે આ માયામાં કેવી રીતે પોતાની જાતને પણ નાખી દીધી ? (શરીર ધારણ કર્યું)

આએ વતનથેં પીઉ અપના, દેખાએકે ચલે રાહ ।

આધા ગુન જો યાદ આવે, તો તબહીં ઉડે અરવાહ ॥ ૩ ॥

આપણા ધામધણી પરમધામથી આ માયાવી જગતમાં આવ્યા અને તેઓ આપણને પરમધામનો

માર્ગ બતાવીને ચાલ્યા ગયા. જો એમના ગુણોમાંથી અડધો ભાગ પણ યાદ આવી જાય તો આત્મા તરત શરીર છોડી શકે.

સાહેબ ચલે વતન કો, કેહે કેહે બોહોતક બોલ ।

ધિક ધિક પડો મેરે જીવકો, જીન દેખ્યા ન આંખાં ખોલ ॥ ૪ ॥

સદ્ગુરુ ધણી આપણા માટે તારતમ જ્ઞાનની અનેક વાતો કહીને પોતાને ઘેર (પરમધામ) ચાલ્યા ગયા. મારા જીવને ધિક્કાર છે કે એણે આંખો ખોલીને તેમને જતાં જોયા સુધ્ધાં નહિ.

સઈ રે અનેક ભાંત મોસોં કહી, મોહે સાલત હેં સો બૈન રે ।

સો ભી કહ્યા આંઝૂ આંન કે, પર મૈં પલક ના ખોલે નૈન રે ॥ ૫ ॥

હે સખી ! સદ્ગુરુએ મને વિવિધ પ્રકારે ઉપદેશ આપ્યો. તેમના ઉપદેશનાં એ વચનો હવે મને વ્યથિત કરી રહ્યાં છે. તેમણે તો આંખોમાં આંસુ લાવીને મને સમજાવ્યું પરંતુ મેં એક પણ માટે પણ આંખ ખોલી નહિ.

આંખોં પાની ભરકે, હાથ પકડ ક્રિયા સોર ।

આગ પરો મેરે જીવકો, જાકોં અજહૂં એહી મરોર ॥ ૬ ॥

પોતાની આંખોમાં આંસુ ભરીને મારો હાથ પકડીને તેમણે મને ઊંચા સ્વરે પોકાર્યો. મારા જીવને આગ લાગે કે જે હજી સુધી માયાની તરફ જ ઝુકેલો છે.

સઈ રે અબ મૈં કહા કરૂં, મેરા હાલ હોસી વિધ કિન ।

વતન બૈઠ સૈયનમેં, ક્યોં કર કરૂં રોસન ॥ ૭ ॥

હે સખી ! હવે હું શું કરું ? મારી શી દશા થશે ? પરમધામમાં બ્રહ્માત્માઓ વચ્ચે બેસીને હું મારી આ દશાને કેવી રીતે પ્રગટ કરી શકીશ ?

અબ સુનો રે તુમ સૈયાં, કહૂં સો બીતક બાત ।

પાની તો પીઉજી લે ચલે, અબ તલહૂં મછલી ન્યાત ॥ ૮ ॥

હે સખીઓ ! હવે સાંભળો. હું તમને મારી આપવીતી કહી રહી છું. સદ્ગુરુ ધણી પ્રેમરૂપી જળ તો લઈ ગયા છે. હવે હું જળ વગરની માછલીની જેમ તડપી રહી છું.

કર કર સોર જો વલ્લભા, ફિરે જો આપ વતન ।

ચલે જો મેરે દેખતે, કેહે કેહે અનેક બચન ॥ ૯ ॥

મારા પ્રાણવલ્લભ સદ્ગુરુ મને પોકારી-પોકારીને પરમધામ ચાલ્યા ગયા. મારા જોતાં જ તેઓ અનેક ઉપદેશ વચનો કહીને ચાલ્યા ગયા.

દુલહા મેરા ચલ ગયા, મેરી બલે ન જુબાં યોં ।

પલ પલ બચન પીઉકે, મોહે લગે કટારી જ્યોં ॥ ૧૦ ॥

“મારા ધામધણી ચાલ્યા ગયા” એવું કહેવા માટે જીભ ઉપડતી જ નથી. સદ્ગુરુનાં વચન પળેપળ મને કટારની જેમ લાગ્યા કરે છે.

આગ પડો તિન દેસડે, જિત પીઉકી નહીં પેહેયાન ।

તો ભી સુધ મોહે ના ભઈ, જો હુઈ એતી હાન ॥ ૧૧ ॥

એવા દેશને આગ લાગી જાવ કે જ્યાં આવા સદ્ગુરુ ધણીની પિછાણ થતી નથી. મને આટલું નુકસાન થયું તો પણ હોશ આવ્યો નહીં.

કાટ જીવ ટુકડે કરોં, માંહેં ભરૂં મિરચ ઔર લોંન ।

એ દરદ પિયા ઈન ભાંતકા, અબ એ મેટે કોંન ॥ ૧૨ ॥

સદ્ગુરુના વિરહમાં હું મારા શરીરને કાપીને ટુકડે ટુકડા કરી દઉં અને એમાં મરચું અને મીઠું ભરી દઉં તો પણ હે ધણી ! તમારા આ વિયોગની આ વેદના કોણ મટાડશે ?

આગ લગી ઝાલાં ઉઠિયાં, જીવરા જલે રે માંહેં ।

તલફ તલફ મેં તલફૂં, પર ઠંઢક ન દારૂ ક્યાંહેં ॥ ૧૩ ॥

જાણે કે શરીરમાં આગ લાગી હોય અને એની ઝાળ ચારેય તરફ ફેલાઈ ગઈ હોય અને જીવ તેમાં બળીને તડફડી રહ્યો હોય તેવો મને અનુભવ થાય છે. હું વારંવાર તલપી રહી છું, પરંતુ ઠંડક આપે એવાં ઔષધ મને મળ્યાં નથી.

દુલહાસોં જો મેં કરી, એસી કરે ન દૂજા કોએ ।

બિલખ બિલખ પીઉજી ચલે, પર મેં મૂંદી આંખાં દોએ ॥ ૧૪ ॥

આપણા ધામધણી સાથે મેં જેવો વ્યવહાર કર્યો એવો બીજો કોઈ કરે નહિ. સદ્ગુરુ ધણી મને જાગ્રત કરવા માટે વિલાપ કરતા ચાલ્યા ગયા, પરંતુ મેં મારી બાહ્ય અને અંતરની આંખો બંધ જ કરી દીધી.

અબ ક્યોં કરૂંગી મેં બાતડી, સામી ક્યોં ઉઠાઊંગી મોંહ ।

મેરે હાથ એસી ભઈ, ખલડી ઉતાઝું સિર નોંહ ॥ ૧૫ ॥

હવે પરમધામમાં જાગ્રત થઈને ધણીની સમક્ષ કેવી રીતે વાત કરીશ અને મારું મસ્તક કેવી રીતે ઊંચું રાખીશ ? મારા હાથે આ તે કેવું મોટું અનિષ્ટ થયું. (મને એમ થાય છે કે આ દોષના નિવારણ માટે) માથાથી પગના નખ સુધી મારી ખાલને ખેંચીને કાઢી નાખું.

કાટૂં તન તરવારસોં, ભૂક કરૂં હડિયાં તોર ।

ખલડી ઉતાઝું પેહેલે ઉલટી, જીવ કાટૂં યોં જોર ॥ ૧૬ ॥

તલવારથી હું મારું શરીર કાપી નાખું અને હાડકાં ભાંગીને તેનો ભૂકો કરી નાખું. પહેલાં તેની ચામડીને ઊલટી (નીચેથી ઉપર) ઊતારું. આ રીતે મારા જીવને બળપૂર્વક બહાર કાઢું.

તરવાર ભાલેં કટારિયાં, મોહે કાટ કરી ટૂક ટૂક ।

મેરે અંગ હુએ મુઝે દુસમન, જીવ કરે મિને કૂક ॥ ૧૭ ॥

તલવાર, ભાલા અને કટારોની જેમ મારા અવગુણોએ જ મને કાપીને મારા ટુકડે ટુકડા કરી નાખ્યા. આ રીતે મારાં પોતાનાં જ અંગો મારાં શત્રુ બની ગયાં. અંદર બેઠેલો મારો જીવ તો પોકાર કરતો જ રહી ગયો.

ધામ ધની પેહેચાનકે, સીધી બાત ન કરી સનમુખ ।

કબૂં દિલ ધનીકા મેં ન રખ્યા, અબ ક્યોં સહૂંગી એ દુખ ॥ ૧૮ ॥

સદ્ગુરુ રૂપે પધારેલા ધામધણીને મેં પિછાણ્યા પણ તેમની સમ્મુખ મેં સીધી વાત કરી નહિ. મેં ક્યારેય સદ્ગુરુધણીની વાત માની નહિ. હવે હું આ વિયોગજન્ય દુઃખ કેવી રીતે સહન કરી શકીશ ?

દરદ મીઠા મેરે પીઉકા, એ જો આગ દે મુઝે તબ ।

અતિ સુખ પાયા મેં ઈનમેં, સો મેં છોડ ના સકોં અબ ॥ ૧૯ ॥

સદ્ગુરુ ધણીએ મને વિરહની જે આગ આપી છે તેની દાહ (બળતરા) મને હવે મીઠી લાગે છે. આ વિરહવેદનામાં પણ મને ઘણું સુખ થાય છે. હવે તેને હું કોઈ પણ રીતે છોડી શકું તેમ નથી.

એસા સુખ તેરે સૂલમેં, તો વિલાસ હોસી કેસા સુખ ।

પર મેં ના પેહેચાને પીઉકો, મોહે મારત હેં વે દુખ ॥ ૨૦ ॥

હે ધણી ! જ્યારે તમારા વિરહની પીડામાં મને આટલું સુખ પ્રાપ્ત થાય છે તો તમારી સાથે વિલાસ કરવામાં કેટલું સુખ પ્રાપ્ત થતું ! પરંતુ મેં મારા પ્રિયતમ ધણીને પિછાણ્યા નહિ, તે દુઃખ મને વારંવાર સતાવે છે.

સબ અંગ મેરે ટુકડે કરું, ભૂક કરું દેહ જીઉ ।

સો વાર ડાઝું તુમ દિસ પર, ઈત સેવા હુઈ કહાં પીઉ ॥ ૨૧ ॥

હવે હું મારાં બધાં અંગોના ટુકડે-ટુકડા કરી દઉં અને આ દેહને પણ પીસીને ભૂકો કરી દઉં અને તેને તમારા માર્ગમાં બિછાવી (પાથરી) દઉં, તેમ છતાં મારાથી તમારી શી સેવા થશે ?

હડિયાં જાઝું આગમેં, માંહેં માંસ ડાઝું સિર ।

એ ભૂલી દુખ ક્યોંએ ના મિટે, એ સમયા ન આવે ફિર ॥ ૨૨ ॥

આ શરીરનાં હાડકાંને વિરહના અગ્નિમાં બાળી નાખું અને માથુ અને માંસને પણ તેમાં હોમી દઉં, છતાં પણ તમને ભૂલી જવાનું દુઃખ કોઈ પણ ઉપાયે મટી શકતું નથી. આવો સમય ક્યારેય પણ ફરીથી પાછો આવી શકશે નહિ.

જરા જરા મેરે જીવકા, વિરહા તેરા કરત ।

ચરને લ્યો ઈંદ્રાવતી, પેહેલે જગાએકે ઈત ॥ ૨૩ ॥

હે સદ્ગુરુ ! મારા શરીરનું એક એક રોમ તમારા વિરહથી વ્યાકુળ છે. તમારી અંગના ઈંદ્રાવતીને અહીં પહેલાં જાગ્રત કરીને પછી તેને પોતાના શરણમાં લો.

પ્રકરણ ૮ ચોપાઈ ૨૦૫

ચોપાઈ પ્રગટી હે

એક લવો યાદ આવે સહી, તો જીવ રહે ક્યોં કાયા ગ્રહી ।

અબ સુનિયો સાથ કહૂં બિચાર, ભૂલે આપન સમેં નિરધાર ॥ ૧ ॥

સદ્ગુરુ ધણીનાં વચનોનો જો એક અંશ પણ યાદ રહે તો આ જીવ આ કાયાને પકડીને કેમ રહી

શકે ? હે મારા સુંદરસાથજી ! મારી વાતને વિચારપૂર્વક સાંભળો. આપણે હવે ધામધણીને નક્કી ભૂલી ગયાં છીએ.

ગયો અવસર ફેર આયો હૈ હાથ, ચેતન કર દિએ પ્રાનનાથ ।

તબ જો બાસના બાઈ રતન, લીલબાઈ કે ઉદર ઉતપન ॥ ૨ ॥

વીતેલો સમય હવે ફરીથી પાછો આવ્યો છે. પ્રાણોના નાથ સદ્ગુરુ ધણીએ આપણને ફરીથી સચેત કરી દીધાં છે. જુઓ, રતનબાઈનો આત્મા વિહારીજી લીલબાઈના ગર્ભથી ઉત્પન્ન થયા.

શ્રી દેવચંદ્રજી પિતા પરવાન, દેખકે આવેસ દિયો નિરવાન ।

બચન ધનીકે કહે નિરધાર, આવેસ પીઉજીકો હૈ અપાર ॥ ૩ ॥

શ્રી દેવચંદ્રજી એમના પિતા છે. નક્કી સદ્ગુરુએ અમને બંને (ઈંદ્રાવતી અને રતનબાઈ)ને પારખીને યોગ્યતાનુસાર આવેશ આપ્યો. સદ્ગુરુનાં વચનોં એકદમ સ્પષ્ટ કરે છે કે જાગણી માટે મને આપેલ તેમલ તેમનો પૂર્ણ આવેશ અપરમ્પાર છે.

ઈન બાનિએ બ્રહ્માંડ જો ગલે, તો બાસના બાનીસે ક્યોં પીછે ટલે ।

બાસના કારન બાંધે બંધ, કે ભાંતે અનેક સનંધ ॥ ૪ ॥

સદ્ગુરુએ આપેલ આ તારતમ વાણી સાંભળીને તો બ્રહ્માંડ પણ પીગળી જઈ શકે છે, તો પછી બ્રહ્માત્માઓ એ વચન સાંભળીને ક્યાંથી પાછળ રહેશે ? પોતાના આત્માઓને જાગ્રત કરવા માટે તેમણે અનેક પ્રકારની ચમત્કારિક (આડિકા) લીલાઓ કરી.

એ બાની કહી મેરે ધની, આગે કૃપા હોસી ધની ।

હરખે સાથ જાગસે એહ, રેહેસે નહીં કોઈ સંદેહ ॥ ૫ ॥

સદ્ગુરુએ આ વાણી (તારતમજ્ઞાન) કહી છે. ભવિષ્યમાં (પૂર્ણવાણી ઊતરતાં) મારા પર અધિક કૃપા થશે. આ વાણીને મેળવીને સૌ સુંદરસાથ પ્રસન્ન થઈ જાગ્રત થશે. તેમના મનમાં કોઈ સંદેહ બાકી નહિ રહે.

સાથકો ઘરોં લે જાના સહી, કોઈ માયામેં ના સકે રહી ।

બૈચે સબોંકોં એ બાની, ફિરસી ઘરોં ધની પેહેયાની ॥ ૬ ॥

સૌ બ્રહ્માત્માઓને પરમધામ લઈ જવાના છે, એ ધ્યાન પણ રાખવાનું છે કે કોઈપણ આ માયામાં રહી ન જાય. સદ્ગુરુની આ તારતમવાણી સૌને પરમધામ તરફ ખેંચી રહી છે. આ વાણી દ્વારા ધામધણીને ઓળખીને સૌ આત્માઓ પોતાના ઘર પરમધામમાં પાછા ફરશે.

ભી વાહી ચરયાને વાહી બાન, બચન કેહેતે જો પરવાન ।

બ્રજ રાસ શ્રીધામકે સુખ, સાથકો કેહેતે જો શ્રીમુખ ॥ ૭ ॥

પખ પચીસ બરનવે જેહ, ભી સુખ વલ્લભ દેવે એહ ।

અંતરધ્યાન સમે જયોં ભએ, ભી આએ બચન પિયા સોઈ કહે ॥ ૮ ॥

સદ્ગુરુધણી તારતમજ્ઞાનની જેવી ચર્ચા કરતા હતા, પ્રમાણ આપી આપીને જેવી રીતે સમજાવતા, બ્રજ રાસ અને પરમધામના વિવિધ પ્રસંગોનું વર્ણન તેઓ પોતાના શ્રીમુખે સંભળાવતા હતા,

પરમધામના પચીસ પક્ષોનું જેવું વર્ણન કરતા હતા, તે આનંદ મારા હૃદયમાં બેસીને પ્રાણવલ્લભ ધણી આજે પણ ફરીથી પ્રદાન કરી રહ્યા છે. રાસ લીલામાં અંતર્ધાન થયા પછી ફરીથી પ્રગટ થઈને જે પ્રકારે આનંદ કરાવ્યો હતો તેવી રીતે મારા હૃદયમાં બિરાજમાન થઈને તેઓ ફરીથી તારતમનાં વચનો મારા દ્વારા કહીને તેઓ જ ખૂબ આનંદ આપી રહ્યા છે.

પેહેલે ફેરે હુઆ હૈ જ્યોં, ભી ઈત પિયાને કિયા હૈ ત્યોં ।

સોઈ પિઆ ઔર સોઈ દિન, દેખો તારતમકે બચન ॥ ૯ ॥

પહેલાં રાસલીલામાં જેમ શ્રીકૃષ્ણજી ફરીથી પ્રગટ થયા હતા તેવી રીતે અહીં પણ સદ્ગુરુ ધણીએ મારા હૃદયમાં પ્રગટ થઈને ફરીથી તેવું જ કર્યું. તેઓ જ પ્રિયતમ ધણી છે, અને તેઓ જ આનંદના દિવસો છે. તારતમનાં વચનો પર વિચાર કરી આ રહસ્યને સમજો.

સોઈ ઘડી ઔર સોઈ પલ, માયાએ બીચ ડાર્યો બલ ।

સાથકો છિન ન્યારે ના કરે, બિના સાથ કહૂં પાઉં ના ધરે ॥ ૧૦ ॥

આ એ જ ઘડી છે અને એ જ પળ છે, પરંતુ વચમાં માયાએ વિયોગનો વિક્ષેપ નાખી દીધો હતો. વસ્તુતઃ ધામધણી ક્યારેય પોતાના સુંદરસાથને પોતાનાથી અલગ કરતા નથી. સુંદરસાથ વગર તેઓ ક્યાંય એક ડગલુંય માંડતા નથી.

બેર ના હુઈ એક અધછિન, કિયા માયાએ બિછોડા ઘન ।

મારકંડ માયા દ્રષ્ટાંત, માંગી ધનીપેં કરકે ખાંત ॥ ૧૧ ॥

અડધી ક્ષણ જેટલોય વિલંબ થયો નથી, પરંતુ માયાએ ધણીજીનો વિયોગ આટલો મોટો કરી દીધો. જે રીતે માર્કીડેય ઋષિએ ભગવાન પાસે માયા જોવાની ઈચ્છા વ્યક્ત કરી હતી એ રીતે બ્રહ્માત્માઓએ પણ ધામધણી પાસે અક્ષર બ્રહ્મની માયા જોવાની માગણી કરી.

દેખો માયાકો બરતાંત, એ દૂર હોએ તો પાઈએ સ્વાંત ।

તતછિન કંપમાન સો ભયો, માયા મિને ભિલકે ગયો ॥ ૧૨ ॥

માયાના વૃત્તાંત (હાલ)ને તો જુઓ. જ્યારે તે આપણાથી દૂર હશે ત્યારે આપણને શાંતિ મળશે. માર્કીડેયઋષિ માયાના પ્રવાહમાં આવતાં જ કાંપવા લાગ્યા અને પોતે માયામાં જ એકાકાર થઈ ગયા.

કલ્પાંત સાત છિયાસી જુગ, કિયો માયાએ બેસુધ એતે લગ ।

કદુએ ના ભઈ ખબર, અતિ દુખ પાયો રિષીસ્વર ॥ ૧૩ ॥

સાત કલ્પ અને છયાશી યુગ સુધી માયાએ તેમને બેસુધ કરી દીધા. તેમને કંઈ ખબર પણ ન પડી. આમ ઋષિવર માર્કીડેયજી ઘણું દુઃખ પામ્યા.

તબ નારાયનજીએ કિયો પ્રવેસ, દેખાઈ માયા લવલેસ ।

ફિરી સુરત આયે નારાયન, યાદ આવતે ગયે નિસાન ॥ ૧૪ ॥

ત્યારે ભગવાન નારાયણે તેમના હૃદયમાં પ્રવેશ કર્યો અને તેમને માયાના વાસ્તવિક રૂપનો લેશ માત્ર આભાસ કરાવ્યો. જ્યારે ભગવાન નારાયણની પ્રેરણાથી તેમને ધ્યાન ફરી પાછું આવ્યું તો તેમને પોતાનાં બધાં મૂળ ચિહ્નો યાદ આવવા લાગ્યાં.

યાદ આયા સરૂપ બૈઠા જાહેં, તબ ઉડ ગઈ માયા જાનોં હતી નાહેં ।

જાગ દેખે તો સોઈ તાલ, બીચ માયાએ કિયો એસો હાલ ॥ ૧૫ ॥

જ્યારે તેમને પોતાનું મૂળ સ્વરૂપ યાદ આવ્યું તો તેઓ પોતાના સ્થાન પર જાગ્યા ત્યારે માયા એવી ઊડી ગઈ કે જાણે તે ક્યારેય હતી જ નહિ. જ્યારે ઋષિએ જાગ્રત થઈને જોયું તો તેમની સામે તે જ ઘડી, તે જ ક્ષણ, અને તે જ સમય દેખાવા લાગ્યાં. વચમાં ક્ષણમાત્રમાં જ માયાએ તેમના આવા હાલ કરી નાખ્યા હતા.

માયાકી તો એહ સનંધ, નિરમલ નેત્રે હોઈએ અંધ ।

તા કારન કિયો પ્રકાસ, તારતમકો જો ઉજાસ ॥ ૧૬ ॥

માયાની તો આ જ વાસ્તવિકતા છે કે નિર્મળ દૃષ્ટિવાળી વ્યક્તિ પણ અંધ થઈ જાય છે. તેથી સદ્ગુરુએ આ પ્રકાશવાણીનું વર્ણન કરી તારતમજ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાવ્યો.

સોએ લેકે આએ ધની, દયા આપન ઊપર હૈ ધની ।

જાનેં દેખસી માયા ન્યારે ભએ, તારતમકે ઊજિયારે રહે ॥ ૧૭ ॥

આ રીતે તારતમજ્ઞાનનો પ્રકાશ લઈને આપણા સદ્ગુરુ આવ્યા છે. આપણા સુંદરસાથ પર તેમની અપાર કૃપા છે. જાણે કે તારતમના પ્રકાશમાં સુંદરસાથ માયાથી અલિપ્ત થઈને એને જોશે.

ભલે તારતમ કિયો પ્રકાસ, દેખાયા માયામેં અખંડ વિલાસ ।

તારતમ બચન ઉજાલા કર્યા, દૂજા દેહ માયામેં ધર્યા ॥ ૧૮ ॥

સારું થયું કે સદ્ગુરુએ આપણે માટે તારતમનો પ્રકાશ આ બ્રહ્માંડમાં ફેલાવી દીધો અને આ માયામાં અખંડ સુખનો અનુભવ કરાવ્યો. આમ સદ્ગુરુએ બીજી વાર માયામાં શરીર ધારણ કરીને તારતમ જ્ઞાનનો પ્રકાશ (તારતમવાણી દ્વારા) ફેલાવ્યો.

પ્રકરણ ૯ ચોપાઈ ૨૨૩

વિનંતી

સાખી- બિનંતી એક સુનો મેરે પ્યારે, કહૂં પીઉજી બાત ।

આએ પ્રગટે ફેર કર, કરી કૃપા દેખ અપન્યાત ॥ ૧ ॥

હે મારા પ્યારા સુંદરસાથજી ! મારી એક પ્રાર્થના સાંભળો. હું સદ્ગુરુ ધણીની વાત કહું છું. તેઓ આપણને પોતાનાં સમજીને આપણા પર કૃપા કરીને ફરીથી આપણી વચ્ચે પ્રગટ થયા છે.

શ્રીદેવચંદ્રજી હમ કારને, નિધ તુમારે હિરદેં ધરી ।

બચન પાલને આપના, સાથ સકલ પર દયા કરી ॥ ૨ ॥

સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી આપણે માટે જ આવ્યા છે. તેમણે સુંદરસાથને માટે પોતાના હૃદયમાં પરમધામની અપાર નિધિ ધારણ કરી છે. “પરમધામમાં જઈને પણ સુંદરસાથની સંભાળ લઈશું” આ પ્રકારનું ધામગમન વખતે આપેલું વચન પૂરું કરવા માટે તેઓ મારા હૃદયમાં ફરીથી પ્રગટ થયા છે. તેમણે સઘળા સુંદરસાથ પર દયા કરી છે.

જનમ અંધ જો હમ હતે, સો તુમ દેખીતે કિએ ।

પીઠ પકડ હમ ના સકે, સો ફેર કર પકર લિએ ॥ ૩ ॥

આપણે તો જન્મથી જ અંધ (અજ્ઞાની) હતાં. હે સદ્ગુરુ ! તમે જ અમને તારતમજ્ઞાન આપીને દેખતાં કર્યા (દૃષ્ટિ આપી). અમે તો તમારી પાછળ ચાલી શક્યાં નહિ, પરંતુ તમે ફરી પાછા આવીને અમારો હાથ પકડી લીધો.

અબ જો કછૂ હમમેં, હોસી મૂલ અંકૂર ।

જો નીંદ ઉડાએ તુમ નિધ દઈ, સો ક્યોં છોડોં પિયા નૂર ॥ ૪ ॥

જો હજી પણ આપણામાં પરમધામનો થોડો અંકુર (સંબંધ) હશે, તો તમે અમને ભ્રમ રૂપી નિદ્રા દૂર કરીને તારતમજ્ઞાનરૂપી નિધિ આપી છે તે નૂર (પ્રકાશ)ને અમે હવે કેમ છોડીશું ?

પેહેલે તો હમ ન પેહેયાને, સો સાલત હે મન ।

ચરયા કર કર સમજાએ, કહે વિધ વિધકે બચન ॥ ૫ ॥

પહેલાં તો અમે તમને ઓળખી શક્યાં નહિ, એ વાત હજી પણ મનમાં ખટકે છે. પરમધામનું વર્ણન કરતી વખતે તમે અમને અનેક પ્રકારનાં વચન કહ્યાં, એમાંનું એક વચન પણ સમજમાં આવ્યું હોત તો અમે તમને ઓળખી લેત.

ચાલ - એસે અનેક બચન કહે હમકો, જિન એક બચને પેહેયાને તુમકો ।

તુમ દઈ પેહેયાન વિધવિધ કર, પર નિરોધ બૈઠા હિરદે પકર ॥ ૬ ॥

તમે અમને આવાં અનેક વચનો કહ્યાં, તેમાંથી એક વચન પણ અમારી સમજમાં આવ્યું હોત તો અમે તમને પિછાણી લીધા હોત. તમે તો અમને વિવિધ પ્રકારે પોતાની ઓળખાણ કરાવી, પરંતુ અમારું માયાવી મન એક અવરોધક બનીને બેસી રહ્યું.

તબ હંસ લર આંઝૂ આનકે કહ્યા, પર તિન સમે હમ કછૂ ના લહ્યા ।

તબ તારતમ કહે દેખાયા ઘર, હમ તો ભી ના સકે પેહેયાન કર ॥ ૭ ॥

તે વખતે તમે હસીને, ઝગડીને અને આંખોમાં આંસુ પણ લાવીને અમને સમજાવ્યું, પરંતુ એવા વખતે પણ અમે તમારી વાત માની નહિ. પછી તારતમનાં વચનો કહીને તમે અમને પરમધામ બતાવ્યું, ત્યારે પણ અમે તમને ઓળખી શક્યાં નહિ.

તબ હમમેંસે અદ્રષ્ટ ભાએ, કોઈ કોઈ બચન હિરદેમેં રહે ।

જો યા સમેં ખબર ના લેતે તુમ, તો મોહજલ દુખ અતિ પાવતે હમ ॥ ૮ ॥

ત્યારે તમે અમારી વચ્ચેથી અદૃશ્ય થઈ ગયા. તેમ છતાં કોઈ-કોઈ શબ્દ જ અમારા હૃદયમાં ટક્યો. આ સમયે જો તમે ફરીથી પ્રગટ થઈને અમારી ખબર ન લીધી હોત તો અમે મોહજળ (માયાવી સંસાર)નાં ધોર દુઃખો ભોગવતાં રહી જાત.

યોં જાનકે આએ હમ માંહેં, આએ બૈઠે પ્રગટે તુમ જાંહેં ।

જ્યોં આપન પેહેલે બ્રજમેં હતે, નિત પ્રતે પિયાસોં પ્રેમેં ખેલતે ॥ ૯ ॥

અનેક ખેલ કિએ આપન, પૂરન મનોરથ સબ કિયે તિન ।

અગ્યારે બરસલોં લીલા કરી, કાલમાયા ઈતહીં પરહરી ॥ ૧૦ ॥

એવું જાણીને જેમ પહેલાં આપણે વ્રજમાં શ્રીકૃષ્ણજી સાથે દરરોજ પ્રેમમયી લીલાઓ કરતાં હતાં,

તેમ તમે ફરીથી પ્રગટ થઈને અમારા હૃદયમાં બિરાજમાન થયા અને તે પ્રેમમયી લીલાઓથી અમારી બધી મનોકામનોઓ પૂર્ણ થઈ. પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણે અગિયાર વર્ષ સુધી વ્રજમાં લીલાઓ કરી અને કાલમાયાના બ્રહ્માંડ (વ્રજ)નો ત્યાં પરિત્યાગ કર્યો.

જોગમાયા કર રાસ જો ખેલે, કે સુખ સાથ લિએ પીઉ ભેલે ।

કરી અંતરાએ દેનેકો યાદ, હમ દુખ માંગ્યા પીઉપે આદ ॥ ૧૧ ॥

પછી યોગમાયાનું બ્રહ્માંડ રચીને તેમાં રાસ લીલાઓ કરી. આ લીલામાં બ્રહ્માત્માઓએ શ્રીકૃષ્ણ સાથે અનેક સુખ પ્રાપ્ત કર્યાં. પરમધામનાં વચનોની યાદ અપાવવા માટે શ્રીકૃષ્ણજી રાસ લીલાની વચ્ચે અંતર્ધાન થઈ ગયા, કારણ કે પરમધામમાં આપણે ધામધણી પાસે દુઃખ જ માગ્યું હતું.

સોઈ દેખકે આએ જયોં, ફેર અબ પ્રગટ હુએ હેં ત્યોં ।

ધની જબ કરે અપન્યાત, મન યાહ્યા સુખ દેવેં સાખ્યાત ॥ ૧૨ ॥

અંતર્ધાનને સમયે અમારો વિરહ જોઈને જે રીતે શ્રીકૃષ્ણજી ફરીથી પ્રગટ થયા હતા તે રીતે સદ્ગુરુ અદૃશ્ય થઈને મારા હૃદયમાં ફરીથી પ્રગટ થયા છે. ધામધણી જ્યારે પણ પોતાપણું બતાવે છે, ત્યારે સાક્ષાત્ પ્રગટ થઈને મનવાંછિત સુખ આપ્યા કરે છે.

તિન સમેં ધાખ રહીતી જોએ, અબ ઈત સુખ દેત હેં સોએ ।

અબ સુનો પીઉ કહૂં ગુન અપને, અવગુન મેરે હેં અતિ ઘનેં ॥ ૧૩ ॥

એ સમયે (વ્રજ અને રાસ લીલા પછી) દુઃખ જોવાની જે અભિલાષા બાકી રહી ગઈ હતી તેને અહીં આવીને પૂરી કરતાં (આપણને અહીં બેસીને પરમધામનાં) સુખ આપી રહ્યા છે. હે ધણી ! તમે સાંભળો. હવે હું તમારા ગુણોની ચર્ચા કરું છું, મારામાં તો અધિક અવગુણ છે.

તુમારે મનમેં ન આવે લવલેસ, પર મેં જાનોં મેરે મનકે રેસ ।

વારડારોં તુમ પર મેરી દેહ, તુમ કિએ મોસોં અધિક સનેહ ॥ ૧૪ ॥

તમારા મનમાં તો મારા અવગુણોનો લેશમાત્ર પણ પ્રભાવ નથી, પરંતુ મારા મનના સૂક્ષ્મ તંતુઓને હું જાણું છું. તમે મને અધિક સ્નેહ આપ્યો છે કે તેને માટે હું મારી જાતને તમારાં શ્રીચરણોમાં પૂર્ણપણે સમર્પિત કરું છું.

ઘોલી ઘોલી જાગિં મેં તુમ પર, ઉરની મેં હોગિંગી ક્યોંકર ।

ઉરની હોના તો મેં કહ્યા, માયા લેસ હિરદેમેં રહ્યા ॥ ૧૫ ॥

વારંવાર હું તમારા પર સમર્પિત થઈ જાઉં તેમ છતાં કેવી રીતે ઋણ મુક્ત થઈ શકીશ ? ઋણમુક્ત થવાની વાત મનમાં એટલા માટે આવી કે હજુ પણ મારા હૃદયમાં માયાનો કેટલોક અંશ બાકી રહી ગયો છે.

અનેક બાર મેં લેગિં વારને, તુમ અપની જાન ગુન કિએ ઘનેં ।

મેં વાર ડાઝું આતમ અપની, પર સાલત સોઈ જો કરી દુસમની ॥ ૧૬ ॥

હું અનેકવાર તમારાં ચરણોમાં સમર્પિત થઈ જાઉં છું. તમે મને તમારી અંગના સમજીને મારા પર અનેકવાર કૃપા કરી છે. હું મારા આત્માને તમારા પર ન્યોછાવર કરી દેત, પરંતુ તમારા પ્રત્યે દાખવેલી શત્રુતા મને વારંવાર ખટકી રહી છે.

ક્યોં છૂટુંગી એ ગુન્હે હો નાથ, સાંચી કહૂં મેરે ધામકે સાથ ।

તુમ સાથ મિને મોહે દેત બડાઈ, પર મેં ક્યોં છૂટુંગી બજ લેપાઈ ॥ ૧૭ ॥

હે સદ્ગુરુ ! આ અપરાધથી મને કેમ કરીને છુટકારો મળશે ? હે મારા ધામના સુંદરસાથ ! હું આ સાચી વાત કહી રહી છું. હે સદ્ગુરુ ! મને (ઈંદ્રાવતી દ્વારા જાગણી થશે એવી) શોભા આપો છો, પરંતુ હું મારા વજ્રલેપ જેવા દોષોથી કેમ કરીને છૂટીશ ?

તુમ ગુન કિએ મોસોં અતિ ઘન, પર અલેખે મેરે અવગુન ।

તુમ ગુન કિએ મોસોં પેહેચાન કર, મેં અવગુન કિએ માયા ચિત ધર ॥ ૧૮ ॥

હે સદ્ગુરુ ધણી ! તમે મારા પર અનેક ઉપકાર કર્યા છે, પરંતુ મારા અવગુણ તો અસંખ્ય છે. આપણા મૂળ સંબંધને ઓળખીને તમે મારા પર અનેક ઉપકાર કર્યા, પરંતુ મેં માયામાં લીન રહીને તમારા ગુણોને હૃદયથી ધારણ કર્યા નહીં.

અબ બલ બલ જાઉં મેરે ધની, મેરે મનમેં હામ હે ધની ।

અસત મંડલમેં હાસલ અતિ બડી, મેં પીઉજીકી ઉમેદ લે બડી ॥ ૧૯ ॥

હે સદ્ગુરુ ! હું તમને સમર્પિત થાઉં છું. મારા મનની આ તીવ્ર ઈચ્છા છે. આ અસત્ય જગતમાં ઘણું બધું મેળવી શકાય છે. હું તમારી કૃપાની ઉમેદ (આશા) મનમાં લઈને ઊભી છું.

જો મનોરથ કિએ માંહેં શ્રીધામ, સો પૂરન ઈત હોએ મન કામ ।

જો વિધ સારી કહી હૈ તુમ, સો સબ દ્રઢ કરી ચાહિએ હમ ॥ ૨૦ ॥

પરમધામમાં આપણે જે મનોરથ (માયા જોવાની ઈચ્છા) કર્યા હતા તે બધા અહીં (આ જગતમાં) પૂરા થયા. તમે જે રીતે પરમધામની વાતો કરી છે, તે બધી અમારે બધાંએ દૃઢતાપૂર્વક ગ્રહણ કરવી જોઈએ.

સુખ ધામકે જો પાઈએ ઈત, સો કહૂં મેરી આતમ ન દેખે કિત ।

ઈન અંગકી જુબાં કિન વિધ કહે, જો સુખ કહૂં સો ઉરે રહે ॥ ૨૧ ॥

પરમધામનાં જે સુખ તમારા દ્વારા અમને અહીં પ્રાપ્ત થયાં છે તે મારા આત્માએ બીજે ક્યાંય જોયાં નથી. આ નાશવંત જીવથી એ સુખોનું વર્ણન કેમ કરીને થાય ? આ જીવથી જે સુખોનું વર્ણન થાય છે તે તો (અપૂર્ણ હોવાને કારણે) અહીં (માયામાં) જ રહી જાય છે.

એ સોભા સબદાતીત હૈ ધની, ઔર સબદ માંહેં જુબાં આપની ।

એ સુખ વિલસોં હોએ નિરદોસ, હોએ ફેરા સુફલ દયા તુમ જોસ ॥ ૨૨ ॥

તમારી શોભા તો શબ્દાતીત છે અને અમારી જીભ શબ્દમાં બંધાયેલી છે. હું નિર્દોષ થઈને તમે વર્ણવેલાં પરમધામનાં સુખોમાં વિલાસ કરું. તમારી દયા અને જોશને કારણે સંસારમાં મારો ફેરો સફળ થઈ જશે.

ઈતને મનોરથ હોએ પૂરન, તબ જાનોં દયા હુઈ અતિ ઘન ।

ફેર ફેર દયાકો તો કહ્યા ધના, જો કર ના સકી કદૂબસ આપ અપના ॥ ૨૩ ॥

જો મારા આ મનોરથો પૂરા થઈ જાય તો હું જાણું કે મારા પર તમારી પૂરેપૂરી કૃપા થઈ છે. તમારી દયાની વાત એટલા માટે વારંવાર કરું છું, કારણ કે હું મારી જાતને વશ કરી (રોકી) શકતી નથી.

અબ મનસા બાચા કરમના કર, ક્યોંએ ના છોડૂં અખંડ ઘર ।

નૈનોં નિરખૂં કરી નિરમલ ચિત, રુદે રાખૂં પીઉ પ્રેમેં હિત ॥ ૨૪ ॥

હવે મન, વચન અને કર્મથી હું મારું અખંડ ઘર-પરમધામ કદાપિ નહીં છોડું. હું ચિત્તને નિર્મળ બનાવીને મારાં નેત્રો વડે પ્રિયતમ ધણીને નિરખતી રહું અને પ્રેમપૂર્વક મારા હૃદયમાં તેમને બેસાડું એવી મનમાં અભિલાષા છે.

કર પરનામ લાગૂં ચરને, કરૂં સેવા પ્યાર અતિ ઘનેં ।

કરૂં દંડવત જીવકે મન, દેહીં પ્રદછિના રાત ને દિન ॥ ૨૫ ॥

હે સદ્ગુરુ ! મારી ઈચ્છા છે કે તમારાં શ્રીચરણોમાં પ્રેમપૂર્વક પ્રણામ કરીને તમારી સેવામાં મગ્ન રહું. મારા અંતર્મનથી રાત-દિવસ તમારી દંડવત પરિક્રમા કરતી રહું.

કૃપા કરત હો સાથ પર બડી, ભી અધિક કીજો ઘડી ઘડી ।

ઈદ્રાવતી પાંઉ પરત આધાર, ધની ધામકે લૈ મેરી સાર ॥ ૨૬ ॥

હે ધણી તમે આપણા સુંદરસાથ પર હંમેશાં કૃપા કરો છો, તેવી રીતે વારંવાર વધુને વધુ કૃપા કરતા રહો. ઈદ્રાવતી પોતાના ધણીનાં ચરણોમાં પ્રણામ કરે છે, કેમ કે ધામધણીએ અહીં આવીને તેની ખબર લીધી છે.

પ્રકરણ ૧૦ ચોપાઈ ૨૪૯

આપનમેં બૈઠે આધાર, ખેલ દેખાયા ખોલકે દ્વાર ।

અબ માયા કોટાન કોટ કરે પ્રકાર, તો ઈત સાથકો ન છોડૂં નિરધાર ॥ ૧ ॥

હે સુંદરસાથજી ! ધામધણી મારામાં આવીને બિરાજ્યા છે. તેમણે પરમધામનાં દ્વાર ખોલીને આપણને અખંડલીલા બતાવી છે. હવે માયા ચાહે કરોડો યત્ન કરે તો પણ હું નક્કી મારા સુંદરસાથને અહીં નહિ છોડું.

બુલાએ સૈયોંકો ચલે વતન, ક્યોં ન હોએ જો કહે બચન ।

મનકે મનોરથ પૂરન કર, નેહેચે ધની લે ચલસી ઘર ॥ ૨ ॥

તેઓ સઘળા સુંદરસાથને બોલાવીને પરમધામ ચાલ્યા ગયા. તેમણે જે વચન કહ્યાં હતાં તે અવશ્ય પૂરાં થશે. આપણા બધા મનોરથો પૂરા કરીને ધામધણી આપણને નક્કી પરમધામ લઈ જશે.

અબ જો આપન હોઈએ સનમુખ, તો ધની બોહોત વિધ પાવેં સુખ ।

કે વિધ દયા સાથ પર કર, સબ વિધકે સુખ દેવેં ફેર ॥ ૩ ॥

હવે જો આપણે ધણીને અનુકૂળ થઈને ચાલીશું તો તેમને ઘણું સુખ થશે. તેઓ આપણા સુંદરસાથ પર અનેક પ્રકારે કૃપા કરી ફરીથી અનેક પ્રકારનાં સુખ આપશે.

ફેર કર ભલો આયો અવસર, ખુલે ભાગ ધની ચિતમેં ધર ।

આપન છોડને કરેં સંસાર, પર ધની ધામ બિછોહા ન સહેં લગાર ॥ ૪ ॥

હવે ફરીથી શુભ અવસર મળ્યો છે. આપણું સૌભાગ્ય છે કે સદ્ગુરુ ધણીએ આપણને હૃદયમાં ધારણ કર્યાં છે. આપણે તો આ સંસારને છોડવાનો પ્રયાસ જ નથી કરતા, પરંતુ ધામધણી આપણો વિયોગ સહેજ પણ સહન કરી શકતા નથી.

બિછોડા નહીં કઢૂ પખ તારતમ, સુપનમેં માયા દેખેં હમ ।

સુપન બિછોડા ધની ના સહે, તારતમ બચન પ્રગટ કહે ॥ ૫ ॥

જો તારતમની દષ્ટિએ જોઈએ તો ધામધણીથી આપણો વિયોગ ક્યારેય થયો નથી. આપણે તો પરમધામમાં બેઠાં બેઠાં આ માયાનો ખેલ જોઈ રહ્યાં છીએ. તારતમનાં વચનો સ્પષ્ટ કહી રહ્યાં છે કે સ્વપ્નના વિયોગને પણ ધામધણી સહન કરતા નથી.

લ્યાએ બચન તારતમ સાર, ખોલે પારકે પાર દ્વાર ।

જાનોં જિન આસંકા રહે, સાથ ઊપર ધની એતા ના સહે ॥ ૬ ॥

સદ્ગુરુ ધણી પોતાની સાથે તારતમ જ્ઞાનનાં સારરૂપ વચનો લઈ આવ્યા છે, જેના દ્વારા તેમણે પરમધામનાં દ્વાર ખોલ્યાં. તેઓ ચાહે છે કે સુંદરસાથના મનમાં કોઈ પણ પ્રકારની આસંકા ન રહે. સુંદરસાથ અંગે ધણી આટલીય વિમુખતા સહન કરતા નથી.

ધનીકે ગુન મેં કેતે કહૂં, મેં અબૂઝ કઢૂ બોહોત ના લહૂં ।

ધનીકે ગુનકો નાહી પાર, કર ના સકે કોઈ નિરવાર ॥ ૭ ॥

સદ્ગુરુ ધણીનાં ગુણોનું કેટલું વર્ણન કરું ? હું તો અબુઝ છું તેથી કંઈ વધારે ગ્રહણ કરી શકી નહિ. પરંતુ ધણીના ગુણોનો તો કોઈ પાર નથી. તેની ગણના તો કોઈ કરી શકતું જ નથી.

મેં કેતે નજરોં દેખે સહી, પર ગુન મુખસે ન સકે કહી ।

ના કઢૂ કિનકા ભોમ ગિનાએ, સાગર લેહેર ગિની ન જાએ ॥ ૮ ॥

મેં સદ્ગુરુ ધણીના કેટલાય ગુણ સ્વયં મારી આંખે જોયા છે, પરંતુ તે ગુણોને જીભથી કહી શકતી નથી. પૃથ્વીના કણો અને સાગરની લહેરોની જેમ ધણીના ગુણો પણ ગણી શકાય નહિ.

મેઘ કી બૂંદે જેતી પરે, ના કોઈ બનપત્ર નિરમાન કરે ।

જદિપ યાકો નિરમાન હોએ, પર ગુન ધનીકે ના ગિને કોએ ॥ ૯ ॥

વાદળોમાંથી જેટલા છાંટા પડે છે, તેમનું તેમજ વનસ્પતિ (ઝાડ-પાન)નું નિરૂપણ કરી શકાય નહિ. તેમ છતાં એ કદાચ સંભવ બને કે તેમનું અનુમાન કરી શકાય, પરંતુ ધામધણીના ગુણોને તો કોઈ પણ ગણી શકે નહિ.

ઈન બેરકે કહે ન જાંએ, તો ઔર બેરકે ક્યોં કહૂં જુબાંએ ।

પેહેલે ફેરેકી ક્યોં કહૂં બાત, ગુન જો કિંએ ધની સાખ્યાત ॥ ૧૦ ॥

આ જાગણી બ્રહ્માંડમાં (પ્રગટ) કરેલા તેમના ગુણોની પણ ગણતરી થઈ શકતી નથી, તો પછી તેની પહેલાંનાં બંને (વ્રજ અને રાસ) બ્રહ્માંડોના ગુણ આ જીભથી કેવી રીતે કહેવાય ? પ્રથમ અવતરણ વ્રજ અને રાસની લીલાની વાત હવે કેમ કરીને કહું ? ધામધણી શ્રીકૃષ્ણજીએ આપણા પ્રત્યે કેટલો ઉપકાર કર્યો ?

ક્યોં ધની ગુન ગિનૂં ઈન આકાર, પર કધુક તો ગિનના નિરધાર ।

ઈંદ્રાવતી કહે મેં ગુન ગિનોં, કધુક પ્રકાસૂં આપોપનોં ॥ ૧૧ ॥

આ નશ્વર શરીરથી સદ્ગુરુના ગુણો કેવી રીતે ગણું ? પરંતુ થોડું તો નક્કી ગણવું જ છે. ઈંદ્રાવતી કહે છે કે હું ધણીજીના ગુણો ગણીને તેમના પરનું મારું નિજપણું (પોતાપણું) પ્રગટ કરી દઉં.

શ્રીધણીજીકે ગુણ

મેં લિખું શ્રીધનીજીકે ગુન, જો કિએ મોસોં અતિ ધન ।

જોજન પચાસ કોટ જિમી કેહેલાએ, આડી ટેઢી બડી સબ માંહે ॥ ૧ ॥

હું મારા ધણીના ગુણો (અનુગ્રહો)નો ઉલ્લેખ કરું છું જે મારા પર તેમણે કર્યા છે. આ ધરતીનું ક્ષેત્રફળ પચાસ કરોડ યોજન કહેલું છે, એમાંની કેટલીક જમીન ખાડા-ટેકરાવાળી અને સમતળ પણ છે.

ચૌદલોક બૈકુંઠ સુંન જોએ, જિમી બરાબર કડું સોએ ।

મેં પ્રગટ બિછાએ કડું એક ઠૌર, ટેઢી ટાલ કડું સીધી દોર ॥ ૨ ॥

હવે ચૌદ લોક, વૈકુંઠ અને શૂન્ય સુધીનું બધું સમતળ કરી દઉં અને તેમની વિષમતા (ખાડા ટેકરા) દૂર કરીને બધું એક સરખું કરી નાખું.

કાગદ ધર્યો મેં યાકો નામ, ગુન લિખને મેરે ધની શ્રીધામ ।

ચૌદ ભવનકી લેઉં બનરાએ, તિનકી કલમેં મેરે હાથ ગઢાએ ॥ ૩ ॥

મેં એનું જ નામ કાગળ રાખ્યું કારણ કે મારે એના પર સદ્ગુરુ ધણીના ગુણો લખવા છે. ચૌદ લોકની વનસ્પતિ એકઠી કરીને તે બધાની મારે હાથે જ ઘડીને એક કલમ કરી લઉં.

ગઢતે સરફા કડું અતિ ધન, જાનોં બડી છોહી ઉતરે જિન ।

એ સરફા મેં ફેર ફેર કડું, અખંડ ધની ગુન હિરદેં ધરું ॥ ૪ ॥

તેને ઘડતાં એટલો તો લોભ કરું છું કે ક્યાંક એનાં છોતરાં વધુ ઊતરી ન જાય. આ રીતે વારંવાર આવી કંજૂસાઈ કરીને હું મારા ધણીના ગુણો હૃદયમાં ધારણ કરી રહી છું.

બારીક ટાંક મેરે હાથોં હોએ, એસી કડું જેસી કરે ન કોએ ।

કોઈ તો કેહેતી હું જો માયા લાગી તુમ, બોહોતક કહ્યા જો પેહેલે હમ ॥ ૫ ॥

મારા હાથે કલમની ટાંક એટલી તો બારીક બની કે એટલી સૂક્ષ્મ (બારીક) કોઈ બીજું બનાવી જ ન શકે. “કોઈ બીજું” આટલા માટે કહેવું પડે છે કે હજી સુધી તમે માયાના પ્રભાવમાં છો. મેં પહેલાં પણ આ વાત કેટલીય વાર કહી છે.

તુમકો માયા લાગી હોએ સત, તુમ બિના ઔર સબે અસત ।

ઈન જિમી પર કે લેઉં સબ જલ, ઔર લેઉં સાત પાતાલકે તલ ॥ ૬ ॥

હે સુંદરસાથજી ! તમને આ માયા સત્ય લાગી રહી છે, પરંતુ તમારા વિના બધું અસત્ય જ છે. ધણીજીના ગુણ લખવા માટે આ ધરતીનું બધું જળ એકઠું કરી લઉં અને સાતેય પાતાળોનાં જળને પણ એમાં ભેળવી દઉં.

જલ છે લોકકે લેઉં લિખનહારી, એક બુંદ ના છોડું કહું ન્યારી ।

સબ જલ મિલાએ લેઉં મેરે હાથ, ગુન લિખને મેરે શ્રીપ્રાનનાથ ॥ ૭ ॥

આ પૃથ્વીની ઉપરના છયે લોકોના જળને લઈને પણ હું લખવા બેસું. આમ એક છાંટો (બુંદ) પણ ક્યાંય બાકી રહેવા ન દઉં. બધું જળ એકઠું કરીને મારી પાસે રાખું, કારણ કે મારે હવે પ્રાણનાથ સદ્ગુરુના ગુણ લખવા છે.

વાકી સ્યાહી કરું મેં અતિ વિગત, એક જરા ન જાએ સમારું ઈન જુગત ।

એ કાગદ કલમ મસ કર, માંહેં બારીક આંક લિખું ચિત ધર ॥ ૮ ॥

એ સઘળા જળની પદ્ધતિસરની શાહી બનાવી લઉં અને તેનો ઉપયોગ યુક્તિપૂર્વક કરું જેથી એક ટીપું પણ વ્યર્થ ના જાય. આ રીતે એ બધાં કાગળ, કલમ અને શાહી લઈને ખૂબ સૂક્ષ્મ (બારીક) અંકોથી ધ્યાનપૂર્વક ધણીજના ગુણો લખું.

ગુન જો કિએ પિઉં તુમ ઈત આએ, સો ઈન જુબાં મેં કહે ન જાએ ।

દેહ માફક મેં લિખું પરમાન, એક પાઓ લવેકા કાઢું નિરમાન ॥ ૯ ॥

હે સદ્ગુરુ ધણી ! તમે અહીં આવીને અમારા પર જે ઉપકાર કર્યો છે તેને આ જીભથી કહી શકતી નથી. હું આ નશ્વર દેહના સામર્થ્ય અનુસાર એ ગુણોને લખું છું. કારણ કે તમારા ગુણોના થોડા અંશનાય ચોથા ભાગનું મારે વર્ણન કરવું છે.

અબ લિખતી હું સાથ દેખિયો ઉજાસ, મેં ગજે માફક કરું પ્રકાસ ।

મેં બોહોત સકોઠું આંક લિખતે એ, જિન જાનોં મીડે હોંએ બડે ॥ ૧૦ ॥

હે સુંદરસાથજી ! હવે તમે ધણીના ગુણોનો પ્રકાશ જોઈ લો. હું મારી બુદ્ધિ (સામર્થ્ય) અનુસાર ધણીજના ગુણ લખી રહી છું. લખતી વખતે અંકોને સંકોચીને લખી રહી છું, કારણ કે મીડાં (શૂન્ય) મોટાં ન થઈ જાય.

પ્રથમ એકડા કરું એક ચિત, લગતા મીડા ધરું ભિલત ।

મેરે હાથ અક્ષર કુસાદે ના હોએ, મેં ડરું જાનોં મિલે ના દોએ ॥ ૧૧ ॥

સર્વપ્રથમ એકચિત્ત થઈને હું એકનો આંકડો લખું છું અને તેની સાથે એકદમ લગોલગ એક મીડું અડાડું છું. મને ડર છે કે ક્યાંક મારા હાથે લખાયેલા અંકો ફેલાઈ ન જાય અને બંને મળી પણ ન જાય.

યોં કરતે એ દસ જો ભાએ, મીડા ધરકે એક સૌ કહે ।

ભી એક ધરકે ગિનું હજાર, ધની ગુન દયાકો નાહીં પાર ॥ ૧૨ ॥

આ રીતે ગુણોની સંખ્યા દશની થઈ ગઈ. એક મીડું જોડતાં ગુણો સો થઈ ગયા. વળી એક વધારે મીડું જોડીને હું હજાર ગુણો ગણું તો પણ સદ્ગુરુના ગુણો અને દયાનો પાર આવવાનો નથી.

ભી લગતા મીડા ધરું એક, જીવસે ગિનું દસ હજાર બિસેક ।

ભી એક ધરકે લાખ ગિનાએ, ભી ધરું જ્યોં દસ લાખ હો જાએ ॥ ૧૩ ॥

એમાં એક વધુ મીડું જોડી દઉં અને હૃદયથી દશ હજાર વિશેષ ગુણોની ગણતરી કરી લઉં. એક મીડું જોડતાં સંખ્યા લાખની થઈ જશે. એક વધુ મીડું જોડતાં દશ લાખની સંખ્યા થશે.

કોટ હોવે મીડા ધરતે સાતમાં, દસ કોટ કરું મીડા ધરકે આઠમાં ।

નવમાં ધરકે કરું અબજ, ગુન ગિનતી જાઉં કરતી કબજ ॥ ૧૪ ॥

હવે સાતમું મીડું જોડતાં કરોડ થઈ જાય છે અને આઠમું મીડું જોડતાં જ ગુણોની સંખ્યા દશ કરોડની થઈ જાય છે. નવમું મીડું જોડીને એક અબજ કરી દઉં. આ રીતે ધણીજના ગુણોને ગણતાં ગણતાં એમને મારા અંતરાત્મામાં સમાવતી જાઉં.

દસ ધરકે કરું અબજ દસ, ગુન ગિનતે આવે મોંહેં અતિ ધનોં રસ ।

અગ્યારે ધરકે કરું ખરબ એક, લિખતે ગુન ધની ગ્રહૂં બિસેક ॥ ૧૫ ॥

દશમું મીડું મૂકીને દશ અબજ ગણી લઉં. આ ગુણોને ગણતાં મને અતિ ઘણો રસ પડે છે. અગિયારમું મીડું મૂકીને હું ગુણોને એક ખર્વ કરી લઉં. આ રીતે સદ્ગુરુના ગુણોને લખતાં હું તેમને વિશેષરૂપે ગ્રહણ કરું છું.

બારે ધરકે દસ કરું ખરબ, પેહેલે યોં ગિનકે કિન કહે ન કબ ।

તારતમ કહે ઔર કૌન ગિને ગુન, હુઆ ન કોઈ હોસી હમ બિન ॥ ૧૬ ॥

ફરી બારમું મીડું જોડતાં દશ ખર્વ ગુણો થઈ જશે. આ રીતે પહેલાં ક્યારેય કોઈએ ધામધણીના ગુણોનું આવું વર્ણન કર્યું નથી. હું તારતમ જ્ઞાન દ્વારા કહું છું કે આ પ્રકારે ધામધણીના ગુણોને કોણ ગણી શકશે ? આવી વ્યક્તિ મારા પહેલાં કોઈ થઈ નથી અને મારા પછી કોઈ થશે નહીં.

મૈં ગુન ગિનૂં શ્રીધામ ધનીકે રે, પર કમી કાગદ કલમ મસ મેરે ।

કમી તો કેહેતી હૂં જો બૈઠી માયા માંહેં, ના તો કમી નહીં કછુએ ક્યાંહેં ॥ ૧૭ ॥

ધામધણીના ગુણોની ગણતરી કરું, પરંતુ મારી પાસે કાગળ, કલમ અને શાહીની કમી થઈ ગઈ છે. કમી એટલા માટે કહેવી પડે છે કે હું માયામાં બેઠી છું, નહીં તો પરમધામમાં તો કોઈ કમી જ નથી.

સાથ કારન મૈં કરું પુકાર, દેખોં બાસના મોહજલ વાર પાર ।

તેરે ધરકે ગિનૂં ગુન નીલ, ધનેં સમાવેં ગુન હિરદેં અસીલ ॥ ૧૮ ॥

સુંદરસાથ માટે હું પોકાર કરી રહી છું, કારણ કે તેઓ બધા આ મોહજળની અંતર્ગત છે. હવે તેરમું મીડું મૂકીને એક નીલ ગુણોને ગણી લઉં. હજી પણ મારા હૃદયમાં તેમના ઘણા ગુણો સમાયેલા છે.

ચૌદે ધરકે કરું નીલ દસ, ગુન પ્રકાસ, લેઊં ધની જસ ।

પંદ્રે ધરકે કરું પદમ, મેરે ધનીકે ગુનકી મૈં કરું ગમ ॥ ૧૯ ॥

ચૌદમું મીડું મૂકીને ગુણોની સંખ્યા દશ નીલ ગણી લઉં. આવા ગુણોને પ્રગટ કરી ને હું ધણીજની પાસેથી યશ (શાબાશી) પ્રાપ્ત કરી લઉં. પંદરમું મીડું મૂકીને તેમના ગુણોને એક પદ્મ સુધી ગણી લઉં. આ રીતે મારા ધણીના ગુણોને હું પિછાણી લઉં.

સોલે ધરકે કરું પદમ દસ, ગુન નજરોં આવતે હુએ ધની બસ ।

સત્રે ધરકે કરું ગુન અંક, અઠારે ધરું જ્યોં હોએ ગુન સંક ॥ ૨૦ ॥

સોળમું મીડું જોડીને હું દશ પદ્મ ગુણ ગણી લઉં. સદ્ગુરુના ગુણો મારી દૃષ્ટિમાં આવતાં જ વશીભૂત થઈ ગયા. સત્તરમું મીડું જોડીને અંક અને અઠારમું મીડું જોડીને એક શંખ ગુણ થાય છે.

સુરિતા કરું ધરકે ઉનઈસ, પત ગુન ગ્રહૂં ધરકે બીસ ।

અંત કરું ધરકે ઈકૈસ, મધ કરું ગુન દોએ ધર બીસ ॥ ૨૧ ॥

ઓગણીસમું મીડું મૂકીને હું તેમના ગુણોની સુરિતા સુધી ગણના કરું, પછી વીસમું મીડું મૂકીને પતિ સંખ્યા બનાવું. તેવી રીતે એકવીસમું મીડું મૂકતાં અંત સંખ્યા બની ગઈ અને બાવીસમું મીડું મૂકતાં એ ગુણોની સંખ્યા મધ સુધી પહોંચે છે.

એકડા ઊપર તેઈસ મીડે ધરું, પરારધ કરકે લેખા મેરા કરું ।

લૌકિક લેખે ગુન ના ગિનાએ, મેરે ધનીકે ગુન યોં ગિને ન જાએ ॥ ૨૨ ॥

આ રીતે એની આગળ ત્રેવીસમું મીડું મૂકીને ધણીના ગુણોને પરાર્ધ સુધી પહોંચાડીને હું મારી ગણતરી પૂરી કરી લઉં. વસ્તુતઃ લૌકિક (સીમિત) અંકોથી સદ્ગુરુના અસીમ ગુણો ગણી શકાતા નથી.

હિસાબ કરું સાથ દેખિયો બિચાર, ગુન જાહેર હુએ પ્રાનકે આધાર ।

પરારધ ગુને એક મીડેસોં બઢે, દૂજેસોં હર એક યોં ચઢે ॥ ૨૩ ॥

હે સુંદરસાથજી ! તમે જરા વિચાર કરી જુઓ, આ રીતે ધણીના ગુણો સંસારમાં પ્રગટ થયા. આ પરાર્ધ સંખ્યામાં પણ એક મીડું જોડી દઉં તો ગુણો એથી યે વધી જશે. આમ એક મીડું મૂકતાં આવી રીતે ગુણો વધતા જાય છે.

યોં કરતે એ હોવેં જેતે, ઈન વિધ ચઢતે જાએ તેતે ।

એ હિસાબ મેરી આતમ કરે, ગુન ધની હિરદેં અંતર ધરે ॥ ૨૪ ॥

આમ જેટલા પણ મીડાં મૂકતાં જઈશું, ધામધણીના ગુણો એ પ્રમાણે વધતા જશે. ધણીજીના આ સમસ્ત ગુણોની ગણના કરતાં મારો આત્મા તેમને હૃદયમાં ઉતારે છે.

લિખતે ગુન ધની હિરદેં આએ, પર ડરું જાનોં કાગદમેં ન સમાએ ।

કલમોંકો મેરા જીવ લલયાએ, ગઢતે ગઢતે જાનોં જિન ઉતર જાએ ॥ ૨૫ ॥

આ રીતે ધણીજીના ગુણ લખતાં લખતાં તે ગુણો મારા હૃદયમાં અંકિત થઈ ગયા, પરંતુ મને ડર છે કે એ બધા ગુણો કાગળમાં સમાઈ શકશે નહિ. તેવી રીતે કલમ પ્રત્યે પણ મારું મન ખચકાટ અનુભવે છે કે ક્યાંક ઘડતાં ઘડતાં તે પણ સમાપ્ત થઈ ન જાય.

સરફા કરું મેં લિખતે સ્યાહી, જિન લિખતે અધબીચ ઘટ જાઈ ।

યોં ધરતે ધરતે મીડે રહે ભરાએ, વાર કિનાર યોં રહે સમાએ ॥ ૨૬ ॥

અને ધણીજીના ગુણોને લખતાં લખતાં શાહીનો પણ લોભ કરું છું કે ક્યાંક લખતાં લખતાં અધવચ્ચે જ તે ઘટી ન પડે. આ રીતે શૂન્ય મૂકતાં મૂકતાં આખો કાગળ ભરાઈ ગયો, તેના ખૂણાઓ અને કિનારીઓ પણ ભરાઈ ગયાં.

એ કાગદ યોં પૂરન ભયા સહી, સ્યાહી કલમેં કદૂ બાકી ના રહી ।

અબ એ ગુન ગિનૂં મેં નીકે કર, આતમકે અંદર લે ધર ॥ ૨૭ ॥

આ રીતે ચૌદ લોકની આખી ધરતીથી બનેલો કાગળ પૂરો થઈ ગયો. લખતાં લખતાં શાહી અને કલમ કંઈ પણ બાકી બચ્યું નહિ. હવે હું સદ્ગુરુના આ ગુણોને મારા આત્મામાં ધારણ કરીને તેમને સારી રીતે ગણી લઉં.

એ તો ગુન ગિને મેં ચિત લ્યાએ, પર ઈન ધનીકે ગુન યામેં ન સમાએ ।

ભી કરું દૂજે લિખનેકા ઠામ, ગુન લિખને મેરે ધની શ્રીધામ ॥ ૨૮ ॥

આ બધા ગુણો મેં ધ્યાનપૂર્વક ગણ્યા છે, પરંતુ મારા ધણીના ગુણો આવા કાગળમાં સમાઈ શકતા નથી. હવે આ ગુણોને લખવા માટે બીજું કોઈ સ્થાન શોધી કાઢું, કારણ કે ધામધણીના બીજા ગુણો પણ મારે લખવા છે.

એ ગુન મિલ જમં ભએ જેતે, યા વિધ એસે કાગદ લિખે એતે ।

એસે કાગદ એસી સ્યાહી કલમ, માંહે બારીક આંક લિખે હેં હમ ॥ ૨૯ ॥

એ બધા ગુણો મળીને જેટલા થાય છે, તેનાથી તો આવા કંઈ કેટલાય કાગળ ભરાઈ શકે છે. આવી જ કલમો અને શાહીથી કાગળો પર મેં ઘણીજના ગુણોની સંખ્યા બારીક આંકડાઓમાં લખી છે.

ઈન કલમોંકી મેં દેખી અની, કઘૂ કર ના સકી બારીક ઘની ।

એ ગુન ગિન મેં એકઠે કિએ, સો અપને હિરદેમેં લિએ ॥ ૩૦ ॥

આ કલમોની અણી મેં જોઈ તો મને લાગ્યું કે આથી બારીક અણી તો હું કરી નહિ શકું. તેમ છતાં આ બધા ગુણો એકઠા કરીને મેં ગણ્યા અને તેમને મારા હૃદયમાં ધારણ કર્યા.

કલમેં સમારી જોસ બુધ બલ, ઘડૂં રાસ કર કાઢકે બલ ।

એક જીવ કહિયત હે કથુઆ, એ જો જિમી પર પૈદા હુઆ ॥ ૩૧ ॥

કથુએકે પાંઉકા ગુન જેતા ભાગ, કલમોંકી ટાંક મેં દેખી ચીર લાગ ।

ઈન અનિયોં આંક લિખે યોં કર, એ જેતા કાગદ એતી બેર ફેર ફેર ॥ ૩૨ ॥

સદ્ગુરુ ઘણીએ આપેલા જોશ, બુદ્ધિ અને બળથી મેં કલમોને સમારી. મેં ખૂબ બળ અને બુદ્ધિ લગાડીને તેને ઘડી. આ ભૂમિ પર કથુઆ નામનો એક જીવ થાય છે. ધામધણીના જેટલા ગુણો છે તેટલા, એ કથુઆના પગના ભાગ કરવામાં આવે તો એ કથુઆના પગનો એકભાગ જેટલું કદ રોકે એટલી પાતળી બારીક ટાંક બનાવી લીધી. એટલી સૂક્ષ્મ ટાંકથી મેં આંકડા લખ્યા. જેટલા પણ કાગળ હતા તેના પર વારંવાર એ ગુણો લખ્યા.

યોં લિખ લિખકે મેં ગિને ગુન, પર મેરે ધનીકે ગુન હેં અતિ ઘન ।

એ ગુન મિલાએકે એકઠે કિએ, સો નીકે કર મેં ચિતમેં લિએ ॥ ૩૩ ॥

આમ મેં લખી લખીને ઘણીજના ગુણોને ગણ્યા, પરંતુ મારા ઘણીના ગુણો તો અતિ ઘણા (સંખ્યાતીત) છે. આ બધા ગુણોને મળેલીને એકઠા કર્યા અને તેમને સારી રીતે હૃદયમાં ધારણ કર્યા.

એ લિખતે મોહે કેતીબેર ભઈ, તિનકા નિરમાન કાઢના સહી ।

જેતે મિલકે ભએ એ ગુન, તેતે બાંટે કિએ એક છિન ॥ ૩૪ ॥

આ ગુણોને લખતાં મને જેટલો સમય લાગ્યો, તેનું પણ મારે નિરૂપણ કરવું છે. ઉપર જેટલા ગુણ ગણાવ્યા છે, તેટલા જ ભાગ એક ક્ષણના કરીને એ એક ભાગમાં જ મેં આ બધા ગુણો લખ્યા છે.

બેર ભઈ એક બાંટે જેતી, એ સબ કાગદ લિખે માંહેં બેર એતી ।

એ લિખ લિખકે મેં લિખે અપાર, અબ એ બેર નિરને કડું નિરધાર ॥ ૩૫ ॥

એ ક્ષણના એક પરાર્ધ ભાગમાં જ ઘણીજના ગુણો કાગળ પર લખી લીધા. લખી લખીને મેં તેમના અપાર ગુણ લખ્યા છે. મારે નક્કી એ સમયનું સાંસારિક દૃષ્ટિએ નિરૂપણ કરી લેવું છે.

ગુન જેતે મહાપ્રલે ભએ, વાહી જોસમેં લિખ ગુન કહે ।

બીચમેં સ્વાંસ ન ખાયા એક, ઢીલ ના કરી કછૂ લિખતે બિસેક ॥ ૩૬ ॥

સદ્ગુરુ ધણીના જેટલા ગુણો ગણાવ્યા છે, એટલી વાર મહાપ્રલય થઈ જાય તો પણ મેં એટલા જ જોશમાં ધણીના ગુણો લખ્યા છે. વચ્ચે એક શ્વાસ લેવા જેટલો ય વિલંબ કર્યો નથી. અર્થાત્ લખતાં-લખતાં કોઈ વાર કરી જ નથી.

એહ જમેં મેં ગુનકી કહી, શ્રીસુંદરબાઈએ સિખાપન દઈ ।

સાથ જાને લેખા જોર કિયા અપાર, પર મેરે જીવકે દરદકી ન દબી કિનાર ॥ ૩૭ ॥

સદ્ગુરુ સ્વરૂપા સુંદરબાઈના ઉપદેશને કારણે જ મેં એ ગુણોને એકત્ર કર્યા. સુંદરસાથને લાગશે કે મેં તો અનંત ગુણો લખી નાખ્યા છે, પરંતુ મારા હૃદયના દર્દનો એક ખૂણો પણ ભરાયો નથી. (ગુણ લખવાની થોડી ચાહના પણ હજી પૂરી થઈ નથી.)

જીવ મેરા બડા વતની પાત્ર, અજૂં જીવ જાનેં એ લિખ્યા તુછ માત્ર ।

ગુન તો બાકી ભરે ભંડાર, સોઈ ભંડાર ગુન ગિનૂં આધાર ॥ ૩૮ ॥

મારો જીવ તો પૂર્ણપણે પરમધામને પાત્ર છે. તે તો બીજું પણ ઘણું જાણે છે. અહીં તો કેવળ થોડું જ લખ્યું છે. બાકી તો હજી ગુણોના ભંડાર ભરેલા છે. ધામધણીના ગુણોના એ ભંડારની પણ ગણતરી કરવાની છે.

એ ગુન ગિને મેં હિરદેં બિચાર, ગુન જેતે ભંડાર ગિને નિરધાર ।

ગિનતે ગિનતે બાકી દેખે અપાર, તિનકા ભી કરના નિરવાર ॥ ૩૯ ॥

આ ગુણ મારા હૃદયમાં વિચાર કરીને ગણ્યા છે. જેટલા ગુણ મેં ગણ્યા છે તે નક્કી એટલા જ બીજા ભંડાર ભરેલા છે. ગણતરી વખતે બાકીના ગુણોના અપાર ભંડાર જોવામાં આવ્યા, તે બધાનું પણ વિવરણ લખવું છે.

મેં ના કરું તો દૂજા કરે કૌન, કર નિરવાર ગ્રહૂં ધની ગુન ।

બાકી ભંડારકા લેખા દેઊં મેરે પીઉ, એ મુસ્કિલ નહીં કછૂ મરે જીઉ ॥ ૪૦ ॥

જો હું આ ગુણોનું નિરૂપણ નહિ કરું તો બીજું કોણ કરશે ? ધામધણીના ગુણોનું નિરૂપણ કરીને મારા આત્મામાં ગ્રહણ કરી લઉં. બાકીના ગુણોનું વિવરણ કરવામાં મારા આત્માને કોઈ મુશ્કેલી પડવાની નથી.

એ ગુન ગિન કિએ જીવેં અપને હાથ, પલપલ પસરે ગુન પ્રાનનાથ ।

એ સબ તો કહૂં જો ગુન ઠાઢે રહે, એ ગુન મનકી ન્યાત દૌડે જાએ ॥ ૪૧ ॥

આ બધા ગુણોને ગણીને જીવે ગ્રહણ કર્યા. પ્રાણનાથ સદ્ગુરુ ધણીના ગુણો તો પળેપળ વધતા જ જાય છે. આ ગણનાને હું ત્યારે જ પૂરી કરું કે જ્યારે એ ગુણો વધતા સ્થેજ અટકી જાય. મનની જેમ આ ગુણો પણ વધતા જ જાય છે.

અબ એતા તો મેં કિયા નિરમાન, ઔર બાકી કહૂંગી માંહેં ફુરમાન ।

એક છિનકે મેં બાંટે કિએ, ગુન જેતે ભાગ બિચારકે લિએ ॥ ૪૨ ॥

હવે મેં આટલું તો નિરૂપણ કર્યું છે. અન્ય ગુણોના વિષયમાં પણ વધારે કહીશ. એક ક્ષણના

સમયને મેં, સદ્ગુરુના ગુણો જેટલા ગણ્યા છે, એટલા ભાગમાં વહેંચી દીધો.

તામેં બેર એક બાંટેકી કહી, પિયા ગુન એતેમેં તેતે કિએ સહી ।

એ ગુન ગિનતે મેરા કારજ સસ્યા, આતમ મૂલ સરૂપ હિરદેં મેં ધસ્યા ॥ ૪૩ ॥

એ વહેંચેલી ક્ષણો પછી જે ક્ષણો બાકી રહી ગઈ તેટલા સમયમાં મેં ધણીના ગુણો ગણ્યા છે. એટલા ગુણોને ગણવાથી મારું કાર્ય સફળ થઈ ગયું અને આત્માએ સદ્ગુરુના મૂળ સ્વરૂપને હૃદયમાં ધારણ કર્યું.

સારે જનમકે ક્યોં કહૂં ગુન, પિયા દેહ ધર આએ કિએ ધંન ધંન ।

ગુન પાંચ જનમકે ક્યોં કહૂં સોએ, ધની દયા આઈ ધનીકી ખુસબોએ ॥ ૪૪ ॥

સદ્ગુરુના સમગ્ર જીવનના ગુણોને હું કેવી રીતે ગણું ? તેમણે શરીર ધારણ કરીને મને ધન્ય કર્યો. આ માયાવી જગતમાં તેઓ પાંચ વાર (વ્રજનું સ્વરૂપ, રાસનું સ્વરૂપ, હુકમનું સ્વરૂપ, સદ્ગુરુ સ્વરૂપ અને મહામતિ સ્વરૂપમાં) આવ્યા. તેમના પાંચ વારના પ્રાગટ્યના ગુણોનું કેવી રીતે વર્ણન કરું ? કારણ કે આ વખતના જ ગુણોની ગણના તો થઈ શકતી નથી. હવે તો સદ્ગુરુ ધણીએ મારા પર અપાર કૃપા કરી, જેથી તેમનાં અન્ય અવતરણોની સુવાસ મને મળી ગઈ.

એ ગુન ગિને મેં અસ્થિર આકાર, ના તો યોં ક્યોં ગિનૂં મેરે પ્રાનકે આધાર ।

અબ બાત કરસી તુમ અગ્યા કેરી, મુઝે આસા ઈત જાગ ઉડાઉં અંધેરી ॥ ૪૫ ॥

ધણીની કૃપાથી આ નાશવાન શરીર વડે મેં તેમના ગુણો ગણ્યા છે, નહીં તો હું મારા પ્રાણાધાર ધણીના ગુણો કેવી રીતે ગણી શકત ? હવે હું તમારી આજ્ઞાની જ વાત કરું છું. મને આશા છે કે હું ખુદ જાગીને જગતના અજ્ઞાનરૂપી અંધકારને ઉડાડું.

પીઉ તુમ આએ માયા દેહ ધર, સાથકી મત ફિર ગઈ ક્યોં કર ।

હાંસી કરસી પીઉ સાથ પર, ક્યા કરસી માયા જબ માંગી ઘર ॥ ૪૬ ॥

હે ધણી ! તમે તો માયામાં શરીર ધારણ કરીને આવ્યા છો, પરંતુ સુંદરસાથની બુદ્ધિ કેમ ભ્રમિત થઈ ગઈ ? જાગ્રત થતાં પરબ્રહ્મ પરમાત્મા આપણા ઉપર અવશ્ય હસશે. હવે આપણે કરી પણ શું શકીએ ? કારણ કે આપણે પોતે જ પરમધામમાં આ માયાને જોવાની માંગ કરી હતી.

તુમ લઈ ખબર હમારી તતછિન, લે આએ તારતમ દેખાયા વતન ।

પિયા હાંસી કરસી અતિ જોર, ભુલાએ માયાએ કર બૈઠાએ ચોર ॥ ૪૭ ॥

હે સદ્ગુરુ ધણી ? તમે તો એ જ વખતે અમારી ખબર લીધી. અમારે માટે તમે તારતમ જ્ઞાન લઈને આવ્યા અને અમને પરમધામ બતાવી દીધું. ધામધણી આપણા પર ઘણું હસશે, કારણ કે માયાએ અમને ભુલાવીને અમને ઘરમાં જ ચોર બનાવી દીધાં.

અબ કરેંગે જાએ વતન બાત, માયા અમલ ચઢ્યો નિઘાત ।

પીઉ કે વિધ તારતમ કિયો રોસન, તો ભી ક્યોંએ ન ભૈયાં ચેતન ॥ ૪૮ ॥

હવે આપણા ઘર-પરમધામમાં પહોંચીને જ આ બધી વાતો થશે. અહીં તો અમારા પર માયાનો ઘોર નશો ચઢેલો છે. સદ્ગુરુ ધણીએ અનેક પ્રકારે તારતમનો પ્રકાશ દેખાડ્યો, તેમ છતાં આપણે કોઈ પણ પ્રકારે સચેત થયાં નહિ.

લેવે ઈંદ્રાવતી વારને ગુન જેતે, ઈત સુખ દિએ હમકો એતે ।

ઘરકે સુખકી ઈત કેસી બાત, ઘરકે સુખ ઘરોં હોસી વિખ્યાત ॥ ૪૯ ॥

સદ્ગુરુ ધણીના જેટલા ગુણ છે તેના પર ઈંદ્રાવતી વારંવાર સમર્પિત થઈ (વારી) જાય છે. કારણ કે સદ્ગુરુએ આ જગતમાં આટલાં અધિક સુખો આપ્યાં છે. પરમધામનાં સુખોની વાત આ નશ્વર જગતમાં કેવી રીતે થઈ શકે ? તેનું વિવરણ તો પરમધામમાં જ થઈ શકે.

ચરનોં લાગ કહે ઈંદ્રાવતી, ગુન ના દેખે કિન એક રતી ।

ધની જગાએકે દેખાવસી ગુંન, તબ હાંસી હોસી અતિ ધંન ॥ ૫૦ ॥

સદ્ગુરુ ધણીનાં ચરણોમાં ઈંદ્રાવતી નિવેદન કરે છે કે ધણીના અનંત ગુણોમાંથી રતીભાર ગુણો જ અમે જોઈ શક્યાં. આ સ્વપ્નમાંથી જાગ્રત કરીને જ્યારે ધણી પોતાના ગુણો બતાવશે ત્યારે અમારી અલ્પજ્ઞતાની ધણી હાંસી થશે.

પ્રકરણ ૧૨ ચોપાઈ ૩૧૦

સાથકો પ્રબોધ

સુનો સાથ મેરે સિરદાર, બચન કહું સો ગ્રહો નિરધાર ।

એતે ગુન આપનસોં કર, બૈઠે આપનમેં માયા દેહ ધર ॥ ૧ ॥

હે મારા શિરોમણિ સુંદરસાથજી ! હું તમને જે વચનો કહી રહ્યો છું તેને દૃઢતાપૂર્વક ગ્રહણ કરો. સદ્ગુરુ ધણીએ આપણા ઉપર એટલા ઉપકાર કર્યા છે કે તેઓ ફરીથી આ માયામાં શરીર ધારણ કરીને આપણી વચ્ચે બિરાજ્યા છે.

ભાનો ભરમ બચન દેખ કર, છોડો નીંદ રોસની હિરદેં ધર ।

શ્રીધામકે ધની કેહેલાએ, સો બૈઠે આપનમેં ઈત આએ ॥ ૨ ॥

સદ્ગુરુનાં આ વચનો પર વિચાર કરીને માયાના ભ્રમને મટાડી દો. તારતમનો પ્રકાશ હૃદયમાં ગ્રહણ કરીને નિદ્રાનો ત્યાગ કરી દો. તેઓ સ્વયં પરમધામના ધણી કહેવાય છે અને અહીં આવીને આપણી વચ્ચે બિરાજમાન થયા છે.

સેવા કીજે પેહેચાન ચિત ધર, કારન અપને આએ ફેર ।

ભી અવસર આયો હૈ હાથ, ચેતન કર દિએ પ્રાનનાથ ॥ ૩ ॥

એમની પિછાણ કરીને હૃદયથી તેમની સેવા કરો. તેઓ આપણે માટે જ ફરીથી પ્રગટ થયા છે. સેવાનો અવસર ફરીથી પાછો આવ્યો છે. આપણા પ્રાણનાથ પ્રભુએ આપણને ફરીથી સચેત કરી દીધાં છે.

ઈન ઊપર ઔર કહા કહું, મેં શ્રીધનીજીકે ચરને રહું ।

કર જોર કરું બિનતી, દૂર ના હોઊં બેર પાઓ પલ જેતી ॥ ૪ ॥

આ વિષયમાં વધુ શું કહું ! મારે તો ધણીજીનાં ચરણોમાં જ રહેવું છે. હું હાથ જોડીને વિનંતી કરું છું કે એક પળના ચોથા ભાગ માટે પણ તમારાથી હું અલગ ન થાઉં.

પ્રકરણ ૧૩ ચોપાઈ ૩૧૪

જીવકો પ્રબોધ

મેરે અંધ અભાગી જીવ, તૂં ક્યોં સૂતા ઈત ।

વિધ વિધ ધનિએ જગાઈયા, અજહૂં ના ઘર સૂઝત ॥ ૧ ॥

હે મારા અંધ અભાગી જીવ ! તું અહીં કેમ સૂઈ રહ્યો છે ? સદ્ગુરુ ધણીએ તને અનેક પ્રકારે જગાડ્યો, હજી પણ તને તારું ઘર દેખાતું નથી ?

આગે ભી તેં કહા કિયો, ચલ ગએ પીઉ જબ ।

અવગુન ના દેખે અપને, પીઉ મેહેર કરી ફેર અબ ॥ ૨ ॥

પહેલાં પણ સદ્ગુરુના ધામગમન વખતે તેં શું કર્યું ? તેં તારા અવગુણો પ્રત્યે ધ્યાન આપ્યું નહિ. ધામધણીએ આપણા પર ફરીથી કૃપા કરી છે.

ધામ ધની તુઝ કારને, આએ માયામેં દોએ બેર ।

મેહેર ના દેખે પીઉકી, એસો હિરદેં નિપટ અંધેર ॥ ૩ ॥

ધામધણી તારા માટે ફરીથી આ માયાવી જગતમાં આવ્યા છે. તારું હૃદય એટલા પ્રગાઢ અંધકારથી ભરેલું છે કે તું આપણા ધણીની કૃપાને પણ જોઈ શક્યો નહિ !

આપ પકડ તૂં અપના, બલ કર આંખાં ખોલ ।

દૂધ પાની દોઊ જાહેર, દેખ નીકે તારતમ ખોલ ॥ ૪ ॥

તું તારી જાતને સંભાળ. પોતાને ઓળખીને તું બળપૂર્વક આંખો ખોલ. સદ્ગુરુનાં વચનોએ દૂધ અને પાણી (બ્રહ્મ અને માયા)ને અલગ-અલગ કરીને બતાવી દીધાં છે. તારતમનાં વચનોથી તું એને સારી રીતે જોઈ લે.

પેહેલે તો આંખાં ફૂટિયાં, અબ તો કધૂક સંભાલ ।

એ જાસી અવસર હાથ સે, પીછે હોસી કૌન હવાલ ॥ ૫ ॥

પહેલાં તો તારી (જ્ઞાનરૂપી) આંખો ફૂટી ગયેલી હતી. પરંતુ હવે તો પોતાની જાતને સંભાળી લે. આ અવસર પણ હાથથી ચાલ્યો જશે તો પછી તારા શા હાલ-હવાલ થશે ?

આગે ઉલટા હુઆ અકરમી, અજહૂં ના કરે કધૂ સુધ ।

જાગત નહીં ક્યોં જોર કર, લે હિરદેં મૂલ બુધ ॥ ૬ ॥

હે અક્કર્મી જીવ ! તું પહેલાંથી જ ઊલટી ચાલે ચાલી રહ્યો છે. હજી પણ તું કંઈ સચેત થતો નથી. તું પોતાની મૂળ બુદ્ધિને હૃદયમાં ધારણ કરીને યત્નપૂર્વક કેમ જાગ્રત થતો નથી ?

પુકાર સુની દોઊ પીઉકી, વતન દેખાયા નજર ।

ઉઠી ના અંગ મરોરકે, અબ આઈ નજીક ફજર ॥ ૭ ॥

તેં બે બે વાર (એક વાર પ્રત્યક્ષ અને બીજી વાર હૃદયમાં બેસીને) સદ્ગુરુનો પોકાર સાંભળ્યો છે. સદ્ગુરુએ પરમધામને પ્રત્યક્ષ બતાવી દીધું છે. હજી પણ તું આગસ મરડીને બેઠો થતો નથી ? હવે તો ઊઠ, પ્રભાતનો સમય નજીક આવ્યો છે.

તારતમ દેખ બિચારકે, પીઉ લ્યાએ બેર દોએ ।
એતી આગ સિરપર જલી, તૂં રહ્યા ખાંગડૂ હોએ ॥ ૮ ॥

તારતમ જ્ઞાનને વિચારી જો. તારા માટે સદ્ગુરુ બે વાર (એકવાર પ્રત્યક્ષ અને બીજી વાર મારા હૃદયમાં બેસીને) આ જ્ઞાન લઈને આવ્યા છે. તારા શિર પર આટલી આગ ઊઠી છતાં પણ તું ખાંગડુ (ખાંગડૂ) જ બની રહ્યો, કેમ ગળ્યો નહિ ?

પ્રકરણ ૧૪ ચોપાઈ ૩૨૨

મેરે જીવ અભાગી રે, જિન ભૂલે તૂં અબ ।
ઈન મોહજલસે કાઢન વાલા, એસા ના મિલસી કોઈ કબ ॥ ૧ ॥

હે મારા અભાગી જીવ ! હવે તું ભૂલી ના જઈશ. આ મોહજળમાંથી બહાર કાઢનારા આવા સદ્ગુરુ તને ક્યારેય કોઈ બીજા નહિ મળે.

એ ગુન તૂં યાદ કર, જો કિએ અનેક સજન ।
તૂં ક્યોં સૂતા જીવ અભાગી, દેકર સાહેબી મન ॥ ૨ ॥

સદ્ગુરુએ જે ઉપકાર (ગુણ) કર્યા છે તેને તું યાદ કર. હે મારા અભાગી જીવ ! તું મનને મહત્ત્વ આપીને (તેને અધીન રહીને) કેમ સૂઈ રહ્યો છે ?

પેહેલે તેં કાઢે બચન, સો કયા મનકી દોર ।
બુધ મન તેરે બૈઠે રેહેસી, જીવકો કોધ કાઢસી જોર ॥ ૩ ॥

તેં સદ્ગુરુની સ્તુતિમાં પહેલાં જે વચનો કહ્યાં હતાં તે શું બાહ્ય મનથી કહ્યાં હતાં ? તારી બુદ્ધિ અને મન એ બધું અહીં રહી જશે. તારા જીવને આ કોધ બળપૂર્વક કાઢી લેશે.

જીવ તૂં ક્યોં હોત હે નિલજ, તોહે અજૂં ના લગે ઘાએ ।
યાદ કરકે પીઉકો, ક્યોં ના ઉડે અરવાએ ॥ ૪ ॥

હે જીવ ! તું આટલો નિર્લજ્જ કેમ થઈ રહ્યો છે ? તને હજી પણ ચોટ લાગતી નથી ? પોતાના સદ્ગુરુને યાદ કરીને તારો આત્મા કેમ ઊડી જતો નથી ?

જો અબ જીવરા ભૂલસી, તો દેખી તેરી વિધ ।
કાઢૂંગી તુઝે જોરસે, કરકે બુરી સનંધ ॥ ૫ ॥

હે જીવ ! તારી ગતિવિધિ મેં જોઈ લીધી છે. હજી પણ તું ભૂલી જઈશ તો હું તારી દુર્દશા કરીને તને આ શરીરમાંથી બળપૂર્વક બહાર કાઢી દઈશ.

પેહેલે તો તેં બુરી કરી, અબ જિન ચૂકે અવસર ।
પીઉ તોકોં વતનમેં, બુલાવત હેં હંસકર ॥ ૬ ॥

પહેલાં તો તેં ઘણું ખરાબ કર્યું, પણ હવે આ અવસરને ચૂકી ના જઈશ. સદ્ગુરુ તને હસીને પોતાને ઘેર-પરમધામ બોલાવી રહ્યા છે.

સસુઈ સો ભી યોં કહે, મેં હાથોં અપના માર ।
પૂનોંકી બધાઈમેં, દેઊં કોટ સિર ઉતાર ॥ ૭ ॥

સાંસારિક પ્રેમમાં મતવાલી, પુનુની પ્રેમિકા સસી પણ કહેતી હતી કે જો પુનુના આવવાની કોઈ મને વધાઈ આપે, તો તે વખતે હું મારા હાથે મારાં કરોડો મસ્તક ઉતારીને ન્યોછાવર કરી દઉં.

ક્યોં ના દેખે એ બચન, ભટ પરો મેરે જીઉ ।
તૂં લેત નિમૂના કિનકા, તૂં કૌન કૌન તેરા પીઉ ॥ ૮ ॥

સંસારના લોકોની આવી પ્રેમકથા સાંભળીને પણ તેં સદ્ગુરુનાં આ વચનો પર ધ્યાન આપ્યું નહિ. હે મારા જીવ ! તને આગ લાગે. તું કોની ઉપમા લઈ રહ્યો છે. (તને એટલો પણ વિચાર આવતો નથી કે) તું કોણ છે અને તારા ધણી કોણ છે ?

દુનિયાં ચૌદે ભવનમેં, જો દેખિએ મૂલ અરથ ।
જો લેવેં તેરા નિમૂના, એસા ના કોઈ સમરથ ॥ ૯ ॥

વાસ્તવમાં મૂળ અર્થને જોવામાં આવે તો ચૌદેય લોકની દુનિયામાં તારી ઉપમા લઈ શકે એવું સમર્થ કોઈ નથી (સંસારિક જીવો બ્રહ્માત્માઓ માટે શું ઉપમા બની શકે ?)

તૂં નિમૂના માયા જીવકા, ક્યોં કર લેવે ઈત ।
એ દાગ તેરા ક્યોં છૂટ હી, એ તુઝે લાગ્યા જિત ॥ ૧૦ ॥

માયાના જીવોનું ઉદાહરણ તું શા માટે લે છે ? આ સંસારમાં આવીને પોતાના પ્રિયતમ ધણીને ભૂલી જવાનો જે ડાઘ તારા પર લાગ્યો છે તે કેવી રીતે દૂર થશે ?

અજૂં સુધ તોકોં ના હોત, તેરી ક્યોં હુઈ એસી રસમ ।
યાદ કર અપના વતન, જો તેં સુની બાત ખસમ ॥ ૧૧ ॥

હે જીવ ! તને હજી પણ સૂઝ આવી નથી. તારી રીત-રસમ આવી કેમ થઈ ગઈ છે ? જો તેં ધામધણીની વાતો સાંભળી છે તો પછી આપણા ઘર પરમધામને યાદ તો કર.

તૂં ભૂલ જાત ક્યોં બચન, જો શ્રીધામ ધની કહે આપ ।
એક આધા સુકન બિચારતે, તો પલક ના છોડે મિલાપ ॥ ૧૨ ॥

ધામધણી સદ્ગુરુએ પોતે કહેલાં વચનોને તું કેમ ભૂલી જાય છે ? તેમનાં વચનોમાંથી એકાધ (અડધા) વચન ઉપર પણ જો તેં વિચાર કર્યો હોત તો તું એક પળ માટે પણ તેમનાથી દૂર થઈ શક્યો ન હોત.

તોકોં કહૂં અભાગી અકરમી, જો જાગા ના એતે સોર ।
સાત બેર તોકોં કહૂં સોહાગી, જો તૂં ઉઠે અંગ મરોર ॥ ૧૩ ॥

તને એટલા માટે અભાગી અને અક્કર્મી કહેવો પડે છે કે આટલો બધો શોર થવા છતાં પણ તું જાગ્રત થયો નહિ. જો તું આળસ મરડીને બેઠો થાય તો હું તને સાત વાર સૌભાગ્યશાળી કહું.

મેરે જીવ સોહાગી રે, જિન છોડે પીઉ કદમ ।
દૂસરી બેર માયા મિને, તુઝ કારન આએ ખસમ ॥ ૧ ॥

હે મારા સૌભાગ્યશાળી જીવ ! હવે તું પ્રિયતમ ધણીનાં ચરણ કમળને છોડીશ નહિ. આ માયાવી સંસારમાં ધામધણી તારા માટે જ ફરી આવ્યા છે.

ગુન ધનીકે યાદ કર, પકડ પીઉકે પાએ ।
સુખે બૈઠ સુખપાલમેં, દેસી વતન પોહોંયાએ ॥ ૨ ॥

તું ધણીના ગુણોને યાદ કર અને તેમનાં ચરણ પકડી લે. તેઓ તને સુખપૂર્વક સુખપાલમાં બેસાડીને પરમધામ પહોંચાડી દેશે.

ખેલ હંસ કર બાતડી, પેહેયાન અપના પીઉ ।
દો બેર ધની તુઝ કારને, આએ જાન અપના જીઉ ॥ ૩ ॥

તું આપણા પ્રિયતમ ધણીને તેમની સાથે હસીને વાતો કરતાં આનંદમગ્ન થઈ જા. પ્રિયતમ ધણી તને પોતાનો જાણીને તારા માટે જ બે વાર આ માયાવી સંસારમાં આવ્યા છે.

હેં કેસે ધની દેખ તૂં, તોસોં કરી હે જયોં ।
આપ ના રખ્યા આપના, સો યાદ ના કીજે ક્યોં ॥ ૪ ॥

તું જો, આપણા ધણી કેવા દયાળુ છે અને તેઓ તારી સાથે કેવો દયાપૂર્ણ વ્યવહાર કરી રહ્યા છે ? તેમણે તારે માટે પોતાની પાસે કંઈ જ બાકી રહેવા દીધું નથી. (બધું તને આપી દીધું છે.) આવા સદ્ગુરુને તું કેમ યાદ કરતો નથી ?

કર હિંમત બાંધ કંમર, લે હુકમ સબ હાથ ।
પીઉ પાસ હો પેહેયાનકે, ઔર છોડ સબ સાથ ॥ ૫ ॥

તું (જાગ્રત થવા માટે) સાહસપૂર્વક કમર કસીને સદ્ગુરુની આજ્ઞા માથે ચડાવ. પ્રિયતમ ધણીને પિછાણીને તેમનું શરણ ગ્રહણ કર અને સાંસારિક મોહ માયાનો પરિત્યાગ કરી દે.

આપ કહિયો અપને સાથકોં, જો તુઝે ખુલે બચન ।
સુધ તો નહીં કદૂ સાથકોં, પર તો ભી અપને સજન ॥ ૬ ॥

જો તને સદ્ગુરુનાં વચનોનું રહસ્ય સમજાઈ જાય તો તું તે આપણા સુંદરસાથને પણ બતાવી દે. સુંદરસાથને આ વખતે કંઈ પણ ભાન નથી. તેમ છતાં તેઓ આપણા સ્વજન તો છે જ.

પ્રકરણ ૧૬ ચોપાઈ ૩૪૧

મેરે સાથ સોહાગી રે, પીઉસોં ક્યોં ના કરો પેહેયાન ।
પેહેલેં ચલે પેહેયાન બિના, ફેર આએ સો અપની જાન ॥ ૧ ॥

હે સોહાગણ આત્માઓ ! તમે તમારા પ્રિયતમ ધણીને કેમ પિછાણી લેતાં નથી ? પહેલાં પણ તેઓ પિછાણ વગર ચાલ્યા ગયા હતા. હવે તેઓ ફરીથી તમને પોતાનો આત્મા સમજીને આ સંસારમાં આવ્યા છે.

સોઈ પીઉ સોઈ બાતડી, ફેર સોઈ કરે પુકાર ।
કારન અપને પીઉકો, આંખોં આવે જલધાર ॥ ૨ ॥

તેઓ સદ્ગુરુ હજી પણ છે અને તેવી જ તેમની જ્ઞાનની વાતો છે. આપણને જાગ્રત કરવા માટે એવો જ પોકાર કરી રહ્યા છે, કારણ કે આપણે કારણે જ તેમનાં નેત્રોમાંથી અશ્રુધારા વહેવા લાગે છે.

સોઈ નસીહત દેત સજન, ખેંચત તરફ વતન ।
પીઉ પુકારેં બેર દૂસરી, અબ ક્યોં હોવેં પીછે આપન ॥ ૩ ॥

ધણી આપણને આજે પણ એજ ઉપદેશ આપી રહ્યા છે અને પરમધામ તરફ આકર્ષી રહ્યા છે. પ્રિયતમ ધણી બીજીવાર આવીને આપણને પોકારી રહ્યા છે. તેથી હવે આપણે શા માટે પાછળ રહીએ ?

સોઈ ફૂકા કરે પેહેલેકી, સો ક્યોં ના સમજો બાત ।
ના તો દિન ઉજાલે બરે દો પોહોરે, અબ હો જાસી રાત ॥ ૪ ॥

પ્રિયતમ ધણી પહેલાંની જેમ જ આપણને મોટેથી બોલાવી રહ્યા છે, તમે આ બાબતને કેમ સમજતાં નથી ? નહિ તો આ જ્ઞાનનો મધ્યાહ્ન એકદમ અજ્ઞાનરૂપી રાત્રિમાં ફેરવાઈ જશે.

ફેર પટકોગે હાથડે, ઔર છાતી દેઓગે ઘાઉ ।
ચલ જાસી પીઉ હાથ સે, ફેર ના પાઓગે દાઉ ॥ ૫ ॥

પછી તમે તમારા હાથ પગ પકડો કે છાતી કૂટો. પ્રિયતમ ધણી તો હાથથી નીકળી જશે અને પછી તો આવો અવસર નહિ મળે.

બિલખ બિલખ કહે બચન, રોએ રોએ કિએ બયાન ।
પ્રેમ કરે અતિ પ્રીતસોં, પર સાથકોં સુધ ના સાન ॥ ૬ ॥

સદ્ગુરુ ધણી તો વિલાપ કરતાં કરતાં રડી રડીને તમને જાગવા માટે કહી રહ્યા છે. તેઓ ધણો પ્રેમ પણ કરે છે, પરંતુ સુંદરસાથને હજી સુધી તેની સમજ પડી નથી.

માયા દેખી બીચ પૈઠકે, પીઉકે ઉજાલે તુમ ।
વિધ વિધ બેલ દેખાવને, પીઉ લ્યાએ તારતમ ॥ ૭ ॥

સદ્ગુરુના જ્ઞાનના પ્રકાશમાં પણ તમે માયામાં ઊડી સુધી પેસીને જોઈ રહ્યા છો. આ જગતના ભિન્ન ભિન્ન માયાવી બેલ બતાવવા માટે સદ્ગુરુ તારતમજ્ઞાન લઈને આવ્યા છે.

એ જો માંગી તુમ માયા, સો દેખે તીન સંસાર ।
અબ સાથ પીઉ સંગ ચલિએ, જ્યોં પીઉ પાવેં કરાર ॥ ૮ ॥

આ માયાનો બેલ તમે માગ્યો હતો, તેને તમે ત્રણ વાર (વ્રજ, રાસ અને જાગણીમાં) જોયો. હે સુંદરસાથજી ! હવે તો પ્રિયતમ ધણીની સાથે પરમધામ ચાલો, કે જેથી તેમને પણ (આપણને જગાડવાનો) સંતોષ થાય.

પીઉ પાંચ બેર હમ વાસ્તે, સાગરમેં ડાર્યા આપ ।

સો નજરોં ન આવે પ્રેમ બિના, બિના મેહેર યા મિલાપ ॥ ૯ ॥

પ્રિયતમ ધણી આપણે માટે પાંચ વાર આ માયાવી સંસારમાં આવ્યા, પરંતુ તેમને પ્રેમ કર્યા વગર, તેમની કૃપા પ્રાપ્ત કર્યા વિના તેમજ તેમનો મેળાપ કર્યા વગર આ વાત નજરમાં આવતી નથી.

ભલે દેખો તુમ આકારકો, પર દેખો અંદરકા તેજ ।

ધની ધામકે સાથસોં, કેસા કરત હેં હેજ ॥ ૧૦ ॥

જો કે તમને અમારું આ માયાવી શરીર દેખાય છે, પરંતુ મારી અંદર બિરાજેલા સદ્ગુરુના આવેશ અને જ્ઞાન - તેજને જુઓ. (ત્યારે તમને ખબર પડશે કે) ધામધણી પોતાના સુંદરસાથને કેવો પ્યાર કરી રહ્યા છે.

અબ કેસી વિધ કરું તુમસોં, કછૂ ના પેહેયાને સજન ।

સોર હુઆ એતા તુમ પર, ક્યોં આવે નીંદ આંખન ॥ ૧૧ ॥

હવે હું તમારી સાથે કેવો વ્યવહાર કરું ? તમે આપણા ધણીને કોઈ પણ રીતે ઓળખ્યા નહિ. તમને સદ્ગુરુ ધણીએ કેટલી વાર પોકારીને કહ્યું તેમ છતાં તમારી આંખોમાં આટલી બધી નિદ્રા કેમ આવી રહી છે ?

ના ગઈ નીંદ અંદરકી, ક્યોં એતે બાન સહે ।

જાગ ચલો સંગ પીઉકે, પીછે કરોગે કહા રહે ॥ ૧૨ ॥

હજી પણ અંદર આત્માની નિદ્રા ઊડી નહીં. સદ્ગુરુ ધણીનાં આટલાં વચનો કેમ કરીને સહેવાયાં? જાગીને પ્રિયતમની સાથે ચાલો. પછી અહીં રહીને શું કરશો ?

તુમેં ધની બિના કૌન દૂસરા, એ ઉડાવે અંધેર ।

તુમ દેખો સાથ બિયારકે, જિન ભૂલો ઈન બેર ॥ ૧૩ ॥

ધામધણી વગર તમારા આ હૃદયનો આ અંધકાર કોણ મટાડી શકશે ? હે સુંદરસાથજી ! આ વાત વિચારી જુઓ અને આ અવસરને ભૂલો નહિ.

એક બેર ભૂલે આદમી, તાએ ઔર બેર આવે બુધ ।

એ ચોટાં સહિયાં સિર એતિયાં, તો ભી ના હુઈ તુમે સુધ ॥ ૧૪ ॥

એક વાર વ્યક્તિ ભૂલી જાય તો બીજી વાર પણ બુદ્ધિ આવે છે, પરંતુ માથા પર આટલા મોટા ફટકા સહન કર્યા છતાં તને ભાન(સુધ) આવી નહિ.

અબ ઢીલ ના કીજે એક પલ, ઈત નાહીં બૈઠનકા લાગ ।

એક પલકે કોટમેં હિસે, હો જાસી બડા અભાગ ॥ ૧૫ ॥

હવે એક પળની પણ વાર કરો નહિ. અહીં બેસવાનો સમય પણ નથી. એક પળના કરોડમા ભાગમાંથી એનો એક ભાગ જેટલો સમય પણ ધણીને ભૂલનારો ઘણો અભાગી છે.

કહૂં ગુસા કર બચન, સો ના બલે મેરી જુબાંએ ।

પર ઈત નફા કયા હોએસી, તુમ રહે માયા લગાએ ॥ ૧૬ ॥

કોધમાં આવીને કડવાં વેણ કહેવા ઈચ્છું તો પણ મારી જીભ એમ નહિ કરે. જો માયામાં જ મંડ્યા રહેશો તો એનાથી તમને શો લાભ થશે ?

ટેઢે સુકન તુમે કહૂં, સો કાટ કરૂં જુબાં દૂર ।

પર ઈન માયાકા તુમકો, કહા હોસી રોસન નૂર ॥ ૧૭ ॥

જો તમને ઊલટાં (કટુ) વચન કહેવાનો વિચાર આવે તો હું મારી જીભને કાપીને ફેંકી દઉં, પરંતુ આ માયાના ઘોર અંધકારમાં તમને જ્ઞાનનો પ્રકાશ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થશે ?

ના પેહેયાને ઈન ઉજાલે, એ દોએ સાખ પૂરન ।

પીછે પીઉ આગે વતનમેં, ક્યોં હોસી મુખ રોસન ॥ ૧૮ ॥

સદ્ગુરુએ ફરીથી શરીર ધારણ કરીને (મારા હૃદયમાં બેસીને) આ તારતમ જ્ઞાનની સાક્ષી આપી, તેમ છતાં આ પ્રકાશમાં તમે તમારા સદ્ગુરુને પિછાણી શક્યાં નહીં, તો પરમધામમાં પોતાના પ્રિયતમ ધણીની આગળ તમારું મોં ઊજળું કેમ કરીને રહેશે ?

પેહેલે નજરોં દેખતે, ગયો અવસર ટૂટી આસ ।

નિકસ ગએ જબ હાથ સે, તબ આપન ભએ નિરાસ ॥ ૧૯ ॥

પહેલાં પણ આંખોથી જોતાં જોતાં આવો અવસર હાથથી નીકળી ગયો અને આપણી બધી આશાઓ ટૂટી ગઈ. જ્યારે સદ્ગુરુ હાથથી નીકળી ગયા ત્યારે આપણે નિરાશ થઈને બેસી ગયા.

એ ઠૌર એસા વિષમ, નાસ હોએ મિને છિન ।

સ્યાને હો તુમ સાથજી, સબ ચતુર વચિછિન ॥ ૨૦ ॥

આ સંસાર એક એવું વિષમ સ્થાન છે કે એક પળમાં બધું નષ્ટ થઈ જાય છે. હે મારા સુંદરસાથજી ! તમે બધા ખૂબ વિચક્ષણ અને ચતુર છો. (આ વાતને સમજો.)

તુમ સ્યાને મેરે સાથજી, જિન રહો વિષે રસ લાગ ।

પાંઉ પકડ કહે ઈદ્રાવતી, ઉઠ ખડે રહો જાગ ॥ ૨૧ ॥

હે મારા સુંદરસાથજી ! તમે તો બધા ઘણા જ બુદ્ધિશાળી છો તેથી આવા વિષયોના રસમાં પડ્યા ન રહો. ઈદ્રાવતી ચરણો પકડીને કહે છે કે જાગીને ઊભા થઈ જાવ.

પ્રકરણ ૧૭ ચોપાઈ ૩૬૨

શ્રીધનીજીકે લાગૂં પાએ, મેરે પીઉજી ફેરા સુફલ હો જાએ ।

જ્યોં પીઉ ઓલખાએ મેરે પીઉજી, સુનિયો હો પ્યારે મેરી બિનતી ॥ ૧ ॥

ઈદ્રાવતી કહે છે હે મારા પ્રિયતમ ધણી ! હું આપનાં ચરણોમાં પગે લાગીને પ્રાર્થના કરું છું કે મારું આ જગતમાં જીવન ધારણ કરવું સફળ થઈ જાય. મને મારા પ્રિયતમ પરમાત્માની પિછાણ થઈ જાય એવી મારી પ્રાર્થના સાંભળો.

મैं પહેલે ના પેહેયાને શ્રીરાજ, મોહે આડી ભઈ માયાકી લાજ ।

ભવસાગરકી કિને પાઈ ના કિનાર, સો તુમ સેહેજે ઉતારે પાર ॥ ૨ ॥

હે શ્રી રાજજી (સદ્ગુરુ) ! હું પહેલાં આપના સ્વરૂપની પિછાણ કરી ન શકી. માયાવી લોકલાજ મારા માર્ગમાં અંતરાયરૂપ બની ગઈ. જે ભવસાગરને કોઈ આરો-ઓવારો જણાતો નથી, તેને આપે સહજતાથી અમને પાર કરાવી દીધો.

તુમ અપની જાન દયા કર, ધની લેવે ત્યોં લઈ ખબર ।

માયા ગમ સાસ્ત્રોં માંહેં, સો ત્રગુન ભી સમજત નાંહેં ॥ ૩ ॥

તમે મને પોતાની જાણીને દયાપૂર્વક ધણીની જેમ મારી ખબર લીધી. શાસ્ત્રોમાં માયાની શક્તિ માટે એમ કહેવામાં આવ્યું છે કે તેને ત્રિગુણાધિપતિ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ પણ સમજી શકતા નથી.

સો તારતમ કેહે કરી રોસન, ઔર દેવાઈ સાખ સાસ્ત્રોં બચન ।

હમ માંગ લઈ જો માયા, સો પેહેયાનકે ખેલ દેખાયા ॥ ૪ ॥

હે સદ્ગુરુ ! તમે તારતમનાં વચનો કહીને માયાનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટ કરી દીધું અને શાસ્ત્રોનાં વચનોની સાક્ષી પણ આપી. આપણે જે માયાને માગીને લીધી હતી તેની પિછાણ કરાવીને તમે અમને આ ખેલ બતાવ્યો.

ઉમેદ કરી જો સૈયન, સો ઈત આએ કરી પૂરન ।

તુમ ઉમેદ કરતે મને કિએ, તો ભી ખેલ દેખાએ સુખ દિએ ॥ ૫ ॥

બ્રહ્માત્માઓએ જે ઈચ્છા કરી હતી તેને આપે અહીં સ્વયં આવીને પૂર્ણ કરી. જો કે માયા જોવાની ચાહના કરતાં તમે અમને મનાઈ ફરમાવી હતી, તેમ છતાં તમે અમને ખેલ બતાવીને અમારી અભિલાષાઓને પૂર્ણ કરીને અમને અખંડ સુખ આપ્યું.

હમકો ખેલ દેખનકી લાગી રઢ, સો ઈત આએ દેખાઈ કર મન દ્રઢ ।

તુમ હમકો ખેલ દેખાવન કાજ, હમસોં આગે આએ શ્રી રાજ ॥ ૬ ॥

અમને તો ખેલ જોવાની રઢ લાગી હતી. તે તમે દૃઢતાપૂર્વક અમને બતાવ્યો. અમને જગતનું નાટક બતાવવા માટે તમે અમારાથી પણ પહેલાં આ સંસારમાં આવ્યા.

તુમ બિના લાડ પૂરન કૌન કરે, ઈન માયામેં દૂજી બેર દેહ કૌન ધરે ।

તુમ મોસોં ગુન કિએ અનેક, સો ચૂભે મેરે હિરદૈમેં લેખ ॥ ૭ ॥

હે ધણી ! તમારા વગર અમારાં લાડકોડ કોણ પૂરાં કરશે ? અને આ સંસારમાં ફરીથી તન ધારણ કરીને કોણ આવશે ? તમે મારા પર અનેક ગુણ (ઉપકાર) કર્યા. તે બધા મારા હૃદયમાં અંકિત છે.

તુમ પર વાર ડારું જીવસોં દેહ, તુમ કિએ મોસોં અધિક સનેહ ।

મैं વારને લેઉં તુમ પર, મैं સુરખરૂ હોઉંગી ક્યોંકર ॥ ૮ ॥

તમારા ઉપર હું મારા જીવ સહિત મારા દેહને ન્યોછાવર કરી દઉં. તમે મને ધણો સ્નેહ આપ્યો છે. જો હું તમારા પર કુરબાન (સમર્પિત) થઈ જાઉં તો પણ તમારાથી ઋણમુક્ત કેમ કરીને થઈશ ?

તુમ હો હમારે ધની, તો પૂરી આસા લાખ ગુની ।

ઈદ્રાવતી ચરનોં લાગે, કૃપા કરો તો જાગી જાગે ॥ ૯ ॥

તમે અમારા ધણી છો. તેથી તમે અમારી અભિલાષાઓને લાખ ગણી પૂરી કરી છે. ઈદ્રાવતી તમારાં ચરણોને સ્પર્શ કરીને કહે છે કે તમારી કૃપા થતાં જ સ્વયં જાગ્રત થઈને બીજા બધા આત્માઓને જગાડી દઉં.

પ્રકરણ ૧૮ ચોપાઈ ૩૭૧

અખંડ દંડવત કડું પરનામ, હેડે ભીડકે ભાનૂ હામ ।

પ્રેમે દેઉં પ્રદક્ષિના, બેર બેર અનેક અતિ ઘના ॥ ૧ ॥

હે પ્રિયતમ ધણી ! હું ઈચ્છું છું કે તમારાં શ્રી ચરણોમાં હું અખંડ દંડવત પ્રણામ કરું અને તમારાં ચરણોને છાતી સરસાં ચાંપીને મારી મનોકામના પૂરી કરું તેમજ પ્રેમપૂર્વક વારંવાર તમારી પ્રદક્ષિણા કરું.

બલ બલ જાઉં મુખારકે બિંદ, બરનન કડું સરૂપ સનંધ ।

વારને જાઉં નૈનોં પર, દેખત હો સીતલ દ્રષ્ટ કર ॥ ૨ ॥

તમારા મુખારવિંદની શોભા પર વારંવાર સમર્પિત થઈ જાઉં અને તમારા તેજોમય સ્વરૂપનું અનેક પ્રકારે વર્ણન કરું. તમારાં નયનો પર હું વારી જાઉં છું. કેમ કે તમે શીતળ દ્રષ્ટિએ મને નિહાળી રહ્યા છો.

વારને ઊપર લેઉં વારને, સુખ દિએ મોકોં અતિ ઘને ।

બેર બેર મેં લાગૂં પાએ, સેવા કડું હિરદેં ચિત લ્યાએ ॥ ૩ ॥

હું તમારા પર વારંવાર વારી જાઉં છું, કારણ કે તમે મને ઘણાં સુખ આપ્યાં છે. હું વારંવાર તમારાં ચરણોમાં પ્રણામ કરું છું અને ચિત્તથી સમર્પિત થઈ હૃદયથી પ્રેમપૂર્વક તમારી સેવા કરું છું.

વાર ફેર ડાડું મેરી દેહ, ઈદ્રાવતી કહે અધિક સનેહ ।

બોહોત અસ્તુત મેં જાએ ના કહી, અપને ઘરકી બાત જો ભઈ ॥ ૪ ॥

ઈદ્રાવતી ઘણા સ્નેહપૂર્વક કહે છે, હે ધણી ! હું મારા દેહને પણ તમારા પર ન્યોછાવર કરી દઉં. હું બહુ સ્તુતિ પણ કરી શક્તી નથી કારણ કે આ તો મારા પોતાના ઘરની વાત છે.

અપની બડાઈ આપ મુખ હોએ, તાકો મૂરખ કહે સબ કોએ ।

પર જૈસી બાત તૈસા બરનન, કરસી બિચાર ચતુર અતિ ઘન ॥ ૫ ॥

સ્વયં પોતાની પ્રશંસા કરનારા લોકો મૂર્ખ કહેવાય છે, પરંતુ જેવી વાત છે એનું એવું જ વર્ણન કર્યું છે. સમજદાર સુંદરસાથ આના પર ઊંડો વિચાર કરે.

બચન ધનીકે કહે પરવાન, પ્રગટ લીલા હોસી નિરવાન ।

ચૌદે ભવનકા કહિએ સૂર, રાસ પ્રકાસ ઉદે હુઆ નૂર ॥ ૬ ॥

સદ્ગુરુ ધણીનાં સ્પષ્ટ વચન છે કે આ જાગણી લીલા અવશ્ય પ્રગટ થશે અને એમ જ થયું. ચૌદ લોકના અંધકારને દૂર કરવા માટે સૂર્ય જેવા “રાસ અને પ્રકાશ”નો ઉદય થઈ ગયો છે.

ચૌદે ભવનમેં જોત ન સમાએ, એ નૂર કિરના કિને પકડી ન જાએ ।

સબદાતીત બ્રહ્માંડ કિએ પ્રકાસ, દેખસી સાથ એહ ઉજાસ ॥ ૭ ॥

તેની જ્યોતિ ચૌદેય લોકમાં સમાતી નથી એના પ્રકાશનાં કિરણો કોઈ પણ પકડી શકતું નથી. તેણે તો શબ્દાતીત બ્રહ્માંડ (વ્રજ અને રાસ)ને પણ પ્રકાશિત કરી દીધાં. હવે આ પ્રકાશને સમસ્ત સુંદરસાથ જોશે.

પ્રકાસકે બચન નિરધાર, બચન સબ કરસી બિચાર ।

આગે બડો હોસી વિસ્તાર, અખંડ સબ હોસી સંસાર ॥ ૮ ॥

પ્રકાશનાં આ વચન ઉપર નક્કી સુંદરસાથ વિચાર કરશે. આ જ્ઞાનનો પછી ઘણો વિસ્તાર થશે. તેના દ્વારા સમસ્ત સંસારના જીવો અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરશે.

ઈન લીલાકો કરસી બિચાર, ક્યા કરસી તાકો સંસાર ।

પ્રગટ નીઉ બાંધી હૈ એહ, બડી ઈમારત હોસી જેહ ॥ ૯ ॥

જો કોઈ આ અખંડ લીલા પર વિચાર કરશે તેને આ સંસાર શું કરી શકશે ? એટલે કે આ માયા તેનું કંઈ પણ બગાડી શકશે નહિ. રાસ અને પ્રકાશ ગ્રંથો દ્વારા અખંડ જ્ઞાનનો અહીં પાયો નાખ્યો છે. તેના પર જ ભવિષ્યમાં ચૌદ ગ્રંથો રૂપી તારતમ સાગરનું વિશાળ ભવન ઊભું થશે.

સુનો બચન બ્રહ્મસૃષ્ટિ જાગ, ઈદ્રાવતી કહે ચરનોં લાગ ।

એ બાની મેરે ધનિઓ કહી, ફેર ફેર તુમકોં કૃપા ભઈ ॥ ૧૦ ॥

ઈદ્રાવતી ચરણોમાં ઝૂકીને કહે છે. હે બ્રહ્માત્માઓ ! તમે જાગ્રત થઈને આ વચન સાંભળો. મારા સદ્ગુરુ ધણીએ આ વાણી કહી છે અને તેમની તમારા પર વારંવાર કૃપા ઊતરી છે.

એસા પકબ પ્રવીન ના કછૂ હું, તો સિખાપન તુમકોં ક્યોં દેઉં ।

મેં મનમેં યોં જાન્યા સહી, જીવ અપના સમઝાઉં રહી ॥ ૧૧ ॥

હું એટલી પરિપક્વ બુદ્ધિવાળી અને દક્ષ નથી. તેથી તમને શીખામણ પણ શું આપું ? મેં તો મનમાં એવું વિચાર્યું હતું કે મારા પોતાના જીવને સારી રીતે સમજાવી દઉં.

પર સાથ ઊપર દયા અતિ ધની, ફેર ફેર કૃપા કરત હેં ધની ।

તો બચન તુમકો કહે જાએ, ના તો ચીંટી મુખ કુમ્હડા ન સમાએ ॥ ૧૨ ॥

પરંતુ સુંદરસાથ ઉપર ધામધણીની અપાર દયા છે. તેઓ વારંવાર આ પ્રકારે કૃપા કરી રહ્યા છે. તેમની કૃપાથી જ આ બે-ચાર શબ્દો તમને કહેવાય છે. નહિ તો, કીડીના મોંમાં કોળું ક્યારેય સમાઈ શકે નહિ.

જિન તુમ બચન બિસારો એક, કારન સાથ કહે બિસેક ।

બચન કહે હેં કીજો ત્યોં, આપન પેહેલે પાંઉ ભરે હેં જ્યોં ॥ ૧૩ ॥

સદ્ગુરુનું એક વચન પણ તમે ભૂલશો નહિ, કારણ કે આ વચનો સુંદરસાથ માટે જ વિશેષરૂપે કહેવાયાં છે. જેવું કહ્યું છે તેવું જ કરજો જે પ્રમાણે આપણે પહેલાં વ્રજથી રાસ મંડળમાં જવા માટે ડગ માંડ્યાં હતાં. (તેમ કરવાનું છે.)

ફેર અવસર આયો હૈ હાથ, ચરને લાગ કેહેતી હૂં સાથ ।

અબ ચરને લાગૂં ધની ચિત ધરી, તુમ ખબર મેરી ભલી વિધ કરી ॥ ૧૪ ॥

હે સુંદરસાથજી ! હું પગે લાગીને કહું છું કે ફરીથી તે અવસર આપણા હાથમાં આવ્યો છે. હવે સદ્ગુરુ ધણીનાં ચરણોને હૃદયમાં ધારણ કરીને પ્રણામ કરું છું. કારણ કે એમણે મારી ખૂબ સારી રીતે ખબર લીધી છે.

એ માયા બોહોત જોરાવર હતી, દૂર કરી મેરે પ્રાનપતી ।

માયાકોં તજારક ભઈ, તિન કારન એ બિનતી કહી ॥ ૧૫ ॥

આ માયા તો ઘણી જોરાવર હતી, મારા પ્રાણપતિ સદ્ગુરુએ તેને દૂર કરી દીધી. માયાને આ રીતે દંડ થયો, તેથી હું વિનંતી કરી રહી છું.

એ બિનતી સુનિયો તુમ સાર, માયા દુખ પાયો નિરધાર ।

એ માયા બાતેં હેં અતિ ધની, મોહે મુખથેં કાઢી મેરે ધની ॥ ૧૬ ॥

હે સુંદરસાથજી ! તમે મારી સારગર્ભિત વિનંતી સાંભળો. નક્કી માયામાં જ પડીને ઘણું દુઃખ પામ્યાં. માયાની આવી વાતો તો ઘણી છે. મારા ધામધણીએ મને માયાના મુખમાંથી બહાર કાઢી છે.

તુમારે ગુનકી કહા કહૂં બાત, તુમ લાડ પૂરે કરકે અપન્યાત ।

પીઉને અપની જાની પરવાન, ઈદ્રાવતી ચરને રાખી નિરવાન ॥ ૧૭ ॥

હે મારા સદ્ગુરુ ! હું તમારા ગુણોની ચર્ચા ક્યાં સુધી કરું ? તમે પોતાપણું બતાવીને મારા બધા લાડ-કોડ પૂરા કર્યા. ઈદ્રાવતીને પોતાની જાણીને પ્રિયતમ ધણીએ સ્વીકારી અને તેને પોતાનાં ચરણોમાં સ્થાન આપ્યું.

શ્રી સુંદરબાઈકે ચરન પસાએ, મૂલ બચન હિરદેં ચઢિ આએ ।

ચરન ફલે નિધ આઈ એહ, અબ ના છોડૂં ચિત ચરન સનેહ ॥ ૧૮ ॥

સદ્ગુરુ (સુંદરબાઈ)ના ચરણોના પ્રતાપથી પરમધામનાં મૂળ વચનો મારા હૃદયમાં પ્રગટ થયાં, જે ચરણોની કૃપાના ફળરૂપે આ નિધિ મને પ્રાપ્ત થઈ છે, તેમનો સ્નેહ હવે હું છોડી શકતી નથી.

ચરન તલે કિયો નિવાસ, ઈદ્રાવતી ગાવેં પ્રકાસ ।

ભાનકે ભરમ કિયો ઉજાસ, પાવેં ફલ કારન વિસ્વાસ ॥ ૧૯ ॥

એવા સદ્ગુરુનાં ચરણોમાં રહીને ઈદ્રાવતી પ્રકાશનાં વચનોને આ પ્રકારે ગાઈ રહી છે. સદ્ગુરુએ મારી બધી ભ્રાંતિઓને મટાડીને મારા હૃદયને પ્રકાશિત કર્યું છે. તેમનાં ચરણોમાં વિશ્વાસ કરવાથી મને આ ફળ પ્રાપ્ત થયું.

વિસ્વાસ કરકે દૌરે જે, તારતમકો ફલ સોઈ લે ।

તિન કારન કરૂં પ્રકાસ, બ્રહ્મસૃષ્ટિ પૂરન કરૂં આસ ॥ ૨૦ ॥

જેઓ પૂર્ણ વિશ્વાસ સાથે આગળ વધશે એમને જ તારતમ જ્ઞાનનું ફળ પ્રાપ્ત થશે. આ રીતે પ્રકાશગ્રંથનાં આ વચનોને પ્રકાશિત કરીને બ્રહ્માત્માઓની આશા પૂરી કરીશ.

ઈદ્રાવતી ધનીકે પાસ, રાસકો ક્રિયો પ્રકાસ ।

ધનિએ દઈ મોહે જાગ્રત બુધ, તો પ્રકાસ કરું તારતમકી નિધ ॥ ૨૧ ॥

ઈદ્રાવતીએ સદ્ગુરુનાં ચરણોમાં રહીને રાસનાં રહસ્યોને આ રીતે (પ્રકાશ ગ્રંથ દ્વારા) પ્રગટ કર્યાં. સદ્ગુરુધણીએ મને જાગ્રત બુદ્ધિ આપી છે. તેથી તેના જોરે જ હું તારતમજ્ઞાનરૂપી અખંડ નિધિને પ્રગટ કરું છું.

પ્રકરણ ૧૯ ચોપાઈ ૩૯૨

અસ્તુત કર ગુણ ફિરાએ હેં

અબ કરું અસ્તુત આધાર, વલ્લભ સુનો બિનતી ।

એતે દિન મેં ના પેહેયાને, મોહે લેહેર માયા જોર હુતી ॥ ૧ ॥

હે મારા પ્રાણવલ્લભ સદ્ગુરુ ધણી ! હવે હું તમારી સ્તુતિ કરું છું. તમે મારો વિનય સાંભળો આટલા દિવસો સુધી હું તમને ઓળખી શકી નહિ કારણ કે માયાની લહેરોનો પ્રભાવ મારા પર ઘણો હતો.

ભાનૂં ભરમ મોહ જો મૂલકો, લેઊં સો જીવ જગાએ ।

કરું અસ્તુત પિયાકી પ્રગટ, દેઊં સો પટ ઉડાએ ॥ ૨ ॥

ભ્રમ (અજ્ઞાન)ના મૂળ મોહને મટાડીને હવે હું મારા જીવને જાગ્રત કરી દઉં. પ્રિયતમ ધણીની સ્તુતિ કરીને આ અજ્ઞાનરૂપી પડદાને હટાવી દઉં.

સોભા પીઉકી સબદાતીત, સો આવત નહીં જુબાંએ ।

જોગવાઈ જેતી ઈન અંગકી, સો સબ મૂલ પ્રકૃતી માંહે ॥ ૩ ॥

મારા પ્રિયતમ ધણીની શોભા શબ્દાતીત છે. તેમનું વર્ણન આ જીભથી થઈ શકતું નથી, કારણ કે આ શરીરનાં બધાં ઉપકરણો (સાધનો) મૂળ પ્રકૃતિની અંદર છે.

અબ કિન બિધ કરું મેં અસ્તુત, મેરે જીવકો ના કધૂ બલ ।

જીવ જોગવાઈ સબ અસ્થિરકી, ક્યોં બરનોં સોભા નેહેચલ ॥ ૪ ॥

હવે હું કઈ રીતે સ્તુતિ કરું ? મારા જીવમાં એટલું તો બળ પણ નથી. મારા જીવનાં બધાં સાધનો નશ્વર જગતનાં છે. તેમના દ્વારા અખંડ સ્વરૂપની શોભાનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ?

પેહેલેં જીવોં કરી અસ્તુત, ભલી ભાંત ભગવાન ।

પંડિતાઈ ચતુરાઈ મહાપ્રવીની, કિવ કર હિરદેં આન ॥ ૫ ॥

પહેલાંના જીવોએ પણ ભગવાનની સ્તુતિ સારી રીતે કરી હતી. તેમણે પોતાના હૃદયમાં પંડિતાઈ, ચતુરાઈ અને પ્રવીણતા ધારણ કરી ભગવાનની સ્તુતિમાં કાવ્યોની રચના કરી.

એ કિવ પ્રવાહી જબ દેખિએ, તામેં કોઈ કોઈ ભારી બચન ।

એ તો દેવેં સોભા અચેતમેં, પર મોહે સાલત હૈ મન ॥ ૬ ॥

પ્રવાહમાં લખાયેલી એ કવિતાઓ(વાણી)ને જોઈશું તો તેમાં ક્યાંક ક્યાંક ગૂઢ શબ્દ મળશે. તેમણે તો સમજ્યા વગર જ પોતાના ઈષ્ટની આટલી શોભા લખી દીધી છે, પરંતુ એમનાં આ વચનો મને વીંધી જાય છે.

બેસુધ ભાએ દેવે એતી સોભા, તો કહા કરે કર પેહેયાન ।

જો મુખ બચન એક કહૂં પ્રવાહી, તો સુન્યા નહીં નિરવાન ॥ ૭ ॥

(પરમતત્વની પિછાણ વગર) બેશુદ્ધિમાં પણ પોતાને આટલી શોભા આપી ગયા છે તો પિછાણ થયા પછી તેઓ કેટલી શોભા આપી જાત ? જો હું પણ એ પ્રવાહમાં વહેનારા લોકોની જેમ જ કહું તો નક્કી માનવું પડે કે મેં સદ્ગુરુનું વિશિષ્ટ જ્ઞાન સાંભળ્યું જ નથી.

ના કદૂ સુનિયા વેદ પુરાન, ના કદૂ કિવ ચાતુરી ।

એક દોઝે બચન સુને મુખ ધનીકે, તિનસે સુધ સબ પરી ॥ ૮ ॥

મેં ન તો કોઈ વેદ-પુરાણો સાંભળ્યાં છે કે ન તો કોઈ કવિઓ જેવું ચાતુર્ય મારી પાસે છે. સદ્ગુરુ ધણીના મુખેથી મેં એક-બે શબ્દો જ સાંભળ્યા છે અને તેનાથી મને બધી સુધ થઈ છે.

સો ભી ના સુન્યા ચિત દેયકે, ના તો જોર ગયા પૂર ચલ ।

પર જો રે ગુન આડે માયાકે, તારે લે ના સકી બૂંદ જલ ॥ ૯ ॥

એ શબ્દોને પણ મેં ધ્યાનપૂર્વક સાંભળ્યા ન હતા. નહિ તો એ સમયે તો જ્ઞાનનો ભરપૂર પ્રવાહ વહી રહ્યો હતો. મારા આ ગુણ અંગ ઈંદ્રિયો જ મારા માર્ગમાં અવરોધક બની ગયાં તેથી હું સદ્ગુરુના વચનામૃતનું એક બુંદ પણ ઝીલી ન શકી.

અબ તિન ગુનકો કહા દીજે ઉપમા, ધિક ધિક પડો એ બુધ ।

આગે તૂં સિરદાર સબનકે, તેં ક્યોં ના લઈ એ નિધ ॥ ૧૦ ॥

હવે એ અંગોને હું શેની ઉપમા આપું ? હે મારી બુદ્ધિ ! તને ધિક્કાર છે. તું તો બધાં અંગોમાં શિરોમણિ છે. તેં જ્ઞાનરૂપી આ નિધિને કેમ ગ્રહણ કર્યો નહીં ?

અબ જાગી બુધ કહૂં મેં તોકોં, તૂં હૈ બુધકો અવતાર ।

કર નિરને તૂં માયા બ્રહ્મકો, ખોલ તૂં પાર દ્વાર ॥ ૧૧ ॥

હે બુદ્ધિ હવે હું તને જાગ્રત બુદ્ધિ કહું. તું તો અક્ષરબ્રહ્મની મૂળ બુદ્ધિનો અવતાર છે. માયા અને બ્રહ્મનો નિર્ણય કરીને પરમધામનાં દ્વાર તું ખોલી નાખ.

ઔર ના કોઈ બુધ મુઝ જૈસી, મેં હી બુધ અવતાર ।

ધામ ધની ગ્રહૂં ઈન વિધ, ઔર અખંડ કરું સંસાર ॥ ૧૨ ॥

હવે જાગ્રત બુદ્ધિ (મહામતિ) કહે છે કે સંસારની કોઈપણ બુદ્ધિ મારે સમાન નથી. “કારણ કે મારામાં જ બુદ્ધાવતારનું અવતરણ થયું છે. પરમધામના ધણીને હું એવી રીતે ગ્રહણ કરું કે જેનાથી સમસ્ત સંસારના જીવો અખંડ થાય.”

એ બુધ રહી હમારે આસરે, જો સબથેં બડા અવતાર ।

બુધજી બિના માયા બ્રહ્મકો, કોઈ કર ના સકે નિરવાર ॥ ૧૩ ॥

અક્ષરબ્રહ્મની જાગ્રત બુદ્ધિ (રાસ પછી હમણાં સુધી) અમારા આશ્રયમાં રહી છે, કે જેને સૌથી મોટો અવતાર-બુદ્ધ અવતાર કહેવામાં આવ્યો છે. બુદ્ધજી વગર માયા અને બ્રહ્મનું નિરૂપણ અન્ય કોઈ કરી શકે નહીં.

સુંન નિરાકાર નિરંજન, તિનકે પાર કે પાર ।

બાની ગાઊં તિત પોહોંચકે, ઈન ચરનોં બુધ બલિહાર ॥ ૧૪ ॥

ચૌદ લોકથી પાર શૂન્ય, નિરાકાર અને નિરંજન છે. તેની પાર અક્ષરબ્રહ્મ છે. અને તેની પણ પાર પહોંચીને હું પરમધામની વાણી ગાઈ રહી છું. તેથી હું સદ્ગુરુનાં આ ચરણો ઉપર બલિહારી જાઉં છું.

જો નહીં બિસ્તુ મહાબિસ્તુકો, બુધજી પોહોંચે તિત ।

મેરે હિરદેં ચરન ધનીકે, ઈન એ ફલ પાયા ઈત ॥ ૧૫ ॥

ભગવાન વિષ્ણુ અને મહાવિષ્ણુ પણ જ્યાં સુધી પહોંચ્યા નથી ત્યાં સદ્ગુરુધણી પહોંચ્યા છે. મારા હૃદયમાં સદ્ગુરુનાં ચરણ અંકિત થયાં તેથી તેમની કૃપાથી મને આ ફળ પ્રાપ્ત થયું.

એ સાર પાએ સુખ ઉપજે, ધંન ધંન એ બુધ અવતાર ।

અબલોં કિન બ્રહ્માંડમેં, કિનોં ખોલ્યા ના એ દરબાર ॥ ૧૬ ॥

તારતમ જ્ઞાનરૂપી નિધિ પ્રાપ્ત થવાથી અખંડ સુખ પ્રાપ્ત થશે. અક્ષરબ્રહ્મની બુદ્ધિનો આ બુદ્ધ અવતાર ધન્ય છે. આજ સુધી આ બ્રહ્માંડમાં પરમધામના દ્વારને કોઈએ ખોલ્યાં નહોતાં.

લીલા ઈન અવતારકી, કરસી સબ અખંડ ।

ધંન ધંન ઈન અવતારકી, બાની ગાવસી સબ બ્રહ્માંડ ॥ ૧૭ ॥

આ અવતારની લીલાથી સમસ્ત જીવો અખંડ થઈ જશે. આ અવતાર ધન્ય છે. બ્રહ્માંડના બધા લોકો પોતાની વાણીમાં આ અવતારનો મહિમા ગાશે.

અબ કહૂં તોકોં શ્રવના, ધનિએ કહે તોકોં બચન ।

ક્યોં ના લઈ બાની બચિછિન, ફિટ ફિટ ભૂંડે કરન ॥ ૧૮ ॥

હવે હે મારા કાન ! હું તને કહું છું. સદ્ગુરુ ધણીએ તને પરમધામનાં વચન કહ્યાં છે. તેં એમની વિચક્ષણ વાણીને કેમ ગ્રહણ કરી નહિ ? હે મારા મૂઢ કાન ! તને ધિક્કાર છે.

મેરે તો મુદા તુમ ઊપર, લેના તુમારે જોર ।

ધનિએ તો ધન બોહોતક દિયા, પર તેં લિયા ન હરામખોર ॥ ૧૯ ॥

મેં તારા પર ઘણો ભરોસો રાખ્યો હતો કે હું તારા બળે કંઈક ગ્રહણ કરી શકીશ. સદ્ગુરુએ તો અઢળક સંપદા આપી હતી, પરંતુ તારી હરામખોરી (કૃતધ્ન)ને કારણે હું તે ગ્રહણ કરી શકી નહિ.

અબ અપના તૂં સંભાર શ્રવના, હો બચિછિન બીર ।

બાની જો વલ્લભકી, સો લીજો દ્રઢ કર ધીર ॥ ૨૦ ॥

હે મારા કાન ! હવે તું તારું સંભાળી લે. વિચક્ષણ વીર થઈ જા અને સદ્ગુરુધણીની વાણી (તારતમ જ્ઞાન)ને ધૈર્ય અને દ્રઢતાપૂર્વક ગ્રહણ કર.

શ્રવના કહે સુને મેં નીકે, વિધ વિધ કે બચન ।

પૂરી પીઉને આસ હમારી, ઉપજ્યો આનંદ ધન ॥ ૨૧ ॥

શ્રવણ (કાન) કહે છે કે સદ્ગુરુએ કહેલાં વિવિધ વચનોને બરાબર સાંભળ્યાં છે. સદ્ગુરુ ધણીએ

અમારી આશા પૂરી કરી દીધી, જેથી અમને ઘણો આનંદ થયો.

અબ બચન લેઉં સબ સારકે, ભી યોં કહે શ્રવન ।

ઈન વિધ બાની ગ્રહૂં મેં પ્યારી, જ્યોં સબ કોઈ કહે ધન ધન ॥ ૨૨ ॥

શ્રવણ અંગ (કાન) એમ કહેવા લાગ્યાં કે હવે અમે સાર વચનો ગ્રહણ કરીશું. અમે એવી રીતે ગ્રહણ કરીશું કે સહુ લોકો અમને ધન્ય-ધન્ય કહે.

બેસુધ નીંદ કહૂં મેં તોકોં, તૂં નિહુર નીચ નિરધાર ।

હુઈ તૂં સબ ગુનકે આડે, ના લેને દઈ નિધ આધાર ॥ ૨૩ ॥

હે બેસુધ ઊંઘ ! હવે તને હું શું કહું ? તું નક્કી નિજુર અને નીચ છે. તું બધા ગુણોના માર્ગમાં અવરોધક બની ગઈ અને તેમને પરમધામની નિધિ લેવા દીધી નહિ.

તૂં તો માયા રૂપ પાપની, તેં ડબોઈ લે કર બાથ ।

તેં શ્રવના કો સુનને ના દિયા, આલસ જમ્હાઈ તેરે સાથ ॥ ૨૪ ॥

હે પાપી નિદ્રા તું તો માયાનું જ બીજું રૂપ છે. તેં તો મને બળપૂર્વક બાથ ભીડીને દબાવી દીધી અને મોહપાશમાં જકડી લીધી. તેં જ કાનોને કંઈ સાંભળવા ન દીધું. આળસ અને બગાસાં તારા સાથીઓ છે.

અનેક અંધેર દઈ તેં જીવકો, જ્યોં મીન બાંધે માંહે જાલ ।

જિન નૈનોં નિધ નિરખૂં નિરમલ, તિન નૈનોં આડી ભઈ પાલ ॥ ૨૫ ॥

તેં જીવને અનેક પ્રકારે અંધારામાં નાખ્યો, જાણે કોઈ માછલી જાળમાં ફસાઈ ગઈ હોય. જે આંખોથી હું નિર્મળ નિધિ (પ્રિયતમ ધણી)ને જોઈ શકું છું, તેમના પર તું પડદો બનીને રહી ગઈ.

ફિટ ફિટ ભૂંડી દુષ્ટ પાપની, તોકોં દઈ અનેક ધિકાર ।

પેહેલે અવસર ગમાઈયા, અબ નીકે નિરખો ભરતાર ॥ ૨૬ ॥

હે દુષ્ટપાપણી નિદ્રા ! તને ઘણા લોકોએ ધિક્કારી છે. પહેલાં પણ તેં આપણો અવસર ગુમાવી દીધો, હવે તો આપણા પ્રિયતમ ધણીને બરાબર નિરખી લે.

તૂં કરત મૃતક સમાન, ઐસી નિપટ નિખર ।

અબ તૂં આવ આડી માયાકે, જ્યોં નિરખૂં ધની નિજ ઘર ॥ ૨૭ ॥

હે ઊંઘ ! તું એવી તે ધીટ છે, કે તું જીવને મડદા જેવી કરી દે છે. હવે તું મારી અને માયાની વચ્ચે એવો પડદો બની જા કે જેથી ધણી અને મૂળ ઘર પરમધામને સારી રીતે નિરખી શકું.

નીંદ કહે આતમ જબ જાગી, તબ ક્યોં રહ્યો મેં જાએ ।

નીંદ કહે મેં જાત હોં, લાગૂં તુમારે પાએ ॥ ૨૮ ॥

નિદ્રા કહે છે કે જ્યારે આત્મા જાગી જાય છે ત્યારે હું કેમ કરીને રહી શકું ? ચાલો હવે હું તમારા પગનો સ્પર્શ કરીને જઈ રહી છું.

તબ આઈ તૂં અરુચી, જબ મિલે મોહે શ્રી રાજ ।
એસી અંધી અકરમન, તૂં સરજી કિસ કાજ ॥ ૨૯ ॥

હે અરુચિ ! જ્યારે મારા પ્રાણ પ્રિય શ્રીરાજજી મને મળ્યા ત્યારે તું આવીને ટપકી પડી. તું આવી અંધી અને અકર્મણ્ય છે. તને કયા કામ માટે સરજી છે ?

ફિટ ફિટ ભૂંડી તેં ભુલાઈ, અબ કર કધૂ બલ ।
આતમ દૃષ્ટ જુડી પર આતમ, હો માયા માંહેં નેહેચલ ॥ ૩૦ ॥

હે દુષ્ટ અરુચિ ! તને ધિક્કાર છે. તેં મને ભુલાવામાં નાખી દીધી. હવે તો તું તારું કંઈક બળ બતાવ. હવે આત્માની દૃષ્ટિ પર-આત્મા સાથે જોડાયેલી છે, તેથી હવે તું માયામાં જ સ્થિર થઈ જા.

અરુચી કહે મેં બલવંતી, મોકો ન જાને કોએ ।
છાની હોએકે બૈદૂં જીવમેં, ભાનૂં સો સાજા ન હોએ ॥ ૩૧ ॥

અરુચિ કહે છે, હું તો ખૂબ જ શક્તિશાળી છું. મને કોઈ સમજી શક્યું નહીં. હું છુપાઈને જીવના અંતરમાં બેસી જાઉં છું. જેને હું તોડી દઉં છું તે ક્યારેય સંધાતું નથી.

ધની અપના જબ આપ સંભારે, તબ ચોરી કરે ક્યોં ચોર ।
અબ ઊલટાએ કરૂં મેં સીધા, બૈદૂં માયામેં જોર ॥ ૩૨ ॥

જ્યારે જીવ (દેહનો ધણી) પોતાની જાતની સંભાળ લેતો હોય ત્યારે અરુચિ રૂપી ચોર કેવી રીતે ચોરી કરી શકે ? હવે હું આ બધાને ઊલટાવીને સીધા કરી દઉં અને મારી જાતે (યત્નપૂર્વક) માયામાં બેસી જાઉં.

તલવે સેવા કરૂં સબ અંગોં, મોહે મિલે ધની એકાંત ।
તિન સમે આએ બૈઠી અંગમેં, ફિટ ફિટ ભૂંડી સ્વાંત ॥ ૩૩ ॥

હું ઈચ્છતી હતી કે જ્યારે મને પ્રિયતમ ધણી એકાંતમાં મળશે ત્યારે હું જલદી જલદી તેમનાં ચરણોની સેવા કરું. પરંતુ હે શાંતિ ! તેવે વખતે તું આવીને મારા અંગો પર બેસી ગઈ, જેથી તને ધિક્કાર છે.

ધની મિલે સ્વાંત ન કીજે, ક્યોં બૈઠીએ કરાર ।
જાગ દૌડ કીજે સબ અંગોં, સ્વાંત કીજે સંસાર ॥ ૩૪ ॥

ધણીના મિલન પર શાંતિ (તૃપ્તિ)ની ભાવના આવવી ના જોઈએ. તારે શાંત થઈને બેસવું ન જોઈએ. જાગ્રત થઈને બધાં અંગોને એકાગ્ર કરીને પ્રિયતમ ધણી તરફ દોડી જા અને સંસાર પ્રત્યે ઉદાસીન થઈ જા.

સ્વાંત કહે મેં તબલોં થી, જોલોં નીંદ હુતી આતમ ।
અબ મેં બેઠી તરફ માયાકે, બિલસો અપના ખસમ ॥ ૩૫ ॥

શાંતિ કહે છે, હું તો જ્યાં સુધી આત્મામાં નિદ્રા છવાયેલી હતી ત્યાં સુધી જ રહી. હવે હું માયાની તરફ પ્રવૃત્ત થઈ ગઈ છું. હે જીવ ! હવે તું જાગીને પોતાના ધણી સાથે વિલાસ કર.

અબ કહું તોકોં લોભ લાલચી, ફિટ ફિટ મૂરખ અજાન ।

લોભ ન લાગા ચરન ધનીકે, જાસોં પાઈએ ઘર નિરવાન ॥ ૩૬ ॥

હે લોભ અને લાલચ ! હવે હું તમને કહું છું. તમે અજ્ઞાની અને મૂર્ખ છો, તમને ધિક્કાર છે. જેનાથી નક્કી અખંડ ઘરની પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે એવા ધામધણીનાં ચરણોમાં તમે લાગ્યાં જ નહિ.

અબ જિન જાઓ તરફ માયાકે, મેરે લોભ લાલચ દોઊ જોડ ।

જોર પકડો દોઊ પાંઉ પીઉકે, કરો રાત દિન દોડ ॥ ૩૭ ॥

હે લોભલાલચ તમે બન્ને જોડિયાં છો. હવે તમે માયા તરફ જશો નહિ. ધામધણીનાં બંને ચરણોને યત્નપૂર્વક પકડો અને રાત-દિવસ એમની જ દિશામાં દોડ કરો.

કહે લોભ લાલચ કયા ગુનાહ હમારા, જોલોં જીવ ના કરે ખબર ।

અબ તુમ પીઉ દેખાયા હમકો, તો દેખો પીઉ ગ્રંહે દ્રઢ કર ॥ ૩૮ ॥

લોભ અને લાલચ કહે છે કે અમારો શો અપરાધ છે ? જ્યાં સુધી જીવ સાવધાન નથી થતો (ત્યાં સુધી અમે શું કરી શકીએ) તમે અમને પ્રિયતમનો માર્ગ બતાવ્યો છે. તો હવે જોવાનું એ છે કે અમે તેમને કેવી રીતે પકડી શકીએ છીએ ?

ભટ પરો ત્રસ્ના કહું તોકોં, તૂં નિપટ નિહુર નિરધાર ।

ઔર સબે ગુન ત્રપત હોવેં, પર તોમેં કોઈ ભૂખ ભંડાર ॥ ૩૯ ॥

હે તૃષ્ણા ! તને ધિક્કાર છે. વસ્તુતઃ તું ઘણી નિહુર અને નીચ છે. બધા ગુણો તો તૃપ્ત થઈ જાય છે, પરંતુ તારામાં તો ભૂખનો જ અખૂટ ભંડાર ભરેલો છે.

અબ તોકોં ક્યોં કાઢું રે ત્રસ્ના, તોસોં બડા મોહેં કામ ।

ત્રસ્ના લાગ તૂં પૂરન પીઉસોં, જ્યોં બસ કડું ધની શ્રીધામ ॥ ૪૦ ॥

હે તૃષ્ણા ! તને હું શા માટે કાઢી મૂકું ? તારું તો મારે બહું મોટું કામ છે. હે તૃષ્ણા ! તું પૂર્ણપણે ધણીની તરફ લાગી જા કે જેથી હું મારા ધામધણીને વશ કરી લઉં.

ત્રસ્ના કહે મેં ક્યોંએ ના છોડું, જો આતમાએ દેખાયા આધાર ।

તુમ જાએ ગુન ઔર ફિરાઓ, મેં છોડું નહીં નિરધાર ॥ ૪૧ ॥

તૃષ્ણા કહે છે, આત્માએ મને જે આધાર (ધણી) બતાવી દીધો છે, તેને હું ક્યારેય નહિ છોડું. તું જા અને બીજા ગુણોને પાછા ફેરવ. નક્કી હું આત્માના આધારને ક્યારેય છોડીશ નહીં.

મૂરખ મોહ કહું મેં તોકોં, જબ આતમ ધની ઘર આયા ।

ન અવસર તૂં ચૂક્યા ચંડાલ, જાએ બૈઠા માંહેં માયા ॥ ૪૨ ॥

હે મૂર્ખ મોહ ! હું તને શું કહું ? જ્યારે આત્માના ધણી ઘરમાં આવ્યા હતા ત્યારે તું ચંડાળ બનીને અવસર ચૂકી ગયો અને માયામાં જઈને બેસી ગયો.

અબ આવ તૂં બાલાજીમેં, માયાસોં કર બિછોહ ।

દેખૂં જોર કરે તૂં કૈસા, સાંચે સિપાહી મેરે મોહ ॥ ૪૩ ॥

હે મોહ ! હવે તું માયા સાથેનો સંબંધ તોડીને વાલાજી સાથે લાગી જા. તું મારો સાચો સિપાઈ

થઈ જા. હું પણ જોઉં કે તું કેવો પ્રયત્ન કરે છે ?

બાત બડી કહે મોહ મેરી, મોકોં જાને પ્રેમી સોએ ।

મેં બૈઠત હું જિત આએકે, તિતથેં ઉઠાએ ન સકે કોએ ॥ ૪૪ ॥

મોહ કહે છે મારી વાત તો બહુ મોટી છે. પ્રેમીજન જ મને જાણે છે. હું જ્યાં પણ જઈને બેસી જાઉં ત્યાં મને કોઈ ઉઠાડી શકતું નથી.

જો તુમ ધની દેખાયા મોકોં, હોએ લાગૂં મૂરખ મૂઢ અંધ ।

એકે વિધ હે મેરી એસી, ઔર ન જાનૂં સનંધ ॥ ૪૫ ॥

જો તમે મને આપણા ધણી બતાવી દીધા છે તો હવે હું મૂર્ખ અને અંધની જેમ તેમને વળગી જઈશ. મારી તો આ એક જ રીત છે. હું તો બીજું કંઈ જાણતો નથી.

હરખ સોક તુમ ભાએ માયાકે, ધિક ધિક તુમકો અજાન ।

આએ ધની હરખ ન આયા, ચલે સોક ન આયા નિદાન ॥ ૪૬ ॥

હે હર્ષ અને શોક તમે માયાને વશ થઈ ગયા છો. તમને અજ્ઞાનીઓને ધિક્કાર છે. જ્યારે ધામધણી આવ્યા ત્યારે તમને હર્ષ થયો નહિ અને તેમના ચાલ્યા જતાં કોઈ શોક પણ થયો નહિ.

હરખ સોક કહે હમ નિદુર, ભાએ સો અંધ અભાગી ।

ધની બિગર કરે કહા હમ, જોલોં જીવ ન કહે જાગી ॥ ૪૭ ॥

હર્ષ અને શોક કહે છે કે અમે ઘણા નિષ્ઠુર છીએ અને અંધ અને અભાગી પણ થઈ ગયા છીએ, પરંતુ જ્યાં સુધી જીવ જાગ્રત થઈને અમને કહેતો નથી, ત્યાં સુધી ધણી (જીવ) વગર અમારો શો ઉપાય ચાલે ?

અબ તુમ આઓ નેહેચલ સુખમેં, જિન ભૂલો અવસર ।

માયામેં લાહા લેઊં ધનીકા, હરખ લે જાગોં ઘર ॥ ૪૮ ॥

હે હર્ષ અને શોક ! હવે તમે અખંડ સુખ તરફ આવી જાવ અને આવો અવસર ભૂલો નહિ. માયામાં બેસીને પણ પોતાના ધણીને મળવાનો લાભ લો અને પ્રસન્નતાપૂર્વક આપણા ઘરમાં જાગી જાઓ.

હરખ કહે મેં કયા કરું, જો જીવકો નહીં ખબર ।

સોક કહે ના પેહેચાન પીઉકી, તો બિધુરે જાને ક્યોંકર ॥ ૪૯ ॥

હર્ષ કહે છે, જ્યાં સુધી જીવ પોતાની સંભાળ લેતો નથી ત્યાં સુધી હું શું કરું ? શોક કહે છે કે જીવને ધણીની પિછાણ જ નથી તો હું કેવી રીતે જાણું કે તેનો ધણીથી વિયોગ થયો છે ?

હરખ સોક કહે હમ બલિએં, દોઊં જોધા બડે જોરાવર ।

અબ પેહેચાન કરી તુમ પીઉકી, અબ ક્યોંએ ના ભૂલેં અવસર ॥ ૫૦ ॥

હર્ષ અને શોક કહે છે અમે બંને બહુ મોટા શક્તિશાળી યોદ્ધાઓ છીએ. હે જીવ ! હવે તેં પોતાના ધણીને પિછાણી લીધા છે. તો આ અવસરને અમે ભૂલીશું નહીં.

ફિટ ફિટ જોધા જોરાવર તુમકો, મદ મત્સર અહંકાર ।

તુમ અંતરાએ કરી ધનીસોં, દૌડ કરી સંસાર ॥ ૫૧ ॥

હે મદ, મત્સર અને અહંકાર ! તમારા જેવા શૂરવીર યોદ્ધાઓને ધિક્કાર છે કારણ કે તમે ધણીથી મને અલગ જ કરી દીધી અને પોતે સંસાર તરફ દોડવા લાગ્યા.

તુમ તીનોં જોધા ભએ ક્યોં ઉલટે, ભએ માયાકે દાસ ।

જબ જીવનજી મિલે જીવકોં, તબ ક્યોં ના કિયો ઉલાસ ॥ ૫૨ ॥

તમે ત્રણેય યોદ્ધાઓ મારાથી પ્રતિકૂળ થઈને માયાના દાસ કેવી રીતે થઈ ગયા ? જ્યારે જીવને (પ્રાણસ્વરૂપ સદ્ગુરુ) જીવણજી મળી ગયા, ત્યારે તમને ઉલ્લાસ કેમ થયો નહિ ?

અબ તુમ સંગી હૂજો મેરે, ધનિએ કિયો મોસોં મિલાપ ।

સિર લ્યો સોભા ધની ધામકી, દૂર હો માયારેં આપ ॥ ૫૩ ॥

હવે તમે મારી સાથે થઈ જાઓ, કારણ કે ધામધણી આ માયામાં આવીને મને મળ્યા છે. માયાથી દૂર થઈને મારા ધામધણીની શોભાને પ્રાપ્ત કરો.

તીનોં જોધા બડે જોરાવર, હમ તીનોંકી રાહ એક ।

ધની આતમસે ક્યોંએ ન છૂટે, જો પડે વિધન અનેક ॥ ૫૪ ॥

મદ-મત્સર અને અહંકાર કહે છે, અમે ત્રણેય મોટા શૂરવીર યોદ્ધાઓ છીએ અને અમારા ત્રણેયનો એક જ માર્ગ છે. હવે ચાહે કેટલીય બાધાઓ આવે તો પણ અમે આત્માને તેના સ્વામીથી અલગ થવા નહિ દઈએ.

સેહેજ સુભાવ ફિટ ફિટ તુમકો, એસે સૂર સુભટ ।

સાંચે તુમ હુએ માયાસોં, મોસોં મિલે કપટ ॥ ૫૫ ॥

હે મારા સહજ સ્વભાવ ગુણ ! તને ધિક્કાર છે. તું મોટા કુશળ શૂરવીર સમાન છે. તું માયાનો તો સાચો મિત્ર બની ગયો પરંતુ મને તો કપટભાવ લઈને મળ્યો.

મૂરખ મૂઢ કરી તુમ દુષ્ટાઈ, હુએ નહીં સ્વામ ધરમી ।

મૂરખ મૂઢ કરી તુમ એસી, ધિક ધિક ચંડાલ અકરમી ॥ ૫૬ ॥

હે મૂર્ખ અને મૂઢ સહજ સ્વભાવ ! તેં ખરેખર મોટી દુષ્ટતા કરી છે. તું સ્વામી ધર્મી (સ્વામી ભક્ત) થયો નહિ. તેં આવું કેમ કર્યું ? હે ચંડાળ દુષ્ટકર્મી મૂર્ખ અને મૂઢ સહજ સ્વભાવ ! તને ધિક્કાર છે.

જોધા દોઊ જોરાવર મેરે, તુમ તરફ હો જિનકી ।

અનેક ઉપાએ કરે જો કોઈ, પર જીત હોએ તિનકી ॥ ૫૭ ॥

તમે બંને બળવાન યોદ્ધાઓ છો. જેમની તરફ તમે જાઓ છો તેમની જીત થાય છે. બીજો કોઈ ચાહે ગમે તેટલો ઉપાય કરે (તો પણ તે જીતે નહિ).

અબ તુમકો કહૂં ખીજકે, તુમ હૂજો સાવધાન ।

પ્રેમેં પીઉ રુદે લપટાઓ, જિન કરો કિન કી કાન ॥ ૫૮ ॥

હવે હું તમને ખિજાઈને કહી રહી છું કે તમે બંને સાવધાન થઈ જાઓ. પ્રેમપૂર્વક પિયાને હૃદયે

લાગી જાવ અને બીજા કોઈની પરવા કરો નહિ.

સેહેજ સુભાવ દોઊ હમ બલિએ, કોઈ કરે જો કોટ ઉપાએ ।

પકડેં બાત જો હમ સાંચી, સો લોપી કિનહૂં ન જાએ ॥ ૫૮ ॥

સહજસ્વભાવ ગુણ કહે છે કે અમે બંને ઘણા બળવાન છીએ. ચાહે કોઈ કરોડો ઉપાય કેમ ન કરે, અમે જે વાતને સત્ય માનીને ગ્રહણ કરી લઈએ છીએ તે કોઈનાથી લોપી શકાતી નથી.

અબ દેખિયો જીવ જોર હમારા, પીઉ પકડ દેવેં એકાંત ।

પૂરા પાસ દેઊં રંગ લાખી, ક્યોંએ ના ઉચટે ભાંત ॥ ૬૦ ॥

હે જીવ ! હવે તું મારું બળ જો. અમે ધણીને એકાંતમાં ગ્રહણ કરીશું અને પ્રેમનો એવો લાલ રંગ ચઢાવી દઈશું કે તે ક્યારેય ફીકો પડી ન જાય.

મમતા તૂં ભઈ માયા કી, હલાક કિએ હૈરાન ।

ફિટ ફિટ ભૂંડી ચંડાલન, તેં બડી કરી મોહે હાન ॥ ૬૧ ॥

હે મમતા ! હું માયાની થઈ અને તેં મને હેરાન કરી. હે દુષ્ટ ચંડાળણ ! તને ધિક્કાર છે. તેં મને ઘણું મોટું નુકસાન પહોંચાડ્યું છે.

અબ મમતા આવ મેરે પીઉમેં, તોકોં પેહેલે દઈ ધિકાર ।

અબ સંગાતન હૂજો મેરી, મોહે મિલે પીઉ સિરદાર ॥ ૬૨ ॥

હે મમતા ! હવે તું મારા ધણીમાં આવી જા. મેં તને પહેલેથી બહુ ધિક્કારી છે. હવે તું મારી સંગાથી બની જા. મને શિરોમણિ સદ્ગુરુ મળી ગયા છે.

અબ મેં ચેરી હુઈ તુમારી, લે દેઊં સાંચી નિધ ।

અબકે એ નિધ ક્યોંએ ના છૂટે, કરો કારજ તુમ સિધ ॥ ૬૩ ॥

મમતા કહે છે, હવે હું તારી દાસી બની ગઈ છું. હું તને સાચો નિધિ બતાવી દઈશ. હવે આ નિધિ તારાથી ક્યારેય છૂટી શકશે નહિ. તમે પોતાનાં બધાં કામો સિદ્ધ કરી લો.

અબ ફિટકાર દેઊં કલપના, ઉલટી તૂં અકરમન ।

ફિરાએ ખાલી કરી ફજીત, આતમકો અતિ ધન ॥ ૬૪ ॥

હે કલ્પના ! હવે હું તને ફટકારું છું. તું ઊંધી (અવળી) અને અકર્મણ્ય છે. તેં આત્માને માયાની તરફ ફેરવીને તેનું બહુ અપમાન કર્યું છે.

અબ કરમન તૂં હો કલપના, કર સેવા માંહેં બિચાર ।

ધામ ધની મોહે મિલે માયામેં, લાભ લેઊં માંહેં સંસાર ॥ ૬૫ ॥

હે કલ્પના ! હવે તો કાર્યને વળગી પડ. દિલથી સેવા કરવાનો વિચાર કર. ધામધણી મને માયામાં મળી ગયા છે. તેથી સંસારમાં રહેવા છતાં પણ હું તેમનો લાભ લઈ લઉં.

કહે કલપના એ કામ મેરા, કરું નએ નએ અંગ ઉતપન ।

વિધ વિધકી સેવા દેખાઊં, ધની બિલસો હોએ ધન ધન ॥ ૬૬ ॥

કલ્પના કહે છે, નવા નવા ભાવ ઉત્પન્ન કરવા એજ મારું કામ છે. હું સેવાનાં વિવિધ સ્વરૂપો બતાવું, જેથી ધામધણી સાથે તમે વિહાર કરીને ધન્ય થઈ જાવ.

બૈર રાગ તુમ દોડી જોધા, સૂર સામ સામેં સિરદાર ।

બૈર ક્રિયા તુમ વલ્લભજીસોં, રાગ ક્રિયા સંસાર ॥ ૬૭ ॥

હે વેર અને રાગ ! તમે બન્ને ઘણા શૂરવીર છો. એક બીજાની સામે તમારું શૂરાતન બતાવો છો, પરંતુ તમે તો ધામધણી સાથે વેર કર્યું અને સંસારને પ્રેમ (રાગ) કર્યો.

બુરી કરી તુમ અતિ મોસોં, અબ માઝું જમધર ધાવ ।

અબ અવસર ફેર આયો મેરે, જો ભૂલાએ દિયો તુમ દાવ ॥ ૬૮ ॥

ખરેખર તમે મારી સાથે બહુ જ બૂરો વ્યવહાર કર્યો છે. હવે હું તમને તલવારથી ધાયલ કરી દઉં. તમે જે અવસરને ભુલાવી દીધો હતો તે અવસર ફરીથી હાથ આવ્યો છે.

તુમ પર મેરે હે મુદાર, એસી પીઠ ક્યોં દીજે ।

આતમ સંગ મિલાએ ધનીજી, ધન ધન મોહે કીજે ॥ ૬૯ ॥

તમારા બંને પાસે મને મોટી આશા છે. પરંતુ આમ કેમ પીઠ ફેરવો છો ? આવો, આત્માને ધણીજી સાથે મેળવીને મને ધન્ય કરી દો.

જુધ કરો તુમ દોડી જોધા, રાગ આઓ ધની ધામ પાયા ।

વિધ વિધ બૈર કર કઠનાઈ, જાએ બૈઠો માંહેં માયા ॥ ૭૦ ॥

તમે બંને યોદ્ધા બનીને સંસાર સાથે યુદ્ધ કરો અને ધામધણી પ્રત્યે રાગ ઉત્પન્ન કરો. સંસાર પ્રત્યે વેર ઉત્પન્ન કરી જુદી જુદી મુશ્કેલીઓ સાથે પણ માયામાં જઈને બેસો.

બૈર રાગ કહે કયા ગુનાહ હમારા, જો જીવ ના રાખે ઘર ।

જો ના દેખાવેં ધની વિવેકેં, તો હમ પકડેં ક્યોં કર ॥ ૭૧ ॥

વેર અને રાગ કહે છે, કે જો જીવ જ પોતાના ઘરને ભૂલી જાય તો એમાં અમારો શો દોષ ? જ્યારે અમારા સ્વામી જ અમારા પ્રત્યે વિવેક ન બતાવે તો અમે સત્યને કેવી રીતે પકડી શકીએ ? રાગ કહે મેં ભલી ભાંતેં, પીઠજીસોં કડું રસ રીત ।

જીવ ધની બીચ અંતર ટાલું, ગુન દેઉં સારે જીત ॥ ૭૨ ॥

રાગ કહે છે, હું તો સારી રીતે પ્રિયતમ સાથે રમણ કરીશ. જીવ અને તેના ધણી વચ્ચેના અંતરને દૂર કરીને બીજા બધાએ ગુણોને જીતીને તેમને વશ કરી દઈશ.

બૈર કહે દેખિયો વિધ મેરી, સંગ ના આવે સંસાર ।

કોઈ ગુન જીવસોં કરે લડાઈ, તો મોકોં દીજો ધિકાર ॥ ૭૩ ॥

વેર કહે છે, હવે મારી રીત પણ જુઓ. હવે સંસાર (માયા) તમારી નિકટ નહીં આવે. જો કોઈ પણ ગુણ હવે જીવ સાથે લડાઈ કરે તો તું મને ધિક્કાર આપજે.

ધિક ધિક સ્વાદ કહું મેં તોકોં, મોહે મિલ્યા થા મીઠા જીવન ।

સોએ સ્વાદ છોડ અભાગી, જાએ પડ્યા સંસાર વિધન ॥ ૭૪ ॥

હે સ્વાદ ! હું તને ધિક્કારું છું. પ્રિયતમ ધણી સાથે મને મધુર જીવન પ્રાપ્ત થયું હતું. હે અભાગી સ્વાદ ! તું તે સ્વાદને છોડીને સંસારનાં વિઘ્નોમાં ફસાઈ ગયો.

અબ તૂં સ્વાદ હો સોહાગી, લે ધનીકી મિઠાસ ।

ઈન રંગ રસ આયો જબ સ્વાદ, તબ જેહેર હોસી સબ નાસ ॥ ૭૫ ॥

હે સ્વાદ ! હવે તો સુહાગી બનીને ધામધણીની મધુરતાને પ્રાપ્ત કરી લે. જ્યારે તને ધામધણીના સંગનો સ્વાદ આવશે ત્યારે માયાનું ઝેર પોતાની મેળે જ નાશ પામશે.

સ્વાદ કહે જબ એ સુખ આયા, તબ અભખ હુઆ મોહજલ ।

ઝૂઠા રંગ સબ ઉડ ગયા, રસ રંગ ભયા નેહેચલ ॥ ૭૬ ॥

સ્વાદ કહે છે, જ્યારે મને ધામધણીના સુખનો આભાસ મળ્યો ત્યારે મોહજળનાં બધાં જ સુખ અભક્ષ્ય થઈ ગયાં. સંસારનો જુઠો રંગ ઊડી ગયો અને હું અખંડ આનંદમાં એકરસ થઈ ગયો.

ફિટ ફિટ ભૂંડે અભાગી, મોહે કરાયો ધનીસોં બ્રોધ ।

મૈં જાન્યા થા સખા મેરા, પર તેં કમલ ફિરાયા કોધ ॥ ૭૭ ॥

હે દુષ્ટ કોધ ! તું ઘણો અભાગી છે, કારણ કે તેં જ ધણીનો વિરોધ કરાવ્યો. હું તો તને મારો સખા માનતી હતી, પરંતુ તેં મારા હૃદય-કમળને અવળી દિશામાં ફેરવી નાખ્યું.

આયા નહીં માયાકે આડે, તેં ક્રિયા ન મેરા કામ ।

અવસર આએ ચૂક્યા ચંડાલ, રેહે ગઈ હૈડેમેં હામ ॥ ૭૮ ॥

હે કોધ ! તું માયાનો અવરોધક કેમ બન્યો નથી ! તેં મારું કંઈ કામ કર્યું નથી. હે ચંડાળ ! આવેલા અવસરને તું ચૂકી ગયો અને ધણીના મિલનની ઉત્કટ અભિલાષા મનમાં જ રહી ગઈ.

અબ કોધ તૂં કમલ ફિરાઓ, ઉલટાએ દે સંસાર ।

જોધા જોરાવર અબ ક્યા દેખે, કરદે જૈ જૈ કાર ॥ ૭૯ ॥

હે કોધ ! હવે તું મારા હૃદય-કમળને સંસાર તરફથી ઊલટાવીને પરમાત્મા તરફ ફેરવી દે. હે શક્તિશાળી યોદ્ધા ! તું હવે શું જોઈ રહ્યો છે ? તું હવે એવું કર, જેથી તારો જયજયકાર થઈ જાય.

કોધ કહે મૈં અતિ બલવંતા, પર ક્યા કરું ધની બિન ।

અબ ઉલટાએ દેગિં કર સીધા, ફેર કબહૂં ના હોવેં દુસમન ॥ ૮૦ ॥

કોધ કહે છે, હું ઘણો બળવાન છું, પરંતુ મારા સ્વામી (જીવ) વગર હું શું કરું ? હવે હું હૃદય-કમળને ઊલટાવીને સીધું (પરમાત્માને અભિમુખ) કરી દઉં, જેથી પછી બધા ગુણ ક્યારેય તારા દુશ્મન બને નહિ.

અબ તોકોં કહૂં ચાક ચકરડા, તૂં ચઢ બૈઠા જીવકે સિર ।

તેં ખાલી ઐસા ફિરાયા, રેહે ના સકે ક્યોંએ થિર ॥ ૮૧ ॥

કુંભારના ચાકડાની માફક ફરતા હે મન ! તું તો જીવના માથા પર ચઢી બેઠું છે. તેં મને વ્યર્થ જ આમ ફેરવ્યો કે જેથી હું ક્યાંય પણ સ્થિર થઈ શક્યો નહિ.

અંધ અભાગી ક્યોં હુઆ ઐસા, તેં ક્યા સુનેના ધનીકે બચન ।

ધની મિલે તૂં થિર ના હુઆ, ફિટ ફિટ ભૂંડે મન ॥ ૮૨ ॥

હે મન ! તું આવું અંધ અને અભાગી કેમ થઈ ગયું ? શું તેં સદ્ગુરુનાં વચનો સાંભળ્યાં નહોતાં ? ધામધણી મળવા છતાં પણ તું સ્થિર થયું નહિ. હે દુષ્ટ મન ! તને વારંવાર ધિક્કાર છે.

સમરથ મન તૂં બડા જોરાવર, કયા કહૂં તેરો વિસ્તાર ।

તુઝમેં ફેલ વિધ વિધકે, અલેખે અપાર ॥ ૮૩ ॥

હે મન ! તું તો ઘણું શક્તિશાળી છે. તારું ક્ષેત્ર પણ ઘણું વિસ્તૃત છે. તારાં કાર્ય પણ જુદા જુદા પ્રકારનાં છે અને તે અસંખ્ય અને અપાર કહેવાય છે.

તોસોં તો કામ બડા હૈ મેરા, મદ મસ્ત મેવાર ।

ફિર તૂં પખ પચીસ માંહેં, બલવંતાં બેસુમાર ॥ ૮૪ ॥

હે મન ! મારે તારું બહું મોટું કામ છે. તું મારો મદમસ્ત પડોશી છે. હે અસાધારણ શક્તિશાળી મન ! હવે તું પરમધામના પચીસ પક્ષોમાં વિચરણ કર.

સંકલપ વિકલપ હૈ તુઝમેં, સેવા કર ધની ધામ ।

ઉમંગ અંગ આન નિસબાસર, કર પૂરન મન કામ ॥ ૮૫ ॥

તારામાં સંકલ્પ અને વિકલ્પ બંને છે. તો તું કેવળ ધામધણીની જ સેવા કર. દિવસ રાત અંગોમાં ઉમંગ ભરીને બધી કામનાઓ પૂરી કર.

બાત બડી કહે મન મેરી, મેં સકલ વિધ જાનોં ।

મૂલ બિના કરું સિરદારી, જીવકોં ભી બસ આનોં ॥ ૮૬ ॥

મન કહે છે, મારી વાત તો ઘણી મોટી છે. હું બધી જ રીતિઓ જાણું છું. કોઈ પણ જાતના આધાર વગર જ હું સહુનો શિરોમણિ બની જાઉં છું અને જીવને પણ મારે વશ કરી લઉં છું.

જોલોં જીવ જાગે નહીં, તોલોં કહા કરેં હમ ।

જોર હમારા તબ હી ચલે, જબ જાગ બૈઠો તુમ ॥ ૮૭ ॥

જ્યાં સુધી જીવ જાગ્રત થતો નથી, ત્યાં સુધી હું કરું પણ શું ? મારો વશ તો ત્યારે જ ચાલે, જ્યારે તે જાગ્રત થઈને બેઠો હોય.

અબ તુમ વિધ મેરી દેખિયો, સબ વિધ કરું રોસન ।

ધામ ધની આન દેગિં અંગમેં, તો કહિયો સિરદાર સબન ॥ ૮૮ ॥

હવે તમે જાગીને મારી (મનની) કાર્ય વિધિને જુઓ. હું બધા પ્રકારે તમારા જીવનને પ્રકાશિત કરી દઈશ. જો હું ધામધણીને હૃદયમાં બિરાજમાન કરી દઉં તો તમે મને સૌનો શિરોમણિ કહેજો.

કોઈ જો કદર જાને મેરી, અંગ અંદર આનૂં વતન ।

અનેક વિધ સેવા ઉપજાગિં, ધની ન્યારે ના હોવે છિન ॥ ૮૯ ॥

જો કોઈ મારું મૂલ્ય સમજશે, તેમના હૃદયમાં હું પરમધામ પ્રગટ કરીશ. અનેક પ્રકારે સેવાની એવી વિધિઓ ઉપજાવીશ કે એક ક્ષણ માટે પણ ઘણી તેનાથી અલગ થઈ ન શકે.

બુરી કરી તુમ ભરમ ભ્રાંતડી, યોં ના કરે દૂજા કોએ ।

તારતમ જોત ઉદોતકે આગે, સંસે કબૂં ન હોએ ॥ ૯૦ ॥

હે ભ્રમ અને ભ્રાંતિ ! તમે મારી સાથે ઘણો ખરાબ વ્યવહાર કર્યો છે. આવો વ્યવહાર તો કોઈની સાથે કોઈ કરતું નથી. તારતમનો પ્રકાશ પ્રસર્યો છે એમાં કોઈ સંશય નથી.

સંસે ભ્રાંતકે આકાર, જો કદી હોત તુમારે ।

ટૂક ટૂક કરું મેં તિલ તિલ, ફેર ફેર તીખી તરવારે ॥ ૮૧ ॥

હે સંશય અને ભ્રાંતિ ! જો તમને બેને કોઈ આકાર હોત તો હું વારંવાર તલવારની તીક્ષ્ણ ધારથી કાપીને તલ જેવા તમારા ટુકડા કરી નાખત.

અબ જોર કર જાઓ માયામેં, ઈનકે સંગ હોએ તુમ ।

ઉજાલે તારતમકે પેહેચાન, જ્યોં મૂલ સરૂપ દેખેં હમ ॥ ૮૨ ॥

હવે તમે યત્નપૂર્વક માયાની તરફ જાવ અને હંમેશા માયાના જ સંગમાં રહો, જેથી તારતમના પ્રકાશમાં ધામધણીને પિછાણીને તમે તમારા મૂળ સ્વરૂપને પણ જોઈ લો.

અંતર ભ્રાંત કહે તુમ ફેર ફેર, માર માર દેખાઓ ડર ।

નીંદ કર બેઠે ઈન જિમીમેં, સો આપ ના કરો ખબર ॥ ૮૩ ॥

સંશય અને ભ્રાંતિ કહે છે, તમે મને વારંવાર મારવાનો ભય બતાવો છો. જ્યારે તમે પોતે તો અહીં ભ્રમની ઊંડી નિદ્રામાં પડ્યા છો અને તમે તમારા મૂળ સ્વરૂપની જ ખબર રાખતા નથી.

ઘરકા ધની અખંડ સુખ પાવે, સો ઈત ક્યોં સોવે કરારે ।

ગફલતકો ન છોડે આપે, ફેર ફેર હમકો મારે ॥ ૮૪ ॥

આ શરીરરૂપી ઘરનો સ્વામી (જીવ)આ સંસારમાં અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરી શકતો હોય તો તે અહીં ચેનથી કેવી રીતે સૂઈ શકે ? તમે પોતે તો જુકી નિદ્રાને છોડતા નથી અને વારંવાર મને જ મારી રહ્યા છો ?

અબ ઈન તારતમકે ઉજાલે, કરું તારતમ રોસન ।

નેહેચલ સુખ લેઓ તુમ સાંચે, ઔર ભી દેઊં સબન ॥ ૮૫ ॥

ભ્રમ અને ભ્રાંતિ કહે છે, હે જીવ ! તું જાગ્રત થઈ જા અને એટલા માટે હવે તારતમના પ્રકાશમાં સૌને જ્ઞાન આપ. તું પોતે પણ અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કર અને બીજાઓને પણ અખંડ સુખ આપ.

ફિટ ફિટ લજ્યા તૂં ભઈ લૌકિક, બાંધે કબીલેસોં કરમ ।

ધની મેરે મોહે આએ બુલાવન, તિત તોહે ન આઈ સરમ ॥ ૮૬ ॥

હે લજ્જા ! તને પણ ફિટકાર છે. તું લૌકિક થઈને પોતાના જ પરિવારજનોના કર્મોથી બંધાઈ ગઈ. મારા સ્વામી જ્યારે મને બોલાવવા આવ્યા ત્યારે તો તને લાજ સુધ્ધાં ન આવી.

કહા કિયો તેં દુષ્ટ પાપની, એસી ના કરે કોએ ।

ઘર ધામ ધનીકે આગે, કરી સરમંદી મોહે ॥ ૮૭ ॥

હે દુષ્ટ પાપણી ! તેં આ શું કર્યું ? આવું તો કોઈ ક્યારેય ન કરે. તેં તો આપણા જ ઘર પરમધામમાં ધામધણીની આગળ મને લજ્જિત કરી દીધી.

અબ સરમંદી કહું મેં તોકોં, તૂં દેખ પર આતમ સગાઈ ।

બડા અવસર પેહેલે તૂં ચૂકી, અબ ફેર આઈ જોગવાઈ ॥ ૮૮ ॥

હે લજ્જા ! હવે તને શું કહું ? હવે તો તું પોતાના આત્માના સંબંધને પિછાણી લે. પહેલાં પણ

તું મોટો અવસર ચૂકી ગઈ છે. હવે ફરીથી આવો સુઅવસર પ્રાપ્ત થયો છે.

કહે લજ્યા મેં પેહેલે ભૂલી, અવસર ધની ના છોડૂં ।

સિર માયાકા ભાનકે, પીઉસોં મુખ ના મોડૂં ॥ ૯૯ ॥

લજ્યા કહે છે, હું પહેલાં ધામધણીને ભૂલી ગઈ હતી, પરંતુ હવે ધણીના ચરણને કદાપી છોડીશ નહિ. માયાનું માથું ફોડી નાખીને (અસ્તિત્વ મિટાવી દઈને) ધામધણી પ્રત્યેથી મોઢું ક્યારેય ફેરવી નહિ લઉં.

ફિટ ફિટ આસા તૂં ભઈ માયાકી, બૈઠી મોહજલમેં આએ ।

મેં માયામેં અખંડ ફલ પાયા, સો મોહે દિયો હરાએ ॥ ૧૦૦ ॥

હે આશા ! તને ધિક્કાર છે. તું માયાની થઈને મોહજળ (સંસાર)માં આવીને બેસી ગઈ. મેં માયામાં સદ્ગુરુરૂપી અખંડ ફળ પ્રાપ્ત કર્યું હતું, પરંતુ તેં તો મને એનાથી વંચિત કરી દીધી.

અખંડ ધની ફલ છોડકે, નિરફલ માયા ઝૂઠ લઈ ।

એ સિર ગુનાહ હુઆ જીવકે, તોકોં સિખાપન ના દઈ ॥ ૧૦૧ ॥

તેં ધામધણીરૂપી અખંડ ફળને છોડીને વ્યર્થ જ જુઠ્ઠી માયાની આશા રાખી છે. તને યોગ્ય સમયે ઉપદેશ નહિ આપવાનો દોષ આ જીવને લાગી ગયો છે.

કહે આસા મોહે દઈ જગાએ, નિકટ ના જાઊં મોહજલ ।

ઈન બલ માંહે કમી ન રાખૂં, લાગી આતમ આસા સુફલ ॥ ૧૦૨ ॥

આશા કહે છે, તમે મને જાગ્રત કરી દીધી છે તેથી હવે હું મોહજળ એટલે કે સંસારની પાસે જઈશ નહિ. હું મારા પ્રયાસમાં સહેજ પણ ક્યાસ નહિ રાખું. આત્માની આશા સફળ બનાવવા હવે હું લાગી ગઈ છું.

ગુન ગરીબન આઈ અકરમન, ના ભઈ સનમુખ સાવધાન ।

લાહા લીજે દૌડ ધનીકા, સો દિયા ગરીબી ભાન ॥ ૧૦૩ ॥

હે ગરીબી-દીનતા ! તું અકર્મણ્ય થઈને મારી પાસે આવી. ધામધણી સામે આવવા છતાં પણ તું સાવધાન થઈ નહિ. દોડીને ધણી મિલનનો લાભ લેવાને વખતે હે દીનતા ! તેં આ સુઅવસર ગુમાવી દીધો.

કિન વિધ કહૂં યા સુખકી, ફિટ ફિટ ભૂંડે અચેત ।

તુઝ બૈઠે ન આઈ તિબરતા, ના તો એ સુખ લેત ॥ ૧૦૪ ॥

હે દુષ્ટ અચેતનતા સુસ્તી ! ધણીના મિલનની સુખની વાત તને કેવી રીતે કહું ? તારા રહેવાને લઈને મારામાં તીવ્રતા આવી નહિ. નહિ તો મેં આ સુખ અવશ્ય પ્રાપ્ત કરી લીધું હોત.

કહે ગરીબી મેં માયાકી, મેં બૈઠોં માયા માંહેં ।

લીજો લાહા સુખ નેહેચલકા, શ્રી ધામ ધની હેં જાહેં ॥ ૧૦૫ ॥

દીનતા કહે છે, હું તો માયામાંથી જ ઉત્પન્ન થઈ છું અને માયામાં જ બેસી રહીશ. હે જીવ ! તું એવા અખંડ ઘરનો લાભ પ્રાપ્ત કર કે જ્યાં ધામધણી બેઠા છે.

ફિટ ફિટ ભૂંડી ન આઈ તિબરતા, મોહે મિલેથે ધામ ધની ।

ઐસા વિલાસ ખોયા તેં મેરા, બોહોત બુરી કરી ધની ॥ ૧૦૬ ॥

હે તીવ્રતા ! તને ધિક્કાર છે, જ્યારે મને ધામધણી મળ્યા ત્યારે તું આવી નહિ. તેં એમની નિકટતાનો બધો આનંદ ખોઈ નાખીને મારું ઘણું અહિત કર્યું.

ફેર અવસર આયો હૈ મેરે, ચિત ચેતન કીજે બલ ।

રાત દિન જગાએ જીવકો, જિન દે મિલને પલ ॥ ૧૦૭ ॥

હવે ફરીથી એ અવસર આવ્યો છે. તું યત્નપૂર્વક મારા જીવને જાગ્રત કર. રાત-દિવસ તેને જાગતો રાખ અને એક પલક (મટકુંચ) મારવા ન દઈશ.

તુઝમેં બલ હૈ સાવચેતી, ચિત ચેતન અતિ રોસન ।

પર આતમ બસ કર દે આતમા, ના હોએ અંતરાએ એક છિન ॥ ૧૦૮ ॥

હે સતર્કતા ! તારામાં એટલું તો બળ છે કે તારાથી પ્રકાશિત થતાં મારું ચિત્ત સચેત બની શકે છે. હવે તું મારા આત્માને જગાડીને પર-આત્માને વશ કરી દે. અર્થાત્ તેને પર-આત્મામાં જાગ્રત કર કે જેથી એક પળ માટે પણ ધામધણીનો અંતરાય ન થાય.

સીલ સંતોષ આઓ ઢિગ મેરે, બાંધો સાગર આડી પાલ ।

ગુન સારે હુએ અગ્યામેં, પીછે રહ્યા ન કછૂ જંજાલ ॥ ૧૦૯ ॥

હે શીલ અને સંતોષ ! તમે મારી નિકટ આવો. ભવસાગરનો પ્રભાવ રોકવા માટે બંધ બનાવી દો. હવે તો બધા ગુણ મારી આજ્ઞામાં આવી ગયા છે. પાછળ કોઈ જંજાળ બાકી નથી.

સીલ કહે સંતોષ સુનો, આપન હુએ માયાકે પાલ ।

કૈ બહાવે પહાડ પૂર સાગરકે, માંહેં લેહેરેં બેહેવટ નિતાલ ॥ ૧૧૦ ॥

શીલ કહે છે, હે સંતોષ ! હવે સાંભળો. આપણે હવે માયાનો આવેગ રોકનારા બંધ બની ગયા છીએ. ભવસાગરનો આ પ્રબળ પ્રવાહ જેમ કેટલાય પહાડોને ખેંચી જઈ શકે છે તેમ હૃદયની કામ-ક્રોધરૂપી લહેરો પણ ગહન અને વિકટ છે.

ભમરિયાં માંહેં બેસુમાર, લેહેરાં મેર સમાન ।

મછ લડે બડે મોહજલકે, કરની પાલ ઈસ ઠામ ॥ ૧૧૧ ॥

આ ભવસાગરમાં અસંખ્ય ભમરીઓ છે અને પર્વત જેવાં ઊંચાં મોજાં ઉછળે છે. એમાં કામ-ક્રોધરૂપી મોટા મોટા મગરમચ્છ લડી-ઝઘડી રહ્યા છે. આવા સમુદ્રમાં આપણે બંધ બાંધવાનો છે.

અબ બાંધની પાલ ખરી કરની, જ્યોં ના ખસે લગાર ।

પીછે જલ જોર બઢા ઊપર અપને, તબ સામી સોભા હોસી અપાર ॥ ૧૧૨ ॥

હવે આ બંધને સારી રીતે બાંધવો છે જેથી તે સહેજ પણ ખસે નહિ. આપણા ઉપર જોરથી વહેનાર જળ-પ્રવાહને રોકી દેવામાં આવે ત્યારે જ સૌની સામે આપણી શોભા થાય.

એહ પાલ હમ બાંધી જીવજી, પર તુમ જાગ કરો સાવચેત ।

ફેર નહીં આવે ઐસા સમયા, સોભા લ્યોં સાથમેં ઈત ॥ ૧૧૩ ॥

હે જીવ ! અમે આ બંધ બાંધી દીધો છે, પરંતુ તું સ્વયં જાગીને સચેત થઈ જા. ફરીથી આવો અવસર

નહિ આવે. અહીં જ સુંદરસાથમાં અધિક શોભા પ્રાપ્ત કર.

જાગ જીવ તૂં જોરાવર, ક્યા દેઊં તોકોં ગારી ।
તેં હોએ ચંડાલ અવસર ખોયા, જીતી બાજી હારી ॥ ૧૧૪ ॥

હે શક્તિશાળી જીવ ! તું જાગી જા, હવે હું તને શું ગાળ દઉં ? તેં ચંડાળ બનીને આ સુઅવસર (માનવ જીવન) ખોઈ નાખ્યો, જેથી જીતેલી બાજી પણ હારવી પડી.

કઠનાઈ મેં દેખી તેરી, તૂં નિઠુર નિપટ અપાર ।
થકે ધની તોહે ધમ ધમકે, પર તેં ગલ્યા નહીં નિરધાર ॥ ૧૧૫ ॥

મેં તારી કઠોરતા જોઈ લીધી છે. તું અતિ કઠોર અને નિષ્ઠુર છે. ધામધણી તને કહી કહીને થાક્યા છતાં જરા પણ તું દ્રવિત થયો નહિ.

પ્રકરણ ૨૦ ચોપાઈ ૫૦૭

જીવકો પ્રબોધ

સુન મેરે જીવ કહૂં બરતાંત, તોકોં એક દેઊં દ્રષ્ટાંત ।
સો તૂં સુનિયો એકે ચિત, તોસોં કહત હોં કરકે હિત ॥ ૧ ॥

હે મારા જીવ ! તું સાંભળ, હું તને એક દૃષ્ટાંત આપીને મારું વૃત્તાંત કહું છું. તું એકચિત્ત થઈને સાંભળ. તને સ્નેહપૂર્વક આ વાત કહી રહી છું.

પરીછતેં યોં પૂછયો પ્રશ્ન, સુકજી મોકોં કહો બચન ।
ચૌદે ભવનમેં બડા જોએ, મોકોં ઉતર દીજે સોએ ॥ ૨ ॥

રાજા પરીક્ષિતે શ્રી શુકદેવ મુનિને આ પ્રશ્ન પૂછ્યો, હે મુનિજી ! મને કહો કે ચૌદ લોકમાં સૌથી મોટું કોણ છે ?

તબ સુકજી યોં બોલે પરમાન, લીજો બચન ઉતમ કર જાન ।
ચૌદે ભવનમેં બડા સોએ, બડી મતકા ધની જોએ ॥ ૩ ॥

ત્યારે શુકદેવજીએ પ્રમાણ આપીને કહ્યું કે મારાં આ વચનો ઉત્તમ સમજીને હે રાજા ! તું ધારણ કર. ચૌદ લોકમાં જે મહાન બુદ્ધિ (મતિ)નો સ્વામી હોય તે વ્યક્તિ મોટી છે.

ભી રાજાએ પૂછા યોં, બડી મત સો જાનિએ ક્યોં ।
બડી મતકો કહૂં બિયાર, લીજો રાજા સબકો સાર ॥ ૪ ॥

રાજા પરીક્ષિતે ફરીથી પૂછ્યું, હે મુનિજી ! મોટી મતિ (બુદ્ધિ) વાળાને કેવી રીતે ઓળખી શકાય? ત્યારે શુકદેવજીએ કહ્યું, હે પરીક્ષિત ! હું મોટી મતની વાત વિવેકપૂર્વક કહું છું. તમે તે બધાં વચનોનો સાર ગ્રહણ કરો.

બડી મત સો કહિએ તાએ, શ્રીકૃસ્નજીસોં પ્રેમ ઉપજાએ ।
મતકી મત તો એ હૈ સાર, ઔર મતકો કહૂં બિયાર ॥ ૫ ॥

હે રાજન મહાન બુદ્ધિ (મતિ) વાળી વ્યક્તિ એને જ કહી શકાય કે જેના મનમાં શ્રીકૃષ્ણજી પ્રત્યે પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો હોય. સૌથી મોટી બુદ્ધિનો સાર પણ આ જ છે. હવે હું અન્ય બુદ્ધિની વાત કરું

છું.

બિના શ્રીકૃષ્ણજી જેતી મત, સો તૂં જાનિયો સબે કુમત ।

કુમત સો કહિએ કિનકો, સબથેં બુરી જાનિએ તિનકો ॥ ૬ ॥

શ્રીકૃષ્ણજી વગર જેટલી પણ મતિ છે, તે બધીને તું કુમતિ જ જાણ. કુમતિ એને કહેવી જોઈએ કે જે સૌથી નિંદિત હોય છે.

એસો તિનકો કહા બરતાંત, સો ભી રાજા તોકોં કહૂં દ્રષ્ટાંત ।

સુન રાજા કહૂં સો જુગત, જાસોં પેહેયાન હોવે દોઊ મત ॥ ૭ ॥

શ્રી શુકદેવજીએ રાજા પરીક્ષિતને એક વૃત્તાંત સંભળાવતાં કહ્યું, હું તને એક બીજું પણ દૃષ્ટાંત આપું છું. હું તને એવી યુક્તિ કહું છું કે જેનાથી બન્ને પ્રકારની મતિની પિછાણ થઈ જાય.

શ્રીકૃષ્ણજીસોં પ્રેમ કરે બડી મત, સો પોહોંયાવે અખંડ ઘર જિત ।

તાએ આડો ન આવે ભવસાગર, સો અખંડ સુખ પાવે નિજ ઘર ॥ ૮ ॥

શ્રી કૃષ્ણજીને પ્રેમ કરનારી બુદ્ધિ મહાન મતિ (મહામતિ) છે. તે જીવને અખંડ ઘરમાં પહોંચાડી દે છે. તેમના માર્ગમાં ભવસાગર બાધા રૂપ બનતો નથી. તેઓ હંમેશા પોતાના ઘરનું અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરે છે.

એ સુખ યા મુખ કહ્યો ન જાએ, યાકો અનભવી જાને તાએ ।

એ કુમત કહિએ તિનસે કહા હોએ, અંધકૃપમેં પડિયા સોએ ॥ ૯ ॥

એ સુખોનું વર્ણન આ મુખથી થઈ શકતું નથી. અનુભવી વ્યક્તિ જ આ સુખને જાણી શકે છે. જેને કુમતિ કહેવામાં આવી છે, તેને વશ થવાથી શું થાય છે? એવી બુદ્ધિવાળો અંધકૃપ (એ નામના નરક)માં પડી જાય છે.

સબ દુખોમેં બુરા એ દુખ, કુમત કરે ધનીસોં બેમુખ ।

કેતા કહૂં યા દુખકો વિસ્તાર, જાકે ઉલટે અંગ ઈંદ્રી વિકાર ॥ ૧૦ ॥

બધાં દુઃખોમાં સૌથી બૂરું દુઃખ એ છે કે, કુમતિ પરમાત્માથી વિમુખ કરી દે છે. આ દુઃખનું હું વિસ્તારથી કેટલું વર્ણન કરું? એને કારણે બધા ગુણ અંગ, ઈંદ્રિયો ઊલટાં થઈને વિકારી બની જાય છે.

દોઊ મતકો કહ્યો પ્રકાર, એ બ્રહ્મસૃષ્ટિ કરેં બિયાર ।

જાકો જાગ્રત હે બડી બુધ, ચેતે અવસર જાકે હિરદે સુધ ॥ ૧૧ ॥

મેં બંને પ્રકારની મતિનું વિવેચન કર્યું છે. બ્રહ્મસૃષ્ટિ તેના પર વિચાર કરશે. જેનામાં મહાન બુદ્ધિ (મહામતિ) જાગ્રત થશે તે પોતાના હૃદયમાં જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરીને આ સુઅવસરમાં સચેત થઈ જશે.

એ સુકજીકે કહે બચન, નીકે ફિકર કર દેખો મન ।

બોહોત ફિકરકી નહીં એ બાત, એ સમયા હાથ તાલી દિએ જાત ॥ ૧૨ ॥

શુકદેવમુનિએ કહેલાં આ વચન છે. તેને સારી રીતે વિચારીને આત્મસાત કરો. તેના ઉપર બહુ ચિંતન કરવાની જરૂરિયાત નથી, કારણ કે સમય તો હાથ તાળી આપીને (થોડો થોડો કરીને) વીતી જવા લાગ્યો છે.

તેરી ગિનતી બાંધી સ્વાંસોં સ્વાંસ, તિનકો ભી નાહી વિસ્વાસ ।

કેતે રહે બાકી તેરે સ્વાંસ, એક સ્વાંસકી ભી નાહીં આસ ॥ ૧૩ ॥

તારા આયુષ્યની ગણતરી શ્વાસ સાથે જોડાયેલી છે. અને એ શ્વાસોનો તો કોઈ ભરોસો નથી કે હવે તારા કેટલા શ્વાસ બાકી રહ્યા છે, કેમ કે હવે તો આગળ એક શ્વાસની યે આશા નથી.

સ્વાંસ તો છિનમેં કે આવે જાવેં ગએ અવસર પીછે કઢૂ ન બસાએ ।

તિન કારન સુન રે જીવ સહી, બડી મત મેં તોકોં કહી ॥ ૧૪ ॥

શ્વાસ તો એક ક્ષણમાં કેટલીયે વાર આવતા જતા જ રહે છે, પરંતુ અવસર વીતી જતાં કોઈનોય ઉપાય ચાલતો નથી. તેથી હે જીવ ! તું સાંભળ, મોટી બુદ્ધિવાળો એને કહ્યો છે.

જો જોગવાઈ હે તેરે હાથ, સો યા મુખથેં કહી ન જાત ।

એતે દિન તેં ના કરી પેહેયાન, તૈસી કરી જ્યોં કરે અજાન ॥ ૧૫ ॥

તારા હાથમાં માનવજીવનરૂપી સાધન છે. તેનું મહત્ત્વ આ મુખે તો વર્ણવી શકાતું નથી. આટલા દિવસો સુધી તે ઓળખાણ કરી નહિ. તે કોઈ અજાણ વ્યક્તિ કરતી હોય એવું જ આચરણ કર્યું.

અબ એ બચન બિચારો મન, સાખ દઈ સુકજીકે બચન ।

ભી બચન કહૂં સુન મેરે જીઉ, જિન છોડે ચરન છિન પીઉ ॥ ૧૬ ॥

હવે તો આ વચનો પર મનથી વિચાર કર. મેં તને શુકદેવજીનાં વચનોની સાક્ષી આપી છે. હે મારા જીવ ! તું સાંભળ. તને હું બીજાં વચનો પણ કહી રહી છું. એક ક્ષણ માટે પણ ધામધણીનાં ચરણોને છોડીશ નહિ.

નિજઘર પીઉકો લીજે પ્રકાસ, જ્યોં બૃથા ન જાએ એક સ્વાંસ ।

ગ્રહ ગુન ઈંદ્રી ભર તૂં પાઓ, ઐસા ફેર ન પાઈએ દાઓ ॥ ૧૭ ॥

પરમધામ અને ધામધણીનો પ્રકાશ ધારણ કરો, જેથી એક શ્વાસ પણ વ્યર્થ ન જાય. પોતાના ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોને વશીભૂત કરીને આગળ પગ માંડો. આવા પ્રકારનો અવસર (દાવ) ફરીથી હાથ આવશે નહીં.

ભરમ ભાનકે કહે બચન, બડી મત લે જ્યોં હોએ ધન ધન ।

એ ભરમકી નીંદ ઉડાએકે દે, પેહેયાન પીઉકી નીકે કર લે ॥ ૧૮ ॥

ભ્રમનું નિવારણ કરીને તમને આ વચન કહ્યાં છે. મહામતિને ગ્રહણ કરીને ધન્ય બનો. આ ભ્રમની નિદ્રાને ઉડાવી દો અને પરમાત્માને સારી રીતે ઓળખી લો.

મુખથેં બચન કહે તો કહા, જો છેદકે અજૂં ના નિકસ્યા ।

અગલોંને કિવ કરી અનેક, તેં ભી કઠુક કરી બિસેક ॥ ૧૯ ॥

મોઢેથી વચન કહેવા માત્રથી શું થાય ? જ્યાં સુધી એ હૃદયને વેધીને ન નીકળે ? પહેલાંના લોકોએ પણ અનેક કવિતાઓ લખી છે. જો તેં પણ એમાં કંઈ વિશેષતા (વિશિષ્ટ કાવ્ય રચના) કરી હોય તો એમાં શું મોટી વાત છે ?

પર સાંચા તો જો હોએ ગલતાન, તો ભલે મુખ નિકસી એ બાન ।

એ બાની મેરી નાહીં યોં, ઔર કિવ કરત હેં જ્યોં ॥ ૨૦ ॥

પરંતુ સત્ય તો એ છે કે આ વચનો સાંભળીને જીવ દ્રવિત થઈ જાય તો મારે મુખેથી નીકળેલી

વાણી સાર્થક મનાશે. આ મારી વાણી બીજા લોકોનાં કાવ્યોની રચના જેવી (બુદ્ધિની નીપજ) નથી.

એ ગુસા ક્રિયા મેરે જીવકે સિર, ના તો ઔર કિવકી ભાંત કહું ક્યોં કરે ।

આતમ મેરી હૈ અતિ સુજાન, અક્ષરાતીત નિધ કરી પેહેયાન ॥ ૨૧ ॥

આ રીતે રોષપૂર્વકનાં વચનો મારા જીવ માટે કહ્યાં છે, નહીં તો બીજા કવિઓ (ઉપદેશકો)ની જેમ કેમ ન કહેત ? મારો આત્મા તો અતિ સુજાણ છે. તેણે અક્ષરાતીત નિધિ (ધામધણી)ને ઓળખી લીધા છે.

અબ સાંચા તો જો કરે રોસન, જોત પોહોંચી જાએ ચૌદે ભવન ।

એ સમયા તો એસા મિલ્યા આએ, ચૌદે ભવનમેં જોત ન સમાએ ॥ ૨૨ ॥

સાચું જ્ઞાન તો એ છે, જે આત્માને પ્રકાશિત કરી દે અને એ જ્ઞાનની જ્યોતિ ચૌદે લોકમાં પહોંચી જાય. આ તો એવો વખત આવ્યો છે કે ચૌદેય લોકમાં આ તારતમજ્ઞાનની જ્યોતિ સમાતી નથી.

યોં હમ ના કરે તો ઔર કૌન કરે, ધની હમારે કારન દૂજા દેહ ધરે ।

આતમ મેરી નિજ ધામકી સત, સો ક્યોં ના કરે ઉજાલા અત ॥ ૨૩ ॥

જો આપણે આ (તારતમજ્ઞાનનો ફેલાવો કરવાનું) કાર્ય નહિ કરીએ તો બીજો કોણ કરશે ? સદ્ગુરુ ધણીએ આપણે માટે જ બીજીવાર શરીર ધારણ કર્યું છે. જો મારો આત્મા ખરેખર પરમધામનો છે, તો તે આ સંસારમાં પરમધામના જ્ઞાનનો પ્રકાશ કેમ નહિ ફેલાવે ?

શ્રીસુંદરબાઈકે ચરન પ્રતાપ, પ્રગટ કિયો મેં અપનોં આપ ।

મોસોં ગુનવંતી બાઈએ કિએ ગુન, સાથે ભી કિએ અતિ ઘન ॥ ૨૪ ॥

સદ્ગુરુ શ્રીદેવચંદ્રજી (સુંદરબાઈ)નાં ચરણોના પ્રતાપથી મેં મારી જાતને પ્રગટ કરી છે. મારા પર શ્રીગોવર્ધન ઠાકુરે (ગુણવંતીબાઈએ) મારો ઉપકાર કર્યો છે અને સુંદરસાથે પણ મારા પર ઘણો અનુગ્રહ કર્યો છે.

જોત કરું ધનીકી દયા, એ અંદર આએકે કહ્યા ।

ઉડાએ દિયો સબકો અંધેર, કાઢ્યો સબકો ઉલટો ફેર ॥ ૨૫ ॥

હવે હું ધણીની દયાને પ્રકાશિત કરું છું. તેમણે મારા હૃદયમાં બેસીને આ વચનો કહ્યાં છે. તેમણે આ વચનો દ્વારા સહુના અજ્ઞાનરૂપી અંધકારને દૂર કર્યો અને સંસારના સમસ્ત જીવોના જન્મ મરણના ઊલટા ચક્રને સમાપ્ત કરી દીધું.

ઈંદ્રાવતી પ્રગટ ભઈ પીઉ પાસ, એક ભઈ કરે પ્રકાસ ।

અખંડ ધામ ધની ઉજાસ, જાગ જાગની ખેલે રાસ ॥ ૨૬ ॥

ઈન્દ્રાવતી પિયુ (સદ્ગુરુ)ની સાથે પ્રગટ થઈ છે. તે એમની સાથે એકાકાર થઈને આ વચનો પ્રગટ કરી રહી છે. ધામધણીના જ્ઞાનના અખંડ પ્રકાશથી જાગ્રત થઈને જાગણી રાસ રમી રહી છે.

આંખાં ખોલ તૂં આપ અપની, નિરખ ધની શ્રીધામ ।

લે ખુસવાસ યાદ કર, બાંધ ગોલી પ્રેમ કામ ॥ ૧ ॥

હે મારા આત્મા ! તું પોતાની અંતર્દષ્ટિ ખોલીને પરમધામના ધણીને નિહાળ. પરમધામને યાદ કરીને ત્યાંની સુગન્ધને ગ્રહણ કર. પોતાની કામનાઓને પ્રેમપૂર્વક ધણીનાં ચરણોમાં લગાવી દે.

પ્રેમ પ્યાલા ભર ભર પીઊં, ત્રૈલોકી છાક છકાઊં ।

ચૌદે ભવનમેં કરું ઉજાલા, ફોડ બ્રહ્માંડ પીઉ પાસ જાઊં ॥ ૨ ॥

મારી ઈચ્છા છે કે હું ધણીના પ્રેમનો પ્યાલો ભરીભરીને પીઉં, અને પછી તે પ્રેમામૃતથી ત્રણેય લોકની તૃષાને શાંત કરું. ચૌદેય લોકમાં આ પ્રેમને પ્રકાશિત કરીને બ્રહ્માંડને પણ ફોડીને મારા પ્રિયતમ પાસે પહોંચી જાઉં.

બાચા મુખ ખોલે તૂં બાની, કીજો હાંસ વિલાસ ।

શ્રવના તૂં સંભાર આપની, સુન ધની કો પ્રકાસ ॥ ૩ ॥

હે વાચા ! તું પોતાની વાણી દ્વારા ધણીના ગુણોનું રટણ કર અને તેમની સાથે હાસ્ય વિનોદ કર. હે શ્રવણ ! તમે તમારી જાતને સંભાળીને ધામધણીના પ્રકાશરૂપ તારતમ જ્ઞાનને સાંભળો.

કહે બિયાર જીવકે અંગ, તુમ ધની દેખાયા જેહ ।

જો કદી બ્રહ્માંડ પ્રલે હોવે, તો ભી ના છોડૂં પીઉ નેહ ॥ ૪ ॥

જીવનાં બધાં અંગો વિચાર કરીને કહે છે કે તેં અમને ધણીની પિછાણ કરાવી છે. જો કદી બ્રહ્માંડનો પ્રલય પણ થઈ જાય તો પણ અમે ધામધણીના સ્નેહને છોડીશું નહિ.

ખોલ આંખાં તૂં હો સાવચેત, પેહેયાન પીઉ ચિત લ્યાએ ।

લે ગુન તૂં હો સનમુખ, દેખ પરદા ઉડાએ ॥ ૫ ॥

હે મારા જીવ ! તું આંખો ખોલીને સાવચેત થઈ જા અને હૃદયથી પોતાના ધણીને પિછાણી લે. તું એમની સમ્મુખ રહીને તેમના ગુણોને ગ્રહણ કર અને અજ્ઞાનના પડદાને ઉઠાવીને તેમની તરફ નિહાળ.

એતે દિન બૃથા ગમાએ, કિયા અધમકા કામ ।

કરમ ચંડાલન હુઈ મેં એસી, ના પેહેયાને ધની શ્રીધામ ॥ ૬ ॥

આટલા દિવસોને વ્યર્થ ગુમાવીને તેં ધણી નીચતાનું કામ કર્યું છે. તેના કારણે હું ચંડાળ કર્મ કરનારી થઈ ગઈ અને મેં પરમધામના ધણીને પણ ઓળખ્યા નહિ.

ભટ પરો મેરે જીવ અભાગી, ભટ પરો ચતુરાઈ ।

ભટ પરો મેરે ગુન પ્રકૃતી, જિન બૂઝી ના મૂલ સગાઈ ॥ ૭ ॥

હે મારા અભાગિયા જીવ ! તને ધિક્કાર છે. મારી ચતુરાઈને પણ ધિક્કાર છે. મારા બધા ગુણ અને સ્વભાવને પણ ધિક્કાર છે, કેમ કે તેમણે ધામધણીના મૂળ સંબંધને પિછાણ્યો નહિ.

આગ પરો તિન તેજ બલકો, આગ પરો રૂપ રંગ ।

ધિક ધિક પરો તિન ગ્યાનકો, જિન પાયા નહી પ્રસંગ ॥ ૮ ॥

ધામધણીનો સંગ કરી ન શક્યા એવા મારા તેજ બળ, રૂપ અને રંગ સહુને આગ લાગી જાવ.

મારા જ્ઞાનને પણ ધિક્કાર છે.

ધિક ધિક મેરી પાયોં ઈંદ્રી, ધિક ધિક પરો મેરી દેહ ।

શ્રી શ્યામ સુંદરવર છોડકે, સંસારસોં કિયો સનેહ ॥ ૯ ॥

મારી પાંચેય ઈન્દ્રિયોને ધિક્કાર છે, મારા શરીરને પણ ધિક્કાર છે કારણ કે શ્યામ સુંદર જેવા સર્વગુણ સંપન્ન વર (ધણી)ને છોડીને તેમણે આ કુટીલ સંસારને સ્નેહ કર્યો.

ધિક ધિક પરો મેરે સબ અંગો, જો ન આએ ધની કે કામ ।

બિના પેહેયાને ડારે ઉલટે, ના પાએ ધની શ્રી ધામ ॥ ૧૦ ॥

મારાં બધાં અંગોને ધિક્કાર છે કે તેઓ ધણીના કામમાં ક્યારેય ન આવ્યાં. પિછાણ્યા વગર જ પ્રતિકૂળ માર્ગે ચાલવાને લઈને તેઓ ધામધણીને મેળવવાથી વંચિત રહી ગયા.

તુમ તુમારે ગુન ના છોડે, મેં બોહોત કરી દુષ્ટાઈ ।

મેં તો કરમ કિએ અતિ નીચે, પર તુમ રાખી મૂલ સગાઈ ॥ ૧૧ ॥

હે સદ્ગુરુ ધણી ! તમે તમારા ગુણો (ઉપકાર)ને ક્યારેય છોડ્યા નહિ, અને મેં તો (તમને નહિ ઓળખવાને કારણે) મોટી દુષ્ટતા કરી છે. મેં નીચ કાર્યો કર્યા છે, પરંતુ તમે તો પોતાનો મૂળ સંબંધ સાચવી રાખ્યો.

પ્રકરણ ૨૨ ચોપાઈ ૫૪૪

વારને જાઊં બનરાએ વલ્લભકી, જાકી સુખ સીતલ છાયા ।

દેખો એ બન ગુન ભૌ ઔષદી, દેખેં દૂર જાએ માયા ॥ ૧ ॥

હું વનરાજ શમી (ખીજડા) વૃક્ષ જેને સદ્ગુરુએ પોતાના હાથે રોપ્યું હતું જે આજે પણ શ્રી ૫ નવતનપુરી ધામમાં ખીલેલાં રૂપમાં સુશોભિત છે, તેના પર મારી જાતને સમર્પિત કરું છું. કેમ કે એની છાયા સુખમય શીતળ છે. હે સુંદરસાથજી ! આ વન (વૃક્ષ)ને જુઓ. તે ભવસાગર પાર ઉતારવાની ઔષધિ છે. તેનાં દર્શન માત્રથી માયા દૂર થાય છે.

જાઊં વારને આંગને બેલૂં, જિત બૈઠો સંઝા સમે સાથ ।

બાતેં હોત ચલને ધામકી, ઘર પૈડા દેખાયા પ્રાનનાથ ॥ ૨ ॥

નવતનપુરી ધામના આંગણા અને ઉપવનની તે રેત પર પણ હું વારી જાઉં છું કે જ્યાં સંધ્યા સમયે સદ્ગુરુ પોતાના સમસ્ત સુંદરસાથને લઈને બેસતા હતા ત્યાં પરમધામ જવાની વાતો થતી હતી. મારા પ્રાણનાથ (સદ્ગુરુ) ત્યાં જ પરમધામ જવાનો માર્ગ બતાવતા હતા.

ભી બલિ જાઊં આંગને, આગે પીછે સબ સાજ ।

જહાં બૈઠો ઉઠો પાંઉ ધરો, ધની મેરે શ્રી રાજ ॥ ૩ ॥

હું ફરીથી તે આંગણા પર બલિહારી (વારી) જાઉં, કે જ્યાં આગળ-પાછળ સેવા અને આનંદનાં બધાં સાધનો ઉપલબ્ધ હતાં અને ત્યાં મારા પ્રિયતમ શ્રીરાજજીના સ્વરૂપ એવા મારા સદ્ગુરુ ઉઠતા-બેસતા અને હરતા-ફરતા હતા.

બલિહારી જાગિં બોહોત બેર, દેહરી મંદિર દ્વાર ।

વારને જાગિં ઇન જિમીકે, જહાં બસત મેરે આધાર ॥ ૪ ॥

સદ્ગુરુ ધણી જ્યાં બિરાજમાન રહ્યા તે મંદિરનાં દ્વાર અને દેરી (પર્ણકુટિર) પર હું વારંવાર બલિહારી જાઉં છું. મારા પ્રાણાધાર બિરાજમાન છે એવી આ ભૂમિપર હું ન્યોછાવર થઈ જાઉં છું.

બલિ જાગિં પાટી પલંગ સિરાને, ચાદર સિરખ તલાઈ ।

પૌઢત પીઉજી ઓઢત પિછૌરી, ઊપર ચંદ્રવા ચટકાઈ ॥ ૫ ॥

પ્રિયતમ સદ્ગુરુ પછેડી ઓઢીને જ્યાં શયન કરતા હતા તે પલંગ, પાટી, તકિયો, ગાદલું, ચાદર અને બિછાના પર બલિહારી જાઉં છું. તે પલંગની ઉપર સુંદર ચંદ્રવો બાંધેલો હતો.

બલિ બલિ જાગિં દુલીયા ચાકલા, બલિ જાગિં મંદિર કે થંભ ।

જિન થંભોં કર ધની અપને, જુગતેં દિએ બંધ ॥ ૬ ॥

હું તે ગાલિયા અને આસન પર બલિહારી જાઉં અને સાથોસાથ મંદિરના એ સ્થંભો પર ન્યોછાવર થઈ જાઉં કે જે સ્થંભો પર સદ્ગુરુ ધણીએ પોતાના હાથે જ કુશળતાપૂર્વક બંધન બાંધ્યાં હતાં. (વિક્રમ સંવત ૧૬૮૭માં કારતક મહિનામાં સદ્ગુરુએ પોતાના કરકમલોથી શ્રી ૫ નવતનપુરી ધામની સ્થાપના કરી. આ ધામના મહિમાનું વર્ણન આ ચોપાઈઓ દ્વારા શ્રી પ્રાણનાથજી પોતાના શ્રીમુખે કરી રહ્યા છે અને તેના પર પોતાની જાતને સમર્પિત કરી રહ્યા છે.)

બૈઠત હો જિત મહાબલિયા, બલિ બલિ જાગિં ઠૌર તિન ।

સાથ સબેરા આએકે બૈઠત, કરો ધામ ધની બરનન ॥ ૭ ॥

સર્વ શક્તિમાન મારા સદ્ગુરુ જે સ્થાને બિરાજતા હતા (તે ગાદી સ્થાન) તેમજ સવારમાં જ્યાં સુંદરસાથ આવીને બેસતા અને સદ્ગુરુ સ્વયં પરમધામ તેમજ શ્રીરાજજીની ચર્યા કરતા, તે સ્થાન (નિજ મંદિર) પર હું મારી જાતને સમર્પિત કરું છું.

દેખત મંદિરમેં કે વિધ, બસ્ત સકલ પૂરન ।

ટૂક ટૂક કર વાર ડારોં, મેરે જીવકે ઔર તન ॥ ૮ ॥

સદ્ગુરુ દ્વારા સ્થાપેલ મંદિરમાં બધા પ્રકારની વસ્તુઓ પરિપૂર્ણ રહેતી. આવા મંદિર અને એ વસ્તુઓ ઉપર હું મારી જાત અને જીવને ઓળઘોળ કરી દઉં છું.

ભલે તુમ દેહ ધરી મુઝ કારન, કર રોસન ટાલ્યો ભરમ ।

જીવ મેરા બોહોત સખત થા, મેહેર નજરોં ભયા નરમ ॥ ૯ ॥

હે સદ્ગુરુ ! મારા પર અનુગ્રહ કરીને તમે મારે માટે જ દેહ ધારણ કર્યો અને તારતમ જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાવીને મારો ભ્રમ મટાડી દીધો. મારો જીવ તો ઘણો કઠોર થઈ ગયો હતો પરંતુ તમારી કૃપા દષ્ટિથી તે વિનમ્ર થઈ ગયો.

બલિ જાગિં મેં ચરન કમલ કી, બલિ જાગિં મીઠે મુખ ।

બલિહારી સો સુંદરતા, જિન દરસન ઉપજત સુખ ॥ ૧૦ ॥

હું સદ્ગુરુનાં ચરણકમળો અને તેમના મીઠા મુખારવિંદ પર બલિહારી જાઉં છું. સદ્ગુરુના મધુર સૌંદર્યની શોભા પર હું સમર્પિત થાઉં છું, જેના દર્શન માત્રથી જ મને અનુપમ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે.

ભી બલિ જાગે હસ્તકમલકી, બલિ જાગે બસ્તર ।

લેગે બલૈયા ભૂષનકી, બલિ જાગે સીતલ નજર ॥ ૧૧ ॥

હું સદ્ગુરુ ધણીના હસ્તકમલ, વસ્ત્રાભૂષણ અને શીતળ દ્રષ્ટિ પર મારી જાતને સમર્પિત કરું છું.

વાર ડાડું મેં નાસિકા પર, ઔર વાર ડાડું શ્રવન ।

વાર ડાડું મેં નખ સિખ પર, જો સનકૂલ હેં અતિ ઘન ॥ ૧૨ ॥

આવા હંમેશ પ્રસન્નવદન સદ્ગુરુની નાસિકા, શ્રવણ અને આત્માને સુખ આપનારી તેમની નખ-શિખ શોભા પર હું ન્યોછાવર થાઉં છું.

સેવા કરત બાઈ હીરબાઈ, ઉછવ રસોઈ જિત ।

અંતરગત તુમ નિત આરોગો, મેં બલિ બલિ જાગે તિત ॥ ૧૩ ॥

હીરબાઈ સદ્ગુરુને માટે ભોજન બનાવવાની સેવા કરે છે. જ્યાં નિત્ય રસોઈનો ઉત્સવ થાય છે અને સદ્ગુરુ ધણી શ્રીકૃષ્ણના રૂપમાં પ્રગટ થઈને ભોજન ગ્રહણ કરે છે, તે પુણ્ય સ્થળ પર બલિહારી જાગે છું.

વાર ડાડું મેં બાની પર, જો બચન કેહેત રસાલ ।

સાથકો ચરને રાખકે, સાગર આડી બાંધત હો પાલ ॥ ૧૪ ॥

હું આપની વાણી પર ન્યોછાવર થઈ જાઉં. તમે ખૂબ મધુર સ્વરમાં પ્રેમભરી વાતો કરતા હતા. તમે સુંદરસાથને પોતાનાં ચરણોમાં રાખીને તેમને ભવસાગરથી બચાવવા માટે જ્ઞાનરૂપી આડો બંધ બાંધતા હતા.

કરત હો કૃપા કે વિધકી, મીઠી અતિ મેહેરબાની ।

સાંચે લાડ લડાએ સુંદર, લ્યાએ વતન કી બાની ॥ ૧૫ ॥

તમે અનેકવિધ કૃપા કરો છો. તમારા અનુગ્રહ ઘણા મધુર છે. તમે સુંદરસાથને સાચો સ્નેહ કર્યો અને તેમને માટે તમે પરમધામની અખંડ વાણી લઈ આવ્યા.

મેં સેવા કરું સરબા અંગો, દેગે પ્રદક્ષિના રાત દિન ।

પલ ન વાલું નિરખું નેત્રે, આતમ લગાએ લગન ॥ ૧૬ ॥

હું બધાં અંગોથી તમારી સેવા કરું છું. રાત-દિવસ તમારી પરિક્રમા કરું છું. હું આત્માની લગનીથી એક મટકુએ માર્યા વગર તમારાં અપલક નેત્રે દર્શન કરું છું.

મુઝ સે અજાન અબૂઝ દુષ્ટ અપ્રીછક, અધમ નીચ મત હીન ।

સો ઈન ચરનોં આએ હોએ દાના સ્યાના, સુધડ સુબુધ પ્રવીન ॥ ૧૭ ॥

મારા જેવી અજાણ અબુધ, દુષ્ટ, મૂઢ, અધમ, નીચ અને બુદ્ધિહીન પણ તમારા ચરણોના શરણમાં આવવાથી સમજદાર, ચતુર, સુયોગ્ય સુબુદ્ધિ અને પ્રવીણ થઈ છું.

જીવ જગાએ દેત નિધ નિરમલ, કરત આતમ રોસન ।

સો જીવ બુધ લેકર કરે ઉજાલા, સબમેં ચૌદે ભવન ॥ ૧૮ ॥

તમે આવા જીવને જગાડીને નિર્મળ જ્ઞાનરૂપી નિધિ આપો છો અને આત્મામાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ

ભરી દો છો. તે જીવ જાગ્રત થઈને તમારી પાસેથી પ્રાપ્ત કરેલી બુદ્ધિના બળે ચૌદ લોકમાં તારતમ જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાવે છે.

ઈન જુબાં ક્યોં કહૂં બડાઈ, તુમેં સબદ ના પોહોંચે કોએ ।

જો કધૂ કહૂં સો ઉરે રહે, તારેં દુખ લાગત હૈ મોહે ॥ ૧૯ ॥

હું આ નશ્વર જીભથી તમારો મહિમા કેમ કરીને ગાઉં ? મહિમાનો એક પણ શબ્દ તમારા સુધી પહોંચતો નથી. હું જે પણ કહું છું તે બધી અહીંની જ રચના છે. તેથી મારી અસમર્થતા પર દુઃખ થાય છે.

દાઝ બૂઝત હૈ એક સબદમેં, જબ કહૂં ધની શ્રીધામ ।

ઈન બચને આતમ સુખ પાયો, ભાગી હૈડેકી હામ ॥ ૨૦ ॥

જ્યારે હું એક જ શબ્દ “ધામધણી” કહું છું, ત્યારે એટલું કહેવા માત્રથી જ મારા હૃદયમાં ઊઠેલી દાહ શાંત થાય છે. એટલું કહેવા માત્રથી આત્માને અખંડ સુખ મળ્યું અને મારા હૃદયની આકાંક્ષાઓ પૂરી થઈ.

કહે ઈદ્રાવતી અતિ ઉછરંગે, ફોડ બ્રહ્માંડ કરું રોસન ।

સીધી રાહ દેખાંઊં જાહેર, જ્યોં સાથ સુખે આવે વતન ॥ ૨૧ ॥

ઈદ્રાવતી પોતે અતિ ઉમંગમાં આવીને કહે છે, સદ્ગુરુની કૃપાથી હું બ્રહ્માંડને ફોડીને (અંધકાર મિટાવીને) સર્વત્ર તારતમજ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાવું. પરમધામનો એવો સીધો માર્ગ બતાવી દઉં કે જેનાથી સમસ્ત સુંદરસાથ સુખપૂર્વક પરમધામમાં આવી જાય.

પ્રકરણ ૨૩ ચોપાઈ ૫૬૫

અબ અસ્તુત ઊપર એક બિનતી કહૂં, ચરન તુમારે જીવમેં ગ્રહૂં ।

ઈન ચરનોં મોહે સુધ ભઈ, પહેલી નિધ શ્રી સુંદરબાઈએ દઈ ॥ ૧ ॥

હવે હું સદ્ગુરુની સ્તુતિ ઉપરાંત એક વિનંતી કરું છું કે તમારાં ચરણોને મારા હૃદયમાં ધારણ કરું. આ ચરણકમળોના પ્રતાપથી મારામાં સૂઘબૂઘ આવી કે પરમધામની આ નિધિ (તારતમજ્ઞાન) સર્વ પ્રથમ શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજે (સુંદરબાઈએ) આપી છે.

દોઊ સરૂપમેં જોત જો એક, સો મેં દેખ્યા કરકે બિવેક ।

એ ચરન ફલે કહે ઈદ્રાવતી, તારતમ જોત કરું બિનતી ॥ ૨ ॥

મેં વિવેકપૂર્વક જોયું કે બન્ને સ્વરૂપો (શ્રીકૃષ્ણ અને શ્રી દેવચંદ્રજી)માં અક્ષરાતીત ધણીની એક જ જ્યોતિ વિદ્યમાન છે. તમારાં ચરણોના પ્રતાપથી ઈદ્રાવતી વિનંતી કરે છે કે આ તારતમજ્ઞાનની જ્યોતિથી સર્વત્ર પ્રકાશ ફેલાવી દઉં.

મેરા બુતા કધૂ ન થા મેરે ધની, મોપેં દોઊ સરૂપોં દયા કરી અતિ ધની ।

સેવામેં ન થી હાજર, ન જાનૂં દયા કરી ક્યોં કર ॥ ૩ ॥

હે મારા સદ્ગુરુધણી ! મારામાં એવી કોઈ પણ ક્ષમતા નહોતી, પરંતુ એ બન્ને સ્વરૂપો (શ્રીકૃષ્ણ અને સદ્ગુરુ)એ મારા પર ઘણી દયા કરી. હું તો તમારી સેવામાં પણ ઉપસ્થિત નહોતી. હું જાણતી નથી કે આપે મારા પર આટલી બધી દયા કેમ કરી ?

કતબ ચિતવની ઔર સેવા કરે, માયા ગુન ઉલટે પર હરે ।
મનસા બાયા કર કરમના, કરે દૌડ પ્યાર અતિ ઘના ॥ ૪ ॥

પર જબ લગ દયા તુમારી ન હોએ, તબ લગ કામ ન આવે કોએ ।
એ પરીછા મેં કરી નિરધાર, દેખે સબકે સબદ બિચાર ॥ ૫ ॥

જે કોઈ કર્તવ્યનિષ્ઠ થઈને પરમધામનું ચિંતન કરતા સદ્ગુરુની સેવા કરે છે તે માયા જનિત ઊલટા ગુણોનો પરિત્યાગ કરીને મન, વચન અને કર્મથી પૂર્ણ સ્નેહમાં તરબોળ થઈને સદ્ગુરુની સેવા માટે હંમેશા તત્પર રહે છે, પરંતુ હે સદ્ગુરુ ! આપની કૃપા એના પર ના થાય ત્યાં સુધી તે બધાં કંઈ કામ આવતાં નથી. આ તથ્યનું મેં ચોક્કસ પરીક્ષણ કરી લીધું છે અને બીજા જાણકાર લોકોની વાણીનો પણ વિચાર કર્યો છે.

જીવ ખરા હોએ જુદા મન કરે, કપટ રતી ના હિરદેં ધરે ।
યોં કરકે તુમકોં સેવે, બચન બિચાર અંદર જીવ લેવે ॥ ૬ ॥

સનકૂલ કરે તુમારા ચિત, સંસે ભાન કરે જીવકે હિત ।
પીઉ ચિત પર ચલેગા જોએ, સાથમેં ઘરોં સોભા લેસી સોએ ॥ ૭ ॥

જો જીવ ખરો (સાચો) થઈને મનના સમસ્ત વિકારોને દૂર કરે અને પોતાના હૃદયમાં રતિભર પણ કપટભાવ ન રાખે અને આ રીતે સમર્પિત ભાવથી તમારી સેવા કરે, તમારાં વચનોનો વિચાર કરીને તેમને મનથી ગ્રહણ કરે, તમારા ચિત્તને અનુકૂળ થઈને તમને પ્રસન્ન કરે અને પોતાના મનના બધા સંશયોને દૂર કરીને પોતાનું હિત કરે. આ રીતે સદ્ગુરુને મનોનુકૂળ આચરણ કરનારો આત્મા જ પરમધામમાં જાગ્રત થઈને સુંદરસાથની વચ્ચે શોભા ધારણ કરશે.

એ નીંદ ઉડાએકે કહે બચન, શ્રીધામ ધની જીવ જાની મન ।
જબ દેખ્યા ધની નીકે ફિકર કર, તો અજૂં ન ગઈ નીંદ હૈ અંદર ॥ ૮ ॥

મને એમ લાગતું હતું કે મેં તમારી સ્તુતિનાં વચનો નિદ્રામાંથી જાગીને કહ્યાં છે અને મારા જીવે સદ્ગુરુને પોતાના ધામધણી માની લીધા છે, પરંતુ હે ધણી ! જ્યારે ફરીથી વિચારપૂર્વક જોયું તો ખબર પડી કે હજી પણ હૃદયમાં અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાનો અંશ બાકી રહી ગયો છે.

એ બચન કહે મેં નીંદ જ માંહેં. જબ નીકે દેખૂં ધની ધામકે તાંહેં ।
ના તો ક્યોં કહૂં ધનીકો એહ બચન, પર કધુક તાસીર હૈ ભોમ ઈન ॥ ૯ ॥

હે ધામધણી ! જ્યારે બરાબર જોયું ત્યારે ખબર પડી કે આ બધાંય વચનો મેં નિદ્રામાં જ કહ્યાં છે. આ માયાવી ધરતીનો પ્રભાવ જ કંઈક એવો છે, નહિ તો હું મારા ધણીને આવાં વચનો કેમ કહેતી ?

જબ ઘરકી તરફ દેખોં તુમકોં, તબ ફેર યોં હોએ મેરે મનકોં ।
એ ધામ ધનીકોં કહા કહે બચન, તબ જીવ બિચાર દુખ પાવે મન ॥ ૧૦ ॥

જ્યારે હું પરમધામ તરફ દૃષ્ટિ કરીને તમને જોઉં છું ત્યારે ફરીથી મારા મનમાં આ વાત આવે છે કે મેં મારા ધામધણીને આવાં વચન કેમ કહ્યાં ? ત્યારે મારો આત્મા એ વચનો યાદ કરીને ઘણો દુઃખી થાય છે.

કયા કહૂં સબદ તુમેં પોહોંચે નાહેં, મેરી જુબાં ભઈ માયા અંગ માંહેં ।

તુમ સબદાતીત ભએ મેરે પીઉ, મેરી દેહ ખડી માયા લે જીઉ ॥ ૧૧ ॥

પરંતુ હું શું કહું ? મારા આ સંસારી શબ્દો તમારા સુધી પહોંચતા નથી. મારી આ જીભ માયાવી શરીરનું જ અંગ છે. હે ધણી ! તમે સ્વયં શબ્દાતીત છો અને મારો દેહ આ માયામાં જીવને ધારણ કરીને ઊભો છે.

ધની લગતે બચન કહૂંગી આએ ધામ, તબ ભાનૂંગી મેરે જીવ કી હામ ।

એ તો બાની કહી મેં સાથ કારન, સાથ છોડસી માયા એ દેખ બચન ॥ ૧૨ ॥

હે ધામધણી ! તમારે લગતાં વચનો હું પરમધામમાં તમારી પાસે આવીને જ કહીશ, ત્યારે મારા મનની ચાહના પૂરી કરીશ. આ વાણી તો મેં મારા સુંદરસાથ માટે કહી છે. જેથી તેઓ આ વચનોને જોઈને માયાને છોડી દે.

સાથ બેગે બુલાઓ કહે ઈંદ્રાવતી, એ કઠન માયા દુખ હોએ લાગતી ।

એ દુખ દેખ્યા માંહેં દુસ્તર, કોઈ ના પેહેયાને અપના ઘર ॥ ૧૩ ॥

ઈંદ્રાવતી કહે છે હે ધણી ! તમારી અંગનાઓને જલદી બોલાવી લો. આ કઠોર માયા દારુણ દુઃખ દેનારી લાગે છે. આ દુસ્તર માયામાં કેટલાંય દુઃખ જોઈ લીધાં તેમ છતાં કોઈ પોતાના મૂળ ઘરની પિછાણ કરી રહ્યું નથી.

એ મેં લુગા કહ્યા માયા સનમંધ, મેં દેખીતાં ન દેખૂં અંધ ।

એ તાએ કહિએ જો હોએ બેસુધ, તુમ છિન છિન ખબર લે કે વિધ ॥ ૧૪ ॥

મેં માયાને લગતા માત્ર એક બે શબ્દો જ કહ્યા છે. દેખતી આંખે પણ હું અંધી થઈ છું. આ તો બધું એને માટે કહેવાનું હોય, જે બેસુધ (અજ્ઞાન) હોય, પરંતુ તમે તો એક એક ક્ષણ દરેક રીતે અમારી ખબર લીધી છે.

એહ કહૂં મેં સાથ કારન, અધછિન સાથ બિસારો જિન ।

જિન કરો તુમારી પાઓ છિન, તો કે કલપાંત જાએ મિને તિન ॥ ૧૫ ॥

આ બધું હું આપણા સુંદરસાથ માટે કહું છું. તમે તો અડધી ક્ષણ પણ સુંદરસાથને ભૂલ્યા નથી. તમે તો એક ક્ષણના ચોથા ભાગ માટે પણ સુંદરસાથને ભૂલ્યા નથી. કારણ કે એટલી વારમાં તો અહીં કેટલાયે કલ્પ (સેંકડો યુગ) વીતી જશે.

મેં તો કહૂં જો તુમ ન્યારે હો, પાઓ પલ સાથકી જુદાગી ના સહો ।

મેં તો કહૂં જો મેરી ઓછી મત, તુમ હમકો કે સુખ ચાહત ॥ ૧૬ ॥

હે સદ્ગુરુધણી ! હું આવાં વચન ત્યારે જ કહેતી, જ્યારે તમે અમારાથી અલગ હોય, પરંતુ તમે તો એક ક્ષણના ચોથા ભાગ માટે પણ પોતાના આત્માઓનો વિયોગ સહન કરતા નથી. હું તો મારી તુચ્છ બુદ્ધિને કારણે આ બધું કહી રહી છું. વસ્તુતઃ તમે તો અમને અપાર સુખ આપવા માગો છો.

હમ કારન તુમ આએ દેહ ધર, તુમ કે વિધ દયા કરી હમ પર ।

તુમ ધની આએ કારન હમ, દેખાઈ બાટ લ્યાએ તારતમ ॥ ૧૭ ॥

અમારે માટે જ તમે શરીર ધારણ કરીને આવ્યા છો. તમે અમારા ઉપર અનેક પ્રકારે અનુગ્રહ કર્યો છે. હે સદ્ગુરુ ધણી ! વસ્તુતઃ તમે અમારે માટે જ આવ્યા છો અને અમને તારતમનો પ્રકાશ બતાવીને અમારો માર્ગ અજવાળ્યો છે.

સાથે માયા માંગી સો ભઈ અતિ જોર, તુમ સબદ કહે કે કર કર સોર ।

પર તિન સમે નીંદ ક્યોએ ન જાએ, તબ ધની સરૂપ ભએ અંતરાએ ॥ ૧૮ ॥

સુંદરસાથે માયા જોવાની માગણી કરી હતી, પરંતુ તે એમને માટે મુશ્કેલ બની ગઈ છે. તમે અમને પોકારી પોકારીને ઉપદેશ આપેલો, પરંતુ તે સમયે કોઈ પણ રીતે અમારી નિદ્રા ઊડી નહિ. ત્યારે ધામધણી સ્વરૂપ તમે અમારાથી અંતર્ધાન થઈ ગયા.

તો ભી ના ભઈ હમકો ખબર, તબ ફેર આએ દૂજા દેહ ધર ।

તતછિન મિલે હમકો આએ, સાગર વતની નૂર બરસાએ ॥ ૧૯ ॥

તેમ છતાં અમને સુધ ન આવી, ત્યારે તમે ફરીથી બીજું શરીર ધારણ કરીને (મારા હૃદયમાં) પ્રગટ થયા. તમે તત્કાળ આવીને અમને મળ્યા અને તારતમ સાગરના રૂપમાં પરમધામનું નૂર વર્ષાવવા લાગ્યા.

મેં સાથકો કહ્યા સો કહિએ ક્યોંકર, યોં તો કહિએ જો દૂર કિએ હોવેં ધર ।

એતા તો મેં જાનૂં જીવ માંહેં, જો એ અરજ ધનીસોં કરિએ નાહેં ॥ ૨૦ ॥

હે ધણી મેં સુંદરસાથને જે કંઈ કહ્યું છે તે તમને કેવી રીતે કહેવાય ? અને આ બધું તો ત્યારે જ કહેવાય કે જો તમે અમને આપણા ઘર પરમધામથી દૂર કર્યા હોય. એટલું તો હું અંતરથી જાણું છું કે આવી વિનતી ધણીને કરવી ન જોઈએ.

પર સાથ વાસ્તે દાહ ઉપજી મન, યોં જાને ન કહ્યા હમ કારન ।

યોં ન કહૂં તો સમજે ક્યોં કોએ, કે વિધ દયા ધનીકી હોએ ॥ ૨૧ ॥

પરંતુ સુંદરસાથ માટે મારા મનમાં આ ચાહ ઉત્પન્ન થયો છે. એવું વિચારશો નહિ કે તેમણે અમારે માટે કંઈ કહ્યું જ નથી. જો હું આ રીતે ન કહું તો કોઈ કેવી રીતે સમજે કે ધણીની દયા કઈ રીતે થઈ રહી છે ?

એ સાથકી ચિન્હારકો કહે બચન, ના તો ધની દયા જીવ જાને મન ।

સાથ ચરને હેં સો તો બચિછિન બીર, એ ભી બચન બિચારે દ્રઢ ધીર ॥ ૨૨ ॥

સુંદરસાથને ધણીની પિછાણ કરવા માટે જ મેં આ વચન કહ્યાં છે. નહિ તો ધણીની દયા તો મારો જીવ જ જાણે છે. જે સુંદરસાથ ધણીનાં ચરણોમાં છે તેઓ તો વિચક્ષણ અને વીર છે. તેઓ પણ આ વચનો પર દૃઢતાથી વિચાર કરશે.

પર કરૂં સાથ પીછલે કી બડી જતન, દેખ બાની આવસી ઈન બાટ વતન ।

દેખિયો સાથ દયા ધની, એ કૃપાકી બાતેં હેં અતિ ધની ॥ ૨૩ ॥

પરંતુ ભવિષ્યમાં આવનારા સુંદરસાથ માટે હું પ્રયત્ન કરી રહી છું. આ વાણીને જોઈને તેઓ

પરમધામના માર્ગ પર આવશે. હે સુંદરસાથજી ! ધણીજીની દયાને તો જુઓ, તેમની કૃપાની વાતો ઘણી જ છે.

એ દયા ધની મેં જાનું સહી, પર ઈન જુબાં ના જાએ કહી ।

જો જીવ બચન બિચારે પ્રકાસ, તો અંગ ઉપજે ધામ ધની ઉલાસ ॥ ૨૪ ॥

ધણીની આ અપારકૃપા હું જ સમજું છું પરંતુ આ નશ્વર જીભથી કહી શકતી નથી. જે જીવ આ પ્રકાશગ્રંથની વાણી પર વિચાર કરશે, ત્યારે તેનું મન ધામધણીને મળવા માટે હંમેશા ઉલ્લસિત થશે.

કહે ઈદ્રાવતી સુંદરબાઈ ચરને, સેવા પીઉકી પ્યાર અતિ ધને ।

ઔર કછૂ ના ઈન સેવા સમાન, જો દિલ સનકૂલ કરે પેહેચાન ॥ ૨૫ ॥

ઈદ્રાવતી કહે છે કે સુંદરબાઈના ચરણોની સેવા કરવાથી પ્રિયતમ ધણીનો અતિ પ્રેમ પ્રાપ્ત થાય છે. ધામધણીને પિછાણીને પ્રસન્ન દિલથી તેમની સેવા કરવા જેવું બીજું કોઈ સુખ નથી.

પ્રકરણ ૨૪ ચોપાઈ ૫૮૦

જાટી પ્રબોધ કાંતનીકો દૃષ્ટાંત

ભટ પરો તિન નીંદકો, જિન સોહાગનિયાં દૈયાં ભુલાએ ।

તો ભી નિગોડી ના ઉડી, જો ધની થકે બુલાએ બુલાએ ॥ ૧ ॥

એ નિદ્રાને આગ લાગી જાય કે જેણે સોહાગણ આત્માને ભુલાવી દીધો છે. ધામધણી બોલાવી બોલાવીને થાકી ગયા તેમ છતાં આ ભૂંડી નિદ્રા ઊડી નહિ.

એ નીંદ અમલ કાસોં કહિએ, ક્યોંએ ના છોડે આતમ ।

તો ભી બેસુધી ના ટલી, જો જલ બલ હુઈ ભસમ ॥ ૨ ॥

આ નિદ્રાના નશાની વાત કોને કહીએ ? તે તો આત્માને કોઈપણ રીતે છોડતી નથી. શરીરમાંનું જળ બળીને ભસ્મ થઈ ગયું તો પણ જીવની બેસુધી ટળી નહિ.

વતનથેં આઈયાં સૈયાં, સબે બાંધકે હોડ ।

સો યાદ ન રહ્યા કછુએ, ઈન નીંદે દૈયાં સબ તોડ ॥ ૩ ॥

પરમધામથી બધા આત્માઓ પરસ્પર પ્રેમની હોડ લગાવીને અહીં આવ્યા હતા, પરંતુ અહીં આવીને તેમને કંઈ પણ યાદ રહ્યું નહિ. આ નિદ્રાએ તેમના આત્મવિશ્વાસને તોડી નાખ્યો.

તુમકોં નીંદ ઉડાવને, મેં દેઉં એક દ્રષ્ટાંત ।

તુમ વિધ અગલી દેખકે, જો કદી સમઝો ઈન ભાંત ॥ ૪ ॥

હે આત્માઓ ! ભ્રમરૂપી નિદ્રાને ઉડાડવા માટે તમને આ દૃષ્ટાંત આપીને કહું છું કદાચ પહેલાંના લોકોની રીતિને જોઈને એ રીતે સચેત થઈ જા.

આઈયાં આસ કાતનકી, કરકે ઉમેદ દૂની ।

કિનહૂ કાત્યા બારીક, કિન રૂઈથેં ન કરી પૂની ॥ ૫ ॥

પરમધામથી બ્રહ્માત્માઓ ધામધણીના પ્રેમરૂપી સૂતરને કાંતવાની બેવડી આશા લઈને આ સંસારમાં

આવ્યા હતા, એમાંના કેટલાકે બારીક સૂતર કાંત્યું (એકાગ્રતાથી ધણીનું ભજન કર્યું) અને કેટલાક તો રૂમાંથી એક પૂણી પણ બનાવી ન શક્યા (અર્થાત્ સમય વ્યર્થ ગુમાવ્યો).

આઈયાં કાતન વાલિયાં, મિનો મિને રબદ કર ।

કિન કિન મીહી કાતિયાં, સાંચા સનેહ ધર ॥ ૬ ॥

પ્રેમરૂપી સૂતર કાંતનારા બ્રહ્માત્માઓ (કોનો પ્રેમ વધારે છે એ રીતે) પરસ્પર વિવાદ કરતા આ સંસારમાં આવ્યા. એમાંના કેટલાકે ધણી પર સાચો પ્રેમ રાખીને બારીક સૂતર કાંત્યું.

કોઈ બડાઈ લે બૈઠિયાં, સો ગૈયાં આપકો ભૂલ ।

ઉઠિયાં અંગ પછતાએકે, હોએ સૂરત બેસૂલ ॥ ૭ ॥

કેટલાક આત્માઓ પોતાની મોટાઈ લઈને બેસી રહ્યા અને પોતાને ભૂલી ગયા. તેઓ પોતાનાં અંગો (મન)માં પશ્ચાતાપ લઈને ઊઠશે. તેમનાં વદન (મોં) પર બેસુમાર મલિનતા (પશ્ચાતાપની ઝલક) દેખાશે.

કિનહૂં કાત્યા સોહાગકા, સૂત ભર ભર સેર ।

કોઈ બૈઠિયાં પાંઉં પસારકે, લે બૈઠી હિરદેં અંધેર ॥ ૮ ॥

કોઈ સખીએ તો પોતાના ધણીના સુહાગનું સૂતર શેર જેટલું કાંતી લીધું અને કોઈ પોતાના હૃદયમાં અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર લઈને પગ પસારીને બેસી રહી.

કોઈ તલબેં તાંત ચઢાવહી, ભલે પાઈ એ બેર ।

કોઈ નીચા સિર કર રહી, કોઈ ચઢિયાં સિર મેર ॥ ૯ ॥

કોઈએ તો ઝડપથી ચરખા પર તાર ચડાવી દીધો. તેણે એમ વિચાર્યું કે ધણીના પ્રેમની પિછાણનો આ યોગ્ય અવસર મળેલો છે. કોઈ માથું નીચું ઢાળીને બેસી રહી અને કોઈ ગર્વથી પર્વતની જેમ શિર ઊંચું કરવા લાગી.

એક સૂત દેખેં ઔરકે, ઉમર સબ ગઈ ।

ફેરા દેવેં રૂપવંતિયાં, કબૂં પૂની હાથ ના લઈ ॥ ૧૦ ॥

કેટલીક બીજીને સૂતર કાંતતી જોઈ રહી અને તેની આખી ઉંમર વ્યર્થ વીતી ગઈ. કેટલીક સખીઓ તો આમતેમ ઘૂમતી જ રહી ગઈ. તેમણે સૂતર કાંતવા હાથમાં પૂણી સુધ્યાં લીધી નહિ.

કોઈ સોએ રહિયાં આતનમેં, ઉઠિયાં તબ ઉદમાદ ।

દુખ પાયા તબ દિલમેં, જબ સૂત આયા યાદ ॥ ૧૧ ॥

કેટલીક સખીઓ શરીરરૂપી ઘરમાં સૂઈ રહી. જ્યારે ઊઠી ત્યારે તેમનામાં ખૂબ આળસ વ્યાપેલી હતી. ત્યારે તેમને પોતાને સૂતર કાંતવાની વાત યાદ આવી તો સમય વ્યર્થ ગયો જાણીને તેમના દિલમાં ખૂબ દુઃખ થયું.

જિન દિલ દે મીહી કાતિયાં, ઢીલ ના કરી એક પલ ।

સોએ ઉઠી સૈયનમેં, હંસતે મુખ ઉજલ ॥ ૧૨ ॥

જેમણે દિલ લગાવીને બારીક સૂતર કાંત્યું અને એક પળનો પણ વિલંબ કર્યો નહિ, તે જ (સખીઓ) અન્ય સખીઓની વચ્ચે હસતે મોઢે અને ઉજ્જવળ મુખ લઈ ઊઠી.

કિનહૂં ઊંચા કાતિયાં, દે ફારી ફુકાર ।
સોએ ઘરોં સૈયનમેં, હુઈ ધન ધન કાતનહાર ॥ ૧૩ ॥

જેમણે ખૂબ વિનમ્રતાથી ઘણું જ ઉચ્ચ કોટિનું સૂતર કાંત્યું (તન્મયતાથી ભક્તિ કરી), એવી સૂતર કાંતનારી સખીઓ સુંદરસાથમાં તથા પરમધામમાં ધન્ય ધન્ય થઈ.

જબ સૂત સૈયાં દેખિયા, તબ જાહેર હુઈયાં સબ કોએ ।
પર જિન કહુએ ન કાતિયા, છિપાએ રહી મુખ સોએ ॥ ૧૪ ॥

જ્યારે સખીઓએ એકબીજાના સૂતરને જોયું તો બધાંની કુશળતા પ્રગટ થઈ ગઈ. પરંતુ જેમણે હજી સુધી કંઈ કાંત્યું જ નહોતું, તેમણે લજજાથી પોતાનાં મોઢાં છુપાવી દીધાં.

સૂતવાલી સોહાગની, તિન સોભા પાઈ ઘની ।
સૈયાં ભી કહે ધન ધન, ઔર દિયો માન ઘની ॥ ૧૫ ॥

સૂતર કાંતનારી સોહાગણ સખીઓએ ઘણી અધિક શોભા પ્રાપ્ત કરી. બીજી સખીઓ પણ તેમને ધન્ય ધન્ય કહેવા લાગી અને ધામધણીએ પણ એમને સમ્માન આપ્યું.

એક ફેરે ચરખા ઉતાવલા, દિલ બાંધ તાંતકે સાથ ।
રાતોં ભી કરે ઉજાગરા, સૂત હોવે તિનકે હાથ ॥ ૧૬ ॥

જે સખીઓએ પોતાના દિલને તાંતણા સાથે બાંધીને જલદી જલદી ચરખો ઘુમાવતી સૂતર કાંતવા લાગી અને રાત્રે પણ સૂતર કાંતવા જાગતી રહી, તેમને જ ધામધણીના પ્રેમનું સૂતર હાથ લાગ્યું.

કરે જો બાતાં બીયમેં, સો તાંત ના નિકસે તિન ।
પૂની રહી તિન હાથમેં, બૈઠી ફિરાવે મન ॥ ૧૭ ॥

જે સખીઓ પરસ્પર વાતો જ કરતી રહી તેનાથી તો એક તાંતણો પણ નીકળ્યો નહિ. તેના હાથમાં રૂની પૂણી એમની એમ રહી ગઈ. તે તો મનના ચકરાવામાં ફરતી એમની એમ જ બેસી રહી.

ફજર હુઈ બીય સૈયનમેં, મિલ બાતાં કરસી સબ ।
જિન કહુએ ન કાતિયા, તિન કહા હાલ હોસી તબ ॥ ૧૮ ॥

સવાર થતાં (પરમધામમાં જાગીને) જ્યારે બધી સખીઓ પરસ્પર બેસીને વાતો કરશે ત્યારે જેમણે કંઈ પણ કાંત્યું નથી તેની એ વખતે શી હાલત થશે ?

ના કહૂ કાત્યા રાતમેં, ના કહૂ કાત્યા દિન ।
સો વતન બીય સૈયનમેં, મુખ નીચા હોસી તિન ॥ ૧૯ ॥

જે સખીઓએ દિવસ કે રાતમાં કંઈ કાંત્યું નથી (રાત-દિવસ ક્યારેય પણ ભક્તિ નથી) તેમનું મોં તો પરમધામમાં બધા આત્માઓ વચ્ચે નીચું પડી જશે.

જો મોટા યા બારીક, તિન ભી પાયા મોલ ।
પર જિન કહુએ ના કાતિયા, તિનકા કહુએ ન સૂલ ॥ ૨૦ ॥

જેમણે જાડું કે બારીક જેવું પણ સૂતર કાંત્યું તેમણે તે અનુસાર તેનું મૂલ્ય મેળવ્યું, પરંતુ જેમણે કંઈ પણ કાંત્યું નહિ, તેમની લેશમાત્ર પણ પ્રતિષ્ઠા નહિ થાય.

હુકમ ધનીકે વિધ વિધ, અનેક કિએ પુકાર ।
જિન સુની ના તિનકી વતનમેં, બાતેં હુઈ વિકાર ॥ ૨૧ ॥

સદ્ગુરુ ધણીએ અનેક પ્રકારે પોકાર કરીને જાગી જવાનો આદેશ આપ્યો. જેમણે તેમની વાત સાંભળી નહિ તેમનો પરમધામમાં તેમની વાતો પર ઉપહાસ થશે.

સુનતે પુકાર ધનીયકી, કાલ ગયા દિન લે ।
પીછે મુખ નીચા હોએસી, ક્યોં ના કાત્યા ચિત દે ॥ ૨૨ ॥

સદ્ગુરુ ધણીનો પોકાર સાંભળીને પણ જેમનો બધો વખત વ્યર્થ વીતી ગયો તેમનાં મુખ પછી નીચાં થશે. તેમણે દિલ દઈને (મન લગાવીને) સૂતર કેમ કાંત્યું નહિ ?

જિનોં આજ ના કાતિયા, કરસી યાદ એ દિન ।
જબ બાતાં કરસી સોહાગની, મિલ કર બીચ વતન ॥ ૨૩ ॥

જેમણે આજે સૂતર કાંત્યું નથી, તેઓ આ દિવસોને જરૂર યાદ કરશે. જે વખતે સોહાગણ આત્માઓ પરમધામમાં એક સાથે વાતો કરશે ત્યારે તેમને આને માટે પશ્ચાત્તાપ થશે.

જો કદુએ ના સમઝી, હાથ ના લઈ પૂની ।
આઈ થી ઉમેદમેં, પર ઉઠી અલૂની ॥ ૨૪ ॥

જેમણે ધણીની કોઈ પણ વાત સમજી નહિ અને હાથમાં પૂણી સુધ્ધાં લીધી નહિ તેઓ પણ આશા લઈને આવી હતી, પરંતુ ખાલી હાથે ઊઠી ગઈ.

એક લેસી સોહાગ સુલતાનકા, સોઈ સોહાગિન ।
સો બાતાં સિર ઉઠાએ કે, કરસી બીચ સૈંચન ॥ ૨૫ ॥

એ સખી સોહાગણ કહેવાય છે, જે આ માયામાં પણ ધામધણીની નિકટતાનું સુખ લે છે. તે સખી પરમધામમાં પણ બધા આત્માઓ વચ્ચે માથું ઊંચું કરીને વાતો કરશે.

પ્રકરણ ૨૫ ચોપાઈ ૬૧૫

ભટ પરો નીંદ મોહકી, જો ટાલી ના ટલે ક્યોં ।
આંખા ખોલ સીધા કહે, ફેર બલી ત્યોં કી ત્યોં ॥ ૧ ॥

મોહની આ નિદ્રાને આગ લાગી જાવ, કે જે ટાળવાથી પણ ટળતી નથી. આંખો ખોલીને હોશની વાત પણ થાય છે, પરંતુ માયાનું આવરણ આવતાં ફરી એવીને એવી (સ્થિતિ) થઈ જાય છે.

એક તકલા ભાને તાઓમેં, ફોકટ ફેરા ખાએ ।
ઝગડા લગાવે આપમેં, હિરદેં રસ ના જુબાંએ ॥ ૨ ॥

કોઈ સખી ક્રોધમાં આવીને તકલી તોડી નાખે છે અને ફોકટ ફેરા ફર્યા કરે છે. કેટલીક સખીઓ તો પરસ્પર ઝગડા કરાવ્યા કરે છે. તેમની જીભ અને હૃદયમાં પ્રેમ રસ હોતો નથી.

એક તકલે સમારે ઔરકે, લર લર કતાવે ।
કહે અપનાઈત જાનકે, સમયા બતાવે ॥ ૩ ॥

કેટલીક સખીઓ બીજાની તકલીઓને પણ ઠીક કરે છે અને તેમની પાસે આગ્રહપૂર્વક કંતાવે છે. તેમને પોતાની સમજીને આ સમયનું મૂલ્ય બતાવે છે.

એક ઝગડા લગાવે ઔરકો, સામી તકલે ડાલે બલ ।

એ બાતે હોસી વતનમેં, જબ ઉતર જાસી અમલ ॥ ૪ ॥

કેટલીક સખીઓ તો બીજાઓ સાથે લડતી-ઝઘડતી રહે છે અને બીજાની તકલીમાં ગાંઠો પાડી દે છે. (અર્થાત્ પોતે પણ ભજન કરતી નથી અને બીજાના ભજનમાં ભંગ પડાવે છે.) જ્યારે માયાનો નશો ઊતરી જશે એટલે કે બધી સખીઓ પરમધામમાં જાગ્રત થશે ત્યારે આ બધી વાતો ત્યાં થશે.

એક ઔરોં કો ઉલટાવહીં, કહા વિધ હોસી તિન ।

કાતના ઉન પીછા પડ્યા, સામી ધકે દિએ ઔરન ॥ ૫ ॥

જે સખી બીજાઓને પણ ઊલટો રસ્તો બતાવે છે, તેના શા હાલ થશે ? તે પોતે તો કાંતવામાં પાછળ રહી ગઈ અને બીજાઓને પણ પાછા ધકેલવા લાગી છે.

જો ઝગડા લગાવે આપમેં, તાએ હોસી બડો પછતાપ ।

ઓ જાને કોઈ ના દેખહીં, પર ધની બૈઠે દેખે આપ ॥ ૬ ॥

જે પરસ્પર ઝઘડતી રહે છે, તેમને પાછળથી ઘણો પસ્તાવો થશે. તેઓ સમજે છે કે તેમના આ વ્યવહારને કોઈ જોઈ રહ્યું નથી, પરંતુ ધામધણી તો બધું જોઈ રહ્યા છે.

બાત ઉઠાવેં જો મનસે, સો હોસી સબે વતન ।

એક જરા છિપી ના રહે, યોં કોઈ ભૂલો જિન ॥ ૭ ॥

મનમાં જે વિચારો ઊઠે છે તેની ચર્ચા પણ પરમધામમાં અવશ્ય થશે. જરા જેટલી વાત પણ ત્યાં છૂપી નહિ રહે. તેથી કોઈ પણ અહીં ભૂલશો નહિ.

એક કાતે માંહેં ચુપકતિયાં, સો તાને સહે ઔરન ।

તાંત ચઢાવેં તલવેં, નજર ના ચૂકે છિન ॥ ૮ ॥

કોઈ સખી તો ચૂપચાપ સૂતર કાંતતી બીજાનાં મેણાં ટોણાં પણ સાંભળી લે છે. તે પોતાની નજર ચૂકવ્યા વગર તકલી પર તાર ખેંચીને સૂતર કાંતતી રહે છે.

તાએ હોસી માન ધનીયકો, સાથ મિને રંગ લાલ ।

ઉઠસી હંસતી હરખમેં, પાંઉ દે પડતાલ ॥ ૯ ॥

તેને જ ધામધણીનું સમ્માન પ્રાપ્ત થશે અને સુંદરસાથ વચ્ચે તેના મુખ પર આનંદની લાલીમા છવાશે. તે તો હરખથી હસીને પગનો ઠેકો દઈને ઊઠશે.

હાથ ઘસસી હાથસોં, જો લૈ ઈંદ્રિયોં ઘેર ।

સો પછતાસી આંખા ખુલે, પર એ સમયા ન આવે ફેર ॥ ૧૦ ॥

જેમને ઈંદ્રિયોએ દોરી લીધી છે, તેઓ કેવળ હાથ મસળતી રહી જશે. આંખ ખૂલતાં તેઓ પશ્ચાત્તાપ કરશે, પરંતુ વીતેલો આ સમય ફરી પાછો નહિ આવે.

જો ઈંત આંખા ખોલસી, લે ઈંસક યા બિચાર ।

સો કરસી બાતાં વિધવિધકી, સબ સૈયોંમેં સિરદાર ॥ ૧૧ ॥

જે સખી અહીં વિચારપૂર્વક પ્રેમથી આંખો ખોલશે (જાગ્રત થશે) તે બધી સખીઓમાં શિરોમણિ બનીને વિવિધ પ્રકારની જ્ઞાનની વાતો કરશે.

જિન ઈત આંખા ના ખોલિયાં, કરકે બલ બેસુમાર ।
નીંદ ઉડાએ ના સકી, સો લે ઉઠસી ખુમાર ॥ ૧૨ ॥

જે અહીં પોતાના પ્રયત્નોથી અજ્ઞાનતારૂપી નિદ્રાને ઉડાડીને જાગ્રત ન થઈ શકી, તેઓ અંતે પણ નિદ્રાના નશામાં જ ઊઠશે અને પશ્ચાત્તાપ કરશે.

જિન ઈત ઉડાઈ નીંદડી, સો ઉઠત અંગ રોસન ।
કેહેસી કાતનહાર કો, વિધ વિધ કે બચન ॥ ૧૩ ॥

જેમણે અહીં પોતાની નિદ્રાને દૂર કરી દીધી છે, તેઓ પોતાના અંગ (હૃદય)ને પ્રકાશિત કરશે અને બીજી કાંતનારી સખીઓને પણ વિવિધ પ્રકારનાં પ્રેમાળ વચનો કહેશે.

જો ઉઠસી આંખા ચોલતી, સો કેહેસી કહા બચન ।
ના તો આઈથી ઉમેદ દેખને, પર નીંદ ના ગઈ તિન ॥ ૧૪ ॥

જે સખી આંખો ચોળતી ઊઠશે તે બીજાઓને શું કહેશે ? નહિ તો તે પણ ખેલ જોવાની આકાંક્ષાથી આવી હતી, પરંતુ તેની તો નિદ્રા જ ખૂલી નહિ.

સુનો સૈયાં કહે ઈંદ્રાવતી, તુમ આઈયાં ઉમેદ કર ।
અબ સમજો ક્યોં ન પુકારતે, ક્યોં રહિયાં નીંદ પકર ॥ ૧૫ ॥

ઈંદ્રાવતી કહે છે, હે મારી સખીઓ ! સાંભળો. તમે તો સૂતર કાંતવાની (ભજન કરવાની) ચાહના લઈને આવી હતી. ધણી પોતે પોકારી રહ્યા છે, હવે તમે કેમ સમજતી નથી અને નિદ્રાને પકડીને બેસી રહી છો ?

તુમ વતનમેં ધનીયસોં, ક્યોં કરસી બાત અંધેર ।
રેહેસી ઉમેદા મનમેં, એ ન આવે સમયા ઔર બેર ॥ ૧૬ ॥

તમે પરમધામમાં જાગીને આપણા ધામધણી સાથે આ માયાવી અંધકાર (અજ્ઞાન)ની ચર્ચા કેવી રીતે કરશો ? આ માયામાં ધણી મળવાની આશા મનમાં જ રહી જશે. પછી આવો સમય બીજાવાર નહિ આવે.

કાતને કો ઉતાવલિયાં, આઈયાં મિલકર તુમ ।
અબ જૂલો રહિયાં નીંદમેં, કાતના ભૂલ ખસમ ॥ ૧૭ ॥

તમે બધા સૂતર કાંતવાના ઉમંગથી એક સાથે આ સંસારમાં આવ્યાં હતાં, પરંતુ નિદ્રાની એવી તો મસ્તી તમારા પર છવાઈ ગઈ છે કે પોતાનું સૂતર કાંતવાનું (ધણીનું ભજન કરવાનું) જ ભૂલી ગઈ છો.

ધની આએ જગાવહીં, કેહે કેહે અનેક સનંધ ।
નીંદે સબ ભુલાઈયાં, સેવા યા સનમંધ ॥ ૧૮ ॥

ધામધણી અહીં આવીને અનેક પ્રકારનાં દૃષ્ટાંત આપીને જગાડી રહ્યા છે. અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાએ ધામધણીની સેવા અને તેમની સાથેનો સંબંધ બધું જ ભુલાવી દીધું છે.

એ જિમી લગસી આગ જ્યોં, જબ ધની ચલે ઘર ।

બચન પીઉકે લેયકે, ઈત ક્યોં ન જાગો માંહેં અવસર ॥ ૧૯ ॥

જ્યારે સદ્ગુરુ ધણી પોતાના ઘેર ચાલ્યા જશે ત્યારે આ ધરતી પણ આગ જેવી લાગશે. જેથી ધણીનાં વચનોને ગ્રહણ કરીને આ અવસર પર કેમ નથી જાગતી ?

ભટ પરો ઈન નીંદ કો, એ ઠોર બુરી વિષમ ।

યોં જગાવતે ન જાગિયાં, તો કૌન વિધ હોસી તિન ॥ ૨૦ ॥

અજ્ઞાનરૂપી આ નિદ્રાને આગ લાગી જાવ. આ ભૂમિ પણ ઘણી વિષમ છે. આ રીતે જગાડવા છતાં પણ જે સખીઓ જાગતી નથી, તેમના શા હાલ થશે ?

તુમ દેખો ભાંત ધનીયકી, કે વિધ કરી ચેતન ।

સખોં સુનાએ કહે ઈંદ્રાવતી, જાગો ચલો વતન ॥ ૨૧ ॥

તમે આપણા સદ્ગુરુની (જગાડવાની) રીતિ તો જુઓ ? તમને અનેક પ્રકારે સચેત કર્યા છે. ઈંદ્રાવતી સૌને સંભળાવતાં કહે છે કે જાગો અને આપણા વતન ચાલો.

સાહેબ માંહેં બેઠકે, બતાવત હેં ઠોર ।

સો ઘર તુમકો દેખાઈયા, જહાં નહીં કોઈ ઔર ॥ ૨૨ ॥

સદ્ગુરુ મારા હૃદયમાં બેસીને પરમધામની વાત કરી રહ્યા છે. તેમણે તમને એ પરમધામ બતાવ્યું, જ્યાં શ્રીરાજ શ્યામાજી અને સુંદરસાથ સિવાય બીજું કોઈ પણ નથી.

પ્રકરણ ૨૬ ચોપાઈ ૬૩૭

અબ તૂં જિન ભૂલ આતમ મેરી, પેહેયાન કે ખસમ ।

વતન દેખાયા અપના, જિન છોડે પીઉ કદમ ॥ ૧ ॥

હે મારો આત્મા ! હવે તું ધામધણીને પિછાણીને તેમને ભૂલીશ નહિ. તેમણે તને આપણું ઘર પરમધામ બતાવી દીધું છે, તેથી હવે તું તેમનાં ચરણો છોડીશ નહિ.

બચન કહે બડે મુખથેં, પર તૂં તો સમયા ન ભૂલ ।

તૂં કાત બારીક ધનીયકા, એતા તેં પાવેગી મૂલ ॥ ૨ ॥

તેં પોતાને મોઢે (સદ્ગુરુની પ્રશંસાની) મોટી મોટી વાતો કરી હતી, તેથી હવે તું આ સમયને ભૂલ નહિ. તું આપણા ધણીના પ્રેમનું બારીક સૂતર કાંતી લે. નક્કી તું એનું મૂલ્ય મેળવીશ.

અજૂં તેં પાઓ ન કાતિયા, ઉત ચાહિએગા સેર ભર ।

જબ ઉઠેગી કાતન સે, તબ બોહોર ચાહેગી અવસર ॥ ૩ ॥

હજી સુધી તેં પાશેર જેટલુંય સૂતર કાંત્યું નથી. જ્યારે ત્યાં તો શેર જેટલું તો જોઈએ. જ્યારે તું આ ધરથી ઊઠી (જાગી) જશે ત્યારે તું આ અવસરને ફરી પ્રાપ્ત કરવા ઈચ્છશે.

એ જો ગમાએ દિનડે, ગફલતમેં જો ગલ ।

અબ તોકોં ઉઠનેકે, આએ સો દિનડે ચલ ॥ ૪ ॥

ગફલતમાં પડીને તેં આવા કેટલાય દિવસો વ્યર્થ કર્યા છે. હવે તો તારે જાગ્રત થવાના દિવસો આવી ગયા છે.

જો તું ઉઠી કાતે બિના, આએ ઈન અવસર ।
કહા કરેગી ઈન નીંદકો, જો લે ચલસી ઘર ॥ ૫ ॥

હવે અવસર મળવા છતાં તું સૂતર કાંત્યા (ભજન કર્યા) વગર ઊઠી ગઈ તો આ અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાને શું કરીશ ? પરમધામ જવાની પુણ્ય વેળા વખતે શું તું તેને સાથે લઈ જશે ?

અજૂં ન જાગે જોર કર, જો એસી તુઝ પર ભઈ ।
ધની આએ બેર દૂસરી, તેરી સુધ એસી ક્યોં ગઈ ॥ ૬ ॥

હે આત્મા ! તારા પર આટલું વીત્યું છતાં તું હજી સુધી યત્નપૂર્વક જાગ્યો નહિ ? સદ્ગુરુધણી બીજીવાર તને જગાડવા માટે આવી ગયા, છતાં પણ તારી અક્કલ આવી કેમ થઈ ગઈ ?

કર સીધા સમાર તકલા, કસ કર બાંધ અદવાન ।
દે ગાંઠ માલ મરોર કે, પૂની લગાએ કે તાન ॥ ૭ ॥

હવે તું તારી મનરૂપી તકલીને સંભાળીને સીધી કર અને વિશ્વાસરૂપી દોરી બરાબર કસીને બાંધી લે. ચરખાની દોરીને પણ પૂરું બળ આપીને ગાંઠ વાળી લે અને વિશ્વાસરૂપી પૂણી લઈને ભજનરૂપી તાર (તાણો) ખેંચી લે.

ફેર તૂં ચરખા ઉતાવલા, કરકે અંગ કૂવત ।
તૂં લેસી સોહાગ ધનીય કા, તેરે બારીક ઈન સૂત ॥ ૮ ॥

હવે પોતાના શરીરરૂપી ચરખાને યત્નપૂર્વક ઝડપથી ચલાવ. આ રીતે પ્રેમનું બારીક સૂતર કાંતવાથી તું પોતાના ધણીનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કરીશ.

એ રેહેસી અધબીય કાતના, દિન આએ સમે કરે ભંગ ।
તુઝ દેખત સૈયાં ચલિયાં, જો હુતી તેરે સંગ ॥ ૯ ॥

જો તેં આ અવસરને એમને એમ જ ખોઈ નાખ્યો તો તારું કાંતવું વચ્ચે જ અધૂરું રહી જશે. તારા દેખતાં-દેખતાં તારી સાથેની સખીઓ પરમધામ ચાલી ગઈ.

અબ હિંમત કરકે કાત તૂં, દિલ બાંધ સૂત કે સાથ ।
એ મીઠી સૂત સોહાગ કા, સો હોસી તેરે હાથ ॥ ૧૦ ॥

હવે તું હિંમતપૂર્વક સૂતર કાંતી લે. પોતાનું દિલ (સૂતર) ધણીના પ્રેમ સાથે બાંધી લે. ત્યારે જ ધામધણીના સોહાગનું બારીક સૂતર તારે હાથ લાગશે.

અબ નીંદ કરે જિન તૂં, એ નીંદ દેવે દુહાગ ।
ઉઠ તૂં જાગ જોર કર, દોડ લે પીઉ સોહાગ ॥ ૧૧ ॥

હવે તું સૂઈ ન જા. આ નિદ્રા તારા દુર્ભાગ્યનું કારણ બની જશે. તું યત્નપૂર્વક જાગીને ઊઠી જા અને દોડીને ધણીનો સોહાગ પ્રાપ્ત કર.

એ સૂત હૈ અતિ સોહના, મોલ મોહોંગા હોસી એહ ।
તૂં પેહેચાન પીઉ અપના, વાર ફેર જીવ દેહ ॥ ૧૨ ॥

આ સૂતર ઘણું સુંદર છે. તેનું મૂલ્ય પણ અધિક અંકાશે. તું પોતાના ધણીને પિછાણી લે અને તેમના

પર પોતાની જાતને સમર્પિત કરી દે.

અબ લે સ્યાબાસી સૈયનમેં, કર તૂં એસી ભાંત ।

એ મીઠીં સૂત સોહાગકા, સો રાત દિન લે કાત ॥ ૧૩ ॥

હવે તું આપણી સખીઓ વચ્ચે શાબાશી મળે તેવું કંઈક કર. પોતાના સૌભાગ્યના બારીક સૂતરને રાત-દિવસ કાંત.

પ્રકરણ ૨૭ ચોપાઈ ૬૫૦

ભોરી તૂં ન ભૂલ ઈંદ્રાવતી, એસા પીઉકા સમયા પાએ ।

તૂં લે ધની અપના, ઔરોં જિન દેખાએ ॥ ૧ ॥

હે ભોળી ઈંદ્રાવતી ! ધામધણીના સાન્નિધ્યનો આવો સમય મેળવીને હવે તું ભૂલી ન જા. તું પોતાના ધણીને અપનાવી લે, કે જેમને બીજા કોઈએ ઓળખ્યા (જોયા) ન હોય.

તોહે યોં ધની કબ મિલસી, પેહેયાનકે લે સોહાગ ।

એસી એકાંત કબ પાવેગી, અબ હે તેરા લાગ ॥ ૨ ॥

તને આ રીતે ધણી ક્યારે મળશે ? તું તેમને ઓળખીને પોતાનો સોહાગ પ્રાપ્ત કર. હવે તો તારો વારો (લાગ) છે. ફરીથી તું આવું એકાંત ક્યારે પામશે ?

બોહોત બખત ભલા પાઈયા, ધનિએ દિયો તુઝે આપ ।

મેહેર કરી મેહેબૂબેં, કરકે સંગ મિલાપ ॥ ૩ ॥

તને આ અતિ ઉત્તમ અવસર પ્રાપ્ત થયો છે અને ધણીએ પોતે જ પોતાની જાણીને આ અવસર આપ્યો છે. આ સંસારમાં તને મળીને તારા પર મોટી કૃપા કરી છે.

આંખા ખોલ કે ઢાંપિએ, જિન ચૂકે એતી બેર ।

રાત દિન તેરે રાજકા, સૂત કાત સવા સેર ॥ ૪ ॥

આંખ ખોલીને બંધ કરીએ એટલો સમય પણ હવે આ વખતે ચૂકીશ નહિ. રાત-દિવસ તું શ્રીરાજજીના પ્રેમનું સૂતર કાંતીને તેને સવા શેર કરતી જા.

નેહ કર તૂં નૈનોં સે, ઔર યસમેં સે કતાએ ।

મીઠીં સૂત લે ઉજલા, આઓ આંખેં કર પાએ ॥ ૫ ॥

તું પોતાનાં નયનોમાં સ્નેહ ભરીને તારતમ જ્ઞાનરૂપી ચશ્માથી સૂતર કાંત. આ રીતે બારીક અને ઊજળું સૂતર (નિર્મળ પ્રેમ) લઈને જ્ઞાનનાં નેત્રો ખોલીને પરમધામ તરફ આવી જા અને ધણીનાં ચરણો પકડી લે.

ભલે કાત્યા ઈન સૂતકો, ભલા પાયા એ બખત ।

ભલે સો ભાગી નીંદડી, ભલે મિલે ધની ઈત ॥ ૬ ॥

સારું થયું કે તેં તારું સૂતર કાંતી લીધું, કારણ કે તને ઘણો જ સારો અવસર મળી ગયો છે. વળી એ પણ સારું થયું કે તારી નિદ્રા ઊડી ગઈ અને તને ધામધણી અહીં (આ માયાવી સંસારમાંજ) મળી ગયા.

ધની બિના એ નીંદડી, ટાલ ના સકે કોઈ ઔર ।
વાર ડારોં દેહ જીવસોં, મોહે ધની મિલે ઈન ઠૌર ॥ ૭ ॥

ધામધણી વગર આ નિદ્રાને બીજું કોઈ દૂર કરી શકે નહિ. હું મારો જીવ અને દેહને પોતાના ધામધણી પર સમર્પિત કરું છું, કારણ કે તેઓ મને આ સંસારમાં આવીને મળ્યા છે.

સઈ મેરી મુઝ કારને, પીઉજી દિએ ઈત પાએ ।
મેં વાઝું તિન પર આતમા, ધની આએ જિન રાહે ॥ ૮ ॥

હે મારી સખી ! મારે કારણે ધામધણી અહીં પધાર્યા છે, ધણીજી અહીં જે રીતે પધાર્યા તેના પર મારા આત્માને ન્યોછાવર કરી દઉં.

સઈ તૂં મેરા ધની લે બૈઠી, કોઈ ઔર ના દેખનહાર ।
દેખ તૂં પીઉ લેઊં અપના, તો તૂં કહિયો સોહાગિન નાર ॥ ૯ ॥

હે સખી (રતનબાઈ-બિહારીજી) ! તું મારા ધણીને પોતાના માનીને (લઈ) બેઠી છું, એમ વિચારીને કે બીજું કોઈ જોઈ રહ્યું નથી. પરંતુ હવે તું જો, હું મારા ધણીને પોતે જ અપનાવી લઉં છું. ત્યારે જ તું મને સોહાગણ આત્મા કહેજે.

ઈદ્રાવતી કહે તૂં સઈ મેરી, ધની મિલે મુઝે ઈત ।
પીઉને સબ પૂરન કરી, જો મેં કરી ઉમેદા તિત ॥ ૧૦ ॥

ઈદ્રાવતી કહે છે, હે રતનબાઈ ! તું મારી સખી છે. મને અહીં (માયામાં) ધણી મળ્યા છે. જે કામનાઓ મેં પરમધામમાં કરી હતી, તે પ્રિયતમ ધણીએ મારી બધી કામનાઓ પૂર્ણ કરી દીધી છે.

સઈ તૂં મેરી બાઈ રતન, મોહે મિલે છબીલે લાલ ।
કરી મુઝે સોહાગની, અબ મેં ભઈ નિહાલ ॥ ૧૧ ॥

હે રતનબાઈ ! તું મારી સખી છે, હવે તો મને મારો છબીલો પ્રિયતમ મળી ગયો છે. તેમણે મને સોહાગણ બનાવી, જેને લઈને હું ધન્ય થઈ ગઈ છું.

મેં એક વિધ માંગી પીઉપેં, પીઉને કે વિધ કરી રોસન ।
બાતેં ઈન રોસન કી, કરસી જાએ વતન ॥ ૧૨ ॥

મેં તો ધામધણી પાસે એક જ માગણી પરમધામના દર્શનની કરી હતી, પરંતુ સદ્ગુરુધણીએ તારતમજ્ઞાન આપીને (વાણી કહેવડાવીને) મારા હૃદયને અનેક રીતે પ્રકાશિત કરી દીધું. આ પ્રકાશની વાતો હું પરમધામમાં જ જઈને કરીશ.

પ્રકરણ ૨૮ ચોપાઈ ૬૬૨

લક્ષ્મીજીકા દેષાંત

મેં જાનૂં નિધ એકલી લેઊં, ધામ ધની મેરે જીવમેં ગ્રહૂં ।
એ સુખ ઔર કાહૂં ના દેઊં, ફેર ફેર તુમકો કાહેકો કહૂં ॥ ૧ ॥

મને લાગતું હતું કે તારતમજ્ઞાનરૂપી આ નિધિને હું એકલી જ ગ્રહણ કરું. મારા ધામધણીને

મારા હૃદયમાં ગ્રહણ કરું. ઘણીના મિલનનું આ સુખ હું બીજા કોઈનેય ન આપું અને વારંવાર તમને સુંદરસાથને આ બધું શા માટે કહું ?

એ બચન યોં કહે ન જાએ, જીવ દુખ પાવે ના કહે જુબાંએ ।

એબ ફિકર મેં બોહોતક કરું, પર દેહ ના પકડે જો હિરદેં ધરું ॥ ૨ ॥

આ વચનો આ રીતે કહેવાતાં નથી. જીભ એનું વર્ણન કરી શકતી નથી. આથી જીવને દુઃખ થાય છે. એ બાબતની મને મોટી ચિંતા થાય છે કે જો એને હું હૃદયમાં જ ધારણ કરી રાખું તો આ દેહ ટકી નહિ શકે.

ધની કહાવે તો યોં કહું, ના તો એ સુખ ઔરોં ક્યોં દેઉં ।

એ દેતે મેરા જીવ નિકસે, એ બાની મેરે હિરદેંમેં બસે ॥ ૩ ॥

સ્વયં ધામધણી મને આ વચન કહેવડાવી રહ્યા છે. નહિ તો હું આ સુખ બીજાને શા માટે આપું? બીજાને આ સુખ આપતી વખતે મારો જીવ (આ દેહથી) નીકળી જતો લાગે છે કારણ કે આ વાણી મારા હૃદયમાં સ્થિર થયેલી છે.

એ નિધ લઈ મેં કસનીકર, શ્રીધામ ધની ચરનોં ચિત ધર ।

મેં બોહોતક કરું અંતર, પર સાગર પૂર પ્રગટ કરે ધર ॥ ૪ ॥

આ નિધિને મેં ઘણી સાધનાઓથી પ્રાપ્ત કરી છે. મેં નિરંતર ઘણીનાં ચરણોમાં ચિત્ત એકાગ્ર કર્યું છે. તેને હૃદયમાં છુપાવવા માટે ઘણો પ્રયાસ કરું છું. પરંતુ ધામધણી મારા હૃદયમાં બિરાજીને સાગરના પ્રવાહની જેમ આ વાણીને પ્રગટ કરી રહ્યા છે.

એ બાની ધની અંતરગત કહી, કેહેનેકી સોભા કાલબુતકો ભઈ ।

ના તો એહ બચન ક્યોં કહે જાએ, અંદર કલેજે જ્યોં લગે ઘાએ ॥ ૫ ॥

સદ્ગુરુએ મારા હૃદયમાં બિરાજીને આ વાણી કહી છે. માત્ર કહેવાની શોભા મારા આ નશ્વર શરીરને આપી છે, નહીં તો આ વચન કેવી રીતે કહેવાતાં ? એના વર્ણનથી જાણે મારા કાળજામાં ઘા લાગે છે.

જિન જાનો બચન અચેતમેં કહ, એ કેહેતે અનેક દુખ ભાએ ।

જબ મેં બિચારું ચિતમેં આન, એ કેસી મુખ નિકસી બાન ॥ ૬ ॥

એવું માનશો નહિને મેં આ વચનો અચેત અવસ્થામાં કહ્યાં છે. આ વચનો કહેવામાં મારે અનેક દુઃખ સહન કરવાં પડ્યાં છે, પરંતુ જ્યારે આ વચનો પર મારા ચિત્તમાં વિચાર કરું છું તો (અચંબો થાય છે કે) મારા મુખથી આ કેવી વાણી નીકળી રહી છે ?

મેરી બુધે લુગા ન નિકસે મુખ, ધની જાહેર કરેં અખંડ ઘર સુખ ।

અબ સાથ કછુક કરો તુમ બલ, તો પૂરન સોભા લ્યો નેહેચલ ॥ ૭ ॥

મારી બુદ્ધિ દ્વારા તો આવો એક પણ શબ્દ મારા મુખેથી નીકળી ન શકે. વસ્તુતઃ ધામધણી જ આ રીતે પોતાના અખંડ ઘરનું સુખ પ્રગટ કરી રહ્યા છે. મારા સુંદરસાથજી ! હવે તમે બધા થોડો પ્રયાસ કરો અને પોતાના ઘરની પૂર્ણ (અખંડ) શોભાને પ્રાપ્ત કરો.

એ બોહોત ભાંત હૈ ભારી બચન, જો કદી દેખો આપ હોએ ચેતન ।

ઈન બચન પર એક કહૂં બિચાર, સુનો સાથ મેરે ધામકે આધાર ॥ ૮ ॥

જો તમે સચેત થઈને આના પર વિચાર કરશો તો જણાશે કે આ વિવિધ પ્રકારનાં વચનો ઘણાં મહત્વપૂર્ણ છે. હે મારા ધામના આત્માઓ ! સાંભળો, આના માટે હું એક બીજો વિચાર પ્રગટ કરું છું.

ધડથેં સિર કોઈ ન્યારા કરે, તો આધા બચન ના મુખથેં પરે ।

જો કોઈ સારે સકલ સંધાન, તો કહ્યા ન જાએ પાઓ લુગા નિરવાન ॥ ૯ ॥

મારા શરીરથી કોઈ માથું અલગ કરી દે તો પણ અખંડ પરમધામનું એકાધ વચન પણ મોંથી કહેવડાવી શકતો નથી. શરીરનાં અંગોના એકે એક સાંધાને તોડી નાખે તો પણ આ વચનોના એક અક્ષરનો ચોથો ભાગ પણ પ્રગટ થઈ શકતો નથી.

સાથ કારન જીવ સગાઈ જાન, સેવિયો ધામ ધની પેહેચાન ।

યોં કેહેકે પકડ ન દેવે કોએ, યોં દેતે ન લેવેં સો અભાગી હોએ ॥ ૧૦ ॥

સુંદરસાથને મારા આત્માના સંબંધી જાણીને આ બધું કહેવાય છે. હવે ધણીની પિછાણ કરીને તેમની સેવા કરો. આવી રીતે પકડી પકડીને કોઈ જ્ઞાન આપ્યું નથી. આ પ્રકારે જ્ઞાન આપવા છતાં કોઈ ન લે તો નક્કી તે અભાગી છે.

તુમ સાથ મેરે સિરદાર, એહ દ્રષ્ટાંત લીજો બિચાર ।

રોસન બચન કરૂં પ્રકાસ, સુકજીકી સાખ લીજો વિસ્વાસ ॥ ૧૧ ॥

તમે મારા શિરોમણિ સુંદરસાથ છો, તેથી આ દ્રષ્ટાંત પર વિચાર કરો. શ્રી શુકદેવમુનિએ કહેલાં શ્રીમદ્ભાગવતનાં વચનોને પ્રકાશિત (સ્પષ્ટ) કરી રહી છું. તમે બધા એના પર વિશ્વાસ કરજો.

એ દેખકે નીંદ ટાલો ભરમ, ઈન બચનોં જીવ કરો નરમ ।

બચન જીવસોં કરો બિચાર, તબ સુખ અખંડ હોએ આધાર ॥ ૧૨ ॥

આ દ્રષ્ટાંતને જોઈ (સમજી)ને તમારી ભ્રમરૂપી નિદ્રાને દૂર કરો અને આ વચનોથી પોતાના કઠોર જીવ (ચિત્ત)ને દ્રવિત કરો. આ વચનો પર હૃદયથી વિચાર કરો, ત્યારે જ ધામધણીનું અખંડ સુખ તમને પ્રાપ્ત થશે.

પીઉ પેહેચાન ટાલો અંતર, પર આતમ અપની દેખો ઘર ।

ઈન ઘરકી કહા કહૂં બાત, બચન બિચાર દેખો સાખ્યાત ॥ ૧૩ ॥

ધામધણીને પિછાણીને અંતરના અજ્ઞાનને મટાડી દો. આપણા મૂળ ઘર પરમધામ અને આપણા પર-આત્માને જુઓ. આ ઘરની વાત હું શું કહું ? આ વચનો પર વિચાર કરીને તમે સ્વયં તેને સાક્ષાત્ જોઈ લો.

અબ જાહેર લીજો દ્રષ્ટાંત, જીવ જગાએ કરો એકાંત ।

ચૌદ ભવનકા કહિએ ધની, લીલા કરે બૈકુંઠમેં ઘની ॥ ૧૪ ॥

હવે સ્પષ્ટ દ્રષ્ટાંતને સમજો અને તે દ્વારા જીવને એકાંતમાં જાગ્રત કરો. ચૌદ લોકના સ્વામી ભગવાન વિષ્ણુ વૈકુંઠધામમાં અનેક પ્રકારની લીલાઓ કરે છે.

લખમીજી સેવે દિન રાત, સોએ કહૂં તુમકો વિખ્યાત ।

જો ચાહે આપ હેત ઘર, સો સેવેં શ્રી પરમેસ્વર ॥ ૧૫ ॥

લક્ષ્મીજી તેમની સેવા દિવસ-રાત કરે છે. હે સુંદરસાથજી ! હું તમને એમની એક લીલા વિસ્તારપૂર્વક કહું છું. વૈકુંઠથી ઉત્પન્ન જે જીવો પ્રેમપૂર્વક પોતાને ઘેર જવા ઇચ્છે છે તેઓ વિષ્ણુ ભગવાનને જ પરમેશ્વર જાણીને તેમની સેવા કરે છે.

બ્રહ્માદિક નારદ કે દેવ, કે સુર નર કરેં એહ સેવ ।

બ્રહ્માંડ વિષે કેતે લેઉં નામ, સબ કોઈ સેવેં શ્રી ભગવાન ॥ ૧૬ ॥

બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, નારદ વગેરે કેટલાય દેવી-દેવતાઓ અને મનુષ્યો પણ તેમની સેવા વંદના કરે છે. આ બ્રહ્માંડમાં કોનાં કોનાં નામ ગણાવું ? બધા જ ભગવાન વિષ્ણુના ઉપાસક છે.

એ લીલા સેવેં કર સાર, સેવતાં ન પાવેં પાર ।

પેહેલે સેવા કરી હૈ ઘનેં, સો દેખિયો સુક વ્યાસ બચને ॥ ૧૭ ॥

ભક્તજન વૈકુંઠની લીલાને શ્રેષ્ઠ સમજીને ભગવાન વિષ્ણુની આટલી સેવા કરે છે તેમ છતાં તેમને પ્રાપ્ત કરી શકતા નથી. પહેલાં પણ કેટલાય ભક્તોએ તેમની સેવા કરી છે. તેમને જાણવા માટે શુકદેવજી અને વેદવ્યાસજીની વાણીને તમે જુઓ.

એ તો હૈ એસા સમરથ, સેવક કે સબ સારે અરથ ।

અબ તુમ યાકો દેખો ગ્યાન, બડી મતકા ધની ભગવાન ॥ ૧૮ ॥

ભગવાન વિષ્ણુ એટલા સમર્થ છે કે સેવકોની બધીય મનોકામના પૂરી કરી દે છે. આટલી મોટી બુદ્ધિના સ્વામી ભગવાન વિષ્ણુના જ્ઞાન (ની સીમા) ને પણ તમે જોઈ લો.

એક સમે ભૈઠે ધર ધ્યાન, બિસરી સુધ સરીરકી સાન ।

એ હમેસા કરે ચિતવન, અંદર કાહૂં ન લખાવે કિન ॥ ૧૯ ॥

એક વખત તેઓ ધ્યાન કરવા બેઠા હતા તે વખતે તેઓ પોતાના શરીરનું ભાન પણ ભૂલી ગયા. આમ તો તેઓ હંમેશાં ચિંતન કરતા હતા અને ક્યારેય તેની કોઈને ખબર પડવા દેતા ન હતા.

ધ્યાન જોર એક સમે ભયો, લાગ્યો સનેહ ઢાંપ્યો ના રહ્યો ।

લખમીજી આએ તિન સમે, મન અચરજ ભએ વિસમે ॥ ૨૦ ॥

એક વાર તેઓ ધ્યાનમગ્ન થયા કે તેમની તલલીનતા છૂપી ન રહી શકી. તે વખતે લક્ષ્મીજી ત્યાં આવી પહોંચ્યાં. પોતાના સ્વામીને ધ્યાનમગ્ન જોઈને તેમને ભારે અચરજ થયું.

આએ લખમીજી ઠાઠે રહે, ભગવાનજી તબ જાગ્રત ભએ ।

કરી બિનતી લખમીજી તાંહેં, તુમ બિન હમ ઔર કોઈ સુન્યા નાંહેં ॥ ૨૦ ॥

લક્ષ્મીજી ત્યાં આવીને ઊભાં રહ્યાં, તે વખતે ભગવાન વિષ્ણુ પોતાની સમાધિમાંથી જાગ્રત થયા, ત્યારે લક્ષ્મીજીએ વિનયપૂર્વક પૂછ્યું, હે સ્વામી ! તમારા સિવાય બીજો કોઈ પૂજ્ય છે એવું અમે સાંભળ્યું નથી.

કિનકા તુમ ધરત હો ધ્યાન, સો મોહે કહો શ્રી ભગવાન ।

મેરે મનમેં ભયો સંદેહ, કેહે સમજાઓ મોકોં એહ ॥ ૨૨ ॥

હે ભગવાન ! તો પછી આપ કોનું ધ્યાન કરો છો ? તે મને બતાવો. મારા મનમાં સંદેહ થઈ રહ્યો છે. તમે મને સમજાવીને કહો.

કૌન સરૂપ બસે કિન ઠામ, કેસી સોભા કહો કહા નામ ।

એ લીલા સુનોં શ્રવન, ફેર ફેરકે લાગૂં ચરન ॥ ૨૩ ॥

તમે જેનું ધ્યાન કરો છો તેમનું સ્વરૂપ શું છે અને તેઓ ક્યાં રહે છે ? તેમની શોભા કેવી છે અને તેમનું નામ શું છે ? હું તેમની લીલા મારા કાનોથી સાંભળવા માગું છું, તેથી વારંવાર તમને પગે લાગું છું.

સુનો લખમીજી એહ બચન, એહ બાત પ્રકાસો જિન ।

લખમીજી કહો ત્યોં કહું, મેરા અંગ તુમથેં ના પડું ॥ ૨૪ ॥

ભગવાને કહ્યું લક્ષ્મીજી સાંભળો. આ વાતને જાહેર ના કરો. તમે જેમ કહેશો તેમ કરવા તૈયાર છું. મારું અંગ તમારાથી અલગ નથી.

સુનો લખમીજી કહું તુમકોં, પેહેલે સિવેં પૂછા હમકોં ।

ઈન લીલાકી ખબર મુઝે નાંહેં, સો ક્યોં કહું મેં ઈન જુબાંએ ॥ ૨૫ ॥

હે લક્ષ્મીજી ! તમને કહું છું કે પહેલાં પણ શિવજીએ મને આ પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો, પરંતુ આ લીલાનું જ્ઞાન મને જ નથી, તેથી હું તેને મારી જીભથી કેવી રીતે પ્રગટ કરી શકું ?

એહ બચન જિન કરો ઉચાર, ના તો દુખ હોસી અપાર ।

ઔર ઈતકા જો કરો પ્રસ્ન, સો ચૌદે લોકકી કહું રોસન ॥ ૨૬ ॥

આ વાત હવે તમે પૂછશો નહિ. નહિ તો તમને ઘણું દુઃખ થશે. આના સિવાય આ બ્રહ્માંડનો કોઈ પણ પ્રશ્ન કરો તો ચૌદ લોકની બધી વાતો પ્રગટ કરી દઉં.

જિન આસંકા આનો એહ, એહ જિન પૂછો સંદેહ ।

લખમીજી તુમ કરો કરાર, મુખથેં બચન ના આવે બાહર ॥ ૨૭ ॥

આવી શંકા જ ન કરો અને આવી શંકાસ્પદ વાત પૂછો પણ નહિ. હે લક્ષ્મીજી ! હવે તમે શાંત થઈ જાઓ. આ વચનો મારા મુખની બહાર આવી શકતાં નથી.

તબ લખમીજી બડો પાયો દુખ, કેહે ના સકે કલપે અતિ મુખ ।

મોસોં તો રાખ્યો અંતર, અબ રહૂંગી મેં ક્યોં કર ॥ ૨૮ ॥

ત્યારે લક્ષ્મીજીને ઘણું દુઃખ થયું, તેઓ એટલાં ક્ષુબ્ધ થયાં કે મુખેથી કંઈ કહી શક્યાં નહિ. તેઓ વિચારમાં પડ્યાં કે મારા સ્વામી મારાથી આટલું અંતર રાખવા માંડ્યા છે, તો હવે હું કેમ કરીને જીવીત રહી શકીશ ?

નેનોં આંસૂ બહુવિધ ઝરે, ફેર ફેર રમા બિનતી કરે ।

ધની એહ અંતર સહ્યો ન જાએ, જીવ મેરા માંહેં કલપાએ ॥ ૨૯ ॥

આથી આંખોમાં અશ્રુધારા વહેવડાવતાં રમા (લક્ષ્મીજી) વારંવાર વિનંતી કરવા લાગ્યાં, હે સ્વામી ! મારાથી આ અંતર સહ્યું જતું નથી. મારો અંતરાત્મા ઘણો દુઃખી થઈ રહ્યો છે.

અબ ક્યોં કર રાખૂં જીવ હટાએ, કલેજા મેરા કટાએ ।

કંપમાન હોએ કલકલે, ઉઠી આહેં અંતસકરન જલે ॥ ૩૦ ॥

મારું કાળજું કપાઈ રહ્યું છે. હવે હું મારા જીવને તમારાથી દૂર કરીને કેમ કરીને ટકાવું ? લક્ષ્મીજી કાંપતાં કાંપતાં કકળવા લાગ્યાં. નિશ્વાસોથી તેમનું અંતઃકરણ બળવા લાગ્યું.

અબ જો ધની કરો મેરી સાર, તો એ લીલા કેહેની નિરધાર ।

બોહોત બેર મને ક્રિયા સહી, અનેક વિધ સિખાપન દઈ ॥ ૩૧ ॥

હે સ્વામી ! જો તમે મને સંભાળવા ઈચ્છતા હો તો આ લીલા તમારે મને કહેવી પડશે. ભગવાને તેમને ઘણીવાર મના કરી, તેમજ અનેક પ્રકારે ઉપદેશ પણ આપ્યો.

મેરા જીવ ક્યોંએ ના રહે, લખમીજી ફેર ફેર યોં કહૈં ।

તબ બોલે શ્રીભગવાન, લખમીજી તૂં નેહેયે જાન ॥ ૩૨ ॥

કોટાન કોટ જો કરો પ્રકાર, તો એતા તુમ જાનો નિરધાર ।

મેરી જુબાં ન બલે એહ બચન, એહ દ્રઢ કરો જીવકે મન ॥ ૩૩ ॥

લક્ષ્મીજી એમ વારંવાર કહેવા લાગ્યાં કે મારો જીવ આ રહસ્ય જાણ્યા વગર રહી શકતો નથી. ત્યારે ભગવાને કહ્યું, લક્ષ્મીજી ! એ તો નક્કી જ માનજો કે ભલે તમે કરોડો વાર પ્રયત્ન કરો તો પણ મારી જીભથી એ શબ્દો નહિ જ નીકળે. આ બાબતને સમજીને તમારા મનને દૃઢ કરો.

લખમીજી કહે સુનો અબ રાજ, મેરે આતમ અંગ ઉપજત દાઝ ।

નહીં દોષ તુમારા ધની, અપ્રાપત મેરી હૈ ધની ॥ ૩૪ ॥

લક્ષ્મીજી કહે છે હે મારા સ્વામી ! સાંભળો. મારા શરીરના અંગે-અંગમાં બળતરા ઊઠી છે. વસ્તુતઃ એમાં તમારો કોઈ દોષ પણ નથી. હું જ આ જ્ઞાનને માટે સર્વથા અયોગ્ય છું.

અબ સરીર મેરા ક્યોં રહે, એ અગની જીવ ના સહે ।

અબ આગ્યા માંગૂં મેરે ધની, કડું તપસ્યા દેહ કસની ॥ ૩૫ ॥

હવે મારું શરીર કેવી રીતે જીવતું રહેશે ! આ સંતાપને મારો જીવ કેવી રીતે સહન કરશે ? તેથી હવે હું તમારી આજ્ઞા માગું છું કે કઠોર તપસ્યા કરીને મારા દેહને તપાવી લઉં (અને તે જ્ઞાન મેળવવાને માટે યોગ્ય બનું).

ભગવાનજી બોલે તિન તાઓ, લખમીજી બેર જિન લાઓ ।

તબ કલ્પયા જીવ દુખ અનંત કર, ઉપજ્યો બૈરાગ લિયો હિરદૈં ધર ॥ ૩૬ ॥

ભગવાને તત્કાળ કહ્યું, લક્ષ્મીજી ! આ શુભ કામમાં વાર ન કરો. ત્યારે લક્ષ્મીજીનો જીવ વ્યાકુળ થઈ ગયો અને મનમાં વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો.

લખમીજીકો આસા થી ધની, જાનોં વિછોહા ના દેસી ધની ।

અબ ચરનોં લાગ લખમીજી ચલે, પ્યાદે પાંઉ રોવે કલકલે ॥ ૩૭ ॥

લક્ષ્મીજીને મોટી આશા હતી કે સ્વામી મને વિયોગ નહિ આપે, પરંતુ હવે તેઓ ભગવાનના શ્રીચરણમાં પ્રણામ કરીને કલ્પાંત કરતાં ખુલ્લા પગે ચાલી નીકળ્યાં.

ઈન સમેં બિરહ કિયો અતિ જોર, બડો દુખ પાએ કિયો અતિ સોર ।

એક ઠોર બેઠે જાએ દમે દેહ, ભગવાનજીસોં પૂરન સનેહ ॥ ૩૮ ॥

એ વખતે તેમને ઘણો વિરહ થયો. તેમને એટલું દુઃખ થયું કે તેઓ જોરથી વિલાપ કરવા લાગ્યાં અને ભગવાન પ્રત્યે મનમાં સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા રાખીને એક સ્થાન પર જઈ બેઠાં અને શરીરને (કઠોર સાધનાથી) તપાવવા લાગ્યાં.

સીત ધૂપ બરષા ના ગિને, કરે તપસ્યા જોર અતિ ઘને ।

સનેહ ધર બેઠે એકાંત, એતે સાત ભાએ કલપાંત ॥ ૩૯ ॥

ઠંડી-ગરમી, વરસાદની પરવા કર્યા વગર તેમણે ઘણી ઉગ્ર તપસ્યા કરી. આ રીતે ભગવાનનાં ચરણોમાં સ્નેહ દાખવીને એકાંતમાં બેઠે સાત કલ્પ વીતી ગયા.

તબ બ્રહ્માજી ખીરસાગર, આએ બિસ્તુપેં બેકુંઠ ઘર ।

એ પ્રભૂજી એ કયા ઉત્પાત, લખમીજી તપ કરે કલપાંત સાત ॥ ૪૦ ॥

ત્યારે બ્રહ્માજી અને ક્ષીરસાગર વિષ્ણુભગવાન પાસે વૈકુંઠધામમાં આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા. હે પ્રભુ ! આ શો ઉત્પાત છે ? લક્ષ્મીજી સાત કલ્પથી તપસ્યા કરી રહ્યાં છે ?

ભગવાનજી બોલે તબ તાંહિં, દોષ હમારા કહુએ નાંહિં ।

તો ભી બચન તુમકો કહે જાએ, લખમીજી બોહોત દુખ પાએ ॥ ૪૧ ॥

ત્યારે ભગવાને કહ્યું એમાં મારો કોઈ દોષ નથી. ફરીથી ક્ષીરસાગરે કહ્યું, તેમ છતાં અમારે તમને જ કહેવું પડે છે કે લક્ષ્મીજી ઘણાં દુઃખી થાય છે.

એતા રોસ તુમ ના ધરો, લખમીજી પર દયા કરો ।

તુમ સ્વામી બડે દયાલ, લખમીજી દુખ પાવે બાલ ॥ ૪૨ ॥

હે સ્વામી ! તમે આટલો રોષ ન કરો, લક્ષ્મીજી પર દયા કરો. તમે તો ઘણા દયાળુ છો અને મારી પુત્રી લક્ષ્મીજી ખૂબ દુઃખી થઈ રહી છે.

સ્વામીજી એ ઢીલ કરો જિન, લખમીજી બુલાઓ તતછિન ।

ચરન ગ્રહે તબ ખીરસાગરેં, ફેર ફેર બ્રહ્મા બિનતી કરે ॥ ૪૩ ॥

હે સ્વામી ! હવે વિલંબ ન કરો, લક્ષ્મીજીને આ ક્ષણે જ બોલાવી લો. એમ કહી ક્ષીરસાગરે ભગવાન વિષ્ણુના ચરણ પકડી લીધા અને બ્રહ્માજીએ પણ વારંવાર વિનંતી કરી.

ચલો પ્રભુજી જાઈએ તિત, બુલાએ લખમીજી આઈએ ઈત ।

તબ દયા કર આએ ભગવાન, લખમીજી બેઠે જિન ઠામ ॥ ૪૪ ॥

ચાલો પ્રભુ, ત્યાં જઈને લક્ષ્મીજીને અહીં બોલાવી લાવીએ. ત્યારે કૃપા કરીને ભગવાન લક્ષ્મીજી જ્યાં બેસીને તપ કરતાં હતાં ત્યાં ગયા.

લખમીજી પરનામ કર આએ, શ્રીભગવાનજી તબ સનમુખ બુલાએ ।

લખમીજી ચલો જાઈએ ઘરેં, તબ ફેર રમા બાની ઉચરે ॥ ૪૫ ॥

લક્ષ્મીજીએ આવીને તેમને પ્રણામ કર્યા, ત્યારે ભગવાને તેમને પોતાને સંમુખ બોલાવ્યાં અને કહ્યું,

લક્ષ્મીજી ! ચાલો હવે આપણે ઘેર જઈએ, ત્યારે ફરીથી રમાએ પેલા શબ્દો જ કહ્યા.

ધની મેરે કહો વાહી બચન, જીવ બોહોત દુખ પાવે મન ।

જો તપ કરો કલ્યાંત એકઈસ, તો ભી જુબાં ના બલે કહે જગદીસ ॥ ૪૬ ॥

હે સ્વામી ! તમે મને એ વાત કહો કે જે જાણવા માટે મારું મન આટલું દુઃખી થઈ રહ્યું છે. ત્યારે ભગવાન વિષ્ણુએ (જગદીશે) ઉત્તર આપ્યો. તમે ચાહે એકવીસ કલ્પ સુધી તપસ્યા કરો તો પણ મારી જીભથી આ વાત નહિ કહેવાય.

દેખલાગિં મેં ચેહેન કર, તબ લીજો તુમ હિરદેં ધર ।

તબ બ્રહ્મા ખીરસાગર દોએ, લખમીજીકી બિનતી હોએ ॥ ૪૭ ॥

હું તમને સંકેતથી એ લીલા ક્યારેક સમજાવી દઈશ ત્યારે તમે એને મનથી ધારણ કરી લેજો. ત્યારે બ્રહ્માજી અને ક્ષીરસાગર બન્નેએ વિનયપૂર્વક લક્ષ્મીજીને કહ્યું.

લખમીજી ઉઠો તતકાલ, દયા કરી સ્વામી દયાલ ।

અબ જિન તુમ હઠ કરો, આનંદ અંતસકરનમેં ધરો ॥ ૪૮ ॥

હે લક્ષ્મીજી ! હવે તમે તત્કાળ ઊઠો, દયાળુ સ્વામીએ તમારા પર કૃપા કરી છે, હવે તમે હઠ ન કરો અને પોતાના અંતઃકરણમાં આનંદ ધારણ કરો.

તબ લખમીજી લાગે ચરને, યોં બુલાએ લ્યાએ આનંદ અતિ ઘને ।

તબ બ્રહ્મા ખીરસાગર સુખ પાએ ફિરે, દોગી આએ આપ અપને ઘરે ॥ ૪૯ ॥

ત્યારે લક્ષ્મીજી ભગવાનના ચરણોને વળગી પડ્યાં. આ રીતે ભગવાન તેમને બોલાવીને આનંદપૂર્વક પોતાને ઘેર લઈ આવ્યા, ત્યારે બ્રહ્માજી અને ક્ષીરસાગર પ્રસન્ન થઈ પોતપોતાને નિવાસ સ્થાને પાછા ફર્યા.

અબ એ બિચાર તુમ દેખો સાથ, ના બલી જુબાં બૈકુંઠનાથ ।

ગ્રહી વસ્ત ભારી કર જાન, તો ભી બચન ના કહે નિરવાન ॥ ૫૦ ॥

હે સુંદરસાથજી ! હવે તમે વિચારપૂર્વક જુઓ કે વૈકુંઠનાથની જીભ પણ અખંડ લીલાને કહેવાને અસમર્થ રહી. તેમણે ધ્યાનમાં અમૂલ્ય વસ્તુને ગ્રહણ તો કરી, પરંતુ તે બાબતમાં નક્કી એક પણ શબ્દ કહી શક્યા નહિ.

ના તો બૈકુંઠનાથકો કેસી ખબર, બિના તારતમ ક્યા જાનેં મૂલઘર ।

ઔર ભી ખબર કછુએ ના કહી, તો ભી નિધ ભારી કર ગ્રહી ॥ ૫૧ ॥

આમ તો વિષ્ણુ ભગવાનને અદ્વૈત ઘરની પિછાણ કેવી રીતે હોય ? તારતમજ્ઞાન વગર તેઓ પરમધામની લીલા કેવી રીતે જાણે ? બીજા લોકોએ પણ આ લીલાની બાબતમાં કંઈ કહ્યું નથી. તેમ છતાં ભગવાન વિષ્ણુએ તો આ નિધિને મહાન સમજી ગ્રહણ કરી લીધી.

બિના ભારી કૌન ભાર ઉઠાવે, મુખથેં બચન કહ્યો ન જાવે ।

જબ ભયા કૃસ્ન અવતાર, રુકમની હરન કિયો મુરાર ॥ ૫૨ ॥

વિશિષ્ટ આત્મા સિવાય બ્રહ્મલીલાનું મહત્ત્વ કોઈ જાણી શકતું નથી. તેથી મુખથી આવાં વચન

નીકળતાં નથી. જ્યારે દ્વાપરયુગમાં શ્રીકૃષ્ણજીનું અવતરણ થયું ત્યારે મુરારી શ્રીકૃષ્ણે રુક્મિણીજીનું હરણ કર્યું.

માધવપુર વ્યાહી રુકમની, ધવલ મંગલ ગાવે સોહાગની ।

ગાતે ગાતે લિયા બ્રજ નામ, તબ પીછે ભોમ પડે ભગવાન ॥ ૫૩ ॥

રુક્મિણીજીનું લગ્ન માધવપુરમાં થઈ રહ્યું હતું ત્યારે સોહાગણ સ્ત્રીઓ મંગળ વધાવો ગાઈ રહી હતી. ગાતાં ગાતાં તેમણે વ્રજલીલાનું નામ લીધું, ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન મૂર્ચ્છિત થઈને ભૂમિ પર પડી ગયા.

તબ નૈનોં આંસૂ બોહોત જલ આએ, કાહૂપેં ના રહે પકરાએ ।

સુખ આનંદ ગયો કહૂં ચલ, અંગ અંતસકરન ગએ સબ ગલ ॥ ૫૪ ॥

ત્યારે તેમની આંખોમાં અશ્રુધારા વહેવા લાગી. તેઓ કોઈ પણ પ્રકારે પોતાની જાતને સંભાળી શક્યા નહિ. તેમનાં અંગ-પ્રત્યંગ શિથિલ થઈ ગયાં, જેનાથી લગ્નના આનંદમાં ભંગ પડ્યો.

તબ સબ કિને પાયો અચરજ, યોં લખમીજીકો દેખાયા બ્રજ ।

સોલે કલા દોગિ સરૂપ પૂરન, એ આએ હેં ઈન કારન ॥ ૫૫ ॥

તે જોઈને બધાં આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયાં. આ રીતે ભગવાને લક્ષ્મીજીને વ્રજનો અનુભવ કરાવ્યો. સોળેય કળાઓથી પૂર્ણ તેઓ (ભગવાન વિષ્ણુ) સ્વયં અને લક્ષ્મીજી આ રીતે આ બંને સ્વરૂપોએ આ રહસ્યને માટે અવતાર લીધો છે. (આ ઘટનાથી લક્ષ્મીજીને ખબર પડી કે ભગવાન હંમેશાં અખંડ વ્રજલીલાનું ધ્યાન કર્યા કરે છે.)

લોક જાને આએ અસુરોં કારન, બિસ્નુ કૃસ્ન દેહ ધર પૂરન ।

એ હુકમેં અસુર કે દેવેં ઉડાએ, એસા બલ હૈ બૈકુંઠ રાએ ॥ ૫૬ ॥

સંસારના લોકો એમ સમજે છે કે વિષ્ણુ ભગવાને શ્રીકૃષ્ણરૂપે પૂર્ણ અવતાર કેવળ અસુરોને મારવા માટે લીધો હતો. વૈકુંઠનાથ તો એટલા સમર્થ છે કે તેમની આજ્ઞા માત્રથી અસંખ્ય અસુરોનો સંહાર કરી શકે છે.

કયા સમજે લોક અંદરકી બાત, દેખલાવને લખમીજીકો આએ સાખ્યાત ।

ઉઠ બૈઠે શ્રી કૃસ્નજી પૂરન કિયા કામ, યોં લખમીજીકી ભાની હામ ॥ ૫૭ ॥

સામાન્ય લોકો આવા રહસ્યને કેવી રીતે સમજી શકે ? વસ્તુતઃ ભગવાન વિષ્ણુ લક્ષ્મીજીને પોતાના આરાધ્યનો પરિચય આપવા માટે સંસારમાં સાક્ષાત્ ઊતરી આવ્યા છે. જ્યારે લક્ષ્મીજીએ સંકેતને સમજી લીધો, ત્યારે શ્રીકૃષ્ણજી ઊઠીને બેઠા થઈ ગયા. આ રીતે તેમણે લક્ષ્મીજીની મનોકામના પૂર્ણ કરી.

એ ચિતમેં બિયારો રહી, એ ઈસારત સુકેં કહી ।

એ લીલા સુકેં નીકે કર ગાઈ, જો લખમીજીકો ભગવાનેં દેખાઈ ॥ ૫૮ ॥

તમે મનથી વિચાર કરો કે આવો સંકેત શુકદેવજીએ શ્રીમદ્ભાગવતમાં આપ્યો છે. શ્રીકૃષ્ણની બાળ લીલાનું વર્ણન શુકદેવજીએ સારી રીતે કર્યું છે, કે જેને વિષ્ણુ ભગવાને લક્ષ્મીજીને સંકેત દ્વારા સમજાવ્યું.

એ બ્રજ લીલા જો અપની, જાકી અસ્તુત કરત હેં ધની ।

પેહેલે જો લીલા તુમ બ્રજમેં કરી, અક્ષર સદાસિવ ચિતમેં ધરી ॥ ૫૯ ॥

આ આપણે બ્રહ્માત્માઓની અખંડ વ્રજલીલા છે, જેની સ્તુતિ સ્વયં આપણા સદ્ગુરુ ઘણીએ કરી છે. પહેલાં તમે વ્રજમાં જે લીલાઓ કરી તેમને સ્વયં અક્ષરબ્રહ્મે પોતાના હૃદય (સદાશિવ)માં અખંડ કરી.

રાસ લીલા જો તુમ બનમેં કિધ, સો અક્ષર સરૂપેં ગ્રહી જાગ્રત બુધ ।

તા લીલા કો એ પ્રતિબિંબ, જો બિસ્નેં દેખાઈ રમાકો સનંધ ॥ ૬૦ ॥

ચિન્મય વૃંદાવનમાં તમે જે રાસલીલા કરી છે તેને પણ અક્ષરબ્રહ્મે પોતાની જાગ્રત બુદ્ધિમાં અખંડ કરી લીધી. એ લીલાનું પ્રતિબિંબ (જે ગોલોક ધામમાં પડ્યું છે તેને જ) વિષ્ણુ ભગવાને રમા-શ્રીલક્ષ્મીજીને વિધિવત્ બતાવ્યું.

તો બચન તુમકો કહે જાએ, જો તુમ ધામકી લીલા માંહેં ।

બ્રજબાલો પીઉ સો એહ, બચન આપનકો કેહેત હેં જેહ ॥ ૬૧ ॥

આ શબ્દો તમને એટલા માટે કહેવામાં આવે છે કે તમે સ્વયં ધામની લીલામાં રમણ કરનારાં છો. એ જ વ્રજવલ્લભ શ્રીકૃષ્ણ શ્રીદેવચંદ્રજીના રૂપમાં આવ્યા છે અને આપણને બધાંને આ વચન (તારતમવાણી) કહી રહ્યા છે.

રાસ મિને ખેલાએ જિને, પ્રગટ લીલા કરી હૈ તિને ।

ધની ધામકે કેહેલાએ, એ જો સાથકો બુલાવન આએ ॥ ૬૨ ॥

રાસ મંડળમાં આપણને જે શ્રીકૃષ્ણજીએ રમણ કરાવ્યું હતું, તે લીલાને પણ તેમણે જ (સદ્ગુરુના રૂપમાં આવીને) પ્રગટ કરી છે. પરમધામના ઘણી સુંદરસાથને બોલાવવા માટે સદ્ગુરુના રૂપમાં પધાર્યા છે.

તુમ કારન મેં કહ્યા દ્રષ્ટાંત, જીવસોં બચન બિચારો એકાંત ।

બૈકુંઠ ઠૌર તિતકા ગ્યાન, કેહેનેવાલા શ્રીભગવાન ॥ ૬૩ ॥

લખમીજી તહાં શ્રોતા ભઈ, કે વિધ કસની કર કર રહી ।

તો ભી ન પાયા એક બચન, તુમ ધામ ધની લે બૈઠે ધન ॥ ૬૪ ॥

તમને સમજાવવા માટે મેં આ દૃષ્ટાંત આપ્યું છે. એકાગ્ર મને એકાંતમાં તેના પર વિચાર કરો. વૈકુંઠ જેવું ઉત્તમ સ્થાન, ત્યાંનું જ્ઞાન તથા ભગવાન વિષ્ણુ જેવા વક્તા અને લક્ષ્મીજી ત્યાં શ્રોતા બન્યાં છે. તેમણે અનેક પ્રકારે તપસ્યા કરી, તેમ છતાં (આ લીલાનો) એક શબ્દ પણ તેમને સાંભળવા મળ્યો નહિ અને હે સુંદરસાથજી ! તમે તો પરબ્રહ્મ પરમાત્માની અપૂર્વ નિધિ ગ્રહણ કરીને બેઠાં છો.

અજહૂં ના તુમ ટાલો ભરમ, ક્યોં ના કરત હો જીવ નરમ ।

એ નૌતનપુરી જો કહી નગરી, શ્રીદેવચંદજીએ લીલા કરી ॥ ૬૫ ॥

હજી પણ તમે તમારા ભ્રમને દૂર કરી રહ્યા નથી. મનની શંકાઓને દૂર કરીને પોતાના જીવને

નરમ કેમ નથી કરતા ? આ એ જ નવતનપુરી ધામ છે, જ્યાં શ્રી દેવચંદ્રજીએ પ્રગટ થઈને પરમધામની લીલા કરી છે.

એ પ્રગટ બચન કિએ અપાર, તો ભી ના હુઈ તુમેં સુધ સાર ।

છોડો અમલ માયા જોર કર, જીવ જગાઓ બચન ચિત ધર ॥ ૬૬ ॥

તેમણે આવાં અમૂલ્ય વચન કહ્યાં છે. તેમ છતાં તમને સહેજ પણ સુધ આવી નહિ. હવે પ્રયત્ન કરીને માયાના ઝેર ભર્યા ઘેનથી દૂર થઈ જાઓ. ધણીનાં વચનો પર વિચાર કરીને પોતાના જીવને જાગ્રત કરો.

એ માયા દેખો ન્યારે હોએ, ભઈ તારતમકી રોસનાઈ દોએ ।

જો બાની શ્રીધનિએ દઈ, સો આતમકે અંદર તુમ ક્યોં ના ગ્રહી ॥ ૬૭ ॥

તમે માયાથી અલગ થઈને (અનાસક્ત થઈને) જુઓ. સદ્ગુરુએ બે વાર (એક વાર સ્વયં પ્રત્યક્ષરૂપે અને બીજી વાર મારા હૃદયમાં બેસીને) તારતમ જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાવ્યો છે.

માયા ગુન સબ કરો હાથ, પેહેયાનો પ્રાનકો નાથ ।

અબ એતા આતમસોં કરો બિયાર, કૌન બચન કહે આધાર ॥ ૬૮ ॥

માયાથી ઉત્પન્ન થયેલ બધાં ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોને પોતાને વશ કરો અને પ્રાણનાથ સદ્ગુરુને પિછાણી લો. હવે પોતાના આત્માથી એટલો વિચાર કરો કે આપણા પ્રાણધારે ક્યાં વચન કહ્યાં છે ?

જોલોં જીવ બિયાર વિકાર ન કાટે, જ્યોં છીટ ના લગે ઘડે ચિકટે ।

ઈદ્રાવતી કહે સુનો સાથ, જિન છોડો અપનો પ્રાનનાથ ॥ ૬૯ ॥

જ્યાં સુધી જીવ વિચાર કરીને પોતાનો વિકાર દૂર નથી કરતો ત્યાં સુધી, જેમ કોઈ ચીકણા ઘડા પર પડેલા પાણીનાં ટીપાં ટકતાં નથી તેવી રીતે તેના મન પર સદ્ગુરુના જ્ઞાનનો કોઈ પ્રભાવ પડતો નથી. ઈદ્રાવતી કહે છે, હે સુંદરસાથજી ! સાંભળો. હવે તમે પોતાના પ્રાણનાથ સદ્ગુરુને છોડો નહિ.

ફેર ફેર ના આવે એ અવસર, જિન હામ લે જાગો ઘર ।

થોડેમેં કહ્યા અતિ ઘના, જાન્યા ધન ક્યોં ખોઈએ અપના ॥ ૭૦ ॥

આવો અવસર વારંવાર નહિ આવે, તેથી પોતાની બધી માયાવી ઈચ્છાઓનો ત્યાગ કરીને પરમધામમાં જાગ્રત થઈ જાવ. થોડા જ શબ્દોમાં મેં ઘણું બધું કહી દીધું છે. આપણાથી પરિચિત એવા સદ્ગુરુરૂપી ધનને શા માટે ખોઈ રહ્યા છો ?

હમ આગે ના સમઝે ભાએ ઢીઠ, તો દઈ શ્રીદેવચંદ્રજીએ પીઠ ।

ના તો ક્યોં છોડે સાથકો એહ, જો કછૂ કિયા હોએ સનેહ ॥ ૭૧ ॥

પહેલાં પણ આપણે મૂઢ થઈને બેસી રહ્યાં, ત્યારે તો શ્રી દેવચંદ્રજી આપણને પીઠ દઈને ચાલ્યા ગયા. જો આપણે સહેજ પણ સ્નેહ બતાવ્યો હોત તો તેઓ આપણને સુંદરસાથને છોડીને કેમ ચાલ્યા જતા ?

અબ ફેર આએ દૂજા દેહ ધર, દયા આપન ઊપર અતિ કર ।

અબ એ ચેતન કર દિયા અવસર, જયોં હંસતે બૈઠે જાગિએ ઘર ॥ ૭૨ ॥

હવે તેઓ ફરીથી બીજું શરીર ધારણ કરીને આપણી વચ્ચે પધાર્યા છે. તેમણે આપણા ઉપર અપાર કૃપા કરી છે. તારતમજ્ઞાન દ્વારા આપણને સચેત કરીને તેમણે જાગૃતિ માટે ફરીથી અવસર આપ્યો છે. (જેનાથી આપણે બધા સુંદરસાથ હસીને પરમધામમાં જાગ્રત થઈશું.)

સબ મનોરથ હુએ પૂરન, જો એ બાની બિચારો અંતસકરન ।

એ તો ઈંદ્રાવતી કહે ફેર ફેર, જો ધામ ધની કૃપા કરી તુમ પર ॥ ૭૩ ॥

જો આ વાણી પર અંતઃકરણથી વિચાર કરીને જોશો તો જણાશે કે બધી મનોકામનાઓ પૂરી થઈ ગઈ છે. આ તો ઈંદ્રાવતી તમને વારંવાર કહી રહી છે. ધામધણીએ તમારા ઉપર અપાર કૃપા કરી છે.

પ્રકરણ ૨૯ ચોપાઈ ૭૩૫

પ્રગટવાણી પ્રકાશકી-રાગ સામેરી

સોઈને સોઈ સૂતે કયા કરોજી, યા અગિન જેહેર જિમી માંહીં જી ।

જાગ દેખો આપ યાદ કરો, એ નીંદ નિગલ ગઈ જીવકે તાંઈ જી ॥ ૧ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આગ જેવી બળતી ઝેરી જમીન (માયા)માં સૂઈને તમે શું કરશો ? ભ્રમમાંથી જાગીને પોતાના મૂળ સ્વરૂપને યાદ કરો. આ અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રા જીવને ગળી જઈ રહી છે.

એ નીંદ તિનકો લે ગઈ રે, જો નાહીં સાથી આપન જી ।

ઈન ઠગની જિમિએ બોહોતક ઠગેરે, તુમ જિન સોઓ ઈત છિન જી ॥ ૨ ॥

આ નિદ્રા એવા જીવોને વશ કરી રહી છે, જેઓ આપણા સાથી બ્રહ્માત્માઓ નથી. આ ઠગારી માયાએ ઘણા લોકોને ઠગ્યા છે. તેથી તમે અહીં એક ક્ષણ પણ (અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રામાં) સૂઓ નહિ.

નાહીં રે નીંદ કોઈ ઘેન ધારન, નીંદ હોએ તો લીજે ઉઠાએ જી ।

ઉઠાએ જીવકો ખડા કીજે, ફેર પડે સોઈ ઉલટાએ જી ॥ ૩ ॥

આ કોઈ સાધારણ નિદ્રા નથી. નિદ્રા હોય તો તેને જગાડી પણ શકાય, આ ભ્રમરૂપી નિદ્રામાંથી જગાડીને કોઈને ઊભો પણ કરી દેવાય, પરંતુ આમાં તો તે ફરીથી પાછો આવી પડે છે.

સોઈ ઘેન ને સોઈ ધારન રે, સોઈ ઘૂટન અધકી આવે જી ।

યાહી જિમી ઔર યાહી નીંદ થેં, ધની બિના કૌન જગાવે જી ॥ ૪ ॥

એ જ નશો છે, અને એ જ ઘેન છે અને એવું જ ધારણ છે. આ માયા અને અજ્ઞાનરૂપી નિદ્રાથી સદ્ગુરુ વગર બીજું કોણ જગાડી શકે ?

ઈન જેહેર જિમી સે કોઈ ન ઉબર્યા, તુમ સૂતે તિન ઠામ જી ।

એ જેહેર જિમી અગિન ઉજાડ રે, એ નહીં બસ્તી ઈન ગામ જી ॥ ૫ ॥

આ ઝેરી ભૂમિથી કોઈ પણ પાર ઊતરી શક્યું નથી અને તમે પોતે આ સ્થાને સૂઈ રહ્યાં છો. આ ઝેરીલી ભૂમિ અગ્નિ જેવી દાહક છે અને ઉજાડ છે. આ કોઈ રહેવાય તેવી વસ્તી કે ગામ નથી.

એ વિષકી જિમી ઔર વિષકે બિછૌને, વિષૈકા આકાર જી ।

અષ્ટ ધાત મિને સબ વિષકે, વિષૈકા વિસ્તાર જી ॥ ૬ ॥

આ ધરતી વિષયુક્ત છે અને અહીંના બિછાના પણ વિષયો રૂપી વિષથી ભરેલા છે. તેના ઉપર સૂઈ જનાર આપણું શરીર પણ વિષનું ઘર છે. તેની આઠ ધાતુઓ પાંચ તત્ત્વ અને ત્રણ ગુણ (પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ, આકાશ તથા સત, રજ અને તમ) પણ વિષયથી જ બનેલા છે અને આ રીતે સર્વત્ર વિષનો જ વિસ્તાર છે.

ગુન પખ ઈંદ્રી સબ વિષકે, વિષૈકો સબ આહાર જી ।

આતમ નિરમલ એક વતનકી, સો તો કહી નિરાકારજી ॥ ૭ ॥

આ શરીરના ગુણ, પક્ષ, ઈંદ્રિયો બધું વિષનું જ બનેલું છે. આ બધાનો આહાર પણ વિષ જ છે. આમાં કેવળ આત્મા જ નિર્મળ છે. અને તે પણ પરમધામથી અવતરિત થયેલ છે. તેને ન જોઈ શકવાને કારણે નિરાકાર કહી દીધો છે.

વિષકી તલાઈ ને વિષકે ઓઢના, વિષ પલંગ દિયા બિછાએ જી ।

વિષકા સિરાના ને વિષકા ઓછાડ, વિષ પંખા વિષ બાએ જી ॥ ૮ ॥

વિષ જ ગાદલું છે અને ઓઢવાનું પણ વિષ છે. પલંગ પણ વિષનો બિછાવેલો છે. તકિયો પણ વિષનો છે અને ચાદર પણ વિષની છે. એવી રીતે પંખો પણ વિષનો છે અને તેમાંથી વિષની હવા વાય છે.

જાગતે વિષ ઔર સુપને વિષ રે, નીંદમેં વિષ નિદાન જી ।

બાહેરકા વિષ ક્યોંકર કહું રે, વિષ આંધી બાએ અગ્યાન જી ॥ ૯ ॥

જાગ્રત અવસ્થા અને સ્વપ્ન બંનેમાં આ સંસાર વિષથી છવાયેલો છે. નિદ્રામાં તો નક્કી વિષ જ છે. હવે બહારના વિષની શી વાત કરું ? અજ્ઞાનરૂપી વિષની આંધી સર્વત્ર છવાઈ ગઈ છે.

વસ્તર વિષકે ભૂષન વિષકે, સકલ અંગ વિષ સાજ જી ।

એ વિષ નખ સિખ જીવકો ભેદ્યો, સો ક્યોં છૂટે બિના શ્રીરાજ જી ॥ ૧૦ ॥

અહીં વસ્ત્રાભૂષણ પણ વિષનાં છે. શરીરનું બધું સુશોભન વિષથી ભરેલું છે. તે આ વિષ નખથી શિખ સુધી જીવને વીંધી રહ્યું છે. ધામધણી શ્રીરાજજીની કૃપા વગર આ વિષ કેવી રીતે છૂટી શકે ?

જોર કર તુમ જગાઓ જીવજી, નહીં સૂતેકી એહ જિમી જી ।

જ્યોં જ્યોં સોઈએ ત્યોં ત્યોં બાઢે વિષ વિસ્તાર, પીછે દુખ પાવે જીવ આદમી જી ॥ ૧૧ ॥

તમે પ્રયત્નપૂર્વક પોતાના જીવને જાગ્રત કરો. આ ભૂમિ સૂવા માટે નથી. આમાં જેમ જેમ સૂતા જશો તેમ તેમ વિષનો પ્રભાવ વધશે અને પછી મનુષ્યનો જીવ તેનાથી દુઃખી થશે.

એ જિમી તુમ ક્યોં ન છોડો, અજૂં નાહીં નીંદ બાઢી જી ।

ઈન જિમી નીંદ દુખડે ઘનેં, પીછે ક્યોંએ ન જાએ કાઢી જી ॥ ૧૨ ॥

આ ઝેરીલી જમીનને તમે કેમ છોડતા નથી ? હજી પણ નિદ્રાનો પ્રભાવ એટલો અધિક થયો નથી. આ માયાવી નિદ્રામાં ઘણાં દુઃખ છે અને તેમાંથી કોઈ પણ પ્રકારે બહાર કાઢી શકાતું નથી.

બોહોત દેખે દુખ અનેક હોએસી, તારે ઉઠો તતકાલ જી ।

જલકે જીવકો ઘર જલમેં, જ્યોં રહે મકડી મારેં જાલ જી ॥ ૧૩ ॥

માયાને અધિક જોવાથી અનેક દુઃખો પ્રાપ્ત થશે, તેથી તેનાથી તત્કાલ જાગ્રત થઈ જાવ. જેમ પાણીના જીવનું ઘર પાણી જ હોય છે અને કરોળિયો પોતે જ વણેલી જાળમાં ફસાતો જાય છે.

સખ કોઈ જાલી ગૂંથે અપની, ફેર અપની ગૂંથીમેં ઉરઝાએ જી ।

ઉરઝે પીછે કે દુખ દેખે, દુખેમેં જીવ જાએ જી ॥ ૧૪ ॥

તેમ અહીં બધા જીવો પોતાની જાળ વણી રહ્યા છે અને પોતે ગૂંથેલી જાળનાં બંધનોમાં અટવાયા કરે છે. એમાં ફસાઈને અનેક પ્રકારનાં દુઃખ ભોગવતાં (જોતાં) અંતે દુઃખમાં જ પ્રાણ નીકળી જાય છે.

બોહોત દુખ દેખે જીવ જાતે, તો ભી ગૂંથે જાલી ફેર ફેર જી ।

દોષ નહીં ઈન મકડીકા રે, ઈનકા ઘર હુઆ જાલી અંધેર જી ॥ ૧૫ ॥

જીવ શરીરમાંથી નીકળતી વખતે ઘણાં દુઃખ પામે છે તેમ છતાં વારંવાર જાળ ગૂંથે છે. આમાં કરોળિયાનો કોઈ દોષ નથી, કારણ કે તેનું તો ઘર જ અંધકારમય જાળ છે.

અપને ઘર ઈત નાહીં સાથજી, ચૌદ ભવનમેં કિત જી ।

તા કારન પીઉજી કરે રે પુકાર, તુમ ક્યોં સૂતે ઈત જી ॥ ૧૬ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આપણું ઘર તો આ ચૌદ લોકમાં ક્યાંય નથી. તેથી સદ્ગુરુ તમને વારંવાર પોકારીને કહે છે કે તમે અહીં શા માટે સૂઈ રહ્યાં છો ?

ઓ દુખકે ઘર સો ભી ના છોડે, તુમ યાદ ના કરો સુખકે ઘર જી ।

સાસ્ત્ર સબોપેં સાખ દિવાઈ, તુમ અજહૂં ના દેખો ચિત ધર જી ॥ ૧૭ ॥

પેલો કરોળિયો પોતાના દુઃખદાયી(નાશવાન) ઘરનેય છોડતો નથી, તો તમે અખંડ સુખોના ભંડાર રૂપ પોતાના ઘર પરમધામને યાદ પણ કરતા નથી. સદ્ગુરુએ બધાં શાસ્ત્રો દ્વારા પરમધામની સાક્ષી આપી છે, તેમ છતાં હજી પણ તમે એકાગ્ર ચિત્ત થઈને જોતા નથી.

બેહદ સુખ પાર બેહદ ઘર, બેહદ પાર શ્રીરાજ જી ।

અક્ષરાતીત સુખ અખંડ દેવેકોં, મેં જગાડિં તુમારે કાજ જી ॥ ૧૮ ॥

બેહદની પાર અક્ષરબ્રહ્મનાં સુખ અસીમ છે અને તેની પાર અખંડ પરમધામમાં આપણા ધણી-શ્રીરાજજી છે. તે અક્ષરાતીત ધણી શ્રીરાજજીના અખંડ સુખને આપવા માટે હું તમને તમારી ભલાઈ માટે જાગ્રત કરી રહી છું.

પીઉ પુકાર પુકાર થકે, તુમ અજહૂં જલ બિન ગોતે ખાત જી ।

દિન ઉગતે સંઝા હોત હૈ, પીછે આડી પડેગી રાત જી ॥ ૧૯ ॥

સદ્ગુરુ ધણી તમને પોકારી પોકારીને થાકી ગયા, તેમ છતાં તમે આ જળ વિનાના ભવસાગરમાં ડૂબકાં ખાઈ રહ્યા છો. દિવસ ઊગતાં (જન્મ થતાં) જ (જીવનની) સંધ્યા શરૂ થાય છે. એટલે કે જીવનનો કોઈ ભરોસો નથી. પછી ચોર્યાશી લાખ યોનિ રૂપી રાત જાગવા માટે અવરોધક બનશે.

રાત પડી તબ કોઈ ન જાગે, પીછે કોઈ ના કરે પુકાર જી ।

નિસાએ નીંદ જોર બાઢેગી, પીછે બઢેગા વિષ વિસ્તાર જી ॥ ૨૦ ॥

રાત પડતાં અર્થાત્ ચોર્યાશી લાખ યોનિયોમાં ભટકતાં કોઈ જાગ્રત થઈ શકતું નથી અને પછી પોકાર કરીને જગાડનાર પણ કોઈ નહિ હોય. ચોર્યાશી લાખ યોનિરૂપી રાતમાં નિદ્રા (અજ્ઞાન)નું જોર વધી જશે અને જન્મ-મરણ રૂપી આ વિષ ફેલાતું જ જશે.

સંઝા લગે ધની રહેસી સાથ કારન, તુમ અજહૂં ના નીંદ નિવારો જી ।

પહેયાન પીઉ સુખ લીજિએ, તુમ અપના આપ વાર ડારો જી ॥ ૨૧ ॥

હે સુંદરસાથજી ! જીવનની સંધ્યા થતા સુધી ધામધણી તમારી સાથે રહેશે. પરંતુ તમે હજી પણ નિદ્રાનો પરિત્યાગ કરી રહ્યા નથી. પોતાના ધણીને પિછાણીને અસીમ સુખ પ્રાપ્ત કરો. અને પોતાની જાતને તેમના પર ન્યોછાવર કરી દો.

પુકાર કરતે રાત પડી, પીઉ રાત ના રહેસી નિરધાર જી ।

જો દુસમન તુમકો ભુલાવત હેં, સો તુમ ક્યોં ન કરત બિયાર જી ॥ ૨૨ ॥

તમને પોકારતાં પોકારતાં રાત થવા લાગી છે. નક્કી જીવન ચૂકી જતાં (રાતમાં) સદ્ગુરુ તમારી પાસે નહીં હોય. ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયો તથા માયા, મોહ રૂપી શત્રુઓ તમને ભુલાવી રહ્યા છે. આ વાત પર તમે કેમ વિચાર કરતા નથી ?

એ વિષમ ભોમ છોડતે જો આડી કરે, સો જાનિયો તેહેકીક દુસમન જી ।

જો લેનેં ન દેવે સુખ અખંડ, સો ક્યોં ન દેખો સુન બચન જી ॥ ૨૩ ॥

આ વિષમ ધરતીનો મોહ છોડવામાં જેઓ અવરોધ નાખે છે તે નક્કી જ જાણો કે તેઓ જ તમારા શત્રુ છે. તેઓ તમને તમારા પરમધામનું અખંડ સુખ લેવા દેતા નથી. સદ્ગુરુનાં વચન સાંભળવા છતાં તમે તે શત્રુઓને કેમ દેખતા (ઓળખતા) નથી ?

એ દુસમન તેરે વિષ ભરે, જિન લિયો સંસાર ઘેર જી ।

ઓ ભુલાવત તુમકો જુદી ભાંતેં, તુમ જિન ભૂલો ઈન બેર જી ॥ ૨૪ ॥

આ બધા વિષયરૂપી વિષ ભરેલા તમારા શત્રુઓ છે, કે જેમણે સમગ્ર સંસારને ઘેરી લીધો છે. એ બધા તમને જુદી જુદી રીતે ભુલાવામાં નાખે છે, પરંતુ તમે આ વખતે ભુલાવામાં આવો જ નહિ.

ભી તુમકો દેખાગિં દુસમન, જિનહૂં ન છોડ્યા કોએ જી ।

સો તુમકો દેખાગિં જાહેર, તુમકો અંદર જૂઠ લગાવે સોએ જી ॥ ૨૫ ॥

હું તમને એવા પણ બીજા શત્રુઓ બતાવું જેમણે આ સંસારમાં કોઈને બાકી છોડ્યા નથી. હું તમને એ શત્રુઓને પ્રત્યક્ષ બતાવું છું. તેઓ જ તમારી અંદર બેસીને તમને જૂઠ તરફ ધકેલે છે.

ગુન અંગ ઈંદ્રી દેખો રે ચલતે, જો ઉલટે લગે સંસાર જી ।

એહી દુસમન વિસેખે અપને, સો કરત હેં સિરપર માર જી ॥ ૨૬ ॥

તમે તમારાં ગુણ, અંગ, ઈન્દ્રિયોને પ્રવૃત્ત થતાં જુઓ, કે જે બધાં ઊલટાં સંસાર તરફ મંડાયેલાં છે. ખાસ કરીને એ જ આપણા શત્રુ છે જેઓ આપણા માથા પર પ્રહાર કરીને આપણને બેસુધ

બનાવી દે છે.

તુમ કરો લડાઈ ઈનસોં, માર ટૂક કરો દુસમન જી ।

ફેર વાકો ઉલટાએ ચેતન કરો, જ્યોં હોવેં તુમારે સજન જી ॥ ૨૭ ॥

હવે તમે એનાથી (વિવેક દ્વારા) યુદ્ધ કરો. સંયમનો માર મારીને આ શત્રુઓને ટુકડે-ટુકડા કરી નાખો પછી તેમને ઊલટાવીને (પરમાત્મા તરફ જોડી) સચેત કરો, જેથી તેઓ તમારા સ્વજન બની જાય.

સનમંધી સાથકોં કહે બચન, જીવકોં એતા કૌન કહે જી ।

એ બાની સુન ઢીલ કરે ક્યોં બાસના, સો એ વિષમ ભોમ ક્યોં રહે જી ॥ ૨૮ ॥

આપણા સંબંધી સુંદરસાથને જ આટલાં વચન કહેવામાં આવે છે. નહિ તો સાધારણ જીવને આટલું કોણ કહે છે ? આ વચનોને સાંભળીને બ્રહ્માત્માઓ ઢીલ શા માટે કરે ? આ વિષમય ભૂમિકામાં તેઓ કેવી રીતે રહી શકે ?

છલકી ભોમ કો તુમ સમઝત નાહીં, ના સુનત મેરી બાત જી ।

જાનત હો દિન દો પોહોર રહેસી, પાઓ પલમેં હો જાસી રાત જી ॥ ૨૯ ॥

આ પ્રપંચી માયાને તમે સમજતાં નથી અને મારી વાત પણ સાંભળી નથી. તમે એમ સમજી રહ્યા છો કે જીવનનો મધ્યાહ્ન બની રહેશે, પરંતુ પળભરમાં અંધારી રાત (મૃત્યુ) છવાઈ જશે.

અબહીં રાત આઈ દેખોગે, ઉઠસી અનેક અંધેર જી ।

જીવ અંધેર જબ દેખ ઉરઝસી, તબ આવસી વિષકે ફેર જી ॥ ૩૦ ॥

પછી તમે ચોર્યાશી લાખ યોનિરૂપી રાતને જોવા લાગશો. એમાં ચારેય તરફ અનેક પ્રકારનો અંધકાર (અજ્ઞાન) જ દેખાશે. તે અંધકારને જોઈને જીવ આવાગમનના ચક્રમાં ફસાઈ જશે. ત્યારે તે ફરીથી જન્મ-મૃત્યુરૂપી વિષયકમાં આવી જશે.

વિષકે ફેર અનેક ઉપજસી, કરમ કેરા જે દુખ જી ।

ભી ફિરસી ફેર અનેક વિધકે, કહૂં જીવકોં ન હોવેં સુખ જી ॥ ૩૧ ॥

આ વિષયકમાં અનેક જન્મ થશે અને તેમાં કર્મો અનુસાર સુખદુઃખ ભોગવવું પડશે. આ રીતે વિવિધ યોનિઓમાં ભટકતાં ભટકતાં ક્યાંય પણ સુખ નહિ મળે.

સુનિયો જો તુમ હો બ્રહ્મસૃષ્ટ કે, જિન આઓ માંહેં રાત જી ।

ઈન રાતકે દુખ ઘને દોહેલે, પીછે ઉડસી અંધેર પ્રભાત જી ॥ ૩૨ ॥

હે સુંદરસાથજી ! સાંભળો. જો તમે બ્રહ્મસૃષ્ટિ હો તો ચોર્યાશી લાખ યોનિરૂપી રાત્રિમાં ન જાઓ. આ રાત્રિમાં અસહ્ય દુઃખ થશે. પછી ચોર્યાશી લાખ યોનિઓનું આ અંધારું ઊડી જતાં ફરીથી માનવજીવનરૂપી પ્રભાત થશે.

દૂર હોસી ઈન રાતકે પ્રભાત, રાત છેહ ક્યોંએ ન આવે જી ।

દુખ કી રાત ઘનૂં લાગસી દોહેલી, પીછે ફજર મુખ ન દેખાવે જી ॥ ૩૩ ॥

(ચોર્યાશી લાખ યોનિરૂપી) આ લાંબી રાત્રિ પછી આવનારું પ્રભાત (માનવ દેહ) તો ઘણો દૂર રહેશે. કારણ કે રાત્રિનો તો કોઈ અંત નથી. દુઃખની આ રાત ઘણી કષ્ટદાયી લાગશે અને પ્રાતઃકાલ

(માનવજીવન) ફરી ક્યાંય દેખાશે નહિ.

મહાપ્રલે હોસી જબ લગ, તબલોં રેહેસી અંધેર જી ।

તા કારન પીઉજી કરે રે પુકાર, જિન ભૂલો ઈન બેર જી ॥ ૩૪ ॥

મહાપ્રલય સુધી આ અંધકારમય રાત્રિ ચાલુ રહેશે. તેથી સદ્ગુરુ ધણી તમને પોકારી-પોકારીને જગાડી રહ્યા છે. આવો સુઅવસર મેળવીને તમે ભૂલો નહિ.

તારતમ કે ઉજાલે કર, રોસન કિયો ઈન સૂલ જી ।

કે કોટ બ્રહ્માંડ દેખાઈ માયા, પાયા અંકૂર પેડ મૂલ જી ॥ ૩૫ ॥

સદ્ગુરુએ તારતમજ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાવીને માનવ જન્મના આ અવસરને પ્રકાશમય બનાવી દીધો છે. તેમણે કરોડો બ્રહ્માંડો સુધી વિસ્તૃત માયા બતાવી પછી તારતમ જ્ઞાન દ્વારા પરમધામનો મૂળ અંકૂર પ્રાપ્ત કર્યો.

પીઉ પધારે બુલાવન તુમકોં, તો હોત હૈ એતી પુકાર જી ।

યોં કરતે જો નહીં માનો, તો દુખ પાએ ચલસી નિરધાર જી ॥ ૩૬ ॥

પ્રિયતમ ધણી સ્વયં તમને બોલાવવાને માટે પધાર્યા છે, તેથી આટલો પોકાર થઈ રહ્યો છે. આમ કરવા છતાં જો નહિ માનો તો નક્કી અહીં કઠિન દુઃખો ભોગવીને અહીંથી ચાલ્યા જશો.

વિષમ બડા જલ માંહેં અંધેર, કે લગસી લેહેરેં નિધાત જી ।

વિસેખે જીવ બેસુધ હોસી, નહીં સુનોગે નિધ સાખ્યાત જી ॥ ૩૭ ॥

આ સંસાર (મોહજળ) ઘણો વિષમ છે અને તેમાં ચારે તરફ અજ્ઞાનરૂપી અંધકાર છવાયેલો છે. નક્કી તેની અનેક પ્રકારની લહેરો જીવ પર પ્રહાર કરતી રહેશે. જો તે વખતે તમે સાક્ષાત્ નિધિ (સદ્ગુરુનું જ્ઞાન) નહિ સાંભળો તો તમારો જીવ વિશેષરૂપે બેસુધ થઈ જશે.

માંહેં મછ ગલાગલ, લેહેરેં આડે ટેઢે બેહેવટ જી ।

દસોં દિસા કોઈ ના સૂઝે, ફિર વલસી અંધકાર પટ જી ॥ ૩૮ ॥

આ મોહજળમાં મોટા મોટા મગરમચ્છ છે અને તેમાં (કામક્રોધ વગેરે) આડાં અવળાં મોજાં ઉછળી રહ્યાં છે. દશેય દિશાઓમાં કંઈ સૂઝતું નથી અને આ અંધકારનો પડદો પછી તો બધા પર છવાઈ જશે.

તુમ હો અંગ મેરે કે, જિન દેખો માયાકો મરમ જી ।

ધામ ધની આએ તુમ કારન, તુમેં અજહૂં ન આવે સરમ જી ॥ ૩૯ ॥

હે મારા સુંદરસાથજી ! તમે તો મારાં જ અંગ છો. માયાના મર્મને જુઓ. ધામના ધણી તમારે કારણે જ આ સંસારમાં આવ્યા છે, પરંતુ તમને હજીએ લજજા નથી આવતી.

એ નીંદ તુમ કો ક્યોં કર ઉડસી, જોલોં ન ઉઠો બલ કર જી ।

સેવા કરો સમેં પીઉ પેહેચાન, યાદ કરો આપ ઘર જી ॥ ૪૦ ॥

જ્યાં સુધી તમે સ્વયં પ્રયત્ન નહીં કરો ત્યાં સુધી આ નિદ્રા કેવી રીતે ઉડશે ? આ વખતે આપણા ધણીને ઓળખીને તેમની સેવા કરો અને આપણા મૂળ ઘર પરમધામને યાદ કરો.

એ અમલ તુમકો ક્યોં રે ઉતરસી, જો જેહેર ચઢ્યા અતિ ભારી જી ।

પીઉજીકે બાન તો તોડે સંધાન, પર તુમકો કેહે કેહે હારી જી ॥ ૪૧ ॥

માયાનો આ નશો તમને કેવી રીતે ઊતરશે ? કેમ કે તે ઝેરની જેમ વધારે ચડી ચૂક્યો છે. સદ્ગુરુની વાણી તો સાંધે સાંધો તોડી નાખે તેવી છે, પરંતુ તમને કહી કહીને હું તો હારી ગઈ છું.

જો જાનો ઘર પાઈએ અપના, તો એક રાખિયો રસ બૈરાગ જી ।

સકલ અંગે સુધ સેવા કીજો, ઈન વિધ ઘર બૈઠો જાગ જી ॥ ૪૨ ॥

જો તમે આપણું ઘર પરમધામ મેળવવા ઈચ્છતા હો તો સંસારથી વૈરાગ્ય અને ધણીથી પ્રેમ કરો. તમે તમારાં બધાં અંગોથી ધણીની સેવા કરો. આ રીતે જાગીને આપણા પરમધામમાં બેસી જાવ.

જો જાનો ઈત જાગ ચલેં, તો લીજો અરથ પ્રકાસ જી ।

જીવકો કહિયો એ કહ્યા સબ તોકોં, સિર લિએ હોસી ઉજાસ જી ॥ ૪૩ ॥

જો તમે અહીંથી જાગ્રત થઈને ચાલવા ઈચ્છતાં હો તો પ્રકાશ ગ્રંથના અર્થને ગ્રહણ કરો. તમારા જીવને કહો કે આ વાણી બધી તારે માટે જ કહેવામાં આવી છે. જો તું તેને શિરોધાર્ય કરીશ તો તને જ્ઞાનનો પ્રકાશ (પ્રાપ્ત) થશે.

ઈન ઉજાલે જેહેર ઉતરસી, તબ બઢતે બલ નહીં બેર જી ।

પર આતમ કો આતમ દેખસી, તબ ઉતર જાસી સબ ફેર જી ॥ ૪૪ ॥

આ પ્રકાશથી માયાનું ઝેર ઊતરશે ત્યારે આત્મબળને વધતાં વાર નહિ લાગે. જ્યારે પર-આત્માને આત્મા ઓળખી લેશે (સાક્ષાત્કાર) થશે ત્યારે જન્મ-મરણનો ફેરો (ચક્ર) સમાપ્ત થશે.

એહ વિધ કર કર આતમ જગાઈ, તબ હોસી સબ સુધ જી ।

સુધ હુએ પૂર ચલસી પ્રેમ કે, હોસી જાગ્રત હિરદેં બુધ જી ॥ ૪૫ ॥

જો આ રીતે પોતાના આત્માને જગાડશો તો તમને ઘરની અને ધામધણીની બધી ભાળ થઈ જશે. આ રીતે ભાળ થતાં પ્રેમનો પ્રવાહ વહેવા લાગશે અને હૃદયમાં જાગ્રત બુદ્ધિનો પ્રકાશ ફેલાશે.

નિરમલ હિરદેંમેં લીજો બચન, જ્યોં નિકસે ફૂટ બાન જી ।

એ કહ્યા બ્રહ્મસૃષ્ટ ઈશ્વરી કોં, એ ક્યોં લેવે જીવ અગ્યાન જી ॥ ૪૬ ॥

સદ્ગુરુનાં આ વચનોને પોતાના નિર્મળ હૃદયમાં ધારણ કરો, કે જેનાથી આ વાણી અંકુરિત થઈ શકે. બ્રહ્મસૃષ્ટિ અને ઈશ્વરી સૃષ્ટિ માટે જ આ બધું કહેવામાં આવ્યું છે. અજ્ઞાની જીવ તેને કેવી રીતે ધારણ કરી શકે ?

માયા જીવ હમમેં રહે ના સકે, સો લે ન સકે એહ બચન જી ।

ના તો સબદ ઘને લાગસી મીઠે, પર રહેને ના દેવે ઝૂઠા મન જી ॥ ૪૭ ॥

માયાથી ઉત્પન્ન જીવો અમારી સાથે નહિ રહી શકે. તેઓ આ વચનો ગ્રહણ નહિ કરી શકે. આમ તો આ વાણીના શબ્દો તેમને પણ ઘણા મીઠા લાગશે, પરંતુ એમનું જુઠું મન અંતરમાં તેને ટકવા નહિ દે.

જો કોઈ જીવ હોએ માયાકો, સો ચલિયો રાહ લોક સત જી ।

જો કોઈ હોવે નિરાકાર પાર કો, સો રાહ હમારી ચલત જી ॥ ૪૮ ॥

જે માયાથી ઉત્પન્ન થયેલા જીવો છે, તેઓ આ બ્રહ્માંડમાં સતલોક (વૈકુંઠ)ને રસ્તે ચાલશે. જે કોઈ નિરાકારની પાર પરમધામનાં હશે, તેઓ અમારે રસ્તે ચાલી શકે છે.

બાસનાકો તો જીવ ન કહિએ, જીવ કહિએ તો દુખ લાગે જી ।

ઝૂઠેકી સંગતે ઝૂઠા કેહેત હોં, પર કયા કરોં જાનોં ક્યોંએ જાગે જી ॥ ૪૯ ॥

બ્રહ્મવાસનાને જીવ નહિ કહેવો જોઈએ. તેને જીવ કહેતાં મને બહું દુઃખ થાય છે. આ જુઠી માયાની સંગતને કારણે તેને પણ જુઠો (જીવ) કહેવો પડે છે, પરંતુ શું કરું? કોઈ પણ પ્રકારે તે જાગી જાય એવો મારો પ્રયત્ન છે.

એ કઠન બચન મૈં તો કેહેતી હોં, ના તો ક્યોં કહૂં બાસનાકો જીવ જી ।

જિન દુખ દેખે ગુનહેંગાર હોત હૈ, આગ્યા ના માનો પીઉ જી ॥ ૫૦ ॥

તેથી મારે આ કઠણ વચનો કહેવાં પડે છે, નહિ તો હું બ્રહ્મવાસનાને જીવ કેમ કહું? દુઃખોને જોઈને (તેમાં રચ્યા-પચ્યા રહેવાને કારણે) તેઓ ગુનેગાર બને છે અને ધણીની આજ્ઞાને પણ માનતા નથી.

પ્રકાસ બાની તુમ નીકે કર લીજો, જિન છોડો એક છિન જી ।

અંદર અરથ લીજો આતમ કે, બિચારિયો અંતસકરન જી ॥ ૫૧ ॥

પ્રકાશ ગ્રંથની વાણીને તમે સારી રીતે ગ્રહણ કરો. તેને એક ક્ષણ માટે પણ છોડો નહિ. તેના દ્વારા આત્માના ગૂઢ અર્થને ગ્રહણ કરો અને તેને અંતઃકરણથી બરાબર વિચારો.

અંદર કા જબ લિયા અરથ, તબ નેહેયે હોસી પ્રકાસ જી ।

જબ ઈન અરથે જાગી બાસના, તબ વૃથા ન જાએ એક સ્વાંસ જી ॥ ૫૨ ॥

જ્યારે તમે આ વાણી દ્વારા આંતરિક જ્ઞાનને ગ્રહણ કરશો ત્યારે અંતર - આત્મામાં જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેલાઈ જશે. જ્યારે આ ગ્રંથો દ્વારા આત્મા જાગ્રત થઈ જશે ત્યારે એક શ્વાસ પણ વ્યર્થ નહિ જાય.

એ પ્રગટ બાની કહી પ્રકાસકી, ઈદ્રાવતી ચરને લાગે જી ।

સો લાભ લેવે દોનોં ઠોરકો, જાકી બાસના ઈત જાગે જી ॥ ૫૩ ॥

ઈદ્રાવતી સદ્ગુરુ ધણીના ચરણે લાગીને પ્રકાશ ગ્રંથની આ પ્રગટવાણી પ્રકાશિત કરી રહી છે. જેનો આત્મા આ સંસારમાં જાગ્રત થઈ જશે તે સંસાર અને પરમધામ બન્નેનો લાભ પ્રાપ્ત કરશે.

પ્રકરણ ૩૦ ચોપાઈ ૭૮૮

બેહદ વાણી

બેહદ કે સાથી સુનો, બોલી બેહદ બાની ।

બડે બડે રે હો ગએ, પર કાહૂં ન જાની ॥ ૧ ॥

હે બેહદ (પરમધામ)ના સુંદરસાથજી ! સાંભળો. હવે બેહદ વાણી બોલાય છે. મોટા મોટા ઋષિમુનિ સાધુ સંતો આ સંસારમાં થઈ ગયા. પરંતુ કોઈપણ કંઈ જાણી શક્યા નહિ.

ઉપાએ કિએ અનેકોં, પર કાહૂં ન લખાની ।
એ બાની નિજ બુધ બિના, ન જાએ પેહેયાની ॥ ૨ ॥

અનેક ઉપાય કરવા છતાં પણ કોઈ તેને પ્રત્યક્ષપણે સમજી શક્યું નથી. આ વાણી નિજ બુદ્ધિ (જાગ્રત બુદ્ધિ)ને પ્રાપ્ત કર્યા વગર કોઈથી જાણી શકાતી નથી.

ના તો આએ બુધ કે સાગર, ગુન ષટ ગ્યાની ।
ભગવાનજી કો મહાદેવજી, પૂછે બેહદ બાની ॥ ૩ ॥

નહિ તો મહાન બુદ્ધિના સાગર ત્રિગુણાધિપતિ તથા છ શાસ્ત્રોના જ્ઞાતા પણ આ સંસારમાં અવતરિત થયા છે. વિષ્ણુ ભગવાનને મહાદેવજીએ બેહદ વાણી વિશે પૂછ્યું હતું.

બિસ્તુ કહે સિવજી સુનો, તુમ પૂછત હો જેહ ।
આદ કરકે અબલોં, અગમ કહિયત હે એહ ॥ ૪ ॥

વિષ્ણુ ભગવાને શિવજીને કહ્યું, તમે જે કંઈ પૂછી રહ્યા છો તે બ્રહ્મવાણીની બાબતમાં સાંભળો. આદિકાળથી હજી સુધી આ વાણીને અગમ જ કહેવામાં આવી છે.

કોટ બ્રહ્માંડ જો હો ગએ, તિત કાહૂં ના સુની ।
ખોજ ખોજ ખોજી થકે, ચૌદે લોક કે ધની ॥ ૫ ॥

કરોડો બ્રહ્માંડો બનીને નાશ પામ્યાં, પરંતુ કોઈએ આ વાણી સાંભળી નથી. શોધનારા શોધકો અને ચૌદ લોકના સ્વામી પણ તેને શોધતાં થાકી ગયા.

ફેર પૂછે સિવ વિસ્તુ કોં, કહે બ્રહ્માંડ ઔર ।
ઔર બ્રહ્માંડકી વારતા, ક્યોં પાઈએ ઈન ઠૌર ॥ ૬ ॥

ફરીથી શિવજીએ વિષ્ણુભગવાનને પૂછ્યું, શું બીજાં પણ બ્રહ્માંડ છે ? એ બ્રહ્માંડોની બાબતમાં અહીં કેવી રીતે જાણી શકાય ?

એ બાત તો સિવજી જાહેર, ઈત હે કે ભાંત ।
ઠૌર ઠૌર કહે બચન, એ જો ભેદ કલપાંત ॥ ૭ ॥

વિષ્ણુ ભગવાન કહે છે, હે શિવજી ! આ વાત અનેક રીતે પ્રગટ થઈ છે. કલ્પાંત ભેદને કારણે જુદાં જુદાં સ્થાનોમાં આ વાત કહેવાઈ છે.

સુકજી ઔર સનકાદિક, કે ઔર ભી સાધ ।
તિન ખોજ ખોજ કે યોં કહ્યા, એ તો અગમ અગાધ ॥ ૮ ॥

શુકદેવમુનિ, સનકાદિક અનેક સાધુ પુરુષો શોધી શોધીને એવા નિશ્ચય પર પહોંચ્યા કે આ બ્રહ્મજ્ઞાન તો અગમ અને અગાધ છે.

એક સબદકે કારને, લખમી જી આપ ।
નેક ભી જાહેર ના હુઈ, અંગ દિએ કે તાપ ॥ ૯ ॥

આ જ્ઞાન (નો માત્ર એક શબ્દ-પ્રસંગ) સમજવા માટે સ્વયં લક્ષ્મીજીએ સાત કલ્પ સુધી તપસ્યા કરી અને અનેક કષ્ટ સહન કર્યાં. તેમ છતાં આ પરમતત્ત્વ લેશમાત્ર પણ પ્રગટ થયું નહિ.

યાહી રસકે કારને, કૈયોં કિએ બલ ।
કૈયોં કલપ્યા અપના, પર કાહૂં ના પ્રેમલ ॥ ૧૦ ॥

આ બ્રહ્માનંદ રસને પ્રાપ્ત કરવા માટે કેટલાય સાધુ સંતોએ પ્રયત્ન કર્યો. અનેક લોકોએ પોતાના દેહને તપાવ્યો. પરંતુ આ બ્રહ્માનંદની સુગંધ સુધ્ધા પ્રાપ્ત ન થઈ.

સો રસ બ્રજકી સુંદરી, પાયો સુગમ ।
સો સેહેજે ઘર આઈયા, જો કહે વેદ અગમ ॥ ૧૧ ॥

આ બ્રહ્માનંદ રસને વ્રજસુંદરી ગોપિકાઓએ સહજતાથી પ્રાપ્ત કર્યો. જે બ્રહ્મધામને વેદોએ અગમ કહ્યું છે તેને ગોપીઓ સહજ રીતે મેળવી શકી.

એ નિધ અપને ઘરકી, ઈન યોં તો બિલસી ।
અનુયોંય પાત્ર યા બિના, નાહીં કાહૂં કૈસી ॥ ૧૨ ॥

આ નિધિ બ્રહ્માત્માઓના પોતાના ઘર પરમધામની હતી, તેથી તેમણે આમાં વિલાસ કર્યો. યોગ્ય પાત્ર (અધિકારી) વગર આ રસ અણુ (ચાંચ) જેટલોય કોઈને મળતો નથી.

અબલોં કાહૂં ના જાહેર, શ્રી ધામકે ધની ।
ખેલે આપ ઈછા કર, અર્ધાંગ જો અપની ॥ ૧૩ ॥

પરમધામના સ્વામી પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા આજ સુધી આ દુનિયામાં પ્રગટ થયા નથી. આવા અક્ષરાતીત ધણીએ પોતાની ઈચ્છાથી પોતાની અર્ધાંગના શ્યામા અને અન્ય બ્રહ્માત્માઓ સાથે આ સંસારમાં અવતરીને અનેક લીલાઓ કરી.

સાથ ઈછાએ સુપનમેં, ખેલ માંહેં આયા ।
બેહદ થેં પીઉ આએકે, બેહદ સાથ ખેલાયા ॥ ૧૪ ॥

પરમધામથી બ્રહ્માત્માઓ આ સ્વપ્ન જગતનો ખેલ જોવાની ઈચ્છાથી આ સંસારમાં ઊતરી આવ્યા. પર-બ્રહ્મ પરમાત્માએ પરમધામ (બેહદ)થી અહીં અવતરીને બેહદના આત્માઓ સાથે લીલા કરી.

એ બાની ઈત હમ બિના, ઔર કાહૂં ન હોવે ।
આધા લુગા ના પાઈએ, જો જીવ અપના ખોવે ॥ ૧૫ ॥

આ બેહદની વાણી આપણે બ્રહ્માત્માઓ સિવાય બીજા કોઈને પ્રાપ્ત થતી નથી. કોઈ જીવ પોતાનું બલિદાન આપી દે તો પણ તેનો અડધો શબ્દય તેને પ્રાપ્ત થતો નથી.

સાથ દેખને આઈયા, પીઉ ઈછા કર ।
બેહદ ધની સાથકોં, ખેલાવેં ચિત ધર ॥ ૧૬ ॥

પૂર્ણ બ્રહ્મ પરમાત્મની ઈચ્છાથી જ બ્રહ્માત્માઓ આ માયાવી ખેલ જોવા આવ્યા છે, તેથી બેહદના ધણી શ્રીરાજજી તેમને ધ્યાનપૂર્વક આ ખેલ રમાડી રહ્યા છે.

લે ચલસી સબ સાથકોં, પાર બેહદ ઘર ।
પીછે અવતાર બુધકા, સબ કરસી જાહેર ॥ ૧૭ ॥

તેઓ પોતાના આત્માઓને બેહદની પાર, અક્ષરબ્રહ્મથી પણ આગળ પરમધામમાં લઈ ચાલશે.

ત્યાર પછી બુદ્ધાવતાર આ સંસારમાં પરમધામની નિધિ પ્રગટ કરશે.

બૈકુંઠ જાએ વિસ્તુકોં, સબ દેસી ખબર ।

વિસ્તુ કો પાર પોહોંયાવસી, સબ જન સચરાચર ॥ ૧૮ ॥

બુદ્ધજીનું જ્ઞાન વૈકુંઠ પહોંચીને વિષ્ણુ ભગવાનને પણ બધી ખબર આપશે. વિષ્ણુભગવાનની સુરતાને પણ અખંડમાં પહોંચાડીને સંસારના ચરાચરના બધા જીવોને પણ આ જ્ઞાન અખંડ મુક્તિ આપશે.

ખોજ પાઈ જિન એ નિધ, ધન ધન સો બુધ ।

દ્રઢ કરી સનેહસોં, સાથકોં કહી સુધ ॥ ૧૯ ॥

સદ્ગુરુ નિજાનંદ સ્વામી (બુદ્ધાવતાર)ને ધન્ય છે. તેમણે પરમધામની આ નિધિને શોધીને પ્રાપ્ત કરી. તેમણે સુંદરસાથને સ્નેહપૂર્વક આ નિધિ આપીને સુરતાને પરમધામમાં સ્થાપી દીધી.

નૌતનપુરી ભલી પેરે, ચિતસોં ચરયાની ।

સાથી જો બેહદ કે, તિનહૂં પેહેયાની ॥ ૨૦ ॥

શ્રી ૫ નવતનપુરી ધામ એવું સ્થળ છે, જ્યાં તારતમ જ્ઞાનનાં બીજનો ઉદય થતાં સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજે સારી રીતે તેની ચર્ચા કરી છે. જેઓ બેહદના સુંદરસાથ છે તેમણે સદ્ગુરુ અને નવતનપુરીના મહિમાને બરાબર પિછાણવો.

બેહદ બાટ દેખાવહીં, પીઉ આએકે પાસ ।

તારતમ લે આએ ધની, એ જોત ઉજાસ ॥ ૨૧ ॥

ધામધણી સદ્ગુરુ આપણી પાસે આવીને બેહદનો માર્ગ બતાવી રહ્યા છે. તેઓ તારતમજ્ઞાન લઈને આવ્યા છે, જેની જયોતિથી ચૌદે લોક પ્રકાશિત થશે.

જાહેર હુઈ સાથમેં, દેખો રાસ પ્રકાસ ।

તારતમ બાની વતન કી, જિન કિયો તિમર સબ નાસ ॥ ૨૨ ॥

શ્રી રાસ અને શ્રી પ્રકાશગ્રંથના માધ્યમથી તારતમ જ્ઞાનનો પ્રકાશ સુંદરસાથમાં પ્રગટ થયો. પરમધામની આ તારતમવાણીએ સમસ્ત સંસારના અંધકારનો નાશ કરી દીધો.

હિરદેં આદ નારાયન કે, વેદ જિનકો સ્વાંસ ।

ગ્રંથ સબોં કી ઉતપન, બાની વેદ વ્યાસ ॥ ૨૩ ॥

આદિ નારાયણના શ્વાસ રૂપે વેદ પ્રગટ થયા છે. તેમાંથી બધા ગ્રંથોની ઉત્પત્તિ થઈ છે. વેદ વ્યાસજીએ આ જ્ઞાનને પોતાની વાણી દ્વારા પ્રગટ કર્યું છે.

તામેં ફલ શ્રીભાગવત, સુકજી મુખ ભાખ ।

પાતી લ્યાયા બેહદ કી, સાથકી પૂરી સાખ ॥ ૨૪ ॥

આ બધા ગ્રંથોના ફળ (સાર) રૂપે શ્રીમદ્ભાગવતની રચના થઈ છે. શુકદેવમુનિએ પોતાના શ્રીમુખે આ સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. તેમણે શ્રીમદ્ભાગવત રૂપે બેહદના સમાચાર લાવીને બ્રહ્મમુનિઓને સંસારમાં અવતરિત થવાની સાક્ષી આપી છે.

ઔર ભી નામ કેતે લેઊં, ઈંડ બાની અલેખે ।

સબ સાખ દેવે બેહદ કી, જો કોઈ દિલ દે દેખે ॥ ૨૫ ॥

બીજાં પણ કેટલાંક શાસ્ત્રોનાં નામ ગણાવું ? આ બ્રહ્માંડમાં કેટલાંય શાસ્ત્રો છે. જો કોઈ ધ્યાનપૂર્વક તેમનું અધ્યયન કરે તો ખબર પડે કે તે બધાં બેહદ ભૂમિકાની સાક્ષી આપનારાં છે.

એ બાની એ વાટડી, કબૂં ના જાહેર ।

ધની બ્રહ્માંડ કે ખોજિયા, સબ માંહેં બાહેર ॥ ૨૬ ॥

આ બેહદની વાણી અને બેહદનો માર્ગ ક્યારેય પ્રગટ થયાં નહોતાં. આ નશ્વર બ્રહ્માંડના સ્વામી (બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ) તેમજ બીજા લોકોએ પણ તેને પોતાની અંદર તેમજ બહાર શોધ્યાં.

એક જરા કિનહૂં ન પાઈયા, ઈત અનેક જો ધાએ ।

નામ બ્રહ્માંડ કે ધની કહે, દૂજે કહા કરૂં સુનાએ ॥ ૨૭ ॥

અહીં અનેક જ્ઞાની મહાપુરુષોએ પણ પ્રયાસ કર્યો, પરંતુ કોઈએ પણ પરમતત્ત્વના વિષયમાં સહેજ પણ સંકેત મેળવ્યો નહિ. જ્યારે બ્રહ્માંડના સ્વામીનાં નામ પણ લેવામાં આવ્યાં તો પછી બીજા સાધારણ લોકોનાં નામ શા માટે ગણાવું ?

સો નિધ જાહેર ઈત હુઈ, ધન ધન સંસાર ।

ધન ધન ખંડ ભરથ કા, ધન ધન નરનાર ॥ ૨૮ ॥

આવી અમૂલ્ય નિધિ પ્રગટ થવાથી આ સંસાર ધન્ય થયો, તેમાં પણ ભરતખંડ (ભારતભૂમિ) ધન્ય થયો અને અહીંનાં સ્ત્રીપુરુષો પણ ધન્ય થઈ ગયાં.

ધન ધન પાંચોં તત્વ, ધન ધન ત્રૈગુન ।

ધન ધન જુગ સો કલજુગ, ધન ધન પુરી નૌતન ॥ ૨૯ ॥

આ બ્રહ્માંડનાં પાંચેય તત્ત્વો અને ત્રણેય ગુણ ધન્ય થઈ ગયા. ચારેય યુગોમાં કળિયુગ ધન્ય થયો અને બધી પુરીઓમાં નવતનપુરી ધન્ય થઈ.

અબ કહૂં લીલા પ્રથમ કી, સુનિયો તુમ સાથ ।

જો કબૂં કાનોં ના સુની, સો પકડ દેઊં હાથ ॥ ૩૦ ॥

હવે હું બ્રહ્માત્માઓના પ્રથમ અવતરણ (વ્રજલીલા)ની વાતો કહું છું. હે મારા સુંદરસાથજી ! ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો. આજ સુધી જે લીલાના રહસ્યને પોતાના કાનોથી સાંભળી નથી, તેને હું તમારા હાથોમાં સોંપી દઉં છું.

ધોખા કોઈ ન રાખહૂં, કરૂં નિરસંદેહ ।

મુક્ત હોત સચરાચર, આયો વતની મેહ ॥ ૩૧ ॥

કોઈનાય મનમાં ધોખો ન રહે એટલા માટે બધાના સંદેહને દૂર કરી દઉં છું. પરમધામથી અખંડ જ્ઞાનની એવી તો વર્ષા થઈ છે કે સંસારનાં જડચેતન બધા જીવો મુક્ત થઈ શકશે.

ધન ગોકલ જમુના તટ, ધન ધન બ્રજવાસી ।

અગ્યારે બરસ લીલા કરી, કરી અવિનાસી ॥ ૩૨ ॥

યમુનાજીનો તટ, ગોકુળ અને વ્રજવાસી બધાં ધન્ય થયાં કે જ્યાં અગિયાર વર્ષ અને બાવન દિવસ

સુધી પરબ્રહ્મ શ્રીકૃષ્ણે અખંડ લીલાઓ કરી.

ચૌદે લોક સુપન કે, સાથ આયા દેખન ।
મુક્ત દે પીછે ફિરે, સદાસિવ ચેતન ॥ ૩૩ ॥

આ ચૌદેય લોક સ્વપ્નના છે, જેને જોવાને માટે પરમધામથી બ્રહ્માત્માઓ સુરતારૂપે આવ્યા છે. તેઓ સમસ્ત જીવોને મુક્તિ આપીને પાછા ફરશે અને આ બ્રહ્માંડ પણ અક્ષર બ્રહ્મના ચિત્ત (સદાશિવ)માં અંકિત થશે.

ઔર બ્રહ્માંડ જોગમાયાકો, કિયો ખેલને રાસ ।
ખેલ કરે શ્રી રાજસોં, સાથ સકલ ઉલાસ ॥ ૩૪ ॥

વ્રજલીલા પછી શ્રીકૃષ્ણજીએ રાસલીલા માટે પોતાની યોગ શક્તિથી યોગમાયાના બ્રહ્માંડને પ્રગટ કર્યું, જ્યાં સઘળા બ્રહ્માત્માઓએ ખૂબ ઉલ્લાસપૂર્વક પોતાના પ્રિયતમ શ્રીરાજજી સાથે લીલાઓ કરી.

નૌતન ખેલ યા રાસ કો, કબહૂં ના હોવે ભંગ ।
ખેલે સાથ સુપનમેં, જોગમાયાકે રંગ ॥ ૩૫ ॥

રાસનો આ નૂતન ખેલ પણ ક્યારેય ખંડિત થતો નથી. યોગમાયાનાં શરીર અને શણગારો ધારણ કરીને બ્રહ્માત્માઓએ સ્વપ્નમાં (પૂર્ણ પિછાણ ન હોવાને કારણે) રાસની લીલાઓ કરી.

તુમ દેખો સાથ સુપનમેં, ખેલ ખેલે જ્યોં ।
એક વિધેં સાથ જાગિયા, ખેલ ત્યોં કા ત્યોં ॥ ૩૬ ॥

હે સુંદરસાથજી ! વિચારપૂર્વક જુઓ. જેમ સ્વપ્નાવસ્થામાં ખેલ રમીએ છીએ તે રીતે રાસની લીલાઓ થઈ. રાસલીલા પછી એક ક્ષણ માટે બધા બ્રહ્માત્માઓ પરમધામમાં જાગ્રત થયા. પરંતુ અક્ષરબ્રહ્મના હૃદયમાં અંકિત થવાને લઈને આ રાસલીલા જેમની તેમ ચાલે છે.

એહ બ્રહ્માંડ તીસરા, હુઆ ઉતપન ।
ધાખ રહી કદૂ અપની, તો ફેર આએ દેખન ॥ ૩૭ ॥

ફરીથી આ ત્રીજું બ્રહ્માંડ કાલમાયા દ્વારા રચાયું. કેટલીક ઈચ્છાઓ બાકી રહી જવાને કારણે આપણે બધાં (બ્રહ્માત્માઓ) ખેલ જોવા માટે ફરી સુરતા રૂપે જગતમાં આવ્યાં.

બ્રહ્માંડ તીનોં દેખે હમ, ખેલ બિના હિસાબ ।
જાગ વતન બાતાં કરસી, જો દેખી મિને ખ્વાબ ॥ ૩૮ ॥

આ રીતે વ્રજ, રાસ, અને જાગણી, આ ત્રણેય બ્રહ્માંડો આપણે જોયાં અને એમાં અસંખ્ય લીલાઓ કરી. પરમધામમાં જાગ્રત થતાં આપણે સ્વપ્નમાં કરેલી લીલાઓની ચર્ચા કરીશું.

એ જો બ્રહ્માંડ ઉપજ્યા, જિનમેં રાખ્યા સેર ।
સાથ ઘરોં સબ પોહોંચિયા, ઔર આએ ઈત ફેર ॥ ૩૯ ॥

આ જે ત્રીજું બ્રહ્માંડ ઉત્પન્ન થયું, તેમાં અખંડ વ્રજરાસને સમજાવવા માટે પ્રતિબિંબ લીલારૂપ માર્ગ રાખવામાં આવ્યો. અખંડ રાસ પછી બધા બ્રહ્માત્માઓ પળભર માટે પરમધામમાં ગયા અને આ બાજુ આ જગતમાં વેદઋચા સખીઓ અવતરિત થઈ.

(વ્રજ અને રાસની અખંડ લીલાઓનું મહત્ત્વ સમજાવવા માટે ગોલોકીનાથ શ્રીકૃષ્ણે વેદઋચા સખીઓ સાથે વ્રજ અને રાસની લીલાઓ કરી છે, જે પ્રતિબિંબ લીલા કહેવામાં આવે છે. આ લીલાને માટે કાલમાયાનું બ્રહ્માંડ ફરીથી રચાયું. પરમધામમાં (ક્ષણભર માટે) જાગ્રત થઈને બ્રહ્માત્માઓ ફરીથી આ કાલમાયામાં આવ્યાં છે. તેથી પ્રતિબિંબ લીલાને બ્રહ્માત્માઓનો સંસારમાં આવવાનો માર્ગ કહેલ છે.)

જ્યોં હરે બ્રહ્માએ બાછરૂ, ગોવાલા સંઘાતે ।

તતછિન સો નએ કિએ, આપ અપની ભાંતે ॥ ૪૦ ॥

જે રીતે વ્રજલીલામાં બ્રહ્માજીએ બાળગોપાળ સાથે વાછડાંઓને પણ હરણ કરીને તેમને ગુફામાં છુપાવી દીધાં ત્યારે તે જ ક્ષણે પોતાની લીલા દ્વારા શ્રીકૃષ્ણજીએ તેમને ફરીથી જેમને તેમ પ્રગટ કર્યાં.

ગોકલ મિને આપ અપને, ઘરોં સબ કોઈ આયા ।

ખબર ના પડી કાહૂંકો, એસી રચી માયા ॥ ૪૧ ॥

તેવી રીતે ત્રીજા બ્રહ્માંડના ગોકુળ ગામમાં પણ શ્રીકૃષ્ણજી અને સખીઓ આ રીતે પ્રગટ થયાં, જાણે વૃંદાવનમાં આખી રાત લીલા કરીને બધાં પાછાં ઘેર (ગોકુળ) આવ્યાં હોય. શ્રીકૃષ્ણે એવી માયા રચી કે કોઈનેય ખબર ન પડી કે રાસ માટે અલગ યોગમાયાનું બ્રહ્માંડ રચવામાં આવ્યું હતું. (તે બધા બ્રહ્માત્માઓ પરમધામ ચાલ્યા ગયા અને હવે ફરીથી કાલમાયાનું આ ત્રીજું બ્રહ્માંડ રચાયું છે, જેમાં પ્રતિબિંબ લીલા માટે શ્રીકૃષ્ણના રૂપમાં અક્ષર બ્રહ્મ અને ગોપીઓના રૂપમાં વેદઋચાઓ અવતરિત થઈ છે.)

એહ દ્રષ્ટાંતે સમઝિયો, રાહ રાખ્યા ઈન વિધ ।

એ બલ માયા દેખિયો, ઔરે એસી કિધ ॥ ૪૨ ॥

આ દૃષ્ટાંતથી સમજી લેવું કે અખંડ વ્રજરાસલીલાને સમજાવવા માટે પ્રતિબિંબ વ્રજરાસનો માર્ગ અપનાવાયો. (આ માર્ગે બ્રહ્માત્માઓને આ ત્રીજા બ્રહ્માંડમાં અવતરિત કરવામાં આવી). શ્રી કૃષ્ણજીની યોગમાયાનો પ્રભાવ તો જોયો જેને કારણે (જેના દ્વારા) આ પ્રકારની લીલા થઈ.

સાથ ચલ્યા સબ વતન, અપને પીઉ સાથ ।

ઔર ખેલે રાસમેં અખંડ, ઈત ઉઠે પ્રભાત ॥ ૪૩ ॥

અખંડ રાસલીલા પછી બધા બ્રહ્માત્માઓ પોતાના ઘણી શ્રીકૃષ્ણજી સાથે પરમધામ પાછા ફર્યા. બીજી બાજુ અક્ષરબ્રહ્મના હૃદયમાં રાસલીલા અખંડ થવાને કારણે યોગમાયાના શરીર દ્વારા ત્યાં પણ તેઓ રમી રહ્યા છે અને અહીં રાસરાત્રિ પછી પ્રભાત થઈ જતાં પ્રતિબિંબ લીલામાં વેદઋચાઓ રૂપે ગોકુળમાં પ્રગટ થઈ, જાણે કે સૂઈને ઊઠી રહી હોય.

સોઈ ગોકલ જમુના ત્રટ, જાને સોઈ બ્રજ વાસી ।

રાસ લીલા જાને ખેલ કે, ઈત આએ ઉલાસી ॥ ૪૪ ॥

આ પ્રતિબિંબ લીલામાં પણ એવું જ ગોકુળ, એવો જ જમુના તટ અને એવા જ વ્રજવાસી બનાવાયાં. જાણે કે ગોપીઓ રાસલીલા રમીને ઉલ્લાસપૂર્વક પાછી ફરી હોય.

જાને સોઈ બ્રહ્માંડ, જો ખેલત સદાએ ।
એહ બ્રહ્માંડ જો ઉપજ્યા, એસી રે અદાએ ॥ ૪૫ ॥

સહુને લાગ્યું કે આ કાલમાયાનું બ્રહ્માંડ તો તે જ છે કે જેમાં આપણે પહેલાંથી રમીએ છીએ. કાલમાયાનું આ ત્રીજું બ્રહ્માંડ એવી રીતે રચવામાં આવ્યું કે પહેલાંના બ્રહ્માંડથી ભિન્ન હોવા છતાં કોઈને તેનો આભાસ જ થયો નહિ.

દોઢી બ્રહ્માંડ બીય મેં, સેર રાખ્યા સાર ।
ખબર ના પડી કાહૂ કોં, બેહદ કા બાર ॥ ૪૬ ॥

આ રીતે અખંડ વ્રજ-રાસ અને જાગણીનું બ્રહ્માંડ આ બંનેની વચ્ચે (અખંડ લીલાની જાણકારી માટે) પ્રતિબિંબ લીલારૂપ માર્ગ મૂકવામાં આવ્યો. કોઈનેય આ બેહદ ભૂમિકાના આ દ્વારની ખબર સુધ્ધાં પડી નહિ.

ઈત ફેર ઉઠે જો પ્રતિબિંબ, યામેં સાથ પીઉ ।
ખેલ આએ જાને હમ નહીં, ધોખા રહ્યા જીઉ ॥ ૪૭ ॥

બીજી બાજુ આ પ્રતિબિંબ લીલામાં ગોલોકી શ્રીકૃષ્ણજી અને વેદઋચારૂપ ગોપીઓ એક સાથે પ્રગટ થયાં. ગોપીઓને એવો આભાસ થયો કે અમે રાસલીલાને માત્ર જોઈ છે, પરંતુ રમી શક્યાં નથી. તેથી રાસલીલા રમવાની ચાહના (ધોખો) તેમના મનમાં રહી ગઈ.

ધોખા ઈનોંકા ભી ના મિટ્યા, તો કહા કરે ઔર ।
બેહદ બાની કે માએને, ક્યોં હોવે દૂજે ઠૌર ॥ ૪૮ ॥

વેદઋચારૂપ ગોપીઓને પણ સંદેહ રહી ગયો તો બ્રહ્માંડના બીજા લોકોની વાત જ શું કરવી ? તારતમ જ્ઞાનના અભાવમાં અને બ્રહ્માત્મા જેવા પાત્ર વગર બેહદ વાણીનો અર્થ કોઈ સમજી શકતું નથી.

યોં સાથ પિછલા આઈયા, ઈત ઈન દરવાજે ।
મૂલ સાથ ફેર આવસી, એ કિયા જિન કાજે ॥ ૪૯ ॥

આ રીતે આ પ્રતિબિંબ લીલા રૂપ દ્વારમાંથી વેદઋચારૂપ ગોપીઓરૂપે આ બ્રહ્માંડમાં આવી, પરંતુ જેમને માટે આ ત્રીજું બ્રહ્માંડ રચવામાં આવ્યું તે બ્રહ્માત્માઓ પછીથી આ જગતમાં પ્રગટ થશે.

ક્યા જાને હદ કે જીવડે, બેહદ કી બાતેં ।
રાસમેં ખેલે અખંડ, ઈત ઉઠે પ્રભાતેં ॥ ૫૦ ॥

આ ક્ષર બ્રહ્માંડના જીવો બેહદ (અખંડ ભૂમિકા)માં નિરંતર થનારી અખંડલીલાની વાત કેવી રીતે જાણશે ? અખંડરાસમાં રમણ કરનારા આત્માઓ કોણ છે અને પ્રભાત થતાં ગોકુળમાં ઉઠનારી શક્તિઓ કોણ છે ? આ રહસ્યને તેઓ ક્યારેય નહિ જાણી શકે.

ખેલે પિછલે સાથ મેં, સાત દિન તાંઈ ।
અકૂર ચલ્યા બુલાએકે, પોહોંચે મથુરા માંહી ॥ ૫૧ ॥

વેદઋચારૂપી ગોપીઓ સાથે શ્રીકૃષ્ણજીએ છેલ્લા સાત દિવસ સુધી ગોકુળમાં લીલા કરી. કંસના આગ્રહથી અકૂરજી જ્યારે બોલાવવા માટે આવ્યા ત્યારે તેમની સાથે તેઓ મથુરા પહોંચ્યા.

તોલોં ભેષ જો પીઉ કા, કુબલાપીડ માર્યા ।
ચાંડૂર મુષ્ટક સંઘાર કે, જાએ કંસ પછાડ્યા ॥ ૫૨ ॥

મથુરામાં કુવલયાપીડ હાથી, ચાણૂર તથા મુષ્ટિકનો સંહાર કરી રાજા કંસને પછાડ્યો ત્યાં સુધી તેમનામાં શ્રીકૃષ્ણનો ગ્વાલવેશ રહ્યો.

ટીકા દિયા ઉગ્રસેન કો, ભાએ દિન ચાર ।
છોડ બસુદેવ ભેષ ઉતારિયા, યા દિન થેં અવતાર ॥ ૫૩ ॥

ઉગ્રસેનને રાજતિલક કર્યું, અહીં સુધી મથુરામાં આવ્યે ચાર દિવસ થઈ ગયા, પછી ગ્વાલવેશ ઉતારીને નંદજીને આપ્યો ત્યારે તેમનામાંથી અક્ષરબ્રહ્મનો આવેશ ચાલ્યો ગયો. હવે અહીંથી અવતારલીલા શરૂ થાય છે. પછી શ્રીકૃષ્ણે પોતાના પિતા વસુદેવને બંધનમુક્ત કર્યા અને પોતે પણ સ્વયં રાજશી વેશ ધારણ કર્યો.

અબ ઈહાં સે લીલા હદકી, સોતો સારે કેહેસી ।
પર બેહદ બાની હમ બિના, દૂજા કૌન દેસી ॥ ૫૪ ॥

હવે અહીંથી ક્ષરજગત (ના ઈશ્વર વૈકુંઠનાથ વિષ્ણુભગવાન)ની લીલાનો આરંભ થાય છે અને તેનું વર્ણન તો બધાય કરે છે અને કરતા રહેશે, પરંતુ બેહદવાણીનું વર્ણન તો બ્રહ્માત્માઓ સિવાય બીજું કોણ કરી શકે ?

નરસૈયા ઈન પૈડે ખડા, લીલા બેહદ ગાએ ।
બલ કરે અતિ નિસંક, મિને પૈઠ્યો ન જાએ ॥ ૫૫ ॥

ભક્ત પ્રવર નરસિંહ મહેતાએ આ માર્ગ (પ્રતિબિંબ લીલા) પર સ્થિર થઈને શ્રી કૃષ્ણજીની બેહદ લીલાઓનું ગાન કર્યું. તેમણે એમાં પ્રવેશ માટે નક્કી ઘણો જ પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ તેઓ સફળ થયા નહિ અર્થાત્ અખંડ લીલાનું વર્ણન કરી શક્યા નહિ.

જો બલ ક્રિયા નરસૈઓ, કોઈ કરે ના ઔર ।
હદકે જીવ બેહદકી, લીલા દેખી યા ઠૌર ॥ ૫૬ ॥

ભક્ત શિરોમણિ નરસિંહ મહેતાએ અખંડ રાસ લીલાનું વર્ણન કરવા માટે જેવો પ્રયાસ કર્યો તેવો પ્રયાસ બીજા કોઈ જીવ કરી શકે નહિ. ક્ષર બ્રહ્માંડના ઉચ્ચ આત્મા (નરસિંહ મહેતા)એ પણ આ સંસારમાં બેસીને બેહદની લીલાનું દર્શન કર્યું.

નરસૈયા દૌડયા રસકો, બાની કરે રે પુકાર ।
રસ જાએ હુઆ અંદર, આડે દરવાજે ચાર ॥ ૫૭ ॥

નરસિંહ મહેતાએ આ પ્રેમ રસને પામવા ઘણો પ્રયત્ન કર્યો એ બાબતની પુષ્ટિ તેમની વાણી કરી રહી છે, પરંતુ બ્રહ્માત્માઓનો તે પ્રેમ રસ તો મૂળમિલાવા પરમધામમાં ચાલ્યો ગયો, જેને પ્રાપ્ત કરવાના ચાર દરવાજા (અખંડ વ્રજ, અખંડ રાસ, અક્ષરધામ અને પરમધામ) અંતરાયરૂપ બન્યા. (શ્રી નરસિંહ મહેતા મહાવિષ્ણુના મહાકારણમાં પ્રતિબિંબિત રાસલીલાને જોઈને પ્રેમથી ઉન્મત્ત થયા હતા.)

દ્વારને ઈન બેહદ કે, લેહેરે આવે સીતલ ।
સો ઈત ખડા લેવહી, રસ કી પ્રેમલ ॥ ૫૮ ॥

બેહદના આ દ્વારથી તેમને પ્રેમ રસની શીતળ લહેરો પ્રાપ્ત થઈ હતી. તેની સુગંધ (પમરાટ) તેઓ આ સંસારમાં રહીને પણ મેળવતા હતા.

ઈન દરવાજે નરસૈયા, પ્રેમે લપટના ।
લીલા પિછલે સાથમે, સુખ લે સમાના ॥ ૫૯ ॥

આ બેહદનાં દ્વાર (પ્રતિબિંબ લીલાના પ્રેમ)માં નરસિંહ મહેતા મસ્ત થઈ ગયા હતા. તેમણે વેદઋચાઓ સાથે થયેલી લીલાને આત્મસાત કરી.

લીલા સુકે બરનન કરી, બ્રજ રાસ બખાના ।
બેહદ કી બાની બિના, ઠૌર ઠૌર બંધાના ॥ ૬૦ ॥

શ્રીમદ્ભાગવતમાં શુકદેવમુનિએ વ્રજ અને રાસલીલાના મહિમાનું વર્ણન કર્યું, પરંતુ બેહદ વાણી (તારતમજ્ઞાન)ના અભાવે તેઓ ઠેક ઠેકાણે પોતાની સીમામાં બંધાયા.

ના તો એ ક્યોં એસે બરનવે, ક્યોં કહે પંચ અધ્યાઈ ।
એ રસ છોડ ઔર બચન, મુખ કાઢ્યો ન જાઈ ॥ ૬૧ ॥

નહિ તો શુકદેવમુનિ રાસનું આટલું જ વર્ણન શા માટે કરત ? મહારાસનું વર્ણન કેવળ પાંચ અધ્યાયોમાં કેવી રીતે પૂરું થાય ? રાસલીલાના વર્ણન સિવાય તેમના મુખેથી બીજી કોઈ વાત નીકળી શકતી નહોતી.

હોવે અસ્કંધ દ્વાદસ થેં, ઈત કોટ ગુને ।
પર ક્યા કરે આગ્યાં ઈતની, બસ નાહીં અપને ॥ ૬૨ ॥

અને આ રીતે શ્રીમદ્ભાગવત માત્ર બાર સ્કંધોમાં સમાપ્ત થઈ ન જાત અને તેનાથી કંઈ કરોડ ગણું હોત, પરંતુ તેઓ શું કરતા ? કારણ કે તેમને આજ્ઞા જ એટલી હતી. આ બાબત તેમના પોતાના વશની નહોતી.

ના હુઈ જાહેર યા મુખ, બેહદ કી બાન ।
ધાખ રહી બોહોત હિરદે, કલપ્યા દુખ આન ॥ ૬૩ ॥

શુકદેવમુનિના શ્રીમુખેથી અખંડ વ્રજ અને રાસનું પૂરું વર્ણન થઈ શક્યું નહિ. એમના હૃદયમાં અખંડલીલાનું વર્ણન કરવાની ઉત્કટ અભિલાષા હતી, જે પૂરી ન થતાં તેમને ઘણું દુઃખ થયું.

કંપમાન હોએ કલકલ્યા, રસ ગયા યાથેં ।
સોએ દુખ ક્યોં સેહે સકે, રસ જાએ જાથેં ॥ ૬૪ ॥

આ રીતે અખંડ પ્રેમરસનો પ્રવાહ અટકી પડતાં તેઓ વ્યથિત થઈને કાંપવા લાગ્યા. તેઓ આ દુઃખ કે જેને કારણે અખંડ રસનો પ્રવાહ જ રોકાઈ ગયો, તે કેવી રીતે સહન કરતા ?

બેહદ કે સબદ કેહે કા, થા હરષ અપાર ।
દરવાજા ના ખોલિયા, રહ્યા રસ સાર ॥ ૬૫ ॥

શુકદેવમુનિને બેહદ લીલાનું વર્ણન કરવાની અપાર ચાહના હતી, પરંતુ બેહદનાં દ્વાર ખોલી નહિ શકવાને કારણે રાસલીલાનો અખંડ રસ અધૂરો રહી ગયો.

રાસ રાત બરનન કરી, દેખો મન બિચાર ।
નારાયનજી કી રાતકો, કોઈક પાવે પાર ॥ ૬૬ ॥

તેમ છતાં શુકદેવ મુનિએ રાસની અખંડ રાત્રિનું યથાશક્ય વર્ણન કર્યું. એને મનથી વિચાર કરી જુઓ, નહિ તો નારાયણ ભગવાનની રાત્રિનું વર્ણન કોઈ વિરલો જ કરી શકે.

પર પાર નહીં રાસ રાતકો, એ તો બેહદ કહી ।
તામે અખંડ લીલા રાસકી, પંચ અધ્યાઈ ભઈ ॥ ૬૭ ॥

પરંતુ રાસલીલાની રાતનો તો કોઈ પાર નથી. કારણ કે તે રાત્રિ બેહદની હોવાને કારણે અખંડની છે. આવી અખંડલીલાનું વર્ણન શ્રીમદ્ભાગવતના દશમ સ્કંધના પાંચ અધ્યાયમાં કેવી રીતે પૂરું થઈ ગયું ?

દેખો જાહેર યાકે માએને, ચિત લ્યાએ બચન ।
રાત એસી બડી તો કહી, લીલા બડી વ્રંદાવન ॥ ૬૮ ॥

આ લીલાના રહસ્ય પર ધ્યાનપૂર્વક વિચાર કરો. એટલા માટે તો એ રાતને આટલી મોટી કહી છે, કારણ કે વૃંદાવનની અખંડ રાસલીલા ખૂબ મહાન છે.

એ પંચ અધ્યાઈ હોવે ક્યોંકર, મેરે મુનીજી કી બાન ।
પર સાર સમે બીચ અટક્યા, રસ આએ સુજાન ॥ ૬૯ ॥

શ્રીશુકદેવજીના મુખેથી રાસનું વર્ણન કેવળ પાંચ અધ્યાયોમાં કેમ સમાપ્ત થયું ? પરંતુ પરીક્ષિતે પ્રશ્ન પૂછવાને કારણે રાસનું સાર તત્ત્વ વચમાં જ (અધવચ્ચ) અટકી પડ્યું અને તેમનો જોશ પણ ઊતરી ગયો.

દુખ હુઆ બોહોત કલપ્યા, પર કહા કરે જાન ।
પાત્ર બિના પાવે નહીં, રસ બેહદ બાન ॥ ૭૦ ॥

અખંડ રાસનું વર્ણન કરી નહિ શકવાને કારણે શુકદેવજી ઘણા દુઃખી થયા. તેઓ ચોક્કસ ઘણા જાણકાર હતા, પરંતુ શું કરે ? બેહદની વાણીનો રસ્તો બેહદી પાત્ર (અખંડ પરમધામના આત્માઓ) વગર કોઈનેય પ્રાપ્ત થઈ શકે નહિ.

પાત્ર બિના તુમ પાઈયા, મુનીજી ક્યોં કરો દુખ ।
આજ લગે બેહદ કા, કિન લિયા હૈ સુખ ॥ ૭૧ ॥

હે શુકદેવજી ! પાત્ર ન હોવા છતાં પણ બેહદની ભાળ પ્રાપ્ત થઈ, તે ઘણી મોટી વાત છે. તેથી દુઃખી થવાને કોઈ કારણ નથી. શું આજ સુધી કોઈએ બેહદ લીલાનું સુખ પ્રાપ્ત કર્યું છે ?

એતો હમારા કાગદ, તુમ સાથે આયા ।
ખબર હદ બેહદ કી, દેકર પઠાયા ॥ ૭૨ ॥

આ શ્રીમદ્ભાગવત આપણો પત્ર છે અને તે તમારી સાથે આ જગતમાં આવ્યો છે. એના માધ્યમથી હદ અને બેહદના સમાચાર તમારી સાથે મોકલાવ્યા છે.

વિધ સારી કાગદમેં, હમ લિએ બિચાર ।
તુમ સાથે મુનીજી સંદેસડા, આએ સમાચાર ॥ ૭૩ ॥

શ્રીમદ્ભાગવત ગ્રંથમાં લખેલી વાતો પર અમે વિધિપૂર્વક વિચાર કર્યો અને તેને સમજ્યા. હે મુનિવર ! તમારા દ્વારા અમને અમારા મૂળ ઘરનો સંદેશો સમાચારરૂપે પ્રાપ્ત થયો.

યા સુધ કાગદ હમ લઈ, સમઝે સબ સાર ।
ઔરન કો એ કોહેડા, ના ખુલે દ્વાર ॥ ૭૪ ॥

શ્રીમદ્ભાગવતને સમજીને અમે તેનો સાર ગ્રહણ કર્યો. સંસારના બીજા જીવો માટે આ ગ્રંથ એક કોયડા સમાન છે, તેથી શ્રીમદ્ભાગવત વાંચવા છતાં પણ તેમના દ્વારા બેહદનાં દ્વાર ખૂલતાં નથી.

ઔર બિચારે કયા જાનહીં, જાને જાકો હોએ ।
હમ બિના દ્વાર બેહદ કે, ખોલ ના સકે કોએ ॥ ૭૫ ॥

સંસારના બિચારા સામાન્ય જીવો એને કેવી રીતે સમજી શકે ? જેમને માટે આ પત્ર મોકલવામાં આવ્યો છે તે બ્રહ્માત્માઓ જ તેને સમજી શકે છે. તેથી આપણે બ્રહ્માત્માઓ સિવાય બીજા કોઈ અખંડ પરમધામનાં દ્વાર ખોલી શકે નહિ.

લાખ બેર દેખો ફેર, ન પાવે કડી કલ ।
પાઈ નહીં ત્રગુનને, કર કર ગએ બલ ॥ ૭૬ ॥

સંસારી જીવો ચાહે એને લાખો વાર વાંચે પરંતુ અખંડ ધામનાં દ્વાર ખોલવાની મૂળ કડી તેમના હાથમાં નહિ આવે. ત્રણેય ગુણોના અધિપતિ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ પણ અનેક પ્રયત્નો કરી ગયા, પરંતુ આ રહસ્યને સમજી શક્યા નહિ.

એતો કોહેડા હદ કા, બેહદી સમાચાર ।
એ દેખાવે હમ જાહેર, સાથ કો ખોલ દ્વાર ॥ ૭૭ ॥

બેહદના આત્માઓ માટે અપાયેલ આ સમાચાર (શ્રીમદ્ભાગવત) સંસારના લોકો (જીવસૃષ્ટિ) માટે મૂંઝવણ સમાન છે. હવે હું તેના દ્વારા બ્રહ્માત્માઓ માટે પરમધામનાં દ્વાર ખોલીને બધું પ્રત્યક્ષ બતાવીશ.

સુકજી ઈત લે આઈયા, બેહદ કે બોલ ।
ફેર ટાલો અંદર કા, દેખો આંખા ખોલ ॥ ૭૮ ॥

શુકદેવમુનિ આ સંસારમાં બેહદના શબ્દો લઈને આવ્યા છે (પરંતુ યોગ્ય પાત્રના અભાવમાં સ્પષ્ટીકરણ કરી શક્યા નહિ). આ બાબતને અંતરની આંખો ખોલીને જુઓ અને મનમાંથી ભ્રમ દૂર કરો.

અસ્કંધ દૂજા મુનિએ કહ્યા, ચત્ર સ્લોકી જિત ।
બ્રહ્માંડ કી જહાં ઉતપન, અરથ દેખો તિત ॥ ૭૯ ॥

શ્રીમદ્ભાગવતના બીજા સ્કંધના બત્રીસમાં અધ્યાયમાં શ્રીશુકદેવમુનિએ ચતુઃસ્લોકી ભાગવતનું વિશેષ વર્ણન કર્યું છે, જેમાં સૃષ્ટિ રચનાનું રહસ્ય સ્પષ્ટ કર્યું છે. તેના અર્થ પર ધ્યાન આપો.

એ દ્વાર દેખોગે જાહેર, હોસી માયા પેહેયાન ।
એ માએના નીકે લીજિયો, હિરદેમેં આન ॥ ૮૦ ॥

ચતુઃશ્લોકી ભાગવતના માધ્યમથી જ્યારે બેહદનાં દ્વાર સ્પષ્ટ દેખાશે ત્યારે માયાની બરાબર પિછાણ થઈ જશે. તેથી આ શ્લોકોનું રહસ્ય હૃદયમાં સારી રીતે ઉતારો.

મોહ તત્ત્વ કહ્યા નીંદ કોં, સુરત અહંકાર ।
સુપન કોં કહ્યા બ્રહ્માંડ, નામ ધરે બેસુમાર ॥ ૮૧ ॥

અવ્યાકૃત અક્ષરની નિદ્રાને મોહતત્ત્વ કહ્યું છે. તેમની સુરત અહંકાર (નારાયણ) રૂપે જગતમાં ફેલાઈ. અક્ષર બ્રહ્મના સ્વપ્નથી જ આ બ્રહ્માંડ રચાયું છે, કે જેનાં અનેક નામો રાખવામાં આવ્યાં છે.

પૈંડા બેહદ વતન કા, એ વતની જાને ।
હદ કા જીવ બેહદ કા, દ્વાર ક્યોં પેહેયાને ॥ ૮૨ ॥

બેહદ ભૂમિના અખંડ ઘરનો માર્ગ બેહદ ભૂમિ પરમધામમાં રહેનારા આત્માઓ જ જાણે છે. હદ ભૂમિ (સ્વપ્ન જગત)ના જીવો, બેહદ ભૂમિકાનાં દ્વારને કેવી રીતે પિછાણી શકે ?

દેખ્યો દ્વાર બેહદ કે, સુકજી બલવંત ।
પર કલ કિલ્લી ક્યોં પાવહીં, જોર ક્રિયા અનંત ॥ ૮૩ ॥

શ્રી શુકદેવજી એવા સમર્થ થયા જેમણે બેહદનાં દ્વાર જોયાં. તેમણે ઘણો પ્રયત્ન પણ કર્યો, પરંતુ (તારતમ જ્ઞાન વગર) એ દ્વારને ખોલવાની કૂંચી (કળ) તેમને મળી નહિ.

દ્વાર ખોલને દૌડિયા, સુકજી સપરાના ।
લે ચલ્યા સંગ પરીછત, સો તો બોઝે દબાના ॥ ૮૪ ॥

બેહદનાં દ્વાર ખોલીને અખંડ રાસનું વર્ણન કરવા માટે શુકદેવજી જઈ રહ્યા હતા એવામાં રાજા પરીક્ષિતના વચ્ચે થયેલા પ્રશ્નથી અટવાઈ પડ્યા. તેઓ રાજા પરીક્ષિતને બ્રહ્માનંદ રસનો અનુભવ કરાવવાના હતા, પરંતુ તેની પાત્રતાનો અભાવ અને તેની અજ્ઞાનતાના ભારથી ખુદ (મુનિ) દબાઈ ગયા.

બલ ક્રિયા બલિએ ધના, દ્વાર દ્વાર પછટાના ।
પર સાથે સંઘાતી હદ કા, ઈત સો ઉરઝાના ॥ ૮૫ ॥

તે ઉપરાંત પણ શુકદેવમુનિએ અખંડ રાસનું વર્ણન કરવા માટે ઘણો પ્રયત્ન કર્યો પણ જગ્યાએ જગ્યાએ તેમને પછડાટ ખાવી પડી. હદના જીવ રાજા પરીક્ષિતને લઈને તેઓ ફરીથી આ બ્રહ્માંડમાં અટવાઈ પડ્યા.

રાસ લીલા સુખ અખંડ, ઈત તો ના કેહેલાના ।
પાછલ તાન હુઈ ધની, અધબીય લેવાના ॥ ૮૬ ॥

રાસલીલાના અખંડ સુખનું વર્ણન તે વખતે થઈ શક્યું નહિ, કારણ કે રાજા પરીક્ષિતના પ્રશ્નને કારણે એકાગ્રતા તૂટી જવાથી વાણીનો પ્રવાહ અધવચ્ચે જ અટકી ગયો.

પાત્ર બિના રસ ક્યોં રહે, આવત ઢલકાના ।

પાત્ર હુતે તિન પાઈયા, ભલી ભાંત પેહેયાના ॥ ૮૭ ॥

પાત્ર વગર રસ કેવી રીતે ટકે ? તેથી બ્રહ્માનંદ રસનો ઉભરાતો પ્રવાહ બહાર છલકાઈને વહી ગયો. તે રસના અધિકારી આત્માઓએ તેને પારખીને સારી રીતે ગ્રહણ કરી લીધો.

બરસ અસી લગે એ રસ, સારી પેરે સચવાના ।

લિયા પિયા સાથ મેં, જિન જૈસા જાના ॥ ૮૮ ॥

આ બ્રહ્માનંદ રસ શ્રી દેવચંદ્રજીના મુખારવિંદથી ૮૦ વર્ષ (વિક્રમ સંવત ૧૬૩૮ થી ૧૭૧૮) સુધી પરમધામના બ્રહ્માત્માઓમાં જ સારી રીતે સુરક્ષિત રહ્યો. પોત પોતાની શક્તિ અનુસાર સુંદરસાથે એ રસને ગ્રહણ કરીને પોતાના આત્મામાં ઉતાર્યો.

એક બૂંદ બાહેર ન નિકસ્યા, સાથ મિને સમાના ।

જિન કા થા તિન વિલસિયા, મિનો મિને બટાના ॥ ૮૯ ॥

બ્રહ્માત્માઓ સિવાય બીજા કોઈને આ રસનો એક છાંટોય પ્રાપ્ત ન થયો. જેમની આ લીલા હતી તેઓ જ તેમાં વિહાર કરતાં રહ્યાં અને તેનો અનુપમ સ્વાદ એકબીજામાં વહેંચતાં રહ્યાં.

અબ હમ મિને થેં એ રસ, ઈત આએ છલકાના ।

છોલ આઈ જ્યોં સાગર, અંગથેં ઉભરાના ॥ ૯૦ ॥

હવે મારી અંદર આવીને આ બ્રહ્માનંદરસ બહાર છલકાઈ રહ્યો છે. જે રીતે સાગરમાં ભરતી આવવાથી પાણી દૂર દૂર સુધી ફેલાઈ જાય છે તે રીતે મારા અંગોમાંથી ઉભરાતો આ રસ સંસારમાં ફેલાઈ રહ્યો છે.

જોર કિયા હમ બોહોતેરા, રસ રહ્યા ન ઢંપાના ।

એ અબ જાહેર હોએસી, બાહેર પ્રગટાના ॥ ૯૧ ॥

મેં આ રસને બ્રહ્મમુનિઓ માટે સીમિત રાખવા માટે ઘણો પ્રયાસ કર્યો, પરંતુ આ પ્રેમરસનું અખંડ સુખ મારાથી ઢાંકી ન શકાયું. હવે તે બ્રહ્માત્માઓ ઉપરાંત સંસારના સમસ્ત જીવો માટે પણ પ્રગટ થઈ જશે.

એ રસ આજ કે દિનલોં, કિત કાહૂં ન લખાના ।

આવસી સાથ ઈન વિધ, એ રસ લપટાના ॥ ૯૨ ॥

આજ દિન સુધી બ્રહ્મજ્ઞાનના આ રસને કોઈએ પણ મેળવ્યો ન હોતો. હવે સુંદરસાથ આ લીલા-રસથી આકર્ષિત થઈને તેના તરફ ખેંચાઈ આવશે.

જાન હોએ સો જાનિયો, એ ક્યોં કર રહે છાના ।

ક્યોંકર એ છિપા રહે, સબ સુનસી જહાના ॥ ૯૩ ॥

જે કોઈ જિજ્ઞાસુ હોય તે જાણી લે કે હવે આ રસ કેવી રીતે છાનો રહેશે ? હવે સંસારના બધા લોકો તેને સાંભળશે તેથી તે કેવી રીતે છૂપો રહેશે ?

એ બાની બેહદ પ્રગટી, ઈંદ્રાવતી મુખ ।
બોહોત વિધે હમ રસ પિએ, બેહદ કે સુખ ॥ ૯૪ ॥

આ બેહદની વાણી ઈંદ્રાવતીના મુખથી પ્રગટ થઈ છે. સમસ્ત સુંદરસાથે અનેક રીતે બેહદનાં આ અખંડ સુખોનું રસપાન કર્યું.

યા બાની કે કારને, કે કરે તપસન ।
યા બાની કે કારને, કે પીવે અગિન ॥ ૯૫ ॥

આ બેહદ વાણીની પ્રાપ્તિ માટે કેટલાય ઋષિમુનિઓએ તપસ્યા કરી. આ વાણી માટે કેટલાય લોકોએ અગ્નિની જ્વાળાનું સેવન કર્યું.

યા બાની કે કારને, કે દમ્ દેહ ।
યા બાની કે કારને, કે કરે કષ્ટ સનેહ ॥ ૯૬ ॥

આ વાણી માટે કેટલાય યોગીઓએ પોતાની ઈંદ્રિયોનું દમન કર્યું અને કેટલાય તપસ્વીઓએ કઠીન તપસ્યા કરી અને કેટલાય લોકોએ પ્રેમપૂર્વક આકરી ભક્તિ કરી.

યા બાની કે કારને, કે ગલે હેમ ।
યા બાની કે કારને, કે લેવે અનસન નેમ ॥ ૯૭ ॥

આ વાણીને પ્રાપ્ત કરવા માટે કેટલાય સાધકોએ પોતાના શરીરને બરફમાં ગળાવી નાખ્યું. આ વાણી માટે કેટલાય તપસ્વીઓએ અનશન કરવાનો નિયમ લીધો.

યા બાની કે કારને, કે ભૈરવ ઝંપાવે ।
યા બાની કે કારને, તિલ તિલ દેહ કટાવે ॥ ૯૮ ॥

આ બેહદવાણી માટે કેટલાય લોકોએ ભૈરવ છલાંગ (પહાડ પરથી ભૂસકો) મારી. કેટલાય લોકોએ પોતાના શરીરના તલ જેટલા ટુકડા કરાવી નાખ્યા.

યા બાની કે કારને, કે સંધાન સારે ।
યા બાની કે કારને, કે દેહ જારે ॥ ૯૯ ॥

આ વાણી માટે કેટલાય લોકોએ પોતાના શરીરને બાણથી ચારણી જેવું વીંધાવી નાખ્યું અને કેટલાય લોકોએ પોતાના દેહને બાળીને ભસ્મ કરી દીધો.

યા બાની કે કારને, કરે કે વિધ તાબ ।
સો મુખથેં કેતે કહું, હુએ જો બિના હિસાબ ॥ ૧૦૦ ॥

આ બેહદવાણી માટે કેટલાય તપસ્વીઓએ પોતાની વાસનાઓનું દમન કર્યું. એવા સાધકોની સાધનાઓનું વર્ણન આ મુખથી કેવી રીતે કરું ? આ માર્ગ પર ચાલનારા સાધકોની સંખ્યા તો હિસાબ વગરની છે.

કિન એક બૂંદ ન પાઈયા, રસના ભી બચન ।
બ્રહ્માંડ ધનિયોં દેખિયા, જો કહાવે ત્રગુન ॥ ૧૦૧ ॥

આ બેહદ વાણીના રસનો એક છાંટો માત્ર પણ કોઈને પ્રાપ્ત થયો નહિ અને જીભ દ્વારા એક

પણ શબ્દ ઉચ્ચારાયો નહિ. બ્રહ્માંડના અધિપતિ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ પણ આ વિષયમાં કંઈ કહી શક્યા નહિ, તો પછી સામાન્ય જીવોની તો વાત જ શું કરવી ?

और भी नाम अनेक हैं, पर लेऊँ कछा के ।

બ્રહ્માંડ કે ધનિયોં ઊપર, લિએ જાએ ન તાકે ॥ ૧૦૨ ॥

આ સંસારમાં બીજા પણ જ્ઞાનીજનોનાં નામ પ્રસિદ્ધ છે, પરંતુ કોનાં કોનાં નામ લઈએ ? બ્રહ્માંડના અધિપતિઓનાં નામ લીધા પછી હવે તેમનાં નામ ન લેવાય.

सो रस सागर छत हुआ, लेहें उछलें ।

સાથ સબે હમ વિલસહીં, બાહેર પૂર ભી ચલેં ॥ ૧૦૩ ॥

આ અમૂલ્ય બ્રહ્માનંદરસ સાગરની જેમ ઉભરાઈ રહ્યો છે અને તેની લહેરો ચારે તરફ ઊછળવા લાગી છે. આપણે બધા બ્રહ્માત્માઓ આ અમૃતરસને પીને ધણી સાથે વિલાસ કરી રહ્યા છીએ અને આ રસ છલકાઈને બીજા લોકોમાં પણ ફેલાવા લાગ્યો છે.

पेहेले भीज उटे हुआ, पुरी जहां नौतन ।

સબ પુરિયોંમેં ઉતમ, હુઈ ધન ધન ॥ ૧૦૪ ॥

આ બ્રહ્મજ્ઞાન (તારતમજ્ઞાન)નું બીજ સૌ પહેલાં શ્રી ૫ નવતનપુરીધામ જામનગરમાં ઉદય પામ્યું. તેથી નવતનપુરી બધી પુરીઓમાં ઉત્તમ થઈને ધન્ય ધન્ય થઈ ગઈ.

इर कहुँ विध सकल, जसों सब समझाये ।

સંસા કોઈ સાથ કો, મેં રાખ્યો ન જાએ ॥ ૧૦૫ ॥

આ બ્રહ્માનંદરસ પરમધામમાંથી કેવી રીતે અવતરિત થયો તેનું વર્ણન હવે હું કરું છું, જેથી આ રહસ્ય બધાની સમજમાં આવે. હજી સુધી મેં આપણા સુંદરસાથના મનમાં સંશય બાકી રહેવા દીધો નથી.

જો રસ ગોકલ પ્રગટ્યા, સો તો સુખ અલેખે ।

બિન જાને સુખ વિલસિયા, ઘર કોઈ ન દેખે ॥ ૧૦૬ ॥

સૌ પ્રથમ ગોકુલ વ્રજ મંડળમાં શ્રીકૃષ્ણના અવતરણ સાથે જે બ્રહ્માનંદ રસ પ્રગટ થયો તેનું સુખ અમાપ છે. તે વખતે બ્રહ્માત્માઓને પોતાની જાતની વાસ્તવિક પિછાણ થઈ ન હોવા છતાં પ્રેમાનંદ લીલામાં વિલાસ કર્યો. તેમને પરમધામનો સાક્ષાત્ અનુભવ ન થયો.

એ સુખ સુપને વિલસિયા, સાથ પીઉ સંઘાતેં ।

ઘર દેખે ભાગે સુપના, ના દેખાએ તારેં ॥ ૧૦૭ ॥

પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણજી સાથે બ્રહ્માત્માઓએ સ્વપ્નમાં કરેલા ખેલની જેમ વ્રજલીલાનો આનંદ મેળવ્યો. જો તેમને પરમધામનો અનુભવ થઈ જતો તો તેમનું સ્વપ્ન તૂટી જતું, તેઓ જાગ્રત થઈ જતી, પછી તો દુઃખ જોવાની તેમની ચાહના પણ પૂરી ન થાત. આથી તેમને પરમધામનો અનુભવ કરાવવામાં આવ્યો નહિ.

સુપન ભાગે સુખ ક્યોં હોએ, ખેલ ક્યોં દેખાએ ।

જબ સુખ વતન લીજિએ, નીંદ ઉડકે જાએ ॥ ૧૦૮ ॥

જો સ્વપ્ન મટી જતું તો સ્વપ્નનું સુખ કેવી રીતે પ્રાપ્ત થતું ? અને માયાવી જગતનો ખેલ કેવી

રીતે જોવાતો ? અને જો પરમધામનું અખંડ સુખ લેવા લાગતાં તો તેમની નિદ્રા પણ તે વખતે ઊડી જતી.

નીંદ ઉડે ભાગે સુપના, તબ ફેર ફેરા હોએ ।

સુખ સુપન ઔર વતન, લિએ જાએ ના દોએ ॥ ૧૦૯ ॥

નિદ્રા ઊડી જતાં સ્વપ્ન પણ તૂટી જતું અને તેનાથી માયાવી ખેલ જોવાની ચાહના પૂરી ન થતી અને ફરી અહીં આવવું પડતું. સ્વપ્ન જગતનાં સુખ અને પરમધામનાં અખંડ સુખ બંને એક સાથે લઈ ન શકાય.

યા વિધ સાથ સમઝિયો, સુખ સાથકોં દિયો ।

યોં બિન જાને બ્રજમેં, સુખ સુપને લિયો ॥ ૧૧૦ ॥

હે સુંદરસાથજી ! એ વખતે તમને આપેલું સુખ આ પ્રમાણે સમજવું. આ રીતે વ્રજલીલામાં બ્રહ્માત્માઓએ ધામધણી શ્રીકૃષ્ણજીના અખંડ પ્રેમનો આનંદ અજાણતાં જ પ્રાપ્ત કર્યો.

અબ સુખ રાસ કહા કહું, જાને નિજ સુખ હોએ ।

એ સુખ સાથ પીઉ બિના, ન જાને કોએ ॥ ૧૧૧ ॥

હવે યોગમાયાના ચિન્મય બ્રહ્માંડમાં થયેલી રાસલીલાનાં અખંડ સુખોનું વર્ણન હું કેવી રીતે કરું? જાણે કે એ તો પરમધામનાં જ નિજ સુખ હોય. તેથી એ સુખને પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણજી તેમજ બ્રહ્માંગનાઓ વગર બીજું કોઈ જાણી શકતું નથી.

એ પીઉ સરૂપ નૌતન, નૌતન સિનગાર ।

નેહ હમારા નૌતન, નૌતન આકાર ॥ ૧૧૨ ॥

રાસલીલામાં શ્રીકૃષ્ણજી નૂતન સ્વરૂપે પ્રગટ થયા હતા. તેમનો શણગાર પણ નૂતન પ્રકારનો હતો. તેમના પ્રત્યેનો આપણો સ્નેહ પણ નવીન પ્રકારનો હતો અને આપણું શરીર પણ નૂતન પ્રકારનું હતું.

એ બન સુંદર નૌતન, નૌતન વાઓ વાએ ।

જલ જમુના નૌતન, લેહેરાં લેવેં બનરાએ ॥ ૧૧૩ ॥

વૃંદાવન પણ નવીન ઐશ્વર્યયુક્ત હોવાને કારણે ઘણું સુંદર દેખાતું હતું. શીતળ વાયુ પણ નવીન રીતે વહેતો હતો. શ્રી યમુનાજીનું જળ પણ નવીન શોભાયુક્ત હતું. અલૌકિક શોભાયુક્ત વન અને વનસ્પતિ પણ લહેરાઈ રહ્યાં હતાં.

સુગંધ બેલિયાં નૌતન, જિમી રેત સેત પ્રકાસ ।

નેહેકલંક ચંદ્રમા નૌતન, સકલ કલા ઉજાસ ॥ ૧૧૪ ॥

પુષ્પ અને વેલાઓની મહેક (સુગંધ) પણ મોહક લાગતી હતી. ભૂમિની રેતમાંથી ઉજ્જવળ પ્રકાશ નીકળી રહ્યો હતો. નિષ્કલંક ચંદ્રમા પોતાની બધી કલાઓથી ધવલ ચાંદની ફેલાવી રહ્યો હતો.

નૌતન રંગ પસુ પંખી, બાની નઈ રસાલ ।

નૌતન બેન બજાવહીં, નએ સુખ દેવેં લાલ ॥ ૧૧૫ ॥

નૂતન રંગમાં પશુ-પક્ષી નૂતન મધુર સ્વરોમાં કલરવ કરી રહ્યાં હતાં. પ્રિયતમ શ્રીકૃષ્ણજી નવાંનવાં

સુખ દેવાને માટે નૂતન બંસી બજાવી રહ્યા હતા.

યા રસ સુખ કેતે કહું, કે રેહેસ પ્રકાર ।
સાથ પીઉ સંગ બિલાસ, હમ કિએ અપાર ॥ ૧૧૬ ॥

આ બ્રહ્માનંદરસ દ્વારા પ્રાપ્ત થયેલ આનંદની વાત ક્યાં સુધી કહું ? આ રસ ઘણો રહસ્યમય છે. આપણે બ્રહ્માત્માઓએ પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણજી સાથે વિલાસનું અપાર (અમાપ) સુખ પ્રાપ્ત કર્યું.

કે બાતેં યા સુખ કી, જીવ હિરદેં જાને ।
એ સુખ પેહેલેથેં અલેખેં, અતિ અધિકાને ॥ ૧૧૭ ॥

શ્રીકૃષ્ણજી સાથે રમેલી રાસલીલાનો આનંદ તો મારો અંતર આત્મા જ જાણે છે. વ્રજલીલાનાં સુખો કરતાં રાસલીલાનો આ આનંદ અનંતગણો અસીમ હતો.

તેજ સબોમેં મૂલકા, સબહીં ચેતન ।
થિર ચર ચેતન એ લીલા, એસી ઉતપન ॥ ૧૧૮ ॥

બધા બ્રહ્માત્માઓમાં મૂળ પરમધામનું તેજ વિદ્યમાન હતું અને વૃંદાવનની બધી સામગ્રી ચિન્મય હતી. તથા સ્થાવર જંગમ પ્રકૃતિ પણ ચેતન હતી. એવી અલૌકિક રાસલીલા ત્યાં પ્રગટ થઈ હતી.

પર એ સુખ સબે સુપનમેં, નેઠ નીંદ જો માંહિં ।
એ સુખ જોગમાયા મિને, દ્રષ્ટ ના ઘર તાંહિં ॥ ૧૧૯ ॥

પરંતુ આ બધાંય સુખ સ્વપ્નનાં હતાં અને બ્રહ્માત્માઓએ જ નિદ્રામાં આ સુખોનો અનુભવ કર્યો. તેથી યોગમાયામાં અખંડ સુખ લેવા છતાં પરમધામ તરફ તેમની દૃષ્ટિ પડી નહિ.

એક સુખ કહે ગોકલ કે, ઔર સુખ રાસ સુપન ।
સુખ દોઊં ક્યોં હોવહીં, બિચારિયો મન ॥ ૧૨૦ ॥

એક બાજુ ગોકુળની વ્રજલીલા અને યોગમાયાની રાસલીલાઓનાં સુખ સ્વપ્નનાં કહ્યાં છે, બીજી તરફ પરમધામનાં અખંડ સુખ છે. આ બન્ને સુખ એક સાથે કેવી રીતે પ્રાપ્ત થઈ શકે ? તેનો જરા મનથી વિચાર કરો.

જબ લીજે સુખ સુપન, નહીં વતન દ્રષ્ટ ।
જબ સુખ વતન દેખિએ, નહીં સુપન કી સ્મૃષ્ટ ॥ ૧૨૧ ॥

જ્યાં સુધી આપણે સ્વપ્ન જગતનાં સુખોમાં મગ્ન રહીશું ત્યાં સુધી પરમધામ આપણી દૃષ્ટિમાં નહિ આવે. જો પરમધામનાં અખંડ સુખ તરફ જોઈએ તો સ્વપ્ન જગતનું અસ્તિત્વ ન રહે.

યોં સુખ સુપને લિએ, કદ્યુએ નહીં ખબર ।
ઈન દોઊં લીલા મિને, સુધ નાહીં ઘર ॥ ૧૨૨ ॥

આ રીતે વ્રજ અને રાસલીલામાં સ્વપ્નનાં સુખનો અનુભવ કર્યો, કે જેમાં પરમધામની સુધ રહી નહિ. આ બન્ને લીલાઓમાં બ્રહ્માત્માઓને પરમધામની જાણકારી ન હતી.

યા વિધ લીલા દોઊં કરી, સિધારે વતન ।
એ બ્રહ્માંડ જો તીસરા, લે આએ આપન ॥ ૧૨૩ ॥

આ રીતે વ્રજ અને રાસ બન્ને લીલાઓ કરીને આપણી સુરતા પરમધામ પહોંચી. પછી આ ત્રીજા બ્રહ્માંડમાં આપણે બધાં માયા જોવાની શેષ ઈચ્છાઓ લઈને આવ્યાં છીએ.

જો મનોરથ મૂલ કા, હુઆ નહીં પૂરન ।
બિન સુધ બિરહ વિલાસ કિએ, યોં રહી ધાખ મન ॥ ૧૨૪ ॥

માયાનાં દુઃખ જોવાની આપણી મૂળ પરમધામની અભિલાષા વ્રજ અને રાસમાં પૂર્ણ ન થઈ. વિરહ અને વિલાસના દુઃખ-સુખ પણ અજાણતાં પ્રાપ્ત થયાં તેથી તે મનોરથ પૂરો થઈ શક્યો નહિ.

ધાખ ક્યોં રહે અપની, એ કિયા ઈડ ફેર ।
સાથે આએ પીઉજ, ઈત દૂજ બેર ॥ ૧૨૫ ॥

આપણી દુઃખ જોવાની ઈચ્છા અધૂરી ન રહે તે માટે આ કાલમાયાનું બ્રહ્માંડ ફરીથી રચવામાં આવ્યું. ધામધણી શ્રી કૃષ્ણજી (શ્રીરાજજી) નિજાનંદ સ્વામી સદ્ગુરુરૂપે આપણી સાથે ફરીથી આ જગતમાં અવતરિત થયા.

લીલા દોઊં પેહેલે કરી, દૂજે ફેરે ભી દોએ ।
બિના તારતમ એ માએને, ન જાને કોએ ॥ ૧૨૬ ॥

જે રીતે પ્રથમ અવતરણમાં વ્રજ અને રાસની બે લીલાઓ થઈ તે રીતે બીજીવાર આ જાગણીના બ્રહ્માંડમાં પણ બે પ્રકારની લીલાઓ (જાગણી વ્રજ - સુંદરબાઈ અને જાગણી રાસ - શ્રી ઈંદ્રાવતી દ્વારા) સંપન્ન થઈ, પરંતુ તારતમ જ્ઞાન થયા વગર આ તાત્પર્યને કોઈ સમજી શકતું નથી.

એક મેં ઉપજ્યા તારતમ, દૂજે મિને ઉજાસ ।
સબ વિધ જાહેર હોએસી, જાગની પ્રકાસ ॥ ૧૨૭ ॥

પ્રથમ સ્વરૂપ નિજાનંદ સ્વામી શ્રીદેવચંદ્રજીમાં આ તારતમ જ્ઞાનનો ઉદય થયો અને બીજા સ્વરૂપ શ્રી પ્રાણનાથજીએ તેના પ્રકાશનો ફેલાવો કર્યો. તેથી જાગણી લીલાનો આ પ્રકાશ બધી રીતે વિસ્તૃત થશે.

તારતમ જોત ઉદોત હૈ, તિનથેં કહા હોએ ।
એક સુપન દૂજા વતન, જીવ દેખે દોએ ॥ ૧૨૮ ॥

તારતમજ્ઞાનનો પ્રખર પ્રકાશ સર્વત્ર ચમકી રહ્યો છે. તો એનાથી શું થશે? એના પ્રકાશમાં બ્રહ્માત્માઓ એક તરફ સ્વપ્નવત્ બ્રહ્માંડ અને બીજી તરફ અખંડ બ્રહ્માંડને એક સાથે જોઈ શકશે.

વતન દેખત જાહેર, દૂજ દોએ લીલા જો કરી ।
એ સબ યાદ આવહીં, ઈત દોએ દૂસરી ॥ ૧૨૯ ॥

આ તારતમજ્ઞાનને કારણે સંસારમાં બેઠેલા બ્રહ્માત્માઓ પરમધામને પ્રત્યક્ષ જોઈ રહ્યા છે અને બીજી તરફ વ્રજ અને રાસ બન્ને લીલાઓનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ કરી રહ્યા છે. આ બધું યાદ કરતાં આ જાગણી લીલામાં પણ સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી અને શ્રી પ્રાણનાથજી સાથે થયેલી બન્ને લીલાઓનો આનંદ પ્રાપ્ત કરે છે.

યાદ આવેં સારે સુખ, ઔર જીવ નૈનોં ભી દેખે ।

તારતમ સબ સુખ દેવહીં, વિધ વિધ અલેખે ॥ ૧૩૦ ॥

પરમધામથી લઈને ત્રીજી જાગણી લીલા સુધીનાં બધાં સુખ બ્રહ્માત્માઓની સ્મૃતિમાં ઊઠી આવે છે અને તેઓ પોતાની અંતરદષ્ટિથી જોઈ પણ રહ્યા છે. આ રીતે તારતમજ્ઞાન બધાં પ્રકારનાં અસંખ્ય સુખો પ્રદાન કરે છે.

યા લીલા કી બાતેં ઈત, જુબાં કહી ન જાએ ।

સુખ દોઊ ઈત લીજિએ, મનોરથ પુરાએ ॥ ૧૩૧ ॥

જાગણીલીલાની આ વાતો આ નશ્વર જીભથી કહી શકાતી નથી. તેથી હે સુંદરસાથજી ! તારતમજ્ઞાન દ્વારા બન્ને પ્રકાર (પરમધામ અને સંસાર)નાં સુખ પ્રાપ્ત કરો. જેથી તમારા બધા મનોરથો પૂર્ણ થઈ જાય.

યા લીલા કો જો બલ, બચન સબ કેહેસી ।

બચન માએને દેખકે, સબે સુખ લેસી ॥ ૧૩૨ ॥

તારતમજ્ઞાનનાં આ વચનો જાગણી લીલાનું સામર્થ્ય બતાવી દેશે. આ વચનોનું રહસ્ય સમજીને સંસારના બધા લોકો આનંદ પ્રાપ્ત કરશે.

ધન ધન બ્રહ્માંડ એ હુઆ, ધન ધન ભરથખંડ ।

ધન ધન જુગ સો કલજુગ, જહાં લીલા પ્રચંડ ॥ ૧૩૩ ॥

તારતમજ્ઞાનનો ઉદય થતાં આ બ્રહ્માંડ ધન્ય થયું અને ભરતખંડ પણ ધન્ય થયો. બધા યુગોમાં કળિયુગ પણ ધન્ય થયો કારણ કે જાગણી લીલાનો એમાં વિસ્તાર થયો.

ધન ધન પુરી નૌતન, જહાં લીલા ઉદે હુઈ ।

કેતાક સાથ આઈયા, દૂજિએ સબ કોઈ ॥ ૧૩૪ ॥

આ નવતનપુરીધામ ધન્ય છે, જ્યાં જાગણી લીલા (અક્ષરાતીતની પિછાણ કરાવનારી તારતમજ્ઞાનની લીલા)નો ઉદય થયો. આ જાગણી લીલાના પ્રથમ ચરણમાં (શ્રી દેવચંદ્રજીના સાન્નિધ્યમાં) કેટલાક બ્રહ્માત્માઓ એકત્ર થયા અને બીજા ચરણમાં (શ્રી પ્રાણનાથજીની સાથે) બ્રહ્મસૃષ્ટિ, ઈશ્વરીસૃષ્ટિ અને જીવસૃષ્ટિ આ બધાય આત્માઓ એકત્ર થયા.

ધન ધન ધની સાથસોં, ધન ધન તારતમ ।

પૂરન પ્રકાસ લ્યાએ કે, સુખ દિએ હમ ॥ ૧૩૫ ॥

આ ત્રીજા બ્રહ્માંડમાં સુંદરસાથ સાથે પધારેલા સદ્ગુરુ ધણીને ધન્ય છે અને તેમના દ્વારા પ્રગટેલ તારતમજ્ઞાન પણ ધન્ય છે. આ રીતે સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજે પરમધામનો પૂર્ણ પ્રકાશ બતાવીને આપણને સહુ સુંદરસાથને અપૂર્વ સુખ આપ્યું.

તારતમ રસ બેહદ કા, સબ જાહેર ક્રિયા ।

બોહોત વિધેં સુખ સાથ કોં, બેલ દેખતે દિયા ॥ ૧૩૬ ॥

આ રીતે સદ્ગુરુએ તારતમજ્ઞાન દ્વારા વ્રજ રાસ તેમજ પરમધામના પચ્ચીસ પક્ષોનું વર્ણન

કરીને બેહદ ભૂમિકાનું રસપાન કરાવ્યું તેમજ સંસારનો ખેલ બતાવવા છતાં બ્રહ્માત્માઓને અનેક પ્રકારે સુખ આપ્યું.

તારતમ રસ બાની કર, પિલાઈએ જાકો ।

જેહેર ચઢ્યા હોએ જિમીકા, સુખ હોવે તાકો ॥ ૧૩૭ ॥

તારતમ જ્ઞાનનો રસ વાણીના રૂપમાં જેને પણ પીવડાવવામાં આવે અને તેના પર માયાવી જગતનું વિષ ચઢેલું હોય તો પણ તે ઊતરી જાય છે અને તેને અખંડ સુખની પ્રાપ્તિ થઈ જાય છે.

જો જીવ નીંદ છોડે નહીં, પિલાઈએ બાની ।

લ્યાએ પીઉ વતનથેં, બલ માયા જાની ॥ ૧૩૮ ॥

જે જીવો ભ્રમની નિદ્રાને છોડી રહ્યા નથી, તેમને પણ તારતમવાણીનો રસ પીવડાવી દેવામાં આવે. કારણ કે માયાની શક્તિને પિછાણીને જ સદ્ગુરુ પરમધામથી આ જ્ઞાન લઈ આવ્યા છે.

જેહેર ઉતારને સાથકો, લ્યાએ તારતમ ।

બેહદ કા રસ શ્રવનેં, પિલાવેં હમ ॥ ૧૩૯ ॥

બ્રહ્માત્માઓ પર ચઢેલા માયાના વિષને ઉતારવા માટે સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી તારતમ જ્ઞાન લઈને આવ્યા છે, કે જેના દ્વારા બેહદનો અખંડ રસ હવે આપણે સુંદરસાથને શ્રવણપુટો દ્વારા પીવડાવી રહ્યા છીએ.

એ રસ શ્રવનો જાકે ઝરે, તાએ કહા કરે જેહેર ।

સુપન ના હોવે જાગતે, દેખીતાં બેર ॥ ૧૪૦ ॥

આ તારતમનો રસ જેના કાનોમાંથી હૃદયમાં ઊતરશે તેના પર માયાનું વિષ શું અસર કરી શકે? જેમ જાગી જતાં સ્વપ્નનું અસ્તિત્વ રહેતું નથી (તે તુરંત ઊડી જાય છે) અને બન્નેને પ્રત્યક્ષ વેર છે, તેવી રીતે તારતમનો રસ પ્રાપ્ત થતાં જ માયાવી વિષ તત્કાળ ઊતરી જાય છે.

સુપન હોવે નીંદથેં, કે ઈંડ અલેખે ।

જિન છિન આંખા ખોલિએ, તબ કદ્યુએ ના દેખે ॥ ૧૪૧ ॥

એહી રસ તારતમ કા, ચઢ્યા જેહેર ઉતારે ।

નિરવિષ કાયા કરે, જીવ જાગે કરારે ॥ ૧૪૨ ॥

નિદ્રાને કારણે જ સ્વપ્ન દેખાય છે અને તે સ્વપ્નમાં આપણે અસંખ્ય બ્રહ્માંડ જોઈએ છીએ. પરંતુ જે કાણે આંખ ખૂલી જાય છે તો સામે કંઈ દેખાતું નથી. તેવી રીતે આ તારતમ જ્ઞાનનો રસ અંતઃકરણમાં ચઢેલા માયાના વિષને ઉતારી નાખે છે અને શરીર (અંતઃકરણ)ને નિર્વિષ (નિર્વિકાર) બનાવી દે છે, જેનાથી જીવ જાગ્રત થઈને શાંતિ (અખંડ) સુખ પ્રાપ્ત કરે છે.

જાગે સુખ અનેક હેં, ઈતહીં અલેખે ।

વતન સુખ લીજિએ, જીવ નૈનોં ભી દેખે ॥ ૧૪૩ ॥

જાગ્રત થઈ જતાં આ સંસારમાં જીવને પણ અનેક પ્રકારનાં સુખ પ્રાપ્ત થાય છે. પરમધામનાં અખંડ સુખોનો અહીં અનુભવ કરતાં કરતાં આત્મદૃષ્ટિથી મૂળ ઘરનો સાક્ષાત્કાર પણ થઈ જાય છે.

સુખ બડે તારતમ કે, ક્યોં જાહેર કીજે ।

બાની માયને દેખકે, જીવ જગાએ લીજે ॥ ૧૪૪ ॥

તારતમ જ્ઞાનનાં અપાર સુખ છે. તેમને કેવી રીતે પ્રગટ કરવામાં આવે ? આ તારતમ વાણીના રહસ્ય(અર્થ)ને સમજીને તમે પોતાના જીવને જાગ્રત કરી લો.

એ બચન સાથ કે કારને, મેં તો બાહેર પાડે ।

દરવાજે બેહદ કે, અનેક ઉઘાડે ॥ ૧૪૫ ॥

મેં તારતમ જ્ઞાનનાં આ અમૂલ્ય વચનો સુંદરસાથ માટે જ પ્રગટ કર્યા છે. આ રીતે બેહદ ભૂમિકાનાં અનેક બંધ દ્વારો ખોલી નાખવામાં આવ્યાં છે.

આધે અક્ષરકા પાઓ લુગા, કબૂં ના બાહેર ।

શ્રી ધામ થેં લ્યાએ ધની, તો હુએ જાહેર ॥ ૧૪૬ ॥

બેહદનું જ્ઞાન અડધા અક્ષરના ચોથા ભાગનું પણ પ્રગટ થયું ન હતું. સદ્ગુરુ ધણી સ્વયં પરમધામથી આ નિધિ (તારતમજ્ઞાન) લઈને આવ્યા છે, તેથી બેહદ વાણી પ્રગટ થઈ છે.

યા ખેલ સાથ દેખહીં, જુદે જુદે હોએ ।

તો સુખ એસા પસર્યા, નાહીં સુખ બિના કોએ ॥ ૧૪૭ ॥

આ સંસારમાં બ્રહ્માત્માઓ અલગ અલગ થઈને આ ખેલ જોઈ રહ્યા છે, તેથી આ જ્ઞાન પણ આ રીતે વિસ્તૃત થયું, કે જેથી હવે કોઈ પણ અખંડ સુખથી વંચિત રહી ન જાય.

એસા ખેલ છલકા, છોડાએ નહીં ।

બ્રહ્માંડ કી કારીગરી, સારી કરી સહી ॥ ૧૪૮ ॥

આ માયાવી ખેલ એવો બનાવવામાં આવ્યો છે કે તેને છોડી શકાતો નથી. અક્ષરબ્રહ્મે આ બ્રહ્માંડને ઘણી કુશળતાથી બનાવ્યું છે.

કબૂતર બાજીગર કે, જૈસે કટિયા ભરિયા ।

તબહીં દેખે ફૂંક દેએકે, તુરત ખાલી કરિયા ॥ ૧૪૯ ॥

એસી બાજી ઈન છલકી, બ્રહ્માંડ જો રચિયો ।

દેખ બાજી કબૂતર, સાથ માંહેં મચિયો ॥ ૧૫૦ ॥

જેવી રીતે બાજીગર જાદુના કબૂતર બનાવીને ખાલી કરંડિયો ભરી દે છે અને જોતજોતામાં ફૂંક મારીને તત્કાળ કરંડિયાને ખાલી કરી દે છે તે રીતે, જાદુગરના ખેલની જેમ આ બ્રહ્માંડ રચાયેલું છે. બ્રહ્માત્માઓ અક્ષરબ્રહ્મરૂપી જાદુગરના માયાવી ખેલ (સંસાર) જોઈને આ ખેલમાં મચી પડ્યા છે.

આંબો બોએ જલ સીંચિયો, તબહીં ફૂલે ફલિયો ।
 વિધ વિધ કી રંગ બેલિયાં, બન ઉપર ચઢિયો ॥ ૧૫૧ ॥

એહ દેખ ચિત ભરમિયા, સુધ નહીં સરીર ।
 વિકલ ભઈ રંગ બેલિયાં, ચિત નાહીં ધીર ॥ ૧૫૨ ॥

તતછિન કછૂ ન દેખિએ, બાજીગર હાથ ।
 આંબો ના કછૂ બેલિયાં, યા રંગ બાંધ્યો સાથ ॥ ૧૫૩ ॥

જે રીતે જાદુગર પોતાની જાદુઈ શક્તિથી એક આંબાનાં બી વાવે છે અને તેને સીંચીને તરત ઘટાદાર ફળાઉં વૃક્ષ બનાવી દે છે, એટલું જ નહિ તેના પર વિવિધ રંગના વેલા પણ ચઢાવી દે છે. આવા ચમત્કારો જોઈને દર્શકનું મન ભ્રમિત થઈ જાય છે. તેની સમજમાં એ નથી આવતું કે આ વિવિધ રંગના વેલાઓ, વૃક્ષ ક્યાંથી પ્રગટ થયાં? આવા સંકલ્પ-વિકલ્પમાં તેનું મન સ્થિર થતું નથી. એ જ ક્ષણે જુએ છે કે જાદુગરના હાથમાં કંઈ જ નથી. ન તો આંબો દેખાય છે અને ન તો એના પર ચઢેલી વેલો દેખાય છે. બરાબર એવી રીતે જાદુગરનો ખેલ (સંસાર) જોઈને બ્રહ્માત્માઓનું ચિત્ત ભ્રમિત થઈ ગયું છે અને તેઓ માયાવી રંગમાં રંગાઈને બંધાઈ ગયા છે.

બિસરી સુધ સરીર કી, બિસર ગએ ઘર ।
 ચીંટી કુંજર નિગલિયાં, અચરજ યા પર ॥ ૧૫૪ ॥

આ રીતે માયાવી ખેલ જોઈને બ્રહ્માત્માઓ પોતાના મૂળ (શરીર) પર-આત્મ સ્વરૂપ અને મૂળ ઘર પરમધામને ભૂલી ગયા. આશ્ચર્ય તો એ વાતનું થાય છે કે કીડી જેવડી માયા હાથી સમાન શક્તિશાળી બ્રહ્માત્માઓને ગળી ગઈ (તેમને વશ કરી લીધા).

અચરજ એકબડો સખી, દેખો દિલ માંહિં ।
 વસ્ત ખરી કો લે ગઈ, જો કછુએ નાહિં ॥ ૧૫૫ ॥

બ્રહ્માત્માઓ ! આજ મોટું આશ્ચર્ય છે. પોતાના દિલથી વિચાર કરી જુઓ. જેનું કોઈ અસ્તિત્વ જ નથી તેવી માયા સાચી વસ્તુ (આત્મા)ને જ ખેંચીને લઈ ગઈ.

જોર હુઈ નીંદ સાથ કો, યોં સુપન બાઢ્યા ।
 ખેલ મિનેથેં બલ કર, ન જાએ કાઢ્યા ॥ ૧૫૬ ॥

બ્રહ્માત્માઓને ગાઢ નિદ્રાએ ઘેરી લીધા, જેનાથી સ્વપ્ન વધતું ચાલ્યું. તેથી પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ તેમને આ સ્વપ્નના ખેલમાંથી બહાર કાઢી શકાયા નહિ.

તા કારન બાની બેહદ, કેહે નીંદ ટાલોં ।
 ના દેઊં સુપન પસરને, ચઢ્યા જેહેર ઉતારોં ॥ ૧૫૭ ॥

તેથી હે સુંદરસાથજી ! હું બેહદવાણી (તારતમજ્ઞાન) કહીને તમારી નિદ્રા ઉડાડી દઈશ. આ સ્વપ્નને આથી અધિક ફેલાવા નહિ દઉં અને તમારા પર ચઢેલા માયાના ઝેરને ઉતારી દઈશ.

કુંજર કાઢોં ચીંટી મુખ, સુધ આનોં સરીર ।
તારતમ કેહે જૂદે જૂદે, કરોં ખીર ઔર નીર ॥ ૧૫૮ ॥

આ રીતે કીડી રૂપી માયાના મુખમાંથી હાથી રૂપી બ્રહ્માત્માઓને કાઢીને તેમને મૂળ સ્વરૂપની સ્મૃતિ અપાવીશ. તારતમજ્ઞાન કહીને દૂધ અને પાણી (બ્રહ્મ અને માયા)ને અલગ કરી દઈશ.

ઝુઠે કો ઝુઠા કરું, સાંચા સાગર તારું ।
એ રસ શ્રવનોં પિલાએકે, સાથ કે કારજ સારું ॥ ૧૫૯ ॥

બ્રહ્માત્માઓને બ્રહ્માંડની નશ્વરતા બતાવીને એમને ભવસાગર પાર ઉતારી દઉં. આ રીતે તારતમજ્ઞાનનું અમૃત પીવડાવીને સુંદરસાથનાં બધાં કાર્ય સિદ્ધિ કરી દઉં.

મોહ જેહેર એસા જાનકે, લ્યાએ તારતમ ।
સબ વિધ કા એ ઔષદ, પ્રકાસે ખસમ ॥ ૧૬૦ ॥

આ મોહસાગરનું આ ઝેર એટલું તો પ્રબળ છે એમ જાણીને (તેને દૂર કરવા માટે) સદ્ગુરુ નિજાનંદ સ્વામી તારતમ જ્ઞાન લઈને આવ્યા છે. બધા પ્રકારના વિકારોને દૂર કરવાની આ અમોઘ ઔષધિ છે. સદ્ગુરુએ તેને પ્રગટ કરી છે.

સબ ક્રિયા ઉજાલા ખેલ મેં, સાથ દેખન આયા ।
ઔર જીવ બંધાને યા વિધ, વિધ વિધ કી માયા ॥ ૧૬૧ ॥

બ્રહ્માત્માઓ જે ખેલને જોવા માટે આવ્યા છે તેને તારતમજ્ઞાને સર્વ પ્રકારે પ્રકાશિત કરી દીધો. જગતના બધા જીવો પણ હજી માયાના અનેક બંધનોમાં બંધાયેલા છે.

દૂજે તીજે મેં તો કહે, જો સાથ કો માયા ભારી ।
તુમ દેખો સુપના સત કર, તો મેં કહ્યા બિચારી ॥ ૧૬૨ ॥

બ્રહ્માત્માઓ સિવાય બીજા પણ જીવો છે, એ મેં એટલા માટે કહ્યું કે સુંદરસાથે માયાને અધિક મહત્ત્વ આપ્યું છે. તમે આ સ્વપ્ન જગતને યથાર્થ માની રહ્યા છો, તેથી મેં વિચારપૂર્વક આમ કહ્યું છે.

બિચાર કે છલ છોડિએ, તો હોવે દોઊ પર ।
સુપને ભી સુખ લીજિએ, હરખે જાગીએ ઘર ॥ ૧૬૩ ॥

તારતમજ્ઞાન પર વિચાર કરીને આ છલ (માયા)ને છોડી દેશો તો બંને પ્રકારના (અહીં સંસારનાં અને પરમધામનાં) સુખ પ્રાપ્ત કરશો. આ રીતે સંસારમાં દ્રષ્ટાભાવ રાખીને સુખોનો અનુભવ કરો અને હર્ષપૂર્વક પોતાના મૂળ ઘરમાં પણ જાગ્રત થઈ જાવ.

તારતમ પખ દૂજા કોઈ નહીં, બિના સાથ સબ સુપન ।
જો જગાડીં માયા ઝૂઠી કર, ધાખ રહે જિન મન ॥ ૧૬૪ ॥

તારતમજ્ઞાન જેવું જાણવા યોગ્ય બીજું કોઈ યથાર્થ સાધન (પક્ષ) નથી. તેમ તે રીતે બ્રહ્માત્મા સિવાય માયાના બધા જ જીવો સ્વપ્નવત્ છે. જો માયાની નશ્વરતા સમજીને બ્રહ્માત્માને જાગ્રત કરું તો એને ફરીથી જોવાની ઈચ્છા નહિ થાય.

હદ કે પાર બેહદ હૈ, બેહદ પાર અક્ષર ।
અક્ષર પાર વતન હૈ, જાગિએ ઈન ઘર ॥ ૧૬૫ ॥

આ નશ્વર સંસારની પાર અવિનાશી બેહદની ભૂમિકા છે, જેની પાર અક્ષરબ્રહ્મ છે. અક્ષરધામની પાર પરમધામ છે. તમે એ પરમધામમાં જાગ્રત થઈ જાવ.

એ દોઊ વિધ મૈં તો કહી, સુપન હરખેં ઉડાઊં ।
કહે ઈદ્રાવતી ઉછરંગે, સાથ જુગતેં જગાઊં ॥ ૧૬૬ ॥

મેં આ માયા અને પરમધામ બંનેનું યથાર્થ સ્વરૂપ કહી દીધું કે જેથી હર્ષપૂર્વક (જોતાં જોતાં) આ સ્વપ્નો ઊડી ગયાં. ઈદ્રાવતી ઉમંગમાં આવીને કહે છે કે હું યુક્તિપૂર્વક સુંદરસાથને જગાડું.

પ્રકરણ ૩૧ ચોપાઈ ૮૫૪

દૂધ પાનીકા નિબેરા - રાગ સામેરી

હો વતની બાંધો કમર તુમ બાંધો, સુરત પિયાસોં સાધો ।
તીનોં કાંડો બડા સુકદેવ, તાકી બાની કો કહૂં ભેવ ॥ ૧ ॥

ઈદ્રાવતી કહે છે કે હે પરમધામના આત્માઓ ! માયા સાથે ટક્કર લેવા માટે કેડ બાંધીને તૈયાર થઈ જાવ. ધામધણીનાં ચરણોમાં પોતાની સુરતા (ધ્યાન)ને સ્થિર કરો. કર્મ, ઉપાસના અને જ્ઞાનકાંડની ચર્ચા કરનારાઓમાં શુકદેવમુનિ મોટા છે. તેમની વાણી (શ્રીમદ્ભાગવત)ના રહસ્યને હું બતાવી રહી છું.

બિન પૂછે કહૂં બિયાર, નિજ વતની જો નિરધાર ।
જિન કોઈ સંસે તુમેં રહે, સો મેરી આતમ ના સહે ॥ ૨ ॥

પરમધામના આત્મા જાણીને વગર પૂછે જ હું આ રહસ્ય સમજાવી રહી છું. તમારા મનમાં કોઈ શંકા રહી જાય તે મારો આત્મા સહન નહિ કરી શકે.

એક બચન ઈત યોં સુનાએ, ચીંટી પાંઉ કુંજર બંધાએ ।
તિનકે પરવત ઢાંપિયા, સો તો કાહૂં ન દેખિયા ॥ ૩ ॥

સંસારમાં કેટલાંક એવાં વચનો સંભળાય છે જેમ કે કીડીના પગે હાથી બંધાયો, તણખલાએ પર્વત ઢાંકી દીધો, પરંતુ આવું કંઈ જોવામાં આવ્યું નથી.

ચીંટી હસ્તી કૌ બૈઠી નિગલ, તાકી કાહૂં ના પરી કલ ।
સનકાદિક બ્રહ્મા કો કહે, જીવ મન દોઊં ભેલેં રહે ॥ ૪ ॥

કીડી હાથીને ગળી ગઈ, આ રહસ્યની જાણકારી કોઈને ન થઈ. બ્રહ્માજીના માનસ પુત્ર સનકાદિકે (સનક, સનંદન, સનાતન, સનતકુમારે) પોતાના પિતા બ્રહ્માજીને પૂછ્યું કે શું આ સંસારમાં જીવ (આત્મા) અને મન એક સાથે રહે છે ?

એ ભેલેં હુએ હૈં આદ, કે ભેલેં હૈં સદા અનાદ ।
કહે બ્રહ્મા ભેલેં નાહીં તિત, એ આએ મિલે હૈં ઈત ॥ ૫ ॥

આ બંને થોડા સમયથી (આ જગતમાં) એકઠાં થયાં છે અથવા અનાદિ ભૂમિકામાં પણ એક સાથે

રહે છે ? બ્રહ્માજીએ કહ્યું છે કે અનાદિ ભૂમિકામાં આ બન્ને સાથે ન હતાં. તેઓ આ નશ્વર જગતમાં આવીને ભળી ગયાં છે.

તબ સનકાદિકે ફેર યોં કહ્યો, તો એ જુદે કરકે દેઓ ।

ફેર બ્રહ્માએ કરી ફિકર, દેખે બચન બિચાર ચિત ધર ॥ ૬ ॥

ફરીથી સનકાદિ ઋષિઓએ પૂછ્યું, તમે એમને અલગ કરીને તેમના ગુણ દોષ બતાવી દો. ત્યારે બ્રહ્માજીને ઘણી ચિંતા થઈ. તેમણે પોતાના અંતર્મનથી વિચાર કર્યો.

એ સમઝ મુઝસે ના હોએ, ક્યોં કર કરોં જુદે મેં દોએ ।

તબ સરન વિસ્નુ કે ગએ, અંતર ગતેં બચન કહે ॥ ૭ ॥

મને સમજાતું નથી કે આ બંને હું જુદાં-જુદાં કરીને કેવી રીતે બતાવું ? ત્યારે તેઓ ચિંતન (ધ્યાન) દ્વારા ભગવાન વિષ્ણુના શરણમાં ગયા અને તેમની પ્રાર્થના કરી.

બૈકુંઠનાથેં સુને બચન, હંસ હોએ આએ તતછિન ।

હંસે રૂપ ધર્યો સુંદર, લિએ સનકાદિક કે ચિત હર ॥ ૮ ॥

વૈકુંઠનાથે જ્યારે આ વાત સાંભળી ત્યારે તેઓ તે જ ક્ષણે હંસનું રૂપ ધારણ કરી (દૂધને પાણીથી એટલે કે આત્માને મનથી અલગ કરવા માટે) આવ્યા. હંસનું રૂપ એટલું સુંદર હતું કે તેમણે ચારેય ઋષિઓના મનને હરી લીધાં. (મન પરનું આવરણ હટી જવાથી ચારેયના જીવ નિર્મલ થયા.)

જવેં હંસસોં કરી પેહેચાન, ચારોં ચરન લગે ભગવાન ।

ફેર મનેં યોં કિયો બિચાર, લે નજરોં દેખ્યા આકાર ॥ ૯ ॥

ચારેય ઋષિજનોના શુદ્ધ જીવોએ હંસ રૂપે આવેલા ભગવાન વિષ્ણુને ઓળખી લીધા અને તેમનાં ચરણોમાં પ્રણામ કર્યા, પરંતુ ફરીથી જીવ પર મનનો પ્રભાવ પડવાથી મનથી વિચાર કરવા લાગ્યા કે આ તો હંસ જ દેખાઈ રહ્યો છે.

જો જવેં કરી પેહેચાન, સો મનેં તબહીં દૈ ભાન ।

ફેર સનકાદિકેં યોં પૂછિયા, તુમ કૌન હો યોં કર કહ્યા ॥ ૧૦ ॥

જીવે ભગવાનને ઓળખ્યા, પરંતુ મને ભ્રમિત કરીને તેમની બુદ્ધિને હરી લીધી. ત્યારે સનકાદિક ઋષિઓએ પૂછ્યું કે તમે કોણ છો ?

તબ હંસે કિયો જવાબ, સમઝે સનકાદિક ભાન્યો વાદ ।

ચિત કિયે ચારોં કે ધીર, પર ના હુએ જુદે ખીર નીર ॥ ૧૧ ॥

ત્યારે હંસ રૂપ વિષ્ણુ ભગવાને તેમના જવાબમાં મન અને જીવની ભિન્નતા બતાવી. તેને સમજીને સનકાદિકોની ભ્રાંતિ મટી ગઈ. એ ચારેયનાં મન શાંત તો થયાં, પરંતુ દૂધ-પાણી એટલે કે બ્રહ્મ અને માયાનું જુદું જુદું નિરૂપણ થયું નહિ.

આઓ હંસ યા ઔર કોએ, એ જુદે કર ના દેવે કોઈ દોએ ।

દોઊં કે જુદે બાસન, યોં કબહૂં ના કિએ કિન ॥ ૧૨ ॥

હંસ રૂપ ભગવાન હોય કે કોઈ બીજું રૂપ હોય, પરંતુ આત્મા અને મનને કોઈએ અલગ કર્યો

નથી. આ બંનેના ઉદ્ગમ સ્થાન જ અલગ છે, એવું સ્પષ્ટ કોઈએ બતાવ્યું નથી.

અબ યાકી કહું સમઝન, જુદે કર દેઊં જીવ ઔર મન ।

સમઝ કે પેહેચાનો જીવ, નિજ વતન જો અપના પીવ ॥ ૧૩ ॥

હવે હું આ બંનેની ઓળખાણ કરાવીને જીવ અને મનનું અલગ-અલગ સ્વરૂપ સ્પષ્ટ કરી દઉં. એને સમજીને પોતાનો આત્મા, મૂળઘર પરમધામ તેમજ ધામધણીને ઓળખી લો.

નહીં રાખોં તુમેં સંદેહ, ઈન ચારોં કા અરથ જો એહ ।

જો કોઈ સાધ પૂછે ક્યોં, તાએ સાસ્ત્ર સબ કેહેવે ચોં ॥ ૧૪ ॥

તમારા મનમાં કોઈ પણ સંદેહ રહેવા નહિ દઉં. આ ચારેય રહસ્યમય વાક્યોનું અહીં સ્પષ્ટીકરણ કર્યું છે. કોઈ સાધુ પુરુષ પૂછે કે આ કેવી રીતે સત્ય છે ? તો એનો જવાબ દરેક શાસ્ત્ર આ રીતે આપે છે. (તે ચારેય વાક્યો આ મુજબ છે. (૧) કીડીને પગે હાથીનું બંધાવું, (૨) કીડીએ હાથીને ગળી જવો, (૩) તણખલા વડે પર્વતનું ઢંકાઈ જવું અને (૪) સોયના નાકામાંથી હાથીનું નીકળી જવું.)

અકલ અગમ બૈકુંઠ કા ધની, એ થોડી અજૂં કરેં ધની ।

ઈન કરતે સબ કછૂ હોએ, પર એ અરથ ના દેવે કોએ ॥ ૧૫ ॥

વૈકુંઠનાથ અસીમ (અગમ્ય) બુદ્ધિના સ્વામી છે. આ રીતે હંસ બનીને તેમણે પોતાનું થોડું જ સામર્થ્ય બતાવ્યું છે, આમ તો તેઓ ઘણું બધું કરી શકે છે. તેમના પ્રયત્નથી બધું જ થઈ શકે છે, પરંતુ આટલું કરવાથી મનનું સામર્થ્ય એટલે કે માયા અને બ્રહ્મનું નિરૂપણ ન થઈ શક્યું.

ચોં ધોખા રહ્યા સબ માંહિં, સમઝ કાહું ના પરી ક્યાંહિં ।

અબ સમઝાઊં દેખો બાની, દૂધ બિછોડા કર દેઊં પાની ॥ ૧૬ ॥

આ રીતે બધા શાસ્ત્રના જાણકારોના મનમાં પણ જીવ અને મનના સ્વરૂપ (ગુણદોષ)નો ભ્રમ બની રહ્યો. કોઈને આ રહસ્યની સમજણ ન પડી. હવે હું સદ્ગુરુની વાણી (તારતમજ્ઞાન) દ્વારા સમજાવું અને દૂધને પાણીથી (આત્માને મનથી) અલગ કરી દઉં.

જો તુમેં સાખ દેવેં આતમ, તો સત માયને જાનો તારતમ ।

ઈન અંતર દેખો ઉજાસ, યા જીવ કો બડો પ્રકાસ ॥ ૧૭ ॥

જો તમને પોતાનો આત્મા સાક્ષી આપે, તો તારતમ જ્ઞાનનાં આ રહસ્યો (અર્થ)ને સાચાં સમજવાં. તારતમ જ્ઞાનમાં જ્ઞાનનો અખૂટ પ્રકાશ ભરેલો છે, જેને ગ્રહણ કરીને આ જીવ વધારે પ્રકાશિત થશે.

ચૌદે લોક ઉજાલા કરે, જો નિજ વતન દ્રષ્ટેં ધરે ।

યાકો નૂર સદા નેહેચલ, નેક કહુંગી યાકો આગે બલ ॥ ૧૮ ॥

જેઓ પરમધામ તરફ દૃષ્ટિ ધરાવે છે, તે ચૌદ લોકમાં તારતમ દ્વારા પ્રકાશ ફેલાવી શકે છે. તારતમની આ જ્યોતિ સર્વદા અખંડ છે. તેની ક્ષમતાની બાબતમાં ભવિષ્યમાં પ્રકાશ ફેંકીશ.

એ ઉજાલા ઈંડ ન સમાએ, સો ઈન જુબાં કલ્હો ન જાએ ।

યા મન કો નાહીં કઠૂ મૂલ, યાર્થે બડા કહિએ આંકકા તૂલ ॥ ૧૯ ॥

તારતમ જ્ઞાનનો પ્રકાશ આ બ્રહ્માંડમાં સમાતો નથી, તેથી આ જુઠ્ઠી જીભથી તેનું વર્ણન કરી શકાતું નથી. આ માયાવી મનનું કોઈ મૂળ (અસ્તિત્વ) જ નથી. આનાથી તો મોટો તો આકડાનો એક રેસો હોય છે.

તૂલ કા ભી કોટમા હિસા, મન એતા ભી નહીં એસા ।

સો ગયા જીવ કો નિગલ, યોં સબ પર બૈઠા ચંચલ ॥ ૨૦ ॥

આ ઘણા પાતળા રેસાનો કરોડમો ભાગ પણ સંભવિત છે, પરંતુ મનનું અસ્તિત્વ તો એટલુંય નથી. એવું ક્ષુલ્લક મન જીવનેય ગળી ગયું. આવી રીતે આ ચંચળ મન બધા જીવોના મસ્તક પર ચડી બેઠું.

યોં તિનકે પરવત ઢાંપિયા, યોં ગજ ચીંટી પાંઉ બાંધિયા ।

જો જીવ કરે ઉજાસ, તો મન કો આગે હી હોએ નાસ ॥ ૨૧ ॥

આ રીતે તણખલા સમાન મને પર્વત જેવા જીવને ઢાંકી દીધો. આમ કીડીરૂપી મનના પગમાં હાથી રૂપી જીવ બંધાઈ ગયો. જો જીવ તારતમનો પ્રકાશ ગ્રહણ કરી સ્વયં પ્રકાશિત થઈ જાય તો સમજી લો કે મનનું તો પહેલેથી જ અસ્તિત્વ મટી જશે.

અબ યા પર એક કહૂં દ્રષ્ટાંત, દેખો આપનમેં વ્રતાંત ।

સુકજી કે કહે પરવાન, સાત સાગર કો કાઢ્યો નિરમાન ॥ ૨૨ ॥

હવે એક વધારે દ્રષ્ટાંત આપું છું, તેને (વ્રજમાંથી રાસ માટે જતી વખતે) પોતાના વૃત્તાંત સાથે જોડીને જુઓ. શ્રી શુકદેવમુનિનાં વચનો અનુસાર તેમણે ચારેય સાગરોનું નિરૂપણ કર્યું.

ભવસાગર કો નાહીં છેહ, સુકજી યોં મુખ જાહેર કહે ।

પેહેલે પાંઉં ભરે તુમ જેહ, કર સાંચા મૂલ સનેહ ॥ ૨૩ ॥

શુકદેવજીએ પણ સ્પષ્ટ કર્યું કે ભવસાગરનો અંત (છેડો-આરો) મળી શકે નહિ, પરંતુ આપણે પ્રથમ અવતરણ વખતે વ્રજથી રાસલીલામાં જતાં સમયે (પ્રિયતમ શ્રી કૃષ્ણજી સાથે સાચો પ્રેમ કરીને) કેવાં ડગલાં માંડ્યાં હતાં ?

સખી બેન સુન ના રહી કોઈ પલ, દેખો એહ જીવકો બલ ।

ઈન આડા થા મન સંસાર, પર જીવ નિકસ્યા વાર કે પાર ॥ ૨૪ ॥

તે સમયે શ્રીકૃષ્ણજીની બંસી ધ્વનિ સાંભળીને ગોપીઓ એક ક્ષણ માટે પણ રોકાઈ ન હતી. જુઓ, આ જ તો આત્માનું બળ છે. તેમના માર્ગમાં મન અને સંસાર ભવસાગર બનીને અંતરાય રૂપ બન્યાં, પરંતુ તેમનો આત્મા તેને પાર કરીને આગળ નીકળી ગયો.

દેખો પાંઉં જીવને ભરે, ભવસાગર એ ક્યોં કર તરે ।

જાકો ના નિકસે નિરમાન, સુકજીકી બાની પરમાન ॥ ૨૫ ॥

જુઓ ! આત્માએ કેવાં પગલાં માંડ્યાં, આટલા મોટા ભવસાગરને કેવી રીતે પાર કર્યો, તેનું નિરૂપણ જ થઈ શકતું નથી. આ રીતે શુકદેવજીની વાણી કહે છે.

સો ફેર કહ્યો ગૌપદ બધ, યોં ભવસાગર હો ગયો તુછ ।

એતા ભી ના દ્રષ્ટે આયા, પર લિખને કો નામ ધરાયા ॥ ૨૬ ॥

પછી તેમણે સ્વયં કહ્યું કે ગોપીઓના માટે આ ભવસાગર વાછડાના પગલાનાં ચિહ્નો (ગોવચ્છપદચિહ્ન)માં ભરેલા પાણીની જેમ તુચ્છ અને નગણ્ય થઈ ગયો. વાસ્તવમાં તેમની દૃષ્ટિમાં ભવસાગર એટલો મોટો પણ નહોતો, એ તો મુનિજીએ લખવા ખાતર ગોવચ્છપદ સમાન લખ્યું છે.

ભવસાગર ક્યોં એતા ભયા, જો જીવ ખરેં જીવનજી ગ્રહ્યા ।

યોં મન જીવ થેં જુદા ટલ્યા, તબ જૂઠા મન જૂઠેમેં મિલ્યા ॥ ૨૭ ॥

ભવસાગર આટલો નાનો કેવી રીતે થઈ ગયો ? એટલા માટે કે જીવે પોતાના પ્રાણજીવન (પ્રિયતમ ધણી)ના ચરણ ગ્રહણ કરી લીધા. આમ મનથી જીવ અલગ થયો એટલે જુદું મન જુઠા બ્રહ્માંડમાં ભળી ગયું.

ખીર નીર દેખો બિયાર, એક ધની દૂજ સંસાર ।

દોઊ બાસનમેં દોઊ જુદે, યોં નીકે કર દેખો હિરદેં ॥ ૨૮ ॥

દૂધ અને પાણી અર્થાત્ બ્રહ્મ અને માયા પર વિચાર કરી જુઓ કે પરમાત્મા એક છે, બાકી બધું સંસાર-માયા છે. બંને પાત્રોમાં (જીવમાં પરમાત્મા અને મનમાં માયા) એ બંનેને અલગ-અલગ કરી, એવી રીતે હૃદયથી બરાબર સમજો.

અંતરગત બૈઠે હૈં સહી, અંતર ઉડાવને બાની કહી ।

બિયાર દેખો તો ઈતહીં પીઉ, સાગર તબહીં તૂલ કરે જીઉ ॥ ૨૯ ॥

ધામધણી સદ્ગુરુ મારા અંતરમાં બિરાજમાન થયા છે. ધામધણી અને મારા આત્માની વચ્ચે પડેલ માયાના પડદાને દૂર કરવા માટે તેઓ આ વાણી કહી રહ્યા છે. જો આના પર વિચાર કરી જુઓ તો પ્રિયતમ ધણી અહીં જ છે અને ત્યારે જીવ સંસાર સાગરને તણખલા જેવો તુચ્છ છે એમ સમજી લેશે.

તબ ઈતહીં જો વતન પીઉ પાર, સખી ભાવ ભજિએ ભરતાર ।

આતમ મહામત હૈ સૂર ધીર, પ્રેમેં દેખાએ જુદે ખીર નીર ॥ ૩૦ ॥

ત્યારે અહીં (આ જગતમાં) બેઠાં-બેઠાં પાર પરમધામ તેમજ પૂર્ણ બ્રહ્મ પરમાત્માનો સાક્ષાત્કાર થશે. તેના માટે પ્રિયતમ પરમાત્માને સખી ભાવથી ભજવા જોઈએ. મહામતિનો આત્મા મહાશક્તિશાળી છે. તેણે પ્રેમપૂર્વક દૂધ અને પાણી, આત્મા અને મનને અલગ કરી બતાવ્યાં.

પ્રકરણ ૩૨ ચોપાઈ ૯૮૪

શ્રી ભાગવતકા સાર

સુનિયો સાથ કહું બિયાર, ફલ બસ્ત જો અપનોં સાર ।

સોએ દેખકે આઓ વતન, માયા અમલ સે રાખો જતન ॥ ૧ ॥

હે સુંદરસાથજી ! હું વિચારપૂર્વક મૂળ સંબંધની વાત કહું છું. સમસ્ત શાસ્ત્રોના ફળરૂપ સાર વસ્તુ

શ્રીમદ્ભાગવતમાં વર્ણવેલી શ્રી કૃષ્ણજીની બ્રાહ્મી લીલા છે. આ સારને જોઈ (સમજી)ને પરમધામ તરફ આવો. માયાના નશીલા પ્રભાવથી પોતાને પ્રયત્નપૂર્વક બચાવો.

ઈન અમલ કો બડો વિસ્તાર, સોએ દેખના નહીં નિરધાર ।

પેહેલે આપન કો બરજે સહી, શ્રી મુખબાની ધનિએ કહી ॥ ૨ ॥

આ માયાવી નશાનો વિસ્તાર ઘણો પ્રબળ છે. તેની તરફ ન જ જુઓ. પહેલાં પણ ધામધણી સદ્ગુરુએ પોતાના શ્રીમુખેથી વાણી કહીને તેના પ્રભાવથી આપણને બચાવ્યાં હતાં.

તિન કારન તુમેં દેખાઉં સાર, મૂલ વતન કે સબ પ્રકાર ।

ધની અપનોં ધનીકો વિલાસ, જિનથેં ઉપજ અખંડ હુઓ રાસ ॥ ૩ ॥

એટલા માટે હું તમને સાર તત્ત્વ દેખાડું તેમજ આપણા મૂળ વતન-પરમધામની લીલાઓને દરેક પ્રકારે પ્રગટ કરું. આપણા ધામધણી પરબ્રહ્મ પરમાત્મા અને તેમના નિત્ય વિહારથી રાસલીલાનો ઉદય થયો અને એ લીલા પણ અખંડ થઈ ગઈ.

એ સુનિઓ આતમ કે શ્રવન, સો નાહીં જો સુનિએ ઊપર કે મન ।

વેદ કો સાર કહ્યો ભગવાન, એ ફલ ઉપજ્યો સાસ્ત્રોં કે અંત ॥ ૪ ॥

અખંડ રાસલીલાના આ રહસ્યને આત્માના શ્રવણથી સાંભળજો. આ કોઈ ઉપર ઉપરથી (ઉપલક્ષ્ય મનથી) સાંભળવાની વાત નથી. વેદ વગેરે ગ્રંથોનો સાર શ્રીમદ્ભાગવત કહેવાય છે, કારણ કે વેદાદિ ગ્રંથોના ફળરૂપ આ ગ્રંથ બધાં પુરાણોના અંતમાં પ્રગટ થયો.

સો ફલ સાર સુકજીએ લિયો, સીંચ કે અમૃત પકવ કિયો ।

એ ફલ સાર જો ભાગવત ભયો, તાકો સાર દસમ સ્કંધ કહ્યો ॥ ૫ ॥

આ સારરૂપ ફળ (શ્રીમદ્ભાગવત)ને શ્રી શુકદેવમુનિએ ગ્રહણ કર્યું અને પ્રેમામૃતથી સીંચીને તેને પરિપક્વ કર્યું. એટલા માટે બધાં શાસ્ત્રોના સારરૂપ શ્રીમદ્ભાગવત કહેવાયું અને ભાગવતનો પણ સાર દશમો સ્કંધ મનાવા લાગ્યો.

દસમ કે નબે અધ્યા, તિનકા સાર ભી જુદા કહ્યા ।

તાકો સાર અધ્યા પૈંતીસ, જો બ્રજલીલા કરી જગદીસ ॥ ૬ ॥

દશમા સ્કંધમાં નેવું અધ્યાય છે, તેનો સાર પણ અલગ બતાવ્યો છે. તેનો સાર શરૂઆતના પાંત્રીસ અધ્યાયોમાં છે અને એમાં વિશ્વબ્રહ્માંડના સ્વામી શ્રીકૃષ્ણની વ્રજલીલાનું વર્ણન છે.

જગદીસ નામ વિસ્તુકા હોએ, યોં ન કહું તો સમજે ક્યોં કોએ ।

એ જો પ્રેમ લીલા શ્રીકૃષ્ણજીએ કરી, સો ગોપન મેં ગોપિયોં ચિત ધરી ॥ ૭ ॥

આમ તો જગત(આ દુનિયા)ના ઈશ્વર એટલે જગદીશ નામ વિષ્ણુ ભગવાનનું છે. (પરબ્રહ્મ શ્રી કૃષ્ણને જગદીશ ન કહી શકાય) પરંતુ એવું ન કહીએ તો સંસારના લોકો કેવી રીતે સમજે ? પરબ્રહ્મ શ્રી કૃષ્ણજીએ વ્રજમાં (અગિયાર વર્ષ અને બાવન દિવસ સુધી) જે પ્રેમલીલા કરી તેને ગુપ્તપણે ગોપીઓએ પોતાના હૃદયમાં ધારણ કરી.

એ બ્રહ્મ લીલા ભૈ જો દોએ, બ્રજલીલા રાસલીલા સોએ ।

તામેં તીસ અધ્યા જો બાલ ચરિત્ર, એ બ્રહ્મલીલા ઉત્તમ પવિત્ર ॥ ૮ ॥

ગોકુલ અને વૃંદાવનમાં બ્રહ્મલીલાઓ વ્રજ અને રાસલીલા રૂપે થઈ. શ્રીમદ્ભાગવતમાં શ્રીકૃષ્ણજીની બાળલીલાનું વર્ણન ત્રીસ અધ્યાયમાં છે. પરબ્રહ્મની લીલા હોવાથી તે ઉત્તમ અને પવિત્ર મનાય છે.

પંચ અધ્યાઈ તાકો સાર, કિસોરલીલા જોગમાયા વિસ્તાર ।

બ્રજલીલા કો જો બ્રહ્માંડ, રાત દિન જિત હોત અખંડ ॥ ૯ ॥

શ્રીમદ્ભાગવતના દશમા સ્કંધના પાત્રીસ અધ્યાયોમાં પણ સારરૂપે શ્રી રાસલીલાના પાંચ અધ્યાય મનાય છે. યોગમાયા રચિત ચિન્મય વૃંદાવનમાં શ્રીકૃષ્ણજીની આ કિશોરલીલા સંપન્ન થઈ છે. વ્રજલીલા જે કાલમાયાના બ્રહ્માંડમાં થઈ, તેના પણ રાત-દિવસ અખંડ થયા છે.

જોગમાયા જો લીલા રાસ, રાત અખંડ સબ ચેતન વિલાસ ।

એ લીલા સુકેં આવેસમેં કહી, રાજા પરીછતેં સહી ના ગઈ ॥ ૧૦ ॥

યોગમાયાના ચિન્મય બ્રહ્માંડમાં જે રાસલીલા થઈ છે તે રાત્રિની લીલા અક્ષરબ્રહ્મના હૃદયમાં અખંડ થઈ ગઈ. આ વિલાસલીલાનું વર્ણન શુકદેવમુનિએ આવેશમાં કર્યું, પરંતુ રાજા પરીક્ષિત તેને સહન (ગ્રહણ) કરી શક્યા નહિ.

એ લીલા ક્યોં સહી જાએ, બૈકુંઠ કો અધિકારી રાએ ।

સુક કે અંગ હુઓ ઉલાસ, જાનૂં બરનન કડુંગો રાસ ॥ ૧૧ ॥

રાજા પરીક્ષિત વૈકુંઠધામના અધિકારી હતા, તેથી તેઓ અખંડ રાસલીલાને કેવી રીતે સહન (ગ્રહણ) કરી શકે? શુકદેવમુનિનું મન તો અખંડ રાસનું વર્ણન કરવા માટે ઘણું ઉત્સુક હતું.

યા સમે પ્રસ્ન કિયો રાજાન, સુક કો જોસ દિયો તિન ભાન ।

પ્રસ્ન ચૂક્યો ભયો અજાન, રાસ લીલા ના બરનવી પરવાન ॥ ૧૨ ॥

એવા વખતે રાજા પરીક્ષિતે પ્રશ્ન કરીને શ્રી શુકદેવજીના આવેશનો ભંગ કર્યો. પ્રશ્ન કરવાને કારણે રાજા રાસલીલાના આનંદથી વંચિત થઈ ગયા. આ રીતે રાસ લીલાનું વર્ણન પૂરું થઈ શક્યું નહિ.

તબ હાથ નિલાટેં દિયો સહી, સુકેં દુખ પાએ કે કહી ।

મેં જોગી તે રાજા ભયો, રાસ કો સુખ ન જાએ કહ્યો ॥ ૧૩ ॥

ત્યારે શ્રી શુકદેવજીએ પોતાનું માથું કૂટ્યું અને ખૂબ દુઃખી થઈને કહ્યું હે રાજા ! હવે હું પહેલાંની જેમ યોગીનો યોગી જ રહી ગયો અને તું પણ માત્ર રાજા જ રહી ગયો. આ રીતે રાસલીલાના સુખ (આનંદ)નું વર્ણન કરી શકાતું નથી.

એ બાની મેરે મુખથેં ના પડે, ના તેરે શ્રવના સંચરે ।

એ જોગ આપન નાહી દોએ, તો ઈન લીલા કો સુખ ક્યોં હોએ ॥ ૧૪ ॥

આ અખંડવાણી હવે મારા મુખેથી કહી શકાશે નહિ અને ના તો તારા કાન તેને સાંભળી શકશે. આપણે બંને આના યોગ્ય પાત્ર નથી. એટલા માટે અખંડ લીલાનું સુખ કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરીએ ?

યાકે પાત્ર હોસી ઈન જોગ, યા લીલા કો સો લેસી ભોગ ।

કેસરી દૂધ ના રહે રજ માત્ર, ઉત્તમ કનક બિના જો પાત્ર ॥ ૧૫ ॥

અખંડ રાસલીલાના અધિકારી (યોગ્ય પાત્ર) જ આ લીલાનો આનંદ લઈ શકશે. સિંહણનું દૂધ ઉત્તમ સોનાના પાત્ર વગર રહેતું નથી.

એહ બચન સુનકે રાએ, પડ્યો ભોમ ખાએ મુરછાએ ।

કંપમાન હોએ કલકલે, રોએ બોહોત અંતસ્કરન ગલે ॥ ૧૬ ॥

આ વચન સાંભળી રાજા બેભાન થઈને ધરતી પર પડી ગયા. ગભરાટને કારણે તેઓ કાંપવા લાગ્યા, રડતાં રડતાં તેમનું મન (અંતઃકરણ) પીગળી ગયું.

તલફ તલફ દુખ પાવે મન, અંગ માંહેં લાગી અગિન ।

તબ સુકજીએ દિલાસા દિયા, આંસૂ પોંછ કે બૈઠા કિયા ॥ ૧૭ ॥

તેમનું મન તડપી તડપીને વ્યાકુળ થઈ ગયું. તેમનાં અંગોમાં પશ્ચાત્તાપનો અગ્નિ સળગવા લાગ્યો. ત્યારે શુકદેવજીએ તેમને સાંત્વન આપી અને આંસુ લૂછીને તેમને બેસાડ્યા.

સુન હો રાજા દ્રઢ કર મન, અંતરગત કેહેતા બચન ।

સો કેહેને વાલા ઉઠકે ગયા, મૈં અકેલા બૈઠા રહ્યા ॥ ૧૮ ॥

હે રાજા ! મનને મક્કમ કરી સાંભળો. મારા અંતર આત્મામાં બિરાજમાન થઈને કોઈ શક્તિ મારી પાસેથી વચન કહેવડાવી રહી હતી. હવે તે શક્તિ ચાલી ગઈ અને હું એકલો બેઠો રહી ગયો.

અબ રાજા પૂછત મોહે કહા, તુઝ સરીખા મૈં હો રહ્યા ।

તબ પરીછત ચરન પકડ કે કહે, સ્વામી એ દાઝ જિન અંગમેં રહે ॥ ૧૯ ॥

હે રાજન ! હવે તમે મને શું પૂછશો ? હું પણ તમારા જેવો જ થઈ ગયો છું. ત્યારે રાજા પરીક્ષિતે તેમના ચરણ પકડીને કહ્યું, હે સ્વામી ! આ વાણીને સાંભળવાની ઉત્સુકતા મારા મનમાં સહેજ પણ બાકી રહેવા દેશે નહિ.

મુનીજી મૈં બોહોત દુખ પાઉં, એહ દાઝ જિન લિએ જાઉં ।

તબ ભાગે જોસ કહી પંચ અધ્યાઈ, રાસ બરનન ના હુઓ તિન તાંઈ ॥ ૨૦ ॥

હે મુનિવર ! હું બહુ દુઃખી છું. કંઈ આ ઉત્કંઠા લઈને જ ચાલ્યો ન જાઉં. ત્યારે જોશ ઊતરી જવા છતાં પણ શુકદેવજીએ પાંચ અધ્યાયોમાં રાસની લીલા પૂરી કરી દીધી, પરંતુ એટલું કરવા માત્રથી રાસલીલાનું વર્ણન પૂરું થઈ શક્યું નહિ.

ના તો પંચ અધ્યાઈ ક્યોં કહે સુક મુન, રાસલીલા અખંડ બરનન ।

એ લીલા ક્યોં અધબીચ રહે, એકાદસ દ્વાદસ સ્કંધ કહે ॥ ૨૧ ॥

નહિ તો અખંડ રાસ લીલાના વર્ણનમાં શુકદેવ મુનિ માત્ર પાંચ જ અધ્યાય શા માટે કહેત ? આવી રાસલીલાને વચમાં જ છોડીને તેઓ અગિયારમા અને બારમા સ્કંધમાં કેમ ચાલ્યા ગયા ?

એ રાસ લીલા કો છોડ કે સુખ, આધા લુગા ન નિકસે મુખ ।

પર એ કેહેવાએ ધની કે જોસ, સો ઉતર ગયા બચન કે રોસ ॥ ૨૨ ॥

શ્રી રાસ લીલાના પરમાનંદને છોડીને અન્ય વિષય પર તેમના મુખે અડધો શબ્દ પણ નીકળી શકત નહિ. રાસલીલાનું વર્ણન તો પરબ્રહ્મ પરમાત્માના આવેશથી જ થઈ રહ્યું હતું, એ આવેશ રાજા પરીક્ષિતના પ્રશ્નને કારણે શુકદેવમુનિ ક્ષુબ્ધ થવાને કારણે ઊતરી ગયો.

ક્યા કરે અધબીયમેં લિયા, અખંડ સુખ પૂરા કેહેને ના દિયા ।

દોષ નહીં રાજા કો ઈત, બ્રહ્મસૃષ્ટિ બિના ના પોહોંયે તિત ॥ ૨૩ ॥

તેઓ પણ શું કરતા ? રાજા પરીક્ષિતે વચમાં જ પ્રશ્ન કર્યો તેથી અખંડ રાસનું વર્ણન પૂરું થઈ શક્યું નહીં, પરંતુ આમાં રાજા પરીક્ષિતનો પણ શું દોષ ? બ્રહ્માત્માઓ વગર એ લીલા વિલાસમાં કોઈ પહોંચી શકતું નથી.

જાકો જાના બૈકુંઠ વાસ, સો ક્યોં સહે અખંડ પ્રકાસ ।

તો પાર દરવાજે મૂંદે રહે, હદ કે સંગી ખોલને ના દિએ ॥ ૨૪ ॥

જે જીવોનો વાસ વૈકુંઠધામમાં નિશ્ચિત છે તેઓ પરબ્રહ્મની અખંડલીલાનો પ્રકાશ કેવી રીતે સહન કરી શકે ? એ કારણે પાર (બેહદ)નાં દ્વાર બંધ જ રહી ગયાં. હદ (આ લોક)ના સાથી રાજા પરીક્ષિતે તેને ખોલવા જ ન દીધાં.

અબ સુકજીકે કેતી કહૂં બાન, સાર કાઢને ગ્રહ્યો પુરાન ।

સબકો સાર કહ્યો એ જો રાસ, એ જો ઈંદ્રાવતી મુખ હુઓ પ્રકાસ ॥ ૨૫ ॥

શુકદેવજીની વાણીની હવે હું કેટલી ચર્ચા કરું ? એનો સાર કાઢવા માટે જ શ્રીમદ્ભાગવતની ચર્ચા કરી છે અને સમગ્ર ભાગવતગ્રંથનો સાર આ રાસલીલા છે, જેનો પ્રકાશ (વિસ્તરણ) ઈંદ્રાવતીના મુખેથી (શ્રી રાસગ્રંથના માધ્યમથી) થયો.

અબ કહૂં ઈન રાસકો સાર, જો તારતમ બચન હૈ નિરધાર ।

તારતમ સાર જાગની બિયાર, સબકો અરથ કરસી નિરવાર ॥ ૨૬ ॥

હવે હું સારરૂપ રાસ ગ્રંથનો પણ સાર બતાવી રહી છું. નક્કી તેનો સાર આ તારતમ જ્ઞાનનાં વચનો જ છે. તારતમ જ્ઞાનનો સાર આત્મજાગૃતિ છે. આ જ્ઞાન બધા ધર્મગ્રંથોના ગૂઢાર્થને પ્રગટ કરી દેશે.

નિરાકાર કે પાર કે પાર, તારતમ કો જાગની ભયો સાર ।

અક્ષર પાર ઘર અક્ષરાતીત, ધામ કે યામેં સબે ચરિત ॥ ૨૭ ॥

ક્ષર જગતની પાર શૂન્ય નિરાકાર વગેરેથી પર અક્ષર બ્રહ્મ અને તેમનાથી પણ પર પરમધામમાં જાગૃત થવું એ જ તારતમ જ્ઞાનનો સાર છે. અક્ષરધામની પાર પણ અક્ષરાતીત ધામની બધી લીલાઓ આ તારતમ જ્ઞાનમાં સમાયેલી છે.

ઈત બ્રહ્મ લીલા કો બડો વિસ્તાર, યા મુખથેં કહા કહૂં પ્રકાર ।

એ તારતમ કો બડો ઉજાસ, ધની આએકે કિયો પ્રકાસ ॥ ૨૮ ॥

પરમધામમાં થનારી બ્રહ્મલીલાનો વિસ્તાર ઘણો મોટો છે. આ મોંએ તેનું કેવી રીતે વર્ણન કરું ? તારતમ જ્ઞાનનું તેજ ઘણું મોટું છે. તેને સદ્ગુરુએ અહીં આવીને પ્રગટ કર્યું છે.

સંસે કાહૂં ના રેહેવે કોએ, એ ઉજાલા ત્રૈલોકી મેં હોએ ।

પ્રગટ ભઈ પરઆતમા, સો સબકો સાખ દેવે આતમા ॥ ૨૯ ॥

ત્રણેય લોકો (સ્વર્ગાદિ, મૃત્યુ, પાતાળ)માં તારતમનો પ્રકાશ ફેલાઈ જવાથી કોઈનાય મનમાં સંશય બાકી નહિ રહે. પરબ્રહ્મધામમાં બિરાજમાન બ્રહ્માત્માઓનું પરાત્મસ્વરૂપ પ્રગટ થશે જેની સાક્ષી (સુરતાસ્વરૂપ) આત્માઓ આપશે (કે આ અમારું મૂળ સ્વરૂપ છે.)

ઉઝ્યો અંધેર કાઢ્યો બિકાર, નિરમલ સબ હોસી સંસાર ।

એ પ્રકાસ લે ધની આએ ઈત, સાથ લિજો તુમ માંહેં ચિત ॥ ૩૦ ॥

તારતમના તેજને કારણે અજ્ઞાનાંધકાર ઊડી ગયો અને બધાના મનના વિકાર દૂર થઈ ગયા. હવે તેનાથી સમસ્ત સંસાર(ના લોકોનાં હૃદય) નિર્મળ થઈ જશે. આવો જ્ઞાનરૂપી પ્રકાશ લઈને સદ્ગુરુધણી અહીં આવ્યા છે. હે સુંદરસાથજી ! તમે એને ચિત્તમાં ગ્રહણ કરો.

ઈન ઘર બુલાવેં એ ધની, બ્રહ્મસૃષ્ટ જો હેં અપની ।

ખેલ કિયા સો તુમ કારન, એ બિયાર દેખો પ્રકાસ બચન ॥ ૩૧ ॥

આવા ધામધણી આપણા આત્માઓને અખંડ પરમધામમાં બોલાવી રહ્યા છે. તમારે માટે જ આ નશ્વર ખેલની રચના કરી છે. જુઓ, પ્રકાશનાં વચનો પર વિચાર કરીને આ વાત સમજો.

દેખ્યો ખેલ મિલ્યો સબ સાથ, જાગની રાસ બડો વિલાસ ।

ખેલતે હંસતે ચલે વતન, ધની સાથ સબ હોએ પરસન ॥ ૩૨ ॥

જગતનો નશ્વર ખેલ જોઈને બધો સુંદરસાથ એકત્ર થયો છે. જાગણી રાસમાં ઘણો આનંદ (વિલાસ) પ્રાપ્ત થશે. બધાં સુંદરસાથ હસતાં-રમતાં પરમધામ જશે (પોતાની સુરતાને પરમધામ પાછી ફેરવશે) જેનાથી ધામધણી અને બ્રહ્માત્માઓ બધા આનંદિત (પ્રસન્ન) થશે.

ઈતહીં બૈઠે જાગે ઘર ધામ, પૂરન મનોરથ હુએ સબ કામ ।

ઉઝ્યો અગ્યાન સબો ખૂલી નજર, ઉઠ બૈઠે સબ ઘર કે ઘર ॥ ૩૩ ॥

અહીં (આ સંસારમાં) બેઠા હોવા છતાં પણ આપણે પોતાના મૂળ ઘર પરમધામમાં (આપણા પરાત્મ સ્વરૂપમાં) જાગ્રત થવું છે. બધાની બધી મનોકામનાઓ પૂરી થશે. અજ્ઞાન મટી જતાં બધા બ્રહ્માત્માઓની આત્મદૃષ્ટિ ખૂલી ગઈ. બધા પોતાના મૂળ ઘર પરમધામમાં જ ઊઠીને બેસી ગયા. અર્થાત્ બધા પરમધામમાં જ હતા માત્ર તેમની સુરતા આ દુનિયામાં આવી હતી. હવે સદ્ગુરુના જ્ઞાનથી જાગ્રત થઈને બધા પરમધામમાં જ બેસી ગયા.

હાંસી ના રહે પકરી, ધનિએ જો સાથ પર કરી ।

હંસતે તાલી દેકર ઉઠે, ધની મહામત સાથ એકઠે ॥ ૩૪ ॥

ધામધણીએ સુંદરસાથની સાથે (તેમને સુરતારૂપે ખેલમાં મોકલીને) જે હાંસી કરી હતી તે હવે ન રહી. મહામતિ કહે છે કે બધા સુંદરસાથ હાસ્યવિનોદ કરતા પરસ્પર તાળી દઈને શ્રીધામધણીનાં ચરણોમાં એક સાથે જાગ્રત થશે.

પખ, પુષ્ટ, મરજાદ, પ્રવાહ

અબ કહૂં સો હિરદેં રખ, અઠોતર સૌ જો હૈ પખ ।

એહ બિયાર સુનિયો પરવાન, યાકો સાર કાઢૂં નિરવાન ॥ ૧ ॥

હવે હું ભક્તિ માર્ગ (આત્મ-સોપાન)ના એકસો આઠ પક્ષોને હૃદયમાં ધારણ કરીને તેનું વિવરણ કરું છું. આ પ્રામાણિક વિચારને સાંભળો અને સમજો. હવે હું તેનો નિશ્ચિત સાર કાઢું છું.

માયા જીવ કોઈ હૈ સમરથ, દૌડ કરત હૈ કારન અરથ ।

નિસંક આપોપા ડાર્યા જિન, નિહકર્મ પૈંડા લિયા તિન ॥ ૨ ॥

માયામાં એવા કેટલાય સમર્થ જીવો છે, જેઓ પોતાના લક્ષ્યની પ્રાપ્તિ અર્થે પ્રયત્નશીલ રહે છે. જેમણે નિઃસંકોચ થઈને પોતાની જાતને સમર્પિત કરી છે, તેઓ જ નિષ્કામ કર્મયોગના પથ પર ચાલી શક્યા છે.

પુષ્ટ મરજાદ જો પ્રવાહ પખ, યાકો સાર બતાગિં લખ ।

તાકે હિસે કિએ નૌ, ચઢે સીઢી ભગત જલ ભૌ ॥ ૩ ॥

પુષ્ટ, પ્રવાહ અને મર્યાદા આ ત્રણેય ભાવોને પક્ષ કહેવામાં આવે છે. તેનો સાર બતાવું છું. નવધા ભક્તિ દ્વારા આ ત્રણેયના નવ-નવ ભાગ કરીને ભક્તજન આ સીડી દ્વારા ભવસાગર પાર થયા છે.

ભી તાકે બાંટે કિએ સતાઈસ, ચઢે ઊંચે સુરત બાંધ જગદીસ ।

સો બાંટે કિએ અસી ઔર એક, પોહોંચે બૈકુંઠ ચઢે ઈન બિવેક ॥ ૪ ॥

આ ત્રણેય ભાવોને નવધા ભક્તિથી ગુણતાં સત્તાવીસ થાય છે. તેમના દ્વારા ભક્તજન પોતાના ચિંતનને જગતના ઈશ (જગદીશ) સુધી પહોંચાડે છે. હવે ફરીથી સત્ત્વ, રજ, તમ આ ત્રણ ગુણોથી તે ભાવોને ગુણતાં એકચાશી ભાવ (પક્ષ) થાય છે. આ સોપાનો પર વિવેકપૂર્વક ચડતાં વૈકુંઠ સુધી પહોંચી શકાય છે.

ચાર વિધ કી કહી મુગત, કરની માફક પાવે ઈત ।

ઈતથેં જો કોઈ આગે જાએ, નિરાકાર સે ના નિકસે પાએ ॥ ૫ ॥

વૈકુંઠધામમાં ચાર પ્રકારની મુક્તિ (સાલોક્ય, સામીપ્ય, સારૂપ્ય અને સાયુજ્ય) કહેવામાં આવી છે, જેને ભક્તજન પોતાની કરણી (પોતપોતાનાં કર્મોની ઉચ્ચતા) અનુસાર પ્રાપ્ત કરે છે. તેની આગળ જે કોઈ જાય છે તેઓ નિરાકારની આગળ નિકળી શકતાં નથી.

પખ બયાસિમાં જો કહ્યા, વલ્લભાચારજ તહાં પોહોંચિયા ।

ચ્યામા વલ્લભી યોં કરી બડી દૌર, એ ભી આએ રહે ઈન દૌર ॥ ૬ ॥

બ્યાસીમો પક્ષ તેની પણ આગળ કહ્યો છે, શ્રીવલ્લભાચાર્યજી (પ્રેમ ભક્તિના માર્ગને કારણે) ત્યાં સુધી પહોંચ્યા છે. શ્યામા(રાધા)વલ્લભી પણ પોતાના પ્રયત્નોથી ત્યાં સુધી પહોંચતા જોવામાં આવે છે.

છેદ ઈંડ મેં કિયો સહી, પર અખંડ દ્રષ્ટે આયા નહીં ।

આડી સુંન ભઈ નિરાકાર, પોહોંચ ના સકે તાકે પાર ॥ ૭ ॥

કેટલાક આત્માઓ તો બ્રહ્માંડ ભેદીને આગળ નીકળ્યા પણ તેમને અખંડ વસ્તુ દૃષ્ટિગોચર ન થઈ. શૂન્ય અને નિરાકારનો આંતરો આવતાં તેઓ તેનાથી આગળ જઈ શક્યા નહિ.

ઈનોં કી તો એહ સનંધ, પીછે ફેર પકડ્યા પ્રતિબિમ્બ ।

ઔર સાધ અલેખે કેતે કહૂં, નિસંક દૌડ કરી જિનહૂં ॥ ૮ ॥

એવા લોકોની તો એવી સ્થિતિ થઈ કે જેનાથી પાછા ફરીને તેમણે (વ્રજરાસની) પ્રતિબિંબ લીલાને ગ્રહણ કરી લીધી. એવા અનેક સાધકો થયા છે જેમણે પોતાની સાધના દ્વારા પાર પહોંચવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

ગ્યાની અનેક કથેં બહુ ગ્યાન, ધ્યાની કે વિધ ધરેં ધ્યાન ।

પર એ સબહી સુંન કે દરમ્યાન, છૂડ્યા ન કાહૂં સંસે ઉનમાન ॥ ૯ ॥

જ્ઞાની લોકો જ્ઞાનની અનેક ચર્યાઓ કરે છે. ધ્યાન કરનારા પણ અનેક પ્રકારે ધ્યાન કરે છે. પરંતુ તેઓ બધા શૂન્યની અંદર જ રહી ગયા છે. માત્ર અનુમાનને કારણે તેમનામાંથી કોઈનાય સંશય મટ્યા નહિ.

ઉપાસની નિરગુન યા નિરંજન, કિન ઉલંઘ્યોન જાએ વિસ્તુકો કારન ।

યા સાસ્ત્ર યા સાધૂ જન, દ્વૈત સબે સમાની સુન ॥ ૧૦ ॥

નિર્ગુણ કે નિરંજનની ઉપાસના કરનારા પણ ભગવાન વિષ્ણુના કારણસ્વરૂપ (ઈચ્છાશક્તિ, સાતશૂન્ય)ને ઓળંગી શક્યા નહિ. શાસ્ત્રો અથવા સાધુજનોનો ઉપદેશ પણ દ્વૈતને કારણે શૂન્યમાં જ સમાઈ ગયો.

ઈન ઉપર પખ હૈ એક, સુનિયો તાકો કહૂં બિવેક ।

પુરષ પ્રકૃતી ઉલંઘ કે ગએ, જાએ અખંડ સુખ માંહેં રહે ॥ ૧૧ ॥

તેના ઉપર પણ એક પક્ષ છે જેનું વિવેકપૂર્વક વર્ણન સાંભળો. જે લોકો પ્રકૃતિ અને પુરુષને પણ ઓળંગીને આગળ વધે છે, તેઓ એ પક્ષમાં પહોંચીને અખંડ સુખ પ્રાપ્ત કરે છે.

ત્રાસિમા પખ પરવાન, જો બાસના પાંચોં લિયા નિરવાન ।

એ પાંચોં કહૂં અપનાઈત કર, દેખાઊં સબદાતીત ઘર ॥ ૧૨ ॥

આ એ ત્યાસીમો પક્ષ છે જેને પંચવાસનાઓએ (વિષ્ણુભગવાન, શિવજી, સનકાદિ, શુકદેવ અને સંત કબીરે) ગ્રહણ કર્યો છે. હવે હું તમને પોતાનાં જાણીને આ પાંચેયનું વિવરણ આપતાં શબ્દાતીત અખંડ ઘર પરમધામનાં દર્શન કરાવું છું.

ના તો પ્રમોધ કાહે કો કહૂં, ચરન પિયા કે પ્રેમેં ગ્રહૂં ।

પર સાથ કારન કહૂં ફેર ફેર, એ પાંચોં નામ લીજો ચિત ધર ॥ ૧૩ ॥

નહીં તો મને ઉપદેશ આપવાની શી આવશ્યકતા છે ? પ્રેમપૂર્વક ધણીનાં ચરણોમાં જ ન રહું ? પરંતુ સુંદરસાથને માટે વારંવાર કહી રહી છું. એ પાંચેયનાં નામ પોતાના હૃદયથી યાદ રાખો.

એક ભગવાનજી બૈકુંઠ કો નાથ, મહાદેવજી ભી ઈનકે સાથ ।

સુકજી ઔર સનકાદિક દોએ, કબીર ભી ઈત પોહોંયા સોએ ॥ ૧૪ ॥

એક તો વૈકુંઠનાથ ભગવાન વિષ્ણુ છે. બીજા તેમની સાથે મહાદેવજી (ભગવાન શિવજી) છે. શુકદેવજી, સનકાદિક તેમજ સંત કબીર પણ આ ભૂમિકામાં પહોંચ્યા છે.

લખમીનારાયન જુદે ના અંગ, સો તો ભેલે વિસ્નુ કે સંગ ।

એ પાંચોં કહે મૈં તિન કારન, ચિત લ્યાએ દેખો યાકે બચન ॥ ૧૫ ॥

લક્ષ્મી-નારાયણ ભગવાન વિષ્ણુથી ભિન્ન નથી. એ પાંચેયનાં નામ એટલા માટે લીધાં છે કે તેમનાં વચનો પર તમારે ધ્યાન આપવાનું છે.

દેખો સબદ ઈનોંકી રોસની, પર જાનેગા બડી મતકા ધની ।

પખ પચીસ યા ઊપર હોએ, તારતમ કે બચન હૈં સોએ ॥ ૧૬ ॥

તેમના ઉપદેશ (વચનો)નો પ્રકાશ તો જુઓ (તે અપરંપાર છે), પરંતુ ‘બડી મત’ના ધણી (તારતમ દષ્ટિવાળા) જ એને સમજી શકશે. તેના ઉપર પચીસ પક્ષ કહ્યા છે. તે તો કેવળ તારતમનાં વચનો દ્વારા જ કહેવાશે.

ઈન બચનોં મૈં અક્ષરાતીત, શ્રી ધામધની સાથ સહિત ।

એ દેખો તારતમ કો ઉજાસ, ધની લ્યાએ કારન સાથ ॥ ૧૭ ॥

તારતમનાં આ વચનોમાં ધામધણી (પરબ્રહ્મ પરમાત્મા) અક્ષરાતીતની સાથોસાથ બ્રહ્માત્માઓનું પણ વર્ણન છે. તારતમ જ્ઞાનના આ પ્રકાશને જુઓ, જેને સદ્ગુરુ ધણી સુંદરસાથ માટે જ લઈ આવ્યા છે.

તુમ આપકો ના કરો પેહેયાન, બોહોત તાએ કહિએ જો હોએ અજાન ।

તુમ જો હો ઈન ઘર કે પરવાન, સુનતે ક્યોં ના હોત ગલતાન ॥ ૧૮ ॥

હે સુંદરસાથજી ! તમે પોતાને (સ્વયંને) ઓળખતા નથી. અજ્ઞાની વ્યક્તિને જ વધુ કહેવું પડે છે. તમે તો નક્કી પરમધામના જ આત્માઓ છો. આ વચનોને સાંભળીને દ્રવિત કેમ થતા નથી ?

સનેહસોં સેવા કિજો ધની, ઘરકી પેહેયાન દેખો અપની ।

તુમ પ્રેમ સેવાએ પાઓગે પાર, એ બચન ધનીકે કહે નિરધાર ॥ ૧૯ ॥

ધામધણીને ઓળખીને સ્નેહપૂર્વક તેમની સેવા કરો અને પોતાના ઘરને પણ ઓળખો. પ્રેમ અને સેવા દ્વારા જ તમે ભવસાગરની પાર થઈ શકો છો. આ નક્કી જ સદ્ગુરુ ધણીનાં કહેલાં વચન છે.

પીછલા સાથ આવેગા ક્યોંકર, પ્રકાસ બચન હિરદેમેં ધર ।

ચરને હૈં સો તો આએ સહી, પર પીછલે કારન એ બાની કહી ॥ ૨૦ ॥

(સદ્ગુરુ અન્તર્ધાન થયા) પછી આવનારા આત્માઓ કેવી રીતે જાગ્રત થશે ? (આ શંકા થાય પરંતુ) તેઓ આ પ્રકાશ ગ્રંથનાં વચનો હૃદયમાં ધારણ કરીને જાગ્રત થશે. કારણ કે જે આત્માઓ સદ્ગુરુનાં ચરણોમાં છે તેઓ તો આવ્યા (જાગ્રત) જ છે પરંતુ પછીથી આવનારા આત્માઓને માટે પણ આ વાણી કહેવામાં આવી છે.

આવસી સાથ એ દેખ પ્રકાસ, અંધકાર સબ ક્રિયા નાસ ।

એહ બચન અબ કેતે કહું, ઈન લીલા કો પાર ના લહું ॥ ૨૧ ॥

આત્માઓ આ પ્રકાશવાણીને જોઈને આવશે. આ તારતમજ્ઞાને બધો અંધકાર મટાડી (ફેડી) દીધો છે. હું આ વચનો કેટલાં કહું ? આ લીલાઓનો પાર જ પામી શકાતો નથી.

યા બાની કો નાહીં પાર, સાથ કેતા કરસી બિયાર ।

તિન કારન બોહોત કહ્યો ન જાએ, એ તો પૂર બહે દરિયાએ ॥ ૨૨ ॥

આ વાણીનો કોઈ પાર નથી, પરંતુ (એ જોવું છે કે) સુંદરસાથ તેના પર કેટલો વિચાર કરે છે. તેથી ઘણું બધું કહેવાતું નથી, પરંતુ આ તો સમુદ્રના પ્રવાહની જેમ વાણી પ્રવાહિત થઈ રહી છે.

યાકો નેક વિચારે જો એક બચન, તાએ ઘર પેહેચાન હોવે મિને ખિન ।

જો બાસના હોસી ઈન ઘર, સો એહ બચન છોડે ક્યોં કર ॥ ૨૩ ॥

જેઓ આમાંના એકાદ વચનનો સહેજ પણ વિચાર કરી લે તો તેને ક્ષણભરમાં જ પોતાના મૂળઘર (પરમધામ)ની ઓળખ થઈ જાય છે. જેઓ પરમધામના આત્માઓ છે તેઓ આ વચનોને કેવી રીતે છોડી શકશે ?

એ બચન સુનતે બાઢે બલ, સોઈ લેસી તારતમ કો ફલ ।

તારતમ ફલ જાગિએ ઈન ઘર, કહે મહામતિ એ હિરદેં ધર ॥ ૨૪ ॥

આ વચનોને સાંભળવા માત્રથી જેનું બળ વધી જાય છે, એવા આત્માઓ જ તારતમનું ફળ પ્રાપ્ત કરે છે. પરમધામમાં જાગ્રત થઈ જવું એ જ તારતમનું ફળ છે. મહામતિ આ વચનોને હૃદયમાં ધારણ કરીને વિશ્વાસપૂર્વક કહે છે.

પ્રકરણ ૩૪ ચોપાઈ ૧૦૪૨

ગુણોંકી આશંકા

અબ કછુક મેં અપની કરું, ના તો તુમેં બોહોતક ઓચરું ।

ભી એક કહું બચન, તુમકો સંસે રેહેવે જિન ॥ ૧ ॥

હવે હું મારા તરફથી કેટલીક સ્પષ્ટતા કરી રહી છું. નહિ તો તમે પુછ્યું હોત તો હું વધુ કહેતી. તેમ છતાં આ વચન એટલા માટે કહી રહી છું કે તમારા મનમાં સંશય બાકી રહી ન જાય.

મેં ધામ ધની ગુન લિખે સહી, એક આસંકા મેરે મનમેં રહી ।

મેં ગેહેરે સબદ કહે નિરધાર, સો સાથ ક્યોં કરસી બિયાર ॥ ૨ ॥

મેં ધામધણી (સદ્ગુરુ)ના ગુણો ગણીને લખી દીધા, પરંતુ મારા મનમાં એક શંકા રહી ગઈ. એટલું તો નક્કી કે મેં આ બાબતમાં (ગુણ ગણતી વખતે) ગૂઢ શબ્દ કહ્યા છે, તેના પર સુંદરસાથ કેમ કરીને વિચાર કરશે ?

જોલોં આતમ ના દેવે સાખ, તોલોં પરમોધ ભલે દીજે દસ લાખ ।

પર સો ક્યોંએ ના લગે એક બચન, જોલોં ના સમઝે આતમ બુધ મન ॥ ૩ ॥

જ્યાં સુધી આત્મા સાક્ષી આપે નહિ ત્યાં સુધી બોધ માટે ભલે દસ લાખ ઉપદેશ કેમ ન આપવામાં

આવે (તેનાથી કંઈ લાભ થશે નહિ). જ્યાં સુધી આત્મા, બુદ્ધિ અને મનથી કોઈ વાતને સમજી લેતો નથી ત્યાં સુધી એક વચનનો પણ પ્રભાવ પડતો નથી.

તાથેં યોં દિલ આઈ હમકો, જિન કોઈ સંસે રહે તુમકો ।

એક પ્રવાહી બચન યોં કહે, મુખથેં કહે પર અરથ ના લહે ॥ ૪ ॥

તેથી મારા મનમાં એવો વિચાર આવ્યો કે તમારા મનમાં કોઈ સંદેહ રહેવો ન જોઈએ. પ્રવાહ (આવેશ)થી બોલનારા ક્યારેક ક્યારેક આમ તો ઘણાં મહત્ત્વપૂર્ણ વચનો બોલી દે છે, પરંતુ તેનો અર્થ સમજતા નથી.

સૂઈકે નાકે મંઝાર, કુંજર કે નિકસે હજાર ।

એ અરથ ભી હોસી ઈતહી, તારતમ આસંકા રાખે નહીં ॥ ૫ ॥

બીજી એક મહત્ત્વની ઉક્તિ છે કે સોયના નાકામાંથી હજારો હાથી નીકળી જાય છે. આ વચનોની સ્પષ્ટતા પણ હું અહીં કરી રહી છું, કારણ કે તારતમ જ્ઞાન કોઈની પણ કોઈ શંકા રહેવા દેતું નથી.

મેં ગુન લિખતે કહી લેખન અની, એ આસંકા જિન હોસી ઘની ।

કથુએ કે પાંઉં પરવાન, કલમે ગઢિયા હાથ સુજાન ॥ ૬ ॥

સદ્ગુરુધણીના ગુણ લખતી વખતે કલમની ટાંકની વાત કહી હતી. તેની પણ કોઈને આશંકા ન રહે તે માટે અહીં તેનું સ્પષ્ટીકરણ કરવું છે. મેં કોઈને કહ્યું કે કરોળિયાના પગના માપથી ખૂબ સાવધાનીપૂર્વક કલમ ઘડી છે.

તિનકી ભી મેં કરી ચીર, ગુન જેતી ઉતારી લીર ।

અબ જિન કિનકો સંસે રહે, તારતમ સંસે કધૂ ના સહે ॥ ૭ ॥

કલમની એ ટાંકને પણ ચીરીને એના એટલા ભાગ કર્યા કે જેટલા મેં ધણીના ગુણ કહ્યા હતા. હવે કોઈનાય મનમાં કોઈ શંકા રહે જ નહિ કારણ કે તારતમનાં વચનો કોઈ સંદેહ બાકી રહેવા જ ન દે.

યા પર એક કહૂં બિચાર, સુનિયો બ્રહ્મસૃષ્ટિ સિરદાર ।

એ ચૌદે ભવન દેખો આકાર, યાકે મૂલકો કરો બિચાર ॥ ૮ ॥

આના પર પણ એક વધુ વિચાર કહું છું. તેને શિરોમણિ બ્રહ્માત્માઓ સાંભળે. આ ચૌદ લોકનો આકાર (વિસ્તાર) જોઈને તેના મૂળનો વિચાર કરો.

યાકો સાસ્ત્ર સુપનાતર કહે, કોઈ યાકો જીવ યાકો ના લહે ।

એ સુપન મૂલ તો હૈ સમરથ, યાકે મૂલ કો દેખો અરથ ॥ ૯ ॥

શાસ્ત્રોએ તેને સ્વપ્ન સમાન કહેલ છે. આ સંસારનો કોઈ પણ જીવ આ તથ્યને યથાર્થ સમજી નથી શકતો. આ સ્વપ્નનાં મૂળ તો નક્કી સામર્થ્યવાન નિદ્રા (માયા) જ છે. તેના મૂળના રહસ્યને પણ સમજી લો.

સુપન મૂલ તો નીંદ જો ભઈ, જબ જાગ ઉઠે તબ કધુએ નહીં ।

યાકો પેડ કધૂ ના રહ્યો લગાર, કથુએ કે પાંઉં કા તો મેં કહ્યા આકાર ॥ ૧૦ ॥

સ્વપ્નનું મૂળ તો નિદ્રા જ હોય છે, જાગ્રત થઈ ગયા તો પછી નિદ્રા સહેજ પણ રહેતી નથી. વસ્તુતઃ

આ સ્વપ્નના બ્રહ્માંડનું મૂળ તો કંઈ છે જ નહિ, પરંતુ મેં તો તેમ છતાં કરોળિયાના પગનો તો આકાર બનાવી દીધો.

બિના પેડ દેખો વિસ્તાર, એતા બડા ક્રિયા આકાર ।

એતો પેડ કહ્યા આકાર, તાકો ક્યોં ન હોએ વિસ્તાર ॥ ૧૧ ॥

મૂળ વગર (ઝાડ)ના જ આ બ્રહ્માંડના વિસ્તારને જુઓ. તેનો આકાર કેટલો વિસ્તૃત થઈ ગયો છે તેમ છતાં કરોળિયાના પગનો તો મેં આકાર કહ્યો છે, તેનો વિસ્તાર કેમ નથી થઈ શકતો ?

યોં સૂઈ કે નાકે માંહે, કે લાખોં બ્રહ્માંડ નિકસે જાંએ ।

અબ એ નીકે લીજો અરથ, ગુન લિખનેવાલો સમરથ ॥ ૧૨ ॥

આ રીતે અક્ષરબ્રહ્મની પલકરૂપી સોયના છિદ્રમાંથી લાખો હાથીરૂપી બ્રહ્માંડ નીકળી જશે. (બનશે અને નષ્ટ પણ થશે.) હવે આ અર્થને બરાબર સમજ લો કે જેમના ગુણ લખાઈ રહ્યા છે, તે તો સમર્થ સદ્ગુરુના છે.

અબ કેતા કહૂં તુમકો વિસ્તાર, એક એહ સબદ લીજો નિરધાર ।

ફેર ફેર કહૂં મેરે સાથ, નીકે પેહેયાનો પ્રાન કો નાથ ॥ ૧૩ ॥

તેનો હું વિસ્તાર કેટલો કહું ? આ એક શબ્દને જ દૃઢતાપૂર્વક ગ્રહણ કરી લો. હે મારા સુંદરસાથજી ! હું તમને વારંવાર કહી રહી છું કે આપણા પ્રાણનાથ સદ્ગુરુને બરાબર ઓળખી લો.

ગુન લિખનેવાલો સો એહ, આપન માંહેં બૈઠા જેહ ।

ઈંદ્રાવતી કહે દિલ દે રે દે, જિન ગુન કિએ સો એ રે એ ॥ ૧૪ ॥

ગુણ લખનારની સાથે પણ તેઓ જ છે, જેઓ અમારા આત્મામાં બિરાજમાન થયા છે. ઈંદ્રાવતી કહે છે કે આપણું દિલ તેમને સમર્પિત કરો કેમ કે એમણે તો આપણા પર આટલા બધા અનુગ્રહ કર્યા છે.

તેરે કેહેના હોએ સો કેહે રે કેહે, લાભ લેના હોએ સો લે રે લે ।

તારતમ કેહેત હૈ આ રે આ, હજાર બાર કહૂં હાં રે હાં ॥ ૧૫ ॥

તમારે એમને જે કહેવું હોય તે કહી દો અને માયામાં જીવન ધારણ કરવાનો લાભ લેવો હોય તો લઈ લો. તારતમનાં વચનો તેમના ચરણોમાં આવવા માટે આહ્વાન કરે છે. તેથી હું પણ હજારવાર આ વાત કરું છું.

માયાસોં કીજો ના રે ના, નાબૂદ ફેરા જિન ખા રે ખા ।

ધની કે ચરને જા રે જા, એસા ના પાવે દા રે દા ॥ ૧૬ ॥

તેથી માયાના આગ્રહોને ટાળી દો અને જન્મમરણના ફેરામાં વ્યર્થ ન પડો. સદ્ગુરુધણીનાં ચરણોમાં ચાલ્યા જાવ. ફરીથી આવો અવસર હાથમાં નહીં આવે.

જો ચૂક્યા અબકો તા રે તા, તો સિર મેં લગસી ઘા રે ઘા ।

સંસાર મેં નહીં કછૂ સા રે સા, શ્રી ધામધની ગુન ગા રે ગા ॥ ૧૭ ॥

જેઓ આ અમૂલ્ય અવસર ખોઈ નાખશે તેમના માથા પર નક્કી ઘા લાગશે. આ સંસારમાં કંઈ

પણ સાર નથી, તેથી ધામધણી પરબ્રહ્મ પરમાત્માના ગુણ ગાતા રહો.

લીજો મૂલ કો ભાઓ રે ભાઓ, જિન છોડે અપનો ચાહો રે ચાહો ।

પ્રેમેં પકડ પીઉ કે પાએ રે પાએ, જ્યોં સબ કોઈ કહે તોકો વાહે રે વાહે ॥ ૧૮ ॥

મૂળ પરમધામના ભાવને ગ્રહણ કરો અને પોતાની ચાહત (સ્નેહ) પણ ના છોડો. પ્રેમપૂર્વક ધણીનાં ચરણોને ગ્રહણ કરી દો, જેથી સૌ કોઈ તમારી વાહ વાહ કરે.

પ્રકરણ ૩૫ ચોપાઈ ૧૦૬૦

ગુન કેતે કહૂં મેરે પીઉ જી, જો હમસોં કિએ અનેક જી ।

એ બુધ ઈન આકાર કી, ક્યોં કર કહે જુબાં બિવેક જી ॥ ૧ ॥

હે સદ્ગુરુ ધણી ! તમારા ગુણોનું કેટલું વર્ણન કરું ? એ ગુણો તમે અમારા પર ઘણા કર્યા છે. આ બુદ્ધિ તો આ નશ્વર દેહની છે, તો પછી આ સીમિત જીભ તેનું વિવેકપૂર્વક વર્ણન કેવી રીતે કરી શકે ?

માયા માંગી સો દેખાએ કે, ભાની મન કી બ્રાંત જી ।

સબ સુખ દિએ જગાએ કે, કે વિધ કે દ્રષ્ટાંત જી ॥ ૨ ॥

આપણી માગણી અનુસાર માયાનો ખેલ બતાવીને ધણીએ આપણા મનની બ્રાંતિઓ મટાડી દીધી. ભ્રમ (નિદ્રા)થી ધણીએ આપણને જગાડીને બધા પ્રકારનાં સુખ આપ્યાં. આપણને જાગ્રત કરવા માટે અનેક પ્રકારનાં દૃષ્ટાંતો પણ આપ્યાં.

બ્રજ કે સુખ ઈત આએકે, હમકો અલેખે દિએ જી ।

રાસકે સુખ ઈત દેએકે, આપ સરીખે કિએ જી ॥ ૩ ॥

આ નશ્વર સંસારમાં એમણે ફરીથી આવીને આપણને વ્રજલીલાનાં અસંખ્ય સુખ આપ્યાં અને અખંડ રાસ લીલાનો અનુભવ કરાવીને તેમણે આપણને એમના જેવા બનાવી દીધા.

કે વિધ વિધ કે સુખ ધામ કે, જો હમકો દિએ ઈત જી ।

તારતમ કરકે રોસની, કઈ વિધ કરી પ્રાપત જી ॥ ૪ ॥

આ માયાવી જગતમાં પણ સદ્ગુરુએ આપણને પરમધામનાં અનેક સુખ આપ્યાં. તારતમનો પ્રકાશ ફેલાવીને આપણને અનેકવિધ સુખોનો અનુભવ કરાવ્યો.

સેહેજલ સુખમેં ઝીલતે, કાહૂં દુખ ન સુનિયા નામ જી ।

સો માયામેં ઈત આએ કે, સુખ અખંડ દેખાયા ધામ જી ॥ ૫ ॥

પરમધામના સહજ અને અખંડ સુખોમાં લીલાવિહાર કરતાં આપણે દુઃખનું નામ પણ સાંભળ્યું ન હોતું. આ દુઃખરૂપી માયામાં આવીને તેમણે આપણને પરમધામનાં અખંડ સુખોનો સાક્ષાત્કાર કરાવી દીધો.

કહે ઈંદ્રાવતી અતિ ઉછરંગે, હમકો લાડ લડાએ જી ।

નિરમલ નેત્ર કિએ જો આતમ કે, પરદે દિએ ઉડાએ જી ॥ ૬ ॥

ઈંદ્રાવતી અતિ ઉમંગમાં આવીને કહે છે કે આપણા સદ્ગુરુએ અહીં આવીને આપણને અનેક પ્રકારે લાડ લડાવ્યાં. આપણી આત્મદૃષ્ટિને નિર્મળ કરીને તેમણે માયાના પડદા હટાવી દીધા.

આપ પેહેચાન કરાઈ અપની, લઈ અપને પાસ જગાએ જી ।

બડી બડાઈ દઈ આપથેં, લઈ ઈંદ્રાવતી કંઠ લગાએ જી ॥ ૭ ॥

ધામધણીએ પોતે જ પોતાની પિછાણ કરાવી અને આપણને જાગ્રત કરીને પોતાની પાસે બોલાવી લીધા. પોતાના જેવી જ મહત્તા આપીને તેમણે ઈંદ્રાવતીને ગળે લગાવી.

પ્રકરણ ૩૬ ચોપાઈ ૧૦૬૭

નિજનામ શ્રીકૃષ્ણજી, અનાદિ અક્ષરાતીત ।

સો તો અબ જાહેર ભાએ, સબ વિધ વતન સહીત ॥ ૧ ॥

શ્રીશ્યામાજી વર સત્ય હૈ, સદા સત સુખ કે દાતાર ।

બિનતી એક જો વલ્લભા, મો અંગનાકી અવિધાર ॥ ૨ ॥

બાની મેરે પીઉ કી, ન્યારી જો સંસાર ।

નિરાકાર કે પાર થેં, તિન પાર કે ભી પાર ॥ ૩ ॥

અંગ ઉત્કંઠા ઉપજી, મેરે કરના એહ વિચાર ।

એ સત બાની મથકે, લેઉં જો ઈનકો સાર ॥ ૪ ॥

ઈન સારમેં કે સતસુખ, સો મેં નિરને કડું નિરધાર ।

એ સુખ દેઉં બ્રહ્મસૃષ્ટિકો, તો મેં અંગના નાર ॥ ૫ ॥

જબ એ સુખ અંગ મેં આવહીં, તબ છૂટ જાએ વિકાર ।

આયો આનંદ અખંડ ઘર કો, શ્રીઅક્ષરાતીત ભરતાર ॥ ૬ ॥

નિજનામ (તારતમ) મહામંત્ર અસીમ હોઈને અહીં આ શબ્દો વડે તેનો કેવળ ભાવ માત્ર વ્યક્ત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા અનાદિ અક્ષરાતીત શ્રીકૃષ્ણ પોતાના નામ, સ્વરૂપ, લીલા અને ધામ સાથે પ્રગટ થયા છે. તેમણે પોતાની અર્ધાંગિની શ્યામાજીને સદ્ગુરુ રૂપે પ્રગટ કરીને શૂન્ય નિરાકારથી પાર અક્ષર અને અક્ષરાતીતની વાત પ્રગટ કરી છે, તેને તારતમ જ્ઞાન તારતમવાણી કહેવામાં આવી છે. તેનું મંથન કરીને સારતત્ત્વ ગ્રહણ કરવાથી અખંડ સુખનો અનુભવ થાય છે. જ્યારે આ અખંડ સુખ બ્રહ્માત્માઓના અંગ-પ્રત્યંગોમાં સંચરિત થશે, ત્યારે માયાના બધા વિકારો છૂટી જશે અને તેમને માયાનો આભાસ થવા છતાં પણ પોતાના અક્ષરાતીત ધામધણીના અખંડ આનંદનો અનુભવ થશે.

પ્રકરણ ૩૭ ચોપાઈ ૧૦૭૩

શ્રી પ્રગટવાણી

અબ લીલા હમ જાહેર કરેં, જ્યોં સુખ સૈયાં હિરદેં ધરેં ।

પીછે સુખ હોસી સબન, પસરસી ચૌદે ભવન ॥ ૧ ॥

હવે હું પરમધામની આનંદમયી લીલાઓ પ્રગટ કરું છું, જેને હૃદયમાં ધારણ કર્યા પછી બ્રહ્માત્માઓને અખંડ સુખનો અનુભવ થશે. ત્યાર બાદ સંસારના બધા લોકોને પણ આનંદ પ્રાપ્ત થશે. આમ આ લીલાઓનો પ્રકાશ ચૌદેય લોકમાં ફેલાઈ જશે.

અબ સુનિયો બ્રહ્મસૃષ્ટ બિયાર, જો કોઈ નિજ વતની સિરદાર ।

અપને ધની શ્રી સ્યામા સ્યામ, અપના બાસા હૈ નિજ ધામ ॥ ૨ ॥

હે પરમધામના શિરોમણિ આત્માઓ ! વિચારપૂર્વક સાંભળો. આપણા ધણી (આત્માના સ્વામી) શ્યામા-શ્યામ (શ્યામાવર શ્યામ) અક્ષરાતીત શ્રી કૃષ્ણ છે અને આપણું મૂળ ઘર નિજધામ પરમધામ છે.

સોઈ અખંડ અક્ષરાતીત ઘર, નિત બૈકુંઠ મિને અક્ષર ।

અબ એ ગુઝ કરું પ્રકાસ, બ્રહ્માનંદ બ્રહ્મસૃષ્ટ વિલાસ ॥ ૩ ॥

તે જ ઘર અખંડ અને અક્ષરાતીત કહેવાય છે અને અક્ષરબ્રહ્મની અંતર્ગત નિત્ય વૈકુંઠ માનવામાં આવ્યું છે. હવે હું બ્રહ્મસૃષ્ટિઓના બ્રહ્માનંદમય નિત્ય વિલાસનાં ગૂઢ રહસ્યોને પ્રગટ કરું છું.

એ બાની ચિત દે સુનિયો સાથ, કૃપા કર કહે પ્રાનનાથ ।

એ કિવ કર જિન જાનો મન, શ્રીધનીજી લ્યાએ ધામથે બચન ॥ ૪ ॥

હે સુંદરસાથજી ! આ વચનોને ધ્યાનથી સાંભળો, કારણ કે આપણા પ્રાણોના નાથ સદ્ગુરુ કૃપાપૂર્વક આ વચન કહી રહ્યા છે. આ વચનોને કવિતાઓ ન સમજશો. સાક્ષાત્ ધામધણી પરમધામથી આ વચનોને લઈને સદ્ગુરુના રૂપમાં પધાર્યા છે.

સો કેહેતી હું પ્રગટ કર, પટ ટાલું આડા અંતર ।

તેજ તારતમ જોત પ્રકાસ, કરું અંધેરી સબકો નાસ ॥ ૫ ॥

એ જ વાતોને પ્રગટ કરી હું અહીં કહી રહ્યો છું. તમારા હૃદયના અજ્ઞાનરૂપી આવરણને દૂર કરું છું. તારતમજ્ઞાનની જ્યોત પ્રગટાવીને તેના પ્રકાશથી બધાના હૃદયમાં વ્યાપેલા અજ્ઞાનરૂપી અંધકારનો નાશ કરું છું.

અબ ખેલ ઉપજે કે કહું કારન, એ દોઊ ઈછા ભઈ ઉતપન ।

બિના કારન કારજ નહીં હોએ, સો કહું યાકે કારન દોએ ॥ ૬ ॥

હવે સૃષ્ટિ રચનાનું કારણ કહું છું. આ સૃષ્ટિ બે પ્રકારની ઈચ્છાને કારણે થઈ છે. કારણ વગર કાર્ય થતું નથી. એટલા માટે સૃષ્ટિ રચનાનાં પણ બે કારણ બતાવેલ છે.

એ ઉપજાઈ હમારે ધની, સો તો બાતે હેં અતિ ધની ।

નેક તામેં કરું રોસન, સંસે ભાન દેઊં સબન ॥ ૭ ॥

ઉપરોક્ત બંને ઈચ્છાઓ આપણા ધામધણીએ જ ઉત્પન્ન કરાવી છે. આ રહસ્યપૂર્ણ પ્રસંગ છે. તેને થોડો વિસ્તાર કરીને બધાના હૃદયની શંકાનું નિવારણ કરી દઉં છું.

અબ સુનિયો મૂલ બચન પ્રકાર, જબ નહીં ઉપજ્યો મોહ અહંકાર ।

નાહીં નિરાકાર નાહીં સુન, ના નિરગુન ના નિરંજન ॥ ૮ ॥

ના ઈસ્વર ના મૂલ પ્રકૃતી, તા દિન કી કહું આપાબીતી ।

નિજ લીલા બ્રહ્મ બાલ ચરિત, જાકી ઈછા મૂલ પ્રકૃત ॥ ૯ ॥

હવે સૃષ્ટિની રચના પહેલાંની મુખ્ય લીલાને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળો. જ્યારે મોહ અને અહંકાર ઉત્પન્ન

થયા ન હતા અને શૂન્ય, નિરાકાર, નિર્ગુણ અને નિરંજન પણ ઉત્પન્ન થયા ન હતા, ઈશ્વર ન હતા અને ન તો મૂળ પ્રકૃતિ થઈ હતી, તે સમયે આપણે બ્રહ્માત્માઓ સાથે શું ઘટના બની તેની તમને આપવીતી કહું છું. સચ્ચિદાનંદ પૂર્ણ બ્રહ્મ પરમાત્માના સત્ય અંગ સ્વરૂપ અક્ષરબ્રહ્મ બાલ સ્વભાવ પ્રેરિત લીલાઓ કરે છે. સંસાર રચનાની તેમની ઈચ્છા મૂળ પ્રકૃતિ કહેવાય છે.

નૈન કી પાઓ પલ મેં ઈસારત, કે કોટ બ્રહ્માંડ ઉપજત બપત ।

ઈત ખેલ પૈદા ઈન રવેસ, ત્રૈલોકી બ્રહ્મા વિસ્તુ મહેસ ॥ ૧૦ ॥

(આ મૂળ પ્રકૃતિ દ્વારા) અક્ષર બ્રહ્મ પા પળના (એક પળનો ચોથા ભાગનો સમય)માં સંકેત માત્રથી કરોડો બ્રહ્માંડોને બનાવીને નષ્ટ કરે છે. તેઓ એવા પ્રકારનો ખેલ રચ્યા કરે છે કે જેમાં ત્રિલોકાધિપતિ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ વગેરે દેવો પણ હોય છે.

કે વિધ ખેલે યોં પ્રકૃત, આપ અપની ઈછાસોં ખેલત ।

યા સમે શ્રી બૈકુંઠનાથ, ઈછા દરસન કરને સાથ ॥ ૧૧ ॥

અક્ષરબ્રહ્મ સ્વેચ્છાએ જ આ રીતે પ્રાકૃતિક લીલાઓ કરતા રહે છે. નિત્ય વૈકુંઠના સ્વામી અક્ષરબ્રહ્મ દરરોજ અક્ષરાતીત પરમાત્માનાં દર્શન કરે છે. એ વખતે તેમને બ્રહ્માત્માઓનાં પણ દર્શન કરવાની અભિલાષા થઈ.

અક્ષર મન ઉપજી એ આસ, દેખોં ધનીજી કો પ્રેમ વિલાસ ।

તબ સખિયોં મન ઉપજી એહ, ખેલ દેખેં અક્ષર કા જેહ ॥ ૧૨ ॥

અક્ષરબ્રહ્મને એવી અભિલાષા થઈ કે અક્ષરાતીત ધામધણીના પ્રેમવિલાસનાં દર્શન કરું. તે જ સમયે બ્રહ્માત્માઓના મનમાં પણ ઈચ્છા પ્રગટ થઈ કે અક્ષરબ્રહ્મના (માયાવી) ખેલને જોઈ લઈએ.

તબ હમ જાએ પિયાસોં કહી, ખેલ અક્ષર કા દેખેં સહી ।

જબ એહ બાત પિયાને સુની, તબ બરજે હાંસી કરને ધની ॥ ૧૩ ॥

ત્યારે અમે બધા બ્રહ્માત્માઓએ જઈને ધામધણીને કહ્યું કે અમારે અક્ષરબ્રહ્મનો ખેલ જોવો છે. જ્યારે આ વાત ધણીએ સાંભળી તો અમારી હાંસી કરવા માટે તેઓ અમને રોકવા લાગ્યા.

મને કિએ હમકો તીન બેર, તબ હમ માંગ્યા ફેર ફેર ફેર ।

ધની કહે ઘરકી ના રેહેસી સુધ, ભૂલસી આપ ના રેહેસી એ બુધ ॥ ૧૪ ॥

તેમણે અમને ત્રણ-ત્રણ વાર આ માટે રોક્યાં. ત્યારે ઉત્સુકતાવશ અમે પણ વારંવાર ખેલ જોવાની માગણી કર્યા કરી. ત્યારે ધણીજીએ કહ્યું, તમારા પોતાના ઘરનું ભાન પણ નહિ રહે. તમે સ્વયંને પણ ભૂલી જશો અને અહીંના જેવી બુદ્ધિ પણ તમારી પાસે નહિ રહે.

તો મને કરત હેં હમ, હમકો ભી ભૂલોગે તુમ ।

તબ હમ ફેર ધનીસોં કહ્યા, કહા કરસી હમકો માયા ॥ ૧૫ ॥

હું એટલા માટે ના કહી રહ્યો છું કારણ કે તમે મને પણ ભૂલી જવાનાં છો. ત્યારે આપણે સખીઓએ ધામધણીને ફરીથી કહ્યું કે આ માયા અમારું શું બગાડી શકશે ?

તબ હમ મિલકે કિયો બિયાર, કહ્યા એક દૂજકો હૂજો હુસિયાર ।

ખેલ દેખનકી હમ પિયાસોં કહી, તબ હમ દોઊ પર આગ્યા ભઈ ॥ ૧૬ ॥

ફરીથી અમે બધાએ મળીને વિચાર કર્યો અને એક બીજાને સાવચેત રહેવા માટે કહ્યું. જ્યારે અમે ધામધણીને ખેલ જોવાની અમારી તૈયારી બતાવી ત્યારે અમે બન્નેને (અક્ષરબ્રહ્મને સૃષ્ટિ રચના માટેની અને અમને તે જોવા માટેની) આજ્ઞા થઈ.

એ કહે દોઊ ભિંન ભિંન, ખેલ દેખન કે દોઊ કારન ।

ઉપજ્યો મોહ સુરત સંચરી, ખેલ હુઆ માયા વિસ્તરી ॥ ૧૭ ॥

આ રીતે સૃષ્ટિની રચનાનાં અલગ-અલગ કારણ કહ્યાં છે. (ધણીજીની આજ્ઞા થતાં જ) સર્વ પ્રથમ મોહતત્ત્વ ઉત્પન્ન થયું અને તેમાં અક્ષર બ્રહ્મની સુરતાનો સંચાર થયો, પછી માયાનો વિસ્તાર અર્થાત્ સૃષ્ટિની રચના થઈ.

ઈત અક્ષર કો વિલસ્યો મન, પાંચ તત્ત્વ ચૌદે ભવન ।

યામેં મહાવિસ્નુ મન મનથેં ત્રૈગુન, તાથેં થિર ચર સબ ઉતપન ॥ ૧૮ ॥

અહીં અક્ષરબ્રહ્મનું મન વિલસ્યું અને માયા દ્વારા પાંચ તત્ત્વ અને તેમાંથી ચૌદેય લોકની રચના થઈ. આ ખેલમાં અક્ષર બ્રહ્મનું મન મહાવિષ્ણુ રૂપે પ્રગટ થયું અને તેનાથી ત્રણ ગુણ-સત, રજ, તમ અને તેમના દેવતા - બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ ઉત્પન્ન થયા અને તેનાથી સ્થાવર ઉપરાંત જંગમ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ થઈ.

યા વિધ ઉપજ્યો સબ સંસાર, દેખલાવને હમકો વિસ્તાર ।

જો આગ્યા ભઈ હમ પર, તબ હમ જાન્યા ગોકલ ઘર ॥ ૧૯ ॥

આપણે અક્ષરબ્રહ્મની લીલાનો વિસ્તાર જોઈએ તે માટે આ મુજબ સૃષ્ટિની રચના થઈ. જ્યારે આપણને ખેલ જોવાની આજ્ઞા થઈ કે તુરંત આપણી સુરતા (જગતના ઉત્તમ જીવોમાં) ઊતરી આવી ત્યારે આપણને જણાયું કે આપણું ઘર ગોકુલ છે.

જ્યોં નીંદમેં દેખિએ સુપન, યોં ઉપજે હમ બ્રજબધૂ જન ।

ઉપજત હીં મન આસા ધની, હમ કબ મિલસી અપને ધની ॥ ૨૦ ॥

જેમ નિદ્રામાં સ્વપ્ન દેખાય છે, તેવી રીતે આપણે બધા આત્માઓ વ્રજ-વનિતાઓના રૂપમાં વ્રજમાં ઉત્પન્ન થયાં. વ્રજમાં આવતાંની સાથે જ મનમાં મોટી અભિલાષા થઈ કે આપણે બધા આપણા ધામધણીને ક્યારે મળીશું ?

જેતી કોઈ હેં બ્રહ્મસૃષ્ટ, પ્રેમ પૂરન ધની પર દ્રષ્ટ ।

કંસકે બંધ બસુદેવ દેવકી, ઈત આઈ સુરત ચત્રભુજ કી ॥ ૨૧ ॥

જેટલા પણ બ્રહ્માત્માઓ છે તે બધાની પ્રેમપૂર્ણ દૃષ્ટિ આપણા પ્રિયતમ ધણી પર મંડાયેલી છે. બીજી તરફ કંસના કારાગૃહમાં વસુદેવ-દેવકીની સામે ચતુર્ભુજ સ્વરૂપ ભગવાન વિષ્ણુની સુરતા પ્રગટ થઈ.

સુરત વિસ્તુકી ચત્રભુજ જોએ, દિયો દરસન બસુદેવ કો સોએ ।

પીછે ફિરે કેહેકે હકીકત, અબ દોએ ભુજા કી કહૂં વિગત ॥ ૨૨ ॥

ભગવાન વિષ્ણુના આ ચતુર્ભુજ સ્વરૂપે વસુદેવ-દેવકીને દર્શન આપ્યાં અને આવનાર દિવ્ય બાલ સ્વરૂપની જાણ કરી અને તેમને ગોકુળ પહોંચાડવાની વાત કહીને તેઓ અંતર્ધાન થઈ ગયા. હવે દ્વિભુજ સ્વરૂપનું વિવરણ કહું છું.

મૂલ સુરત અક્ષર કી જેહ, જિન ચાહયા દેખો પ્રેમ સનેહ ।

સો સુરત ધની કો લે આવેસ, નંદ ઘર કિયો પ્રવેસ ॥ ૨૩ ॥

જે અક્ષરબ્રહ્મના મૂળસ્વરૂપે (ચિત્તવૃત્તિએ) પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા અને બ્રહ્માત્માઓની વિલાસલીલા જોવાની ઈચ્છા કરી હતી તે સુરતાએ પરબ્રહ્મ પરમાત્માની આવેશ શક્તિ લઈને નંદજીને ઘેર પ્રવેશ કર્યો.

દો ભુજા સરૂપ જો સ્યામ, આતમ અક્ષર જોસ ધની ધામ ।

એ ખેલ દેખ્યા સૈયાં સબન, હમ ખેલે ધની ભેલે આનંદ ધન ॥ ૨૪ ॥

બે ભુજા સ્વરૂપ શ્યામ શ્રીકૃષ્ણજીની અંદર અક્ષરબ્રહ્મનો આત્મા અને ધામધણીનો જોશ વિદ્યમાન હતાં. એ ધામધણીની સાથે આપણે બધા બ્રહ્માત્માઓએ આનંદમયી લીલા કરી અને સંસારનો ખેલ પણ જોયો.

બાલ ચરિત્ર લીલા જોબન, કે વિધ સનેહ કિએ સૈયન ।

કે લિએ પ્રેમ વિલાસ જો સુખ, સો કેતે કહૂં યા મુખ ॥ ૨૫ ॥

બાલચરિત્ર અને યૌવનલીલાઓ દ્વારા તેમણે (શ્રીકૃષ્ણજીએ) બ્રહ્માત્માઓને અનેક પ્રકારે સ્નેહ આપ્યો. આ પ્રેમવિલાસમાં એટલું સુખ પ્રાપ્ત થયું કે આ મુખેથી એનું વર્ણન કેવી રીતે કરું ?

એ કાલમાયામેં વિલાસ જો કરે, સો પૂરી નીંદમેં સબ વિસરે ।

પૂરી નીંદ કો જો સુપન, કાલમાયા નામ ધરાયા તિન ॥ ૨૬ ॥

કાલમાયાથી પ્રભાવિત આ વ્રજમંડળમાં જેટલી વિલાસપૂર્ણ લીલાઓ થઈ તેમાં આપણને પૂરી નિદ્રા (અજ્ઞાન)ને કારણે આપણા સંબંધોનું કંઈ ભાન રહ્યું નહિ. ગાઢ નિદ્રામાં સ્વપ્નની જેમ કરેલી આ લીલાને કાલમાયા કહેવામાં આવી.

તબ ધામ ધનિએ કિયો બિચાર, એ દોઊ મગન હુએ ખેલે નર નાર ।

મૂલ બચન કી નાહીં સુધ, એ દોઊ ખેલે સુપને કી બુધ ॥ ૨૭ ॥

આવી સ્થિતિમાં ધામધણીએ વિચાર કર્યો કે આ બંને અક્ષરબ્રહ્મ અને બ્રહ્માત્માઓ મગ્ન થઈને રમી રહ્યાં છે. તેઓ બંને સ્વપ્નની બુદ્ધિથી ખેલી રહ્યાં છે, તેથી તેમને મૂળ વચન (સૃષ્ટિ પૂર્વનો વાર્તાલાપ)ની સુધ (ભાન) નથી.

એહ બાત ધની ચિતસોં લ્યાએ, આધી નીંદ તબ દઈ ઉડાએ ।

અગ્યારે બરસ ઔર બાવન દિન, તા પીછે પોહોંયે વૃન્દાવન ॥ ૨૮ ॥

આમ મનમાં વિચારીને ધામધણીએ નિદ્રાનું અડધું આવરણ હટાવી દીધું. તે વખતે વ્રજમંડળમાં અગિયાર વર્ષ અને બાવન દિવસ વીતી ચૂક્યા હતા. હવે તેઓ બંને (રાસલીલા માટે) વૃન્દાવન ચાલ્યાં ગયાં.

તહાં જાએ કે બેન બજાઈ, સખિયાં સબે લઈ બુલાઈ ।
તામસિયાં રાજસિયાં ચલીં, સ્વાંતસિયાં સરીર છોડ કે મિલીં ॥ ૨૯ ॥

વૃંદાવનમાં જઈને શ્રીકૃષ્ણે બંસરી વગાડી અને બધા બ્રહ્માત્માઓને પોતાની પાસે બોલાવી લીધા. બંસરીનો નાદ સાંભળતાં જ તામસ સ્વભાવ અને રાજસ સ્વભાવની સખીઓ તત્કાળ નીકળી પડી. (વિલંબ થતાં) સ્વાંતસ (સાત્વિક) સ્વભાવની સખીઓ પોતાનાં શરીર છોડીને (સુરતારૂપે) પોતાના પ્રિયતમને જઈ મળી.

ઔર કુમારકા બ્રજ બધૂ સંગ જેહ, સુરત સબે અક્ષર કી એહ ।
જો વ્રત કરકે મિલી સંગ સ્યામ, મૂલ અંગ યાકે નાહીં ધામ ॥ ૩૦ ॥

વ્રજમંડળમાં ગોપીઓ સાથે જે કુમારિકા સખીઓ હતી તેઓ અક્ષરબ્રહ્મની સુરતાથી ઉત્પન્ન થઈ હતી. (તેમણે કાત્યાયનીનું વ્રત કરીને શ્રીકૃષ્ણલીલામાં સામેલ થવાનું વરદાન માગ્યું હતું.) તેઓ પણ સુરતારૂપે બ્રહ્માત્માઓ સાથે જઈને શ્યામસુંદરને મળી ગઈ. તેમનાં મૂળ અંગ (પરાત્મ) પરમધામમાં નથી.

બેન સુનકે ચલી કુમાર, ભવસાગર યોં ઉતરી પાર ।
ઈનકી સુરત મિલી સબ સખિયોં માંહિ, અંગ યાકે રાસમેં નાંહિં ॥ ૩૧ ॥

બંસરીનો ધ્વનિ સાંભળતાં જ કુમારિકાઓ પણ ચાલી નીકળી. તેમણે આ રીતે ભવસાગર પાર કર્યો. તેમની સુરતાઓ બ્રહ્માત્માઓમાં મળી ગઈ. રાસલીલામાં તેમને દિવ્ય શરીર મળ્યું નહિ.

યા વિધ મુક્ત ઈનોં કી ભઈ, કુમારકા સખિયાં જો કહી ।
એ જો અગ્યારે બરસ લોં લીલા કરી, કાલમાયા તિતહીં પરહરી ॥ ૩૨ ॥

આ રીતે કુમારિકા સખીઓની મુક્તિ થઈ છે. શ્રીકૃષ્ણે અગિયાર વર્ષ સુધી વ્રજમંડળમાં લીલાઓ કરી અને તત્કાળ જ કાલમાયાનો ત્યાગ કરી દીધો (અર્થાત્ કાલમાયા દ્વારા પ્રગટેલ બ્રહ્માંડને અક્ષરબ્રહ્મે પોતાના હૃદયમાં અંકિત કરી દીધું.)

કઠૂ નીંદ કઠૂ જાગ્રત ભએ, જોગમાયા કે સિનગાર જો કહે ।
જોગમાયા મેં ખેલે જો રાસ, આનન્દ મન આની ઉલાસ ॥ ૩૩ ॥

બ્રહ્માત્માઓએ યોગમાયા દ્વારા નિર્મિત બ્રહ્માંડમાં યોગમાયાના જ શણગારો ધારણ કરીને થોડી નિદ્રા અને થોડી જાગ્રત અવસ્થામાં રાસની લીલાઓ કરી. આ રીતે બ્રહ્માત્માઓએ યોગમાયામાં આનંદ અને ઉલ્લાસ સાથે લીલાઓ કરી.

જોગમાયા મેં ખેલ જો ખેલે, સંગ જોસ ધની કે ભેલે ।
જોગમાયા મેં બાઢ્યો આવેસ, સુખ નહીં દુખ સુખ લવલેસ ॥ ૩૪ ॥

યોગમાયાના બ્રહ્માંડની આ રાસલીલામાં પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણના આવેશરૂપ શ્રીકૃષ્ણ સાથે વિવિધપ્રકારની લીલાઓ બ્રહ્માત્માઓએ કરી. યોગમાયામાં પ્રેમનો આવેશ એટલો વધી ગયો કે દુઃખ અને સુખની સહેજ પણ અનુભૂતિ રહી નહિ.

ફેર મૂલ સરૂપે દેખ્યા તિત, એ દોઉ મગન હુએ ખેલત ।

જબ જોસ લિયો ખેંચ કર, તબ ચિત ચોંક ભઈ અક્ષર ॥ ૩૫ ॥

મૂળ સ્વરૂપ પૂર્ણ બ્રહ્મ પરમાત્માએ ફરીથી જોયું કે અક્ષરબ્રહ્મ તેમજ બ્રહ્માત્માઓ બંને આનંદમાં મગ્ન થઈને લીલા કરી રહ્યાં છે, ત્યારે તેમણે પોતાનો જોશ ખેંચી લીધો, તેથી અક્ષરબ્રહ્મનું ચિત્ત એકદમ ચોંકી ગયું.

કૌન બન કૌન સખિયાં કૌન હમ, યોં ચોંકકે ફિરી આતમ ।

રાસ આયા મિને જાગ્રત બુધ, ચૂભ રહી હિરદે મેં સુધ ॥ ૩૬ ॥

અરે ! આ કયું વન છે ? આ કોણ સખીઓ છે ? એમની સાથે રમનાર હું કોણ છું ? આ રીતે ચોંકીને વિચાર કરતાંની સાથે જ અક્ષરબ્રહ્મની સુરતા (આત્મા) પોતાના સ્વરૂપમાં પાછી આવી. ત્યારે તેમની જાગ્રત બુદ્ધિમાં રાસલીલા અંકિત થઈ અને તે એમના હૃદયમાં જઈને સમાઈ ગઈ.

કે સુખ રાસ મેં ખેલે રંગ, સો હિરદે મેં ભાએ અભંગ ।

યા વિધ રાસ ભયો અખંડ, ચિર ચર જોગમાયા કો બ્રહ્માંડ ॥ ૩૭ ॥

રાસલીલામાં આનંદમગ્ન થઈને રમેલ બધી રામતો અક્ષરબ્રહ્મના હૃદયપટ પર અમિટરૂપે અંકિત થઈ ગઈ. આ રીતે રાસલીલા સહિત સચરાચર યોગમાયાનું બ્રહ્માંડ અક્ષરબ્રહ્મના હૃદયમાં અંકિત થયું.

તબ ઈત ભાએ અંતરધાન, સબ સખિયાં ભઈ મૃતક સમાન ।

જીવ ના નિકસે બાંધી આસ, કરને ધનીસોં પ્રેમ વિલાસ ॥ ૩૮ ॥

ત્યારે આ બાજુ વૃંદાવનમાં શ્રીકૃષ્ણજી અંતર્ધાન થયા અને બધી સખીઓ તેમના વિયોગમાં મૃતપ્રાય થઈ ગઈ. પોતાના ધણી સાથે પ્રેમવિલાસની આશા બંધાયેલ હોવાને કારણે (પ્રિયમિલનની આશામાં) તેમના આત્માએ દેહનો પરિત્યાગ કર્યો નહિ.

બિરહ સૈયોંને કિયો અત, ધની દિયો આવેસ ફેર આઈ સુરત ।

તબ સૈયોં કો ઉપજયો આનંદ, સબ બિરહા કો કિયો નિકંદ ॥ ૩૯ ॥

આ રીતે સખીઓએ અતિશય વિરહવિલાપ કર્યો. ત્યારે ધામધણીએ ફરીથી પોતાનો આવેશ આપ્યો અને અક્ષરબ્રહ્મની સુરતા શ્રીકૃષ્ણરૂપે ફરીથી પ્રગટ થઈ. ત્યારે બ્રહ્માત્માઓને અતિશય આનંદ થયો. આ રીતે શ્રીકૃષ્ણજીએ સહુના વિરહને મટાડી દીધો.

આયા સરૂપ કર નાએ સિનગાર, ભજનાનંદ સુખ લિએ અપાર ।

દોઉ આતમ ખેલે મિને ખાંત, સુખ જોસ દિયો કે ભાંત ॥ ૪૦ ॥

આ નવું સ્વરૂપ નૂતન શણગારની સાથે પ્રગટ થયું છે, જેનાથી બ્રહ્માત્માઓએ ભજનાનંદનાં અપાર સુખ પ્રાપ્ત કર્યાં. બંને આત્માઓ (શ્રી કૃષ્ણ તથા બ્રહ્માત્માઓ) અતિ ઉમંગપૂર્વક રમતા રહ્યા. ધામધણીએ તેમને પોતાનો જોશ આપી અનેક પ્રકારનાં સુખ દીધાં.

કે બિરહ વિલાસ લિએ મિને રાત, અંગ આનંદ ભયો જોલોં પ્રાત ।

રાસ ખેલ કે ફિરે સબ એહ, સાથ સકલ મન અધિક સનેહ ॥ ૪૧ ॥

રાસ રાત્રિમાં સંયોગ અને વિયોગ બંને પ્રકારની લીલાઓનો આનંદ પ્રાપ્ત કર્યો. આ રીતે પ્રભાત થતાં સુધી આનંદલીલામાં વિહાર કરતા રહ્યા. રાસ રમીને બધા બ્રહ્માત્માઓની સુરતા પરમધામમાં આવી. તે સમયે બધા બ્રહ્માત્માઓના મનમાં અનેક ઘણો સ્નેહ હતો.

પીછે જોગમાયા કો ભયો પતન, તબ નીંદ રહી અક્ષર સૈયન ।

બ્રજ લીલાસોં બાંધી સુરત, અખંડ ભઈ ચઢિ આઈ ચિત ॥ ૪૨ ॥

તે ઉપરાંત (તેમના પાછા ફર્યા પછી) યોગમાયા સંકેલાઈ ત્યારે અક્ષરબ્રહ્મ અને બ્રહ્માત્માઓની નિદ્રા યથાવત રહી અર્થાત્ આ લીલા પ્રત્યેની તેમની અભિરુચિ બની રહી. તેથી વ્રજલીલામાં તેમની સુરતા બંધાઈ ગઈ અને વ્રજલીલા તેમના ચિત્તમાં સ્થિર થઈને અખંડ થઈ ગઈ.

અક્ષર ચિતમેં એસો ભયો, તાકો નામ સદાશિવ કહ્યો ।

બ્રજ રાસ દોઊં બ્રહ્માંડ, એ બ્રહ્મ લીલા ભઈ અખંડ ॥ ૪૩ ॥

અક્ષરબ્રહ્મની આવી ચિત્તવૃત્તિને સદાશિવ કહેવામાં આવી છે. વ્રજ અને રાસ આ બંને બ્રહ્માંડોમાં થયેલી બ્રહ્મલીલા આ રીતે અખંડ થઈ ગઈ.

બ્રજ રાસ લીલા દોઊં માંહિં, દુખ તામસિયોં દેખ્યા નાંહિં ।

પ્રેમ પિયાસોં ના કરે અંતર, તો એ દુખ દેખે ક્યોં કર ॥ ૪૪ ॥

વ્રજ અને રાસ આ બંને લીલાઓમાં તામસ સ્વભાવના બ્રહ્માત્માઓએ અધિક દુઃખ દેખ્યું નહોતું, કારણ કે પોતાના પ્રિયતમના પ્રેમમાં સહેજ પણ અંતર (ન્યૂનતા) આવવા દીધું નહોતું. તેથી તેઓ અધિક દુઃખ કેવી રીતે જોઈ શકે ? (કેમ કે સંયોગ અને વિયોગ બન્નેમાં પ્રેમી આનંદનો જ અનુભવ કરે છે.)

કદ્દુક હમકો રહ્યો અંદેસ, સો રાખે નહીં ધની લવલેસ ।

તા કારન એ ભયો સુપન, હુએ હુકમેં ચૌદે ભવન ॥ ૪૫ ॥

દુઃખ જોવાની આપણી કેટલીક ચાહના બાકી રહી ગઈ હતી, પરંતુ ધામધણી આપણી ઈચ્છાને લેશમાત્ર પણ અધૂરી રહેવા દેતા નથી. તેથી ફરીથી સ્વપ્નની સૃષ્ટિ રચાઈ. ધણીની આજ્ઞાને કારણે અક્ષરબ્રહ્મ દ્વારા આ બ્રહ્માંડના ચૌદે લોક રચાઈ ગયા.

કાલમાયા કો એ જો ઈંડ, ઉપજયો ઔર જાને સોઈ બ્રહ્માંડ ।

એ તીસરા ઈંડ નયા ભયા જો અબ, અક્ષર કી સુરત કા સબ ॥ ૪૬ ॥

આ બ્રહ્માંડની ઉત્પત્તિ ફરીથી કાલમાયા દ્વારા થઈ, પરંતુ સહુને લાગ્યું કે આતો એ જ (પહેલાંનું જ) બ્રહ્માંડ છે. આ ત્રીજું નવું બ્રહ્માંડ અક્ષરબ્રહ્મની સુરતા (ઈચ્છા શક્તિ) દ્વારા બનેલું છે.

યાહી સુરત કી સખિયાં ભઈ, પ્રતિબિંબ વેદરૂયા જો કહી ।

જાકો કહ્યો ઊધો ગ્યાન જોગારંભ, સો ક્યોં માનેં પ્રેમલીલા પ્રતિબિંબ ॥ ૪૭ ॥

અક્ષરબ્રહ્મની આ સુરતામાંથી અનેક સખીઓ પ્રગટ થઈ. પ્રતિબિંબ લીલાની આ સખીઓને

વેદઋચાઓ કહી છે. આ વેદઋચાઓને ઉદ્ધવજીએ જ્ઞાન અને યોગાભ્યાસ દ્વારા નિરાકાર બ્રહ્મની ઉપાસનાનો ઉપદેશ કર્યો હતો. બ્રહ્માત્માઓની પ્રેમલીલાના પ્રતિબિંબરૂપ લીલાઓ કરનારી ગોપીઓ એ ઉપદેશને કેમ માને (સ્વીકારે) ?

જો ઊઘોને દઈ સિખાપન, સો મુખ પર મારે ફેર બચન ।

યાહી બિરહ મેં છોડી દેહ, સો પોહોંચી જહાં સરૂપ સનેહ ॥ ૪૮ ॥

ઉદ્ધવજીએ તેમને જે કંઈ ઉપદેશ કર્યો તે એ ગોપીઓએ તેમને પરત કર્યો. શ્રી કૃષ્ણજીના વિયોગમાં તેમણે દેહત્યાગ કર્યો, અને તેમને જે સ્વરૂપ (પ્રતિબિંબ લીલાના શ્રીકૃષ્ણ અક્ષરબ્રહ્મ) સાથે સ્નેહ હતો તેમાં જઈ મળી.

અક્ષર હિરદેં રાસ અખંડ કહ્યો, એ પ્રતિબિંબ સાથ તહાં પોહોંચ્યો ।

એ પ્રતિબિંબ લીલા જો ભઈ ઈત, સો કારન બ્રહ્મસૃષ્ટ કે સત ॥ ૪૯ ॥

અક્ષરબ્રહ્મના હૃદયમાં રાસ લીલા અખંડ થઈ છે. પ્રતિબિંબ લીલાની આ ગોપીઓ પણ ત્યાં જઈ પહોંચી. બ્રહ્મસૃષ્ટિ સાથે થયેલી અખંડ લીલા સત્ય છે તે સ્પષ્ટ કરવા માટે આ પ્રતિબિંબ લીલા સંસારમાં પ્રગટ થઈ.

જો પ્રગટ લીલા ન હોવે દોએ, તો અસલ નકલકી સુધ ક્યોં હોએ ।

તા કારન એ ભઈ નકલ, સુધ કરને સંસાર સકલ ॥ ૫૦ ॥

જો બંને અખંડ અને પ્રતિબિંબ લીલાઓ ન થઈ હોત, તો સત્ય અને અસત્ય વચ્ચેનો ભેદ કેવી રીતે સ્પષ્ટ થાત ? સમસ્ત સંસારના જીવોને વાસ્તવિક લીલાના માધ્યમ દ્વારા બ્રહ્માત્માઓનો પરિચય કરાવવા માટે આ પ્રતિબિંબ લીલા કરવામાં આવી.

સારે અરથ તબ હોવેં સત, જો પ્રગટ લીલા દોઊ હોવેં ઈત ।

યાહી ઈંડમેં શ્રી કૃષ્ણજી ભએ, સો અગ્યારે દિન બ્રજ મથુરા રહે ॥ ૫૧ ॥

બધા ધર્મગ્રંથોના સંપૂર્ણ (પૂરેપૂરા) અર્થ (શ્રીકૃષ્ણના ક્ષર, અક્ષર અને અક્ષરાતીત સ્વરૂપોનું રહસ્ય તથા તેમનું તાત્પર્ય) ત્યારે જ સિદ્ધ થશે જ્યારે અખંડ અને બિંબ બંને લીલાઓ આ સંસારમાં થશે. કાલમાયાના આ બ્રહ્માંડમાં શ્રીકૃષ્ણજી (અક્ષરબ્રહ્મની સુરતા રૂપે) આવ્યા, તેઓ અગિયાર દિવસ સુધી વ્રજ અને મથુરામાં રહ્યા.

દિન અગ્યારે ગ્વાલા ભેસ, તિન પર નહીં ધની કો આવેસ ।

સાત દિન ગોકલ મેં રહે, ચાર દિન મથુરા કે કહે ॥ ૫૨ ॥

અગિયાર દિવસ સુધી શ્રીકૃષ્ણજીએ ગોકુળમાં ગોવાળવેશ ધારણ કર્યો તેના પર અક્ષરાતીત બ્રહ્મનો આવેશ નહોતો. સાત દિવસ સુધી તેઓ ગોકુળમાં રહ્યા અને ચાર દિવસ સુધી મથુરાના કહેવાયા.

ગજ મલ કંસ કો કારજ કિયો, ઉગ્રસેન કો ટીકા દિયો ।

કાલાગ્રહ મેં દરસન દિએ જિન, આએ છુડાએ બંધ થેં તિન ॥ ૫૩ ॥

મથુરામાં તેમણે ગજ (કુવલયાપીડ હાથી), મલ્લ (ચાણૂર અને મુષ્ટિક) તેમ જ કંસનો ઉદ્ધાર કર્યો તેમજ ઉગ્રસેનને રાજતિલક કર્યું. કંસના કારાગૃહમાં જે વસુદેવ અને દેવકીને દર્શન આપ્યાં હતાં તેમને ત્યાં જઈ બંધનમુક્ત કર્યાં.

બસુદેવ દેવકી કે લોહે ભાંન, ઉતાર્યો ભેષ કિએ અસ્નાન ।

જબ રાજબાગે કો કિયો સિનગાર, તબ બલ પરાક્રમ ના રહ્યો લગાર ॥ ૫૪ ॥

વસુદેવ અને દેવકીની હાથકડી કાપીને શ્રીકૃષ્ણજીએ ગોવાળ વેશ ઉતારી નાખ્યો અને સ્નાન કરીને રાજસી વસ્ત્ર ધારણ કર્યા. હવે તેમનામાં અલૌકિક બળ (અક્ષર બ્રહ્મનો આવેશ) અને પરાક્રમ બંને ન રહ્યાં. (અક્ષર બ્રહ્મની આવેશ શક્તિ પાછી ફરી ગઈ અને હવે કેવળ યોગીરાજ શ્રીકૃષ્ણ જ રહી ગયા. હવે તેમનામાં પારની શક્તિ ન રહી.)

આએ જરાસિંધ મથુરા ઘેરી સહી, તબ શ્રીકૃષ્ણજીકો અતિ ચિંતા ભઈ ।

યોં યાદ કરતે આયા બિચાર, તબ કૃષ્ણ બિસ્ત્રુમય ભએ નિરધાર ॥ ૫૫ ॥

કંસના ઉદ્ધાર પછી જ્યારે જરાસંધની સેનાએ ચારે તરફથી મથુરાને ઘેરી લીધું, ત્યારે શ્રીકૃષ્ણજીના મનમાં ચિંતા થઈ. ચિંતન કરતાં તેમને જેવું પોતાના વિષ્ણુ સ્વરૂપનું ધ્યાન થયું તો વિષ્ણુ ભગવાનની શક્તિ તેમનામાં પ્રવેશી અને તેઓ વિષ્ણુમય થઈ ગયા.

તબ બૈકુંઠમે વિસ્ત્રુ ના કહે, ઈત સોલે કલા સંપૂર્ન ભએ ।

યા દિન થેં ભયો અવતાર, એ પ્રગટ બચન દેખો બિચાર ॥ ૫૬ ॥

તેથી વૈકુંઠ ધામમાં હવે વિષ્ણુ નહોતા કેમ કે તેઓ પોતાની સોળેય કળાઓ સાથે આ ધરતી પર આવી ગયા. અહીંથી ભગવાન વિષ્ણુ (શ્રીકૃષ્ણ)ની અવતારલીલાનો આરંભ થયો. આ રહસ્યને સ્પષ્ટ કરનારાં વચનો પર વિચાર કરો.

સિસપાલ કી જોત બૈકુંઠે ગઈ, સમાઈ શ્રીકૃષ્ણમેં તિત ના રહી ।

આઉધ અપને મગાએ કે લિએ, કે વિધ જુધ અસુરોસોં કિએ ॥ ૫૭ ॥

શિશુપાલનો વધ થતાં તેની આત્મ-જ્યોતિ વૈકુંઠધામમાં ગઈ (તે વખતે ભગવાન વિષ્ણુ તો સોળેય કળાઓ સહિત સંસારમાં આવી ગયા હતા તેથી) ત્યાં વિષ્ણુભગવાનને ન જોતાં તે જ્યોતિ પાછી ફરી અને શ્રીકૃષ્ણમાં સમાઈ ગઈ. હવે વિષ્ણુ ભગવાનના અવતાર શ્રીકૃષ્ણે વૈકુંઠ ધામમાંથી પોતાનાં અસ્ત્રશસ્ત્ર તેમજ રથ વગેરે મંગાવી લીધાં અને આસુરી બુદ્ધિવાળા રાજાઓ સાથે અનેક યુદ્ધ કર્યા.

મથુરા દ્વારકા લીલા કર, જાએ પોહોંચે વિસ્ત્રુ બૈકુંઠ ઘર ।

અબ મૂલ સખિયાં ધામ કી જેહ, તિન ફેર આએ ધરી ઈત દેહ ॥ ૫૮ ॥

મથુરા અને દ્વારકામાં વિવિધ લીલાઓ પૂરી કરીને વિષ્ણુ ભગવાન પોતાના વૈકુંઠ ધામમાં પાછા ફર્યા. હવે પરમધામના આત્માઓએ ફરીથી આ ધરતી પર આવીને શરીર ધારણ કર્યા. તેમનો વૃત્તાંત આ પ્રમાણે છે.

ઉમેદાં તામસિયાં રહી તિન બેર, સો દેખન કો હમ આઈયાં ફેર ।

ઈન બ્રહ્માંડ કો એહ કારન, સુનિયો આતમ કે શ્રવન ॥ ૫૯ ॥

રાસલીલા પૂરી કરીને પરમધામમાં જાગ્રત થતી વખતે તામસ સ્વભાવના બ્રહ્માત્માઓની (માયાનો સુખ-દુઃખપૂર્ણ ખેલ જોવાની) ઈચ્છા બાકી રહી ગઈ હતી. તે ઈચ્છાઓ પૂર્ણ કરવા (અને ખેલ જોવા) માટે આપણે બધા બ્રહ્માત્માઓ ફરીથી આ સંસારમાં આવ્યા. આ ત્રીજા બ્રહ્માંડની રચનાનું આ કારણ છે. હવે તમે આત્માના કાન (શ્રવણ)થી આ વૃત્તાંતને સાંભળો.

રાસ ખેલતે ઉમેદાં રહિયાં તિત, સો બ્રહ્મસૃષ્ટ સબ આઈયાં ઈત ।

યામેં સુરત આઈ સ્યામાજી કી સાર, મતૂ મહેતા ઘર અવતાર ॥ ૬૦ ॥

રાસલીલા કરતી વખતે (સુખ-દુઃખનો વધુ અનુભવ કરવાની) ચાહના બાકી રહી જવાના કારણે બ્રહ્માત્માઓ ફરીથી આ સંસારમાં આવ્યા. આ બ્રહ્માત્માઓમાંથી સુંદરબાઈ સખીની સુરતામાં પ્રવેશ કરીને શ્યામાજીએ મતુ મહેતાના ઘરમાં (શ્રી દેવચંદ્રજીરૂપે) અવતાર લીધો.

કુંવરબાઈ માતા કો નામ, ઉતમ કાયથ ઉમરકોટ ગામ ।

આએ શ્રીદેવચંદ્રજી નૌતનપુરી, સુખ સખોં કો દેને દેહ ધરી ॥ ૬૧ ॥

તેમની માતાનું નામ કુંવરબાઈ હતું. ઉમરકોટ નગરના ઉત્તમ કાયસ્થ પરિવારમાં તેમનો જન્મ થયો હતો. ત્યાંથી શ્રીદેવચંદ્રજી નવતનપુરી (જામનગર) આવ્યા. સમસ્ત સંસારને અખંડ સુખ આપવાને માટે જ તેમણે માનવ દેહ ધારણ કર્યો છે.

ઈન ઈત આએ કરી બડી ખોજ, ચાહે ધની કો મૂલ સંજોગ ।

અંગ મૂલ ઉપજી એ દ્રષ્ટ, સાસ્ત્ર સબદ ખોજે કે કષ્ટ ॥ ૬૨ ॥

તેમણે આ સંસારમાં આવીને પરમાત્મ તત્ત્વની મોટી શોધ કરી. તેઓ ધામધણી સાથેના સંબંધની મૂળ પિછાણ કરવા માંગતા હતા. તેમણે શાસ્ત્રો અને મતમતાંતરોમાં શોધખોળ કરતાં કરતાં અનેક સાધનાઓ કરી, જેનાથી તેમની અંતર્દષ્ટિ ખુલ્લી ગઈ.

ચૌદે બરસલોં નિષ્ઠા બંધ, બચન ગ્રહે સારી સનંધ ।

કે જપ તપ કિએ વ્રત નેમ, સેવા સરૂપ સનેહ અતિ પ્રેમ ॥ ૬૩ ॥

નવતનપુરી (જામનગર)માં તેમણે ચૌદ વર્ષ પર્યંત નિષ્ઠાપૂર્વક શ્રીમદ્ભાગવતનું શ્રવણ કર્યું અને તેના સાર તત્ત્વને આત્મસાત્ કર્યો. તેમણે ચાલીસ વર્ષ સુધી જપ, તપ, વ્રત અને નિયમોનું પાલન કર્યું. મૂળ સ્વરૂપ પરમાત્મા પ્રત્યે સ્નેહ રાખીને પ્રેમપૂર્વક સેવા કરી.

કે કસની કસી અતિ અંગ, પ્રેમ સેવામેં ના કિયા ભંગ ।

કે કસોટી કરી દુલહિન, સો કારન હમ સબ સૈયન ॥ ૬૪ ॥

તેમણે અનેક સાધનો વડે પોતાના દેહને કષ્ટ આપ્યું, પરંતુ પરમાત્માની પ્રેમ સેવામાં કોઈ કમી આવવા દીધી નહિ. આ રીતે પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માની અર્ધાંગના શ્યામાજીએ આ સંસારમાં આવીને કેટલીય કસોટીઓ કરી. આ બધું તેમણે આપણા બધા બ્રહ્માત્માઓ માટે કર્યું છે.

પિયા કિએ અતિ પ્રસંન, તીન બેર દિએ દરસન ।

તારતમ બાત વતન કી કહી, આપ ધામ ધની સબ સુધ દઈ ॥ ૬૫ ॥

પોતાના પ્રેમ અને સેવા વડે તેમણે ધામધણીને પ્રસન્ન કર્યા. પરબ્રહ્મ પરમાત્માએ તેમને ત્રણ વાર દર્શન આપ્યાં અને પાતાળથી લઈને પરમધામ સુધીનું તારતમ્ય સમજાવીને તારતમજ્ઞાન આપી પરમધામનું રહસ્ય ખોલી નાખ્યું. તેમના આત્માનું સ્વરૂપ બતાવતાં “નિજનામ શ્રી કૃષ્ણજી” કહીને પોતાનો પરિચય આપ્યો અને બધા પ્રકારની સમજ આપી.

ધર્યો નામ બાઈ સુન્દર, નિજ વતન દેખાયા ઘર ।

ઈત દયા કરી અતિ ઘની, અંદર આએ કે બૈઠે ઘની ॥ ૬૬ ॥

અક્ષરાતીત શ્રીકૃષ્ણજીએ શ્રીદેવચંદ્રજીના પરાત્મનું નામ સુંદરબાઈ બતાવીને તેમને મૂળ ઘર પરમધામનાં દર્શન કરાવ્યાં. ધામધણીએ તેમના ઉપર ઘણી દયા કરી અને પોતે તેમના અંતર આત્મામાં બિરાજમાન થયા.

દિયો જોસ ખોલે દરબાર, દેખાયા સું ન કે પાર કે પાર ।

બ્રહ્મસૃષ્ટ મિને સુન્દરબાઈ, તાકો ધનીજીએ દઈ બડાઈ ॥ ૬૭ ॥

સબ સૈયોં મિને સિરદાર, અંગ યાહી કે હમ સબ નાર ।

શ્રી ધામ ધનીજી કી અરધંગ, સબ મિલ એક સરૂપ એક અંગ ॥ ૬૮ ॥

શ્રી કૃષ્ણજીએ પોતાનો જોશ આપીને પરમધામનાં દ્વાર ખોલી નાખ્યાં અને શૂન્ય નિરાકારથી પર અક્ષર અને તેનાથી પણ પર પોતાનું ઘર બતાવ્યું. આ રીતે બ્રહ્મસૃષ્ટિઓમાં ધામધણીએ સુંદરબાઈને ઘણું મહત્ત્વ આપ્યું. શ્રી શ્યામાજીના અવતારરૂપ હોવાને કારણે તે બધા બ્રહ્માત્માઓના સરદાર (શિરોમણિ) છે. આપણે બધા આત્માઓ તેમના જ અંગરૂપ છીએ. શ્યામાજી શ્રીધામધણીનાં અર્ધાંગના છે. પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા, શ્યામાજી અને સમસ્ત બ્રહ્માત્માઓ બધા મળીને એક જ સ્વરૂપ અને એક જ અંગ કહેવાય છે.

શ્રી ધામ લીલા બૈકુંઠ અખંડ, બ્રજ રાસ લીલા દોઊ બ્રહ્માંડ ।

એ સબ હિરદેમેં ચઢ આએ, જયોં આતમ અનભવ હોત સદાએ ॥ ૬૯ ॥

(આ રીતે શ્રીકૃષ્ણજીના હૃદયમાં બેસીને) અખંડ પરમધામની દિવ્ય લીલાઓ, નિત્ય વૈકુંઠ, કાલમાયા તથા યોગમાયા બંને બ્રહ્માંડની વ્રજ અને રાસની દિવ્ય લીલાઓ શ્રી દેવચંદ્રજીના હૃદયપટલ પર અંકિત થઈ ગઈ. તેમને એમ લાગ્યું કે મારો આત્મા આ બધાનો નિત્ય અનુભવ કરે છે.

અબ એ કેતે કહૂં પ્રકાર, નિજધામ લીલા નિત બડો વિહાર ।

અક્ષરાતીત લીલા કિસોર, ઈત સૈયાં સુખ લેવેં અતિ જોર ॥ ૭૦ ॥

પરમધામની લીલા તેમજ ત્યાંના નિત્ય વિહારનું મહત્ત્વ ઘણું છે. તેનું વર્ણન ક્યાં સુધી કરું ? ત્યાં અક્ષરાતીતની કિશોર લીલાઓ થાય છે. એ લીલાઓમાં બ્રહ્માત્માઓ અપાર આનંદનો અનુભવે છે.

મોહોલ મંદિર કો નાહીં પાર, ધામ લીલા અતિ બડો વિસ્તાર ।

ઈન લીલા કે કાહૂં ના ખબર, આજ લગે બિના ઈન ઘર ॥ ૭૧ ॥

પરમધામની અખંડલીલાનો વિસ્તાર ઘણો છે. ત્યાંનાં ભવનો અને મંદિરોનો કોઈ પાર નથી. પરમધામના બ્રહ્માત્માઓ સિવાય આજ સુધી કોઈનેય આ લીલાનું જ્ઞાન ન હતું.

બ્રહ્મસૃષ્ટ બિના ન જાને કોએ, એ સૃષ્ટ બ્રહ્મ થેં ન્યારી ન હોએ ।

સો નિધ બ્રહ્મસૃષ્ટ લ્યાઈયાં ઈત, ના તો એ લીલા દુનિયામેં કિત ॥ ૭૨ ॥

બ્રહ્માત્માઓ વગર એ ઘરની રહસ્યમય લીલાને કોઈ જાણી શકતું નથી અને આ બ્રહ્માત્માઓ ક્યારેય

પણ પોતાના ધામધણીથી અલગ થતા નથી. પરમધામની આ અલૌકિક નિધિને બ્રહ્માત્માઓ જ આ સંસારમાં લાવ્યા છે. નહિ તો આ જૂઠી દુનિયામાં આ અખંડ વસ્તુ કેવી રીતે આવે ?

એ બાની ધની મુખથેં કહે, સો એ દુનિયા ક્યોં કર લહે ।

ગાંગજીભાઈ મિલે ઈન અવસર, તિન એ બચન લિએ ચિત ધર ॥ ૭૩ ॥

આ પ્રકારની વાણી સદ્ગુરુએ પોતાના શ્રીમુખે કહી છે. તેને આ સંસારના લોકો કેવી રીતે ગ્રહણ કરી શકે ? એવામાં શ્રી ગાંગજીભાઈ સદ્ગુરુના ચરણમાં પહોંચ્યા, તેમણે સર્વ પ્રથમ આ વાણીને હૃદયથી ધારણ કરી.

કર બિચાર પૂછે બચન, નીકે અરથ લિએ જો ઈન ।

જબ સમઝાઈ પારકી બાન, તબ ધની કી ભઈ પેહેચાન ॥ ૭૪ ॥

શ્રી સદ્ગુરુનાં વચનો પર વિચાર કરતાં તેમણે અનેક પ્રશ્નો પણ પૂછ્યા અને તેના અર્થને હૃદયથી ગ્રહણ કર્યો. જ્યારે તેમને પરમધામની વાતો સમજમાં આવી ત્યારે તેમણે ધામધણીને સદ્ગુરુરૂપે પિછાણ્યા.

અપને ઘરોં લિએ બુલાએ, સેવા કરી બોહોત ચિત લ્યાએ ।

સનેહસોં લેવા કરી જો ધની, પેહેચાન કે અપના ધામધની ॥ ૭૫ ॥

ગાંગજીભાઈએ સદ્ગુરુને પોતાને ઘેર બોલાવી લીધા અને પ્રેમથી હૃદયપૂર્વક તેમની સેવા કરી. આમ સદ્ગુરુને સાક્ષાત્ ધામધણી (પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્મા) સમજીને સ્નેહપૂર્વક તેમની સેવા કરી.

તબ શ્રીમુખ બચન કહે પ્રાનનાથ, હૂંઠ કાઢના અપના સાથ ।

માયા મિને આઈ સૃષ્ટિબ્રહ્મ, સો બુલાવન આએ હમ ॥ ૭૬ ॥

પ્રાણનાથ સ્વરૂપ સદ્ગુરુ મહારાજે ગાંગજીભાઈને પોતાના શ્રીમુખે કહ્યું, આપણે સુંદરસાથ (બ્રહ્માત્માઓ)ને શોધી કાઢવાનો છે. બ્રહ્મસૃષ્ટિઓ આ માયામાં ખેલ જોવા માટે આવી છે, તેથી તેમને બોલાવવા માટે અમારે અહીં આવવાનું થયું છે.

હમ આએ હેં ઈતને કામ, બ્રહ્મસૃષ્ટ લેને ધર ધામ ।

તબ ગાંગજીભાઈ પાયો અચરજ મન, કૌન માનસી પારકે બચન ॥ ૭૭ ॥

અમારું અહીં આવવાનું માત્ર આ ઉદ્દેશ્યથી જ થયું છે કે બ્રહ્માત્માઓને પોતાના ઘર પરમધામ લઈ જવા છે. આ સાંભળીને ગાંગજીભાઈના મનમાં ઘણું આશ્ચર્ય થયું અને તેઓ કહેવા લાગ્યા કે આ પારનાં વચનો પર કોણ વિશ્વાસ કરશે ?

કહ્યા બ્રહ્મસૃષ્ટ ક્યોં મિલસી, ચાલ તુમારી ક્યોં ચલસી ।

મોહજલ પૂર તીખા અતિ જોર, નખ અંગુરી કો લે જાએ તોર ॥ ૭૮ ॥

ગાંગજીભાઈ કહેવા લાગ્યા, બ્રહ્માત્માઓ આ જગતમાં કેવી રીતે મળશે ? અને તમારું અનુસરણ પણ કેવી રીતે કરી શકશે ? કારણ કે અહીં તો મોહ જળનો પ્રવાહ અત્યંત તીવ્ર છે. તે નખ માત્રનો સ્પર્શ થતાં આંગળીને તોડી નાખે છે.

તરંગ બડે મેર સે હોએ, ઈત ખડા ના રેહેને પાવે કોએ ।

લેહેરેં પર લેહેરેં મારે ઘેર, માંહેં દેત ભમરિયાં ફેર ॥ ૭૯ ॥

આ મોહસાગરમાં પર્વત જેવાં (કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ વગેરેનાં) ઊંચાં ઊંચાં મોજાંઓ ઉછળ્યા કરે છે તેથી તેમાં કોઈપણ ઊભું રહી શકતું નથી. એક મોજાની ઉપર બીજું મોજું થપાટ મારે છે અને વચ્ચે-વચ્ચે (સત્વ, રજ અને તમ આ ત્રણ ગુણોની) ભમરીઓ ઊઠે છે.

આડે ટેઢે માંહેં બેહેવટ, વિકાલ જીવ માંહેં વિકટ ।

દુખરૂપી સાગર નિપટ, કિનાર બેટ ન કાહું નિકટ ॥ ૮૦ ॥

મોહસાગરની આ તીવ્ર લહેરો કોઈ ઊંચી ઊઠે છે તો કોઈ ત્રાંસી ઊઠે છે. તેની અંદર ભયંકર જીવો (જલચરો) જેવા ઈર્ષ્યા, દ્વેષ વગેરે મનુષ્યને મૃત્યુ તરફ ઘસડી જાય છે. આ અફાટ દુઃખના મહાસાગરનો કોઈ કિનારો કે ટાપુ (આશ્રય દાતાનાં રૂપમાં સદ્ગુરુ) નિકટ દેખાતા નથી.

ઊંચા નીચા ગેહેરા ગિરદવાએ, કઠન સમયા ઈત પોહોંચા આએ ।

હાથ ના સૂઝે સિર ના પાએ, ઈન અંધેરી સે નિકસ્યો ન જાએ ॥ ૮૧ ॥

આ મોહસાગર ઊંચો, નીચો, ઊંડો અને ચારેય તરફ વિશાળરૂપે ફેલાયો છે. (અર્થાત્ ચૌદેય લોકમાં બધે મોહ વ્યાપેલો છે.) આ ઘણો કઠીન સમય સામે આવ્યો છે. અજ્ઞાનનો અંધકાર એટલો તો છવાયેલો છે કે ખુદ પોતાના હાથ, પગ અને માથું પણ સૂઝતાં નથી, અર્થાત્ અજ્ઞાનને કારણે આત્માઓ પોતાને અને અંગી પરમાત્માને પણ પિછાણી શકતા નથી. આવે વખતે આ અજ્ઞાનરૂપી અંધકારથી બહાર નીકળી શકાતું નથી.

ચઢ્યો માયાકો જોર અમલ, ભૂલિયાં આપ માંહેં ઘર છલ ।

ના સુધ ધની ના મૂલ અકલ, ઈન મોહજલકો ઐસો બલ ॥ ૮૨ ॥

માયાનો નશો બ્રહ્માત્માઓને પણ એટલો જોરથી ચઢી ગયો છે કે તેઓ પોતાને અને પોતાના મૂળ ઘર પરમધામને પણ ભૂલી ગઈ. તેમને ન તો પોતાના ધામધણીની સુધ રહી, અને ન તો પોતાની મૂળ (જાગ્રત) બુદ્ધિની સુધ રહી. વસ્તુતઃ મોહજળનો આટલો મોટો પ્રભાવ છે.

બચન બેહદ કે પાર કે પાર, સો ક્યોં માને હદકો સંસાર ।

ત્રગુન મહાવિસ્તુ મોહ અહંકાર, એ હદ સાસ્ત્રોં કરી પુકાર ॥ ૮૩ ॥

આપનાં વચનો બેહદથી પર અક્ષર અને તેનાથી પણ પર પરમધામનાં છે. આ હદ (સીમિત) સંસારના જીવો તેને કેમ કરીને જાણશે ? શાસ્ત્રોએ સ્પષ્ટરૂપે કહ્યું છે કે ત્રિગુણ (સત્વ, રજ, તમ અને આ ત્રણ ગુણોના અધિપતિ બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, મહેશ), મહા વિષ્ણુ (ભગવાન નારાયણ), મોહ અહંકાર આ બધા હદ (નાશવાન જગતની સીમા)ની અંદર આવે છે.

બ્રહ્મસૃષ્ટ ભી ધરે મોહકે આકાર, સો ઈત આવસી કૌન પ્રકાર ।

તબ શ્રી ધનીજીએ કહે બચન, બેહેર દ્રષ્ટ હોસી રોસન ॥ ૮૪ ॥

બ્રહ્માત્માઓએ પણ આ મોહનું શરીર ધારણ કર્યું છે. તેઓ આ મોહમાંથી નીકળીને તમારાં વચનો તરફ કેવી રીતે આકૃષ્ટ થશે ? ત્યારે ધામધણી સદ્ગુરુ શ્રી દેવચંદ્રજી મહારાજે કહ્યું બાહ્યદષ્ટિ પ્રકાશિત થશે અર્થાત્ ચમત્કારિત (આડિકા) લીલાઓ દ્વારા બધા આકર્ષિત થશે.

એ બંધેજ કિયો અતિ જોર, રાત મેટ કે કરસી ભોર ।

પ્રતછ પરમાન દેસી દરસન, એ લીલા ચિત ધરસી જિન ॥ ૮૫ ॥

ચમત્કારિત લીલાઓનું આ બંધન અતિપ્રબળ છે. તેનાથી અજ્ઞાનરૂપી રાત મટી જઈ જ્ઞાનનું પ્રભાત ઊગશે. જે લોકો આ લીલાને પોતાના ચિત્તમાં ધારણ કરશે તેને શ્રીકૃષ્ણજી પ્રત્યક્ષ દર્શન આપશે.

સાથ કારન આવસી ધની, ઘર ઘર વસ્તાં દેસી ધની ।

સાથ માંહેં ઈત આરોગસી, વિધ વિધકે સુખ ઉપજાવસી ॥ ૮૬ ॥

સુંદરસાથને પ્રેરિત કરવા માટે ધામધણી શ્રીકૃષ્ણ પ્રગટ થશે અને ઘર-ઘરમાં અલૌકિક વસ્તુઓ આપશે. બ્રહ્માત્માઓ વચ્ચે બિરાજીને ભોજન કરશે અને તેમને અનેક રીતે સુખ ઉપજાવશે.

અચરા પકડ પીઉ દેખલાવસી, એક દૂજીકો પ્રેમ સિખલાવસી ।

એ લીલા બઢસી વિસ્તાર, સાથ અંગ હોસી કરાર ॥ ૮૭ ॥

જે આત્માઓને શ્રીકૃષ્ણજીનાં દર્શન થશે તેઓ તેમનો અંચળો પકડીને બીજાને પણ તેમનાં દર્શન કરાવશે. આ રીતે આત્માઓ એકબીજાને પ્રેમ શીખવશે. આ લીલાનો વિસ્તાર વધતો જશે, જેનાથી સમસ્ત સુંદરસાથને શાતા (પરમશાન્તિ) થશે.

તબ બાની કો કરસી બિચાર, સબ માએને હોસી નિરવાર ।

તબ આવસી બ્રહ્મસૃષ્ટ, જાહેર નિસાન દેખસી દ્રષ્ટ ॥ ૮૮ ॥

ત્યારે બધા લોકો અખંડ પરમધામનો બોધ કરાવનારી વાણી (તારતમજ્ઞાન) પર વિચાર કરશે અને શાસ્ત્રોના બધા અર્થો સ્પષ્ટ થશે. ત્યારે શાસ્ત્રોના એ સંકેતોને પ્રત્યક્ષ જોઈને બ્રહ્માત્માઓ આવશે.

એ બંધેજ કિયો ઉતમ, પર ધામકી નિધ સો કહી તારતમ ।

જિનસેંતી હોવે પેહેચાન, નજરોં આવે સબ નિસાન ॥ ૮૯ ॥

આ રીતે ધામધણીએ આડિકા લીલાનું ઉત્તમ વિધાન (બંધેજ) કહ્યું છે, પરંતુ પરમધામની વાસ્તવિક નિધિ તો તારતમજ્ઞાન છે. જે આત્માઓને આ જ્ઞાન દ્વારા પોતાની પિછાણ થશે તેમની દૃષ્ટિમાં પરમધામના બધા સંકેત સ્પષ્ટ તરી આવશે.

તબ ગાંગજી ભાઈ પાએ મન ઉછરંગ, કિએ કતબ અતિ ધનેં રંગ ।

સનેહસોં સેવા કરી જો અત, પેહેચાનકે ધામ ધની હુએ ગલિત ॥ ૯૦ ॥

સદ્ગુરુનાં આ વચન સાંભળીને શ્રી ગાંગજીભાઈનું મન ઉમંગથી ભરાઈ ગયું અને તેમણે પોતાના કર્તવ્યનું પૂરેપૂરું પાલન કર્યું. સદ્ગુરુરૂપે ધામધણીને ઓળખીને દ્રવિત હૃદયે તેમણે સ્નેહપૂર્વક સદ્ગુરુની સેવા કરી.

સાથસોં હેત કિયો અપાર, સુફલ કિયો અપનો અવતાર ।

મેં શ્રીસુંદરબાઈકે ચરને રહું, એહ દયા મુખ કિન વિધ કહું ॥ ૯૧ ॥

ગાંગજીભાઈએ સૌ સુંદરસાથને અપાર સ્નેહ કર્યો અને પોતાનો અવતાર (જન્મ) સફળ કર્યો. મેં

નિશ્ચય કર્યો કે હું હંમેશા શ્રી સુંદરબાઈ-સદ્ગુરુનાં શ્રી ચરણોમાં રહીશ. આ જુકી જીભથી સદ્ગુરુની કૃપાનું વર્ણન કેવી રીતે થઈ શકે ?

કહ્યો તાકો ઈંદ્રાવતી નામ, બ્રહ્મસૃષ્ટ મિને ઘર ધામ ।
મોં પર ધની હુએ પ્રસંન, સોંપે ધામકે મૂલ બચન ॥ ૯૨ ॥

પરમધામના બ્રહ્માત્માઓમાંથી તેમણે મારા આત્માનું નામ ઈંદ્રાવતી કહ્યું. ધામધણી સદ્ગુરુ મારા પર અતિ પ્રસન્ન થયા અને પરમધામના મૂળ વચનરૂપે તેમણે મને તારતમ જ્ઞાન સોંપ્યું.

આદકે દ્વાર ના ખુલે આજ દિન, એસા હુઆ ના કોઈ ખોલે હમ બિન ।
સો કુંજ દઈ મેરે હાથ, તૂં ખોલ કારન અપને સાથ ॥ ૯૩ ॥

તેમણે બતાવ્યું કે આજ દિન સુધી પરમધામનાં દ્વાર ખુલ્યાં નહોતાં. (એટલે કે શાસ્ત્રોનો અર્થ સ્પષ્ટ થયો નહોતો.) અમારા વગર બીજું કોઈ થયું પણ નહીં કે જે આ રહસ્યોને ખોલી શકે. આ દ્વારોને ખોલવાની ચાવી તારતમજ્ઞાન મારા હાથમાં આપતી વખતે સદ્ગુરુએ મને આદેશ આપ્યો કે તું આપણા સુંદરસાથ માટે આ રહસ્ય ખોલી નાખ.

મોહે કરી સરીખી આપ, ટાલને હમ સબોંકી તાપ ।
આતમ સંગ ભઈ જાગ્રત બુધ, સુપનથેં જગાએ કરી મોહે સુધ ॥ ૯૪ ॥

આપણા બધા બ્રહ્માત્માઓનો સંતાપ મટાડવા માટે સદ્ગુરુએ મારા હૃદયમાં બેસીને મને પોતાના સરીખો કર્યો. મારા આત્મામાં તેમની જાગ્રત બુદ્ધિનો પ્રવેશ થયો. આ સ્વપ્નવત્ સંસારમાં સૂઈ ગયેલા મારા આત્માને જગાડીને તેમણે મને બધી જાણકારી આપી.

શ્રી ધનીજીકો જોસ આતમ દુલહિન, નૂર હુકમ બુધ મૂલ વતન ।
એ પાંચોં મિલ ભઈ મહામત, વેદ કતેબોં પોહોંચી સરત ॥ ૯૫ ॥

શ્રી ધણીજીનો જોશ, શ્યામાજીનો આત્મા, અક્ષરબ્રહ્મનું નૂર અને શ્રી રાજજીનો આદેશ, પરમધામની મૂળ બુદ્ધિ-તારતમજ્ઞાન આ પાંચેય શક્તિઓને લઈને હું મહામતિ બની ગઈ. વેદ શાસ્ત્રો અને કુરાન વગેરેની ભવિષ્યવાણી (પરબ્રહ્મનું જ્ઞાન સંસારમાં આવશે એવી વાણી)નો સમય આવી ગયો છે.

યા કુરાન યા પુરાન, એ કાગદ દોઝી પરવાન ।
યાકે મગજ માએને હમ પાસ, અંદર આએકે ખોલેં પ્રાનનાથ ॥ ૯૬ ॥

વેદ-પુરાણ વગેરે શાસ્ત્રો અને કુરાન વગેરે કતેબ ગ્રંથો પૂર્ણ બ્રહ્મ પરમાત્માની પિછાણ માટે પ્રમાણભૂત સાક્ષી ગ્રંથો છે. એ બધાંનું ગૂઢ રહસ્ય (સાંકેતિક અર્થ) અમારી પાસે છે, કારણ કે આપણા પ્રાણનાથ સદ્ગુરુ મારા હૃદયમાં બિરાજમાન થઈને આ બધા ગૂઢ અર્થો ખોલી રહ્યા છે.

આપ ભી ના ખોલે દરબાર, સો મુઝસે ખોલાએ કિયો વિસ્તાર ।
મોહે દઈ તારતમકી કરનવાર, સો કાહૂં ન અટકોં નિરધાર ॥ ૯૭ ॥

સદ્ગુરુએ એ શાસ્ત્રો (વચનો)નું સ્પષ્ટીકરણ કરી સ્વયં પરમધામનાં દ્વાર ખોલ્યાં નથી, પરંતુ મારી પાસે ખોલાવીને તેનો વિસ્તાર કરાવ્યો. તેમણે મને તારતમજ્ઞાનરૂપી નૌકા આપી છે. હવે હું નક્કી આ ભવસાગરમાં ક્યાંય અટકીશ નહીં.

સબ સંસેકો કિયો નિરવાર, કોઈ સંસા ના રહ્યા વાર કે પાર ।

રોસન કરું લેઉં હુકમ બજાએ, બ્રહ્મસૃષ્ટિ ઔર દુનિયા દેઉં જગાએ ॥ ૯૮ ॥

સદ્ગુરુએ મારા બધા સંશયોનું નિવારણ કર્યું. ભવસાગર તેમજ પરમધામની બાબતમાં હવે કોઈ સંશય બાકી રહ્યો નહિ, તેથી હું હવે સદ્ગુરુની આજ્ઞાનું પાલન કરવાની સાથે (તારતમજ્ઞાન દ્વારા) સમગ્ર સંસારને પ્રકાશિત કરી દઉં તેમજ બ્રહ્માત્માઓ અને દુનિયાના જીવોને માયા મોહરૂપી નિદ્રામાંથી જગાડી દઉં.

દ્વાર તોબા કે ખુલે હૈં અબ, પીછે તો દુનિયા મિલસી સબ ।

જબ દ્વાર તોબા કે મુંદયો, રૈન ગઈ ભોર જો ભયો ॥ ૯૯ ॥

અત્યારે પ્રાયશ્ચિત માટે દ્વાર ખુલ્લાં છે, પછી તો સંસારના બધા લોકો એક થઈ જશે. જ્યારે પ્રાયશ્ચિતનાં દ્વાર બંધ થઈ જશે ત્યારે અજ્ઞાનરૂપી રાત્રિ સમાપ્ત થઈ જ્ઞાનરૂપી રાત્રિનો ઉદય થશે. (તાત્પર્ય એ છે કે સદ્ગુરુ અને શ્રીજીના સમયમાં પ્રાયશ્ચિતનો માર્ગ ખુલ્લો રહેશે. ત્યાર પછીની ભૂલો માટે તો દુઃખાગ્નિમાં જ તપીને શુદ્ધ થવું પડશે.)

યા ભલી યા બુરી, જિનહૂં જૈસી ફૈલ જો કરી ।

તબ આગૂં આઈ સબોં કી કરની, જિન જૈસી કરી આપ અપની ॥ ૧૦૦ ॥

ભલાં કે બુરાં કાર્ય જેમણે જેવાં પણ કર્યા હોય તે સમયે પોત-પોતાની કરણી અનુસાર સૌને ફળ મળશે. (અર્થાત્ સૌને પોતાની કરણી અનુસાર પરિણામો ભોગવવાં પડશે, ક્ષમા નહિ અપાય.)

તબ કોઈ નહીં કિસી કે સંગ, દુખ સુખ લેવે અપને અંગ ।

કરું બ્રહ્મસૃષ્ટિ કો મિલાપ, અખંડ સૂર ઉદે ભયો આપ ॥ ૧૦૧ ॥

(આ જાગણી લીલાના સમયે જો જાગ્રત નહિ થાય તો) પછી તેનો સાથ કોઈ પણ નહિ આપે. સૌએ પોતાનાં દુઃખ-સુખ જાતે જ ભોગવવાં પડશે. હવે અખંડ જ્ઞાનનો સૂર્ય ઉદય પામ્યો છે તેથી તેના પ્રકાશમાં બધા બ્રહ્માત્માઓને એક સૂત્રથી બાંધીને મેળાપ કરી લઉં છું.

વિસ્વ મિલી કરને દીદાર, પીછે કોઈ ના રહે મિને સંસાર ।

બ્રહ્મસૃષ્ટિ કો પિયા સંગ સુખ, સો કહ્યો ન જાએ યા મુખ ॥ ૧૦૨ ॥

સમગ્ર વિશ્વના લોકો પૂર્ણ બ્રહ્મ પરમાત્મા (તેમજ તેમના પરિચાયક બ્રહ્માત્માઓ)નાં દર્શન (ઓળખ)ને માટે એકત્ર થયા છે. કોઈ પણ દર્શનથી વંચિત રહેવા માગતું નથી. જો દુનિયાની આ સ્થિતિ છે તો બ્રહ્માત્માઓને તો પોતાના ધણીના મિલનથી જે આનંદ પ્રાપ્ત થયો છે, તેનું વર્ણન આ મુખે થઈ શકતું નથી.

બ્રહ્મસૃષ્ટિ કો એસો નૂર, જો દુનિયા થી બિના અંકૂર ।

તાએ નાએ અંકૂર જો કર, કિએ નેહેયલ દેખ નજર ॥ ૧૦૩ ॥

બ્રહ્મસૃષ્ટિઓનું એવું તેજ છે કે જે માયાવી જીવોના અંકુર પરમધામમાં ન હતા તેમને નવા અંકુર આપીને પોતાની કૃપાદષ્ટિ દ્વારા અખંડ કરી દીધા.

શ્રી ધનીજી કો દીદાર સબ કોઈ દેખ, હોએ ગઈ દુનિયા સબ એક ।

કિનહૂં કદ્યુએ ના કહ્યો, કોધ બ્રોધ કાહૂંકો ના રહ્યો ॥ ૧૦૪ ॥

ધામધણી પૂર્ણબ્રહ્મ પરમાત્માનાં દર્શન (અનુભવ) પ્રાપ્ત કરીને દુનિયાના બધા લોકો એક રસ થઈ ગયા. આ બાબતમાં કોઈ કંઈ પણ કહી શક્યું નહિ. કોઈનાય મનમાં કોધ, વિરોધ (વૈમનસ્ય) વગેરે ન રહ્યાં.

શ્રી ધનીજી કો એસો જસ, દુનિયા આપે ભઈ એક રસ ।

તેજ જોત પ્રકાસ જો એસો, કાહૂં સંસે ના રહ્યો કેસો ॥ ૧૦૫ ॥

ધામધણીની કીર્તિ (મહિમા) પણ એવી છે કે સમગ્ર દુનિયા સ્વતઃ એકરસ થઈ ગઈ. તેમના દિવ્યજ્ઞાનનો તેજસ્વી પ્રકાશ જ એવો છે કે જેનાથી કોઈ પણ પ્રકારના સંશયો બાકી ન રહે.

સબ જાતેં મિલી એક ઠૌર, કોઈ ના કહે ધની મેરા ઔર ।

પિયાકે બિરહસોં નિરમલ કિએ, પીછે અખંડ સુખ સબોંકો દિએ ॥ ૧૦૬ ॥

બધી જાતિઓ એકસ્થાને એકત્ર થઈ ગઈ. હવે કોઈ પણ એવું કહેતું નથી કે પરબ્રહ્મ પરમાત્મા સિવાય મારા કોઈ બીજા સ્વામી (પ્રિયતમ ધણી) છે. ધામધણીએ બ્રહ્માત્માઓને પોતાનો વિરહ આપીને તેમના અંતઃકરણને નિર્મળ કરી દીધું અને પછી સહુને અખંડ સુખ આપ્યું.

એ બ્રહ્મલીલા ભઈ જો ઈત, સો કબહૂં હુઈ ના હોસી કિત ।

ના તો કે ઉપજ ગએ ઈંડ ભી આગે હોસી કે બ્રહ્માંડ ॥ ૧૦૭ ॥

આ સંસારમાં આ જે બ્રહ્મલીલા થઈ છે તે પહેલાં ક્યારેય ક્યાંય થઈ નહોતી અને ભવિષ્યમાં પણ નહિ થાય, નહીં તો અક્ષરબ્રહ્મની કલ્પનામાત્રથી (પહેલાં પણ) કેટલાંય બ્રહ્માંડો ઉત્પન્ન થઈ ગયાં છે અને ભવિષ્યમાં થવાનાં છે.

એ તીન બ્રહ્માંડ હુએ જો અબ, એસે હુએ ના હોસી કબ ।

ઈન તીનોંમેં બ્રહ્મલીલા ભઈ, બ્રજ રાસ ઔર જાગની કહી ॥ ૧૦૮ ॥

આ ત્રણ બ્રહ્માંડો (વ્રજ, રાસ અને જાગણી) આ વખતે બન્યાં છે એવાં ક્યારેય બન્યાં નહોતાં અને ભવિષ્યમાં પણ રચાશે નહિ. આ ત્રણેયમાં બ્રહ્મલીલા થઈ છે, જેને વ્રજ, રાસ અને જાગણી કહેવામાં આવી છે.

જયોં નીંદ મેં દેખિએ સુપન, યોં બ્રજ કો સુખ લિયો સૈયન ।

સુપન જોગમાયા કો જોએ, આધી નીંદ મેં દેખ્યા સોએ ॥ ૧૦૯ ॥

જેવી રીતે નિદ્રામાં સ્વપ્ન જોવામાં આવે છે, તે રીતે બ્રહ્માત્માઓએ વ્રજલીલાનાં સુખનો અનુભવ કર્યો. યોગમાયાના રાસમંડળના સ્વપ્નને અર્ધનિદ્રા (અર્ધી જાગૃતિ)માં જોયું.

કદ્યુક નીંદ કદ્યુક સુધ, રાસ કો સુખ લિયો યા વિધ ।

જાગની કો જાગતે સુખ, એ લીલા સુખ ક્યોં કહૂં યા મુખ ॥ ૧૧૦ ॥

થોડો નિદ્રાવસ્થા(અજ્ઞાન)માં અને થોડો જાગૃતિ(ભાન)માં બ્રહ્માત્માઓએ રાસના સુખનો અનુભવ કર્યો. (રાસલીલા વખતે પૂરી પિછાણ નહોતી, તેથી સંયોગવિયોગ બંનેનો થોડો અનુભવ કર્યો) પરંતુ જાગણી લીલાનું સુખ તો જાગ્રત અવસ્થામાં પ્રાપ્ત કરી રહ્યા છે. (આ લીલા તો પૂર્ણજ્ઞાનનું પ્રભાત છે.) તેથી આ લીલાનું સુખ જીભથી બતાવી શકાતું નથી.

જાગનીમે લીલા ધામ જાહેર, નિસાન હિરદે લિએ ચિત ધર ।

તબ ઉપજ્યો આનંદ સર્વો કરાર, લે નજરો લીલા નિત વિહાર ॥ ૧૧૧ ॥

આ જાગણીમાં પરમધામ અને ત્યાંની અખંડ લીલા સ્પષ્ટપણે (પ્રગટ) થઈ છે. બધાએ પરમધામના સંકેત પોતાના હૃદયમાં ધારણ કર્યા ત્યારે સહુના હૃદયમાં પરમ આનંદ અને પરમ શાંતિનો અનુભવ થયો. બધાએ પરમધામની લીલાના નિત્યવિહારનું દર્શને (અનુભવ) કર્યું.

ઈતહીં બેઠે ઘર જાગે ધામ, પૂરન મનોરથ હુએ સબ કામ ।

ધની મહામત હંસ તાલી દે, સાથ ઉઠા હંસતા સુખ લે ॥ ૧૧૨ ॥

તારતમજ્ઞાનના પ્રતાપથી બ્રહ્માત્માઓ સંસારમાં રહેવા છતાં પણ પરમધામમાં જાગ્રત થયા. બધાના મનોરથ પૂરા થયા. મહામતિ કહે છે, ધામધણીએ બ્રહ્માત્માઓને જાગ્રત કરવા માટે હસીને તાળી આપી અને સઘળા બ્રહ્માત્માઓ પણ હસતા હસતા પરમધામમાં જાગ્રત થયા.

પ્રકરણ ૩૮ ચોપાઈ ૧૧૮૧

શ્રી પ્રકાશ ગ્રંથ (હિન્દુસ્તાની) સંપૂર્ણ

पहले बीज उदय हुआ, पुरी जहां नीतन ।
सब पुरियों में उत्तम, हुई धन धन ॥
ए मधे जे पुरी कहावे, नीतन जेहनुं नाम ।
उत्तम चौदे भवनमां, जिहां वालानो विश्राम ॥

- महामति श्री प्राणनाथ

श्री ५ नवतनपुरीधाम, जामनगर